

Galina Sapožnikova

Galina Sapožnikova

IŠDAVYSTĖS KAINA

Kaip buvo žudoma Tarybų Sąjunga
ir kas nutiko tiems,
kurie bandė ją gelbėti

VILNIUS 2017 POLITIKA

UDK

Versta iš rusų kalbos:

Галина Сарожникова. Кто кого предал.

Как убивали Советский Союз и что стало с теми, кто пытался его спасти

Москва: Комсомольская правда, 2016; 352 с.

ISBN 978-5-4470-0186-5

ISBN

© Galina Sapožnikova, 2016

© Politika, 2017

TURINYS

<i>Leidėjų žodis</i>	9
<i>Skaitytojams</i>	13
1 skirsnis	
Operacija „Diskreditacija“	17
Trumpa klausimo istorija	17
Buvęs antiteroristinio būrio „Alfa“ vadas Michailas Golovatovas: „Aš kariavau ir žinau, kaip švilpia kulkos“	21
Kodėl buvo paskelbta tarptautinė paieška maršalui Jazovui?	30
M. Gorbačiovo padėjėjas Georgijus Ostroumovas: „TSRS sugriovimo modelis buvo perimtas iš Pabaltijo“	39
2 skirsnis	
„Lietuviškasis sindromas“ 25 metams praėjus	44
Audrius Butkevičius: „Mes pagadinome rusams paveikslėlį“	44
Džinas Šarpas: „Pabaltijys – mano rankų darbas“	53
Vladimiras Ovčinskis: „TSRS vadovybė sąmoningai naikino šalį“	62
3 skirsnis	
Po to pakvietė Senelį Šaltį	72
Algirdas Paleckis apie XXI amžiaus inkviziciją	75
„Dėl visko kaltinti rusus, ir bus gerai“	82
Ne pagal Čechovą (<i>scenografas Valentinas Tudorakė</i>)	88
4 skirsnis	
O procesas tai nuogas!	94
Valerijus Ivanovas: „Aš pažadėjau paimti sūnų iš darželio ir išėjau trims metams“	97
Sąmokslas užgrobti valdžią pasinaudojus draugovinėkais	106
Baladė apie bevardį karą (<i>Ivanas Kučerovas</i>)	114

5 skirsnis	
Romantikai prieš išdavikus	121
Mykolas Burokevičius: „Aš nenuėjau nusilenkti lietuviškiems buržuaziniams nacionalistams“	122
Juozas Kuolelis: „Ne Lietuva sugriovė TSRS, o Maskva“	129
Juozas Jermalavičius: „Čia ir yra tarybų valdžios unikalumas“, kad piemuo iš „vergų kaimo“ tapo profesoriumi“	134
Vladimiras Jegorovas: „Aš nesitikėjau, kad kils toks rezonansas“	143
6 skirsnis	
Skambina, atidarykite duris!	148
„Mes jokiū būdu negalėjome numatyti, kad Lietuva bus išduota“ (<i>Vladimiras Šeinas ir Vladimiras Antonovas</i>)	150
Svetimas tarp savų (<i>Valentinas Lazutka</i>)	
Stanislava Jonienė: „Mano tėvynės nebėra“	158
Česlovas Visockas: „Aš gyvenau pogrindyje, kadangi Lietuva nuolat mane bandė sučiupti“	174
7 skirsnis	
Tėvynė arba mirtis?	183
Aleksandras Nevzorovas: „Puolimas prieš TSRS buvo surežisuotas ir įvykdytas“	186
Atlantai, kuriems nepavyko išlaikyti dangaus	190
Teisingoje istorijos pusėje (<i>Vladimiras Razvodovas</i>)	198
Tarybinis Robinas Hudas (<i>Aleksejus Antonenko</i>)	208
8 skirsnis	
Klausyk, drauge!	219
Spygliai žaizdai (<i>Aleksandras Bobyliovas</i>)	223
Pasveikinti su šventėmis (<i>Viktoras Orlovas</i>)	232
Žmogus su šautuvu (<i>Aleksandras Smotkinas</i>)	239

9 skirsnis	
Be Tėvynės	251
Kalba ir rodo „Kaspervizija“ (<i>Edmundas Kasperavičius</i>)	252
Pavogta pergalė (<i>Romas Juchnevičius</i>)	261
Algimantas Naudžiūnas: „Galite užsisakyti karstą – Tarybų Sąjunga žlugo“	271
10 skirsnis	
Vieno tyrimo pasekmės	281
Sūpuoklės dviems (<i>Antanas Petrauskas</i>)	281
Prokuroriška vendeta	290
„Atsakingas už viską“ (<i>Stanislavas Caplinas</i>)	299
Aleksandras Osipovas: „Dabartinėje Lietuvoje mes esame neigiami herojai“	307
Vladislavas Švedas: „Mes svajojome apie visai kitokią Lietuvą“	316
Labai asmeniška	324
Kodėl Gorbačiovas išsigando įteikti ordiną Viktoro Šackich motinai?	324
Vietoje epilogo	333
Teisiamasis Jurijus Melis, paimtas į nelaisvę taikos metu: „Aš buvau įsitikinęs, kad tarnauju savo šaliai“	333
Džiuljeto Kjezo: „Baltijos frontas yra kurstymo stadijoje“	339
Apie tai, kaip man trukdė rašyti šitą knygą	351
<i>Sąrašas pavardžių, kurios minimos šioje knygoje</i>	355

Leidėjų žodis

Įdomu pastebėti, kad ši Galinos Sapožnikovos knyga pirmiausia pasirodė italų kalba 2016 metais. Mat jos atsiradimą paskatino žinomas italų žurnalistas Džuljeto Kjezo, kuris ir padėjo ją išleisti bei parašė tai knygai įžangą (*itališkojo leidimo „Lietuviškasis sąmokslas: kaip žlugo Tarybų Sąjunga ir kas nutiko tiems, kurie bandė ją išsaugoti“ įžanga spausdinama šioje knygoje vietoje epilogo, – red.*).

Išleidus knygą Italijoje ir ruošiantis ją pristatyti visuomenei Romoje, sulaukta isteriškos Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos reakcijos, o vėliau, pristatant ją Milane, įsijungė ir Lietuvos ambasadorė Italijos Respublikoje Jolanta Balčiūnienė. Anot jos rašytinio pasipiktinimo, išsiųsto Italijos-Rusijos asociacijos direktijai, „Lietuvos Respublikos ambasada griežtai nepritaria šios knygos, kurią parašė asmuo, pripažintas Lietuvoje nepageidaujamu asmeniu, pristatymui“, nes joje išdėstyti faktai bei jų komentarai yra „propaganda ir dezinformacija“, kurios „negali būti laikomos alternatyviu požiūriu“. Kitaip sakant, grubiai paminamos Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo nuostatos, kad negali būti ribojamas ar baudžiamas informacijos paskelbimas, kai ji buvo „anksčiau paskelbta kitose visuomenės informavimo priemonėse, jeigu ši informacija nebuvo paneigta ją paskelbusiose visuomenės informavimo priemonėse“, arba ši informacija „pateikta kaip nuomonė, komentaras ar vertinimas“.

Bene solidžiausią informaciją bei komentarą apie surengtas sausio 13-osios naktį prie Vilniaus televizijos bokšto civilių žmonių žudy-

nes, įvykdytas norint sukompromituoti tarybinius karius bei pagreitinti Tarybų Sąjungos žlugimą, pateikė savo knygoje „Durnių laivas“ (V., 2003) žinomas lietuvių rašytojas, vienas iš Persitvarkymo sąjūdžio įkūrėjų Vytautas Petkevičius. Jo tvirtinimu, sausio 13-osios aukos guliant tų žudynių organizatorių „V. Landsbergio ir A. Butkevičiaus sąžinės“.

Išleidus V. Petkevičiaus knygą, kilo nemažas triukšmas, tačiau ši informacija ir rašytojo komentaras ne tik nebuvo paneigti, bet ir papildė kitų autoritetingų asmenų liudijimais, šiandien vadinamais „propaganda ir dezinformacija“, bei paviešintais kai kuriais alternatyviais sausio 13-osios įvykių, o vėliau – ir pasieniečių bei muitininkų žudynių Medininkuose dokumentais.

Tai tęsėsi tol, kol Respublikos Seime šalies Baudžiamasis kodeksas nebuvo papildytas 170² straipsniu, draudžiančiu net diskusijas mūsų artimos praeities temomis. Taip, nusivalius kojas į jau minėtąjį Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą, imta persekioti kitaminčius, tarp kurių buvo ir tuometis Socialistinio liaudies fronto pirmininkas Algirdas Paleckis (Apie tai irgi rašoma Galinos Sapožnikovos knygoje.).

Leidyklos „Politika“ darbuotojai, iš isteriškos Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos reakcijos sužinoję apie Romoje išleistą Galinos Sapožnikovos knygą, ieškojo galimybių susipažinti su jos turiniu. Pavyko gauti (deja, ne Lietuvoje!) jau rusiškąjį 2016-ųjų metų leidimą, kurio pavadinimas – „Kas ką išdavė: kaip buvo žudoma Tarybų Sąjunga ir kas nutiko tiems, kurie bandė ją gelbėti“.

Perskaičius šią knygą, nuspręsta išversti ją į lietuvių kalbą ir su tomis „pavojingomis“ mintimis supažindinti Lietuvos gyventojus, o tarp jų – ir tiesioginius 1991 metų sausio 13-osios įvykių dalyvius. Skelbiant tas mintis, pasiremta – kaip patikimu skydu – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kurią 1995 metų balandžio 27 dieną yra ratifikavęs Lietuvos Respublikos Seimas. Tos Konvencijos 10-ojo straipsnio 1-oji dalis skelbia: „Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios pareigūnų netruk-

domam ir nepaisant valstybės sienų“. Kaip tiksliai ši nuostata sutampa su prancūzų rašytojo ir filosofo, vieno iškiliausių Švietimo amžiaus atstovų Voltero vaizdingai išsakyta pozicija, pasiekusia mus iš beveik pustrečio šimto metų glūdumos: „Šimtą kartų nesutinku su Jūsų nuomone, bet pasiryžęs tūkstantį kartų atiduoti gyvybę už tai, kad Jūs tą nuomonę galėtumėte nevaržomai išsakyti“. Tos pozicijos jau trečiąjį atkurtos nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį nenukrypstamai laiko- si abi mūsų leidyklos – „Politika“ ir „Gairės“.

Žinoma, tūkstantį kartų paaukoti gyvybės neteks, tačiau vieną kartą – kas gali paneigti tokią galimybę. Juo labiau, kai ištisą ketvirtį amžiaus Lietuvoje nebaigiamos (net nepradedamos!) objektyviai ištirti 1991-ųjų metų sausio 13-osios, tų pačių metų liepos 31-osios (Medininkų) žudynės, vėlesnės kai kam neįtikusių asmenų paslaptingos mirtys, – net pradanginant dokumentus bei vertingus liudininkų parodymus ir iškeliant absurdiškas versijas.

Vis tvirčiau formuojasi nuomonė, kad tai yra globalaus masto nusikaltimai (Prisiminkime iš naujesniųjų, pavyzdžiui, 2014-ųjų metų ukrainietiškojo Maidano snajperių surengtą mėsmalę!). Todėl verta nepamiršti dar 2005-aisiais metais šveicarų tyrinėtojo Danielio Gansero paviešintų skandalingų istorijų apie Europoje po šaltojo karo paliktų slaptų NATO teroristinių grupuočių veiklą (*Daniele Ganser. Nato's secret armies: Operation Gladio and terrorism in Western Europe. London & New York, 2005*). Tolesniam tų slaptų teroristinių grupuočių tyrinėjimui, be abejo, pasitarnaus ir ši Galinos Sapožnikovos knyga.

Povilas Masilionis

Skaitytojams

...Šiandien man tai atrodo juokinga, tačiau tada pirmą kartą buvo baisu.

1991 metų rudenį, Talinas. Ką tik „iškepta“ Pabaltijo respublikų nepriklausomybė, nukritusi iš dangaus joms ant galvų po nepavykusio pučo Maskvoje. Įvykių ir vilčių sūkurys, prieš akis – visa ateitis, kuri, be jokių abejonių, bus švari ir šviesi. Aikštėje prieš Estijos komunistų partijos Centro komitetą Lenino jau nebėra, bet Bronzinis karys dar stovės net 16 metų. Nėra dar nei nerimo, nei skausmo, nei ilgų eilių prie Pilietybės ir migracijos departamento dėl leidimo gyventi šalyje, į kurias Estija ir kaimyninė Latvija išrikiavo tuos, su kuriais dar vakar sėdėjo prie vieno stalo. Su kuriais draugavo, kūrė šeimas, su kuriais kartu gimdė vaikus. Trečioji Pabaltijo valstybė – Lietuva – šitų valstybių fone atrodė adekvatumo pavyzdžiu: ji susilaikė nuo žeminimo tų, kurie dešimtmečiais gyveno šalia, ir suteikė visiems savo gyventojams teises ir pilietybę.

Tačiau iki šito dar toli tomis pačiomis pirmosiomis atkurtos Pabaltijo nepriklausomybės dienomis. Taip ir norisi parašyti „dienos, pilnos džiaugsmo“, bet tai būtų netiesa. Yra keletas momentų, kurie neleido dalintis šituo džiaugsmu kartu su kitomis tautomis. Šitas nerimas atsirado mummyse nuo 1991 metų sausio, kai vyko tragiški Vilniaus įvykiai. Talino Aukštutiniame mieste (Toompea) buvo sukrautos barikados iš sunkių akmenų, juos ten atvilko tarybinių tankų puolimo atvejui, tačiau tankai, beje, taip ir nepasirodė. Vietoje tankų į Taliną

atskrido „demokratijos šviesulys“ Borisas Jelcinas tik dėl vienos priežasties: pademonstruoti, jog jis – ne Gorbačiovas. Kad jis yra geresnis už visus tuos tarybinio mentaliteto žmones – sąjunginių gamyklų darbuotojus, kurie reikalauja savo teisių, kažkokių garantijų ir kažkodėl negieda su geraširdiškais šypsenomis bendrame chore. Pasirašęs ant visko, ko jo prašė Pabaltijo šalių atstovai, ir susitikęs lygiai 3 minučių trukmės pokalbiui su rusakalbiais deputatais, būsimasis Rusijos prezidentas pabėgo. Kaip dar kitaip galima būtų pavadinti šitą spektaklį, kai Jelcinas buvo slapta išvežtas į Peterburgą mašina, kad neskristų iš Talino oro uosto, kur jo laukė bendratautiečiai rusai?..

Apskaičiuota buvo teisingai: jau po 7 mėnesių stovinčiam ant tanko Jelcinui plojo visas pasaulis. O Estijoje lygiai tuo pačiu metu atsirado pirmasis politinis kalinys – Talino elektrotechninės Hanso Pegelmano gamyklos direktorius Igoris Šepelevičius. Pagal oficialią versiją jis buvo įkalintas laikino sulaikymo kameroje už GKČP (Valstybinis ypatingosios padėties komitetas) rėmimą. Tikroji sulaikymo priežastis visai kita – už išmintį numatyti: kuo baigsis Pabaltijo rusams visa ši istorija su nepriklausomybe.

Ir mes, akredituoti Estijoje Rusijos žurnalistai, ėmėmės priemonių išlaisvinti Šepelevičių iš kalėjimo, nors tai ir buvo labai pavojinga: būti pralaimėjusių pusėje galėjo reikšti karjeros, profesijos ir net žmogaus pabaigą, kadangi TSRS gynėjų tada vengdavo kaip raupsuotųjų. Publikacijas „Komsomolskaja pravda“ laikraštyje, kurio korespondente aš tada buvau, spausdinau, pasirašydama pseudonimu, Rusijos pasiuntinybės Estijoje dar nebuvo, paskubomis paskirtas laikinas patikėtinis buvo šimtaprocentinis „demokratas“, todėl tikėtis iš jo pagalbos nebuvo galima. Vietiniai laikraščiai rašė, kad visus nepatenkintuosius iš šalies greitai išsiųs. Skundo žanras grįžo taip greitai, jog atrodė niekada ir nebuvo išėjęs. Kaimynai rašė peticijas, kad Maskvos korespondentas estiškuose namuose nereikalingas. Ilgame koridoriuje iki korespondentų punkto Taline durų nuolat šnarėjo žingsniai, išorinių durų rankena sukiojosi. Po viso to, kas su manimi atsitiko per 20 kitų metų, – daugkartinių viešų įrašymų į paruoštus visų trijų Baltijos valstybių saugumo tarnybų „liaudies priešų“ sąrašus, keletos

kratų pasienyje ir vienos oficialios deportacijos, – mano išgąstis dėl durų rankenos sukiojimo atrodo juokingai, tačiau tuo metu buvo nelinksma, kadangi kartu su visais Pabaltijo rusais aš atsidūriau „pralaimėjusiųjų“ lageryje. Galvoju, „nugalėtojai“ apie tas dienas parašys visai kitokius prisiminimus. Atmintis apskritai yra labai selektyvi: aš, pavyzdžiui, rugpjūčio pučo metu įsiminiau apstulbusius jaunikius – užgesusių šarvuotųjų tankistus, kuriuos estės senelės vaišino pyragaičiais ir obuoliais. O JAV ambasada Taline prisimena „estų sukilėlių didvyrišką gynybą“, ir net surado ant Talino televizijos bokšto sienų pėdsakus nuo nebūtų kulku...

Iki Naujųjų metų Šepelevičių mes iš kalėjimo visgi ištraukėme. Mano asmeniniame tarnybos lape ši istorija buvo pirmasis plusas tarp visų kitų profesinių pergalių – tai, kad šitame mažame kare mes sulikėme Estiją nuo pagundos nusiristi iki „raganų medžioklės“ laikų.

Ir tuo labiau nustebino žinia, kad Lietuvoje, kuri visus šiuos metus puikavosi savo kilniadvasiškumo romantiška aureole, politinio neteisingumo mašina nesustojo nė vienai dienai. Dešimtys politinių kalinių, šimtai žmonių, amžiams netekusių tėvynės, dešimtys tūkstančių išvykusių iš jos pastaraisiais metais dėl slogios atmosferos, kuri palaiptui tapo kasdienybe, – štai kas atsivėrė, kai prieš 5 metus Lietuvos politikas Algirdas Paleckis, minėdamas 1991 metų sausio tragiškus įvykius, tiesioginėje radijo laidoje ištarė frazę: „Kaip dabar aiškėja, savi šaudė į savus“. Ši frazė kainavo jam kelerius metus bylinėjimosi, visų valstybinių apdovanojimų atėmimą, persekiojimo kampaniją vietinėse žiniasklaidos priemonėse ir solidžią piniginę baudą. Lietuvos Temidei to pasirodė per mažai – buvo nuteisti net liudytojai, kurie liudijo teisme Paleckio naudai ir papasakojo tai, ką matė savo akimis...

Tačiau represinė mašina yra nepasotinama ir nuolat reikalauja pašaro.

Teismas už akių dėl 1991 metų sausio 13 d. įvykių, kurių Vilnius stengiasi paversti antruoju Niurnbergo procesu, yra tik bendros mozaikos – pavadinimu „Lietuva“ ir jos naujojo įvaizdžio – Europos politinis kalėjimas, – fragmentas, apie ką aš apgailėstaudama rašau.

Šioje knygoje surinkti balsai žmonių, iš kurių Lietuvos Respublika

atėmė Tėvynę ir gerą vardą vien tik už tai, kad jie neatsisakė savo pažiūrų. Už tai, kad nepersidažė, tai Lietuvos komunistų partijos (TSKP platformos) sekretoriai Mykolas Burokevičius ir Juozas Jermalavičius; rašė teisingas knygas, kaip Valerijus Ivanovas ir Juozas Kuolelis; žuvo, kaip leitenantas Viktoras Šatskich ir generolas-majoras Stanislavas Caplinas, ir visus tuos metus nesilenkė, stovėjo tiesiai, – kaip dauguma kitų šios knygos puslapių, kuriuos jūs dabar atvertėte, didvyrių.

Skaitykite jų istorijas, kurių 25 metus niekas nenorėjo klausyti.

Jose – tikroji Lietuvos ir Pabaltijo Istorija. Be jokių pagražinimų.

Galina Sapožnikova

1 skirsnis

OPERACIJA „DISKREDITACIJA“

Trumpa klausimo istorija

„Sustabdykite! Sustabdykite žudynes!“ – silpnu balsu kartojo Vytautas Landsbergis, ir jo rankos drebėjo. Viskas jau įvyko: televizijos diktorė Tatjana Mitkova atsisakė skaityti tiesioginio eterio metu oficialios versijos pranešimą apie įvykius Lietuvos sostinėje, televizija parodė tankus ir žmonių lavonus, pasaulis aiktelėjo, sužinojęs apie eilinę tarybinę agresiją, o Borisas Jelcinas skubiai išvyko į Pabaltijį atsižegnoti nuo TSRS ir pasirašyti sutarčių nepriklausomos nuo TSRS Rusijos vardu. Lietuvos Sąjūdžio judėjimo lyderis Vytautas Landsbergis pasirašė sutartis telefonu, tačiau jau kitą rytą atskubėjo į Taliną. Ir aš priėjau prie jo gauti interviu.

Klaustyti jo žodžių buvo gėda – tada apskritai buvo neįmanoma būti tarybinėje pusėje. Paveiktas žurnalo „Ogoniok“ demaskavimų ir išmokytas atgailauti, rusų žmogus instinktyviai pradėdavo jaustis kaltas dėl bet kurios mirties planetoje. Praėjus ketvirčiui amžiaus, tapo aišku, kad šitos minties link jį stūmė kryptingai. Tačiau tada mes, Maskvos žurnalistai, vos ne su ašaromis akyse nuoširdžiai užjautėme lietuvius. Kas yra nusikaltėlis, o kas yra auka, 1991 metais buvo aišku be žodžių.

Tarybų Sąjunga gyvavo savo paskutines dienas, Michailas Gorbačiovas, atrodė, padarė vieną iš paskutiniųjų pastangų ją „išgelbėti“: davė įsakymą Pskovo desantininkams ir KGB antiteroristiniam būriui „Alfa“ 1991 metų sausio 13-osios naktį užimti lietuviškas telekomunikacijas ir tokiu būdu nutraukti „laisvų balsų“ transliacijas. Sužinojęs, kad yra

aukų, paskutinis TSRS prezidentas visų savo įsakymų išsigynė, pasakęs garsiąją frazę: „Aš „Alfos“ į Lietuvą nesiuočiau!“. Ir „Alfa“, per visą savo istoriją nepatyrusi nei vienos nesėkmės, į Maskvą grįžo nežinia kuo...

Dvidešimt metų Rusijoje šitos istorijos niekas neprisiminė, kol 2010 metų vasarą, Lietuvos reikalavimu, Vienos oro uoste nebuvo su laikytas buvęs „Alfos“ vadas Michailas Golovatovas. Tada ir paaiškėjo, kad Lietuva slapta paruošė visą sąrašą žmonių, dalyvavusių vienaip ar kitaip 1991 m. sausio įvykiuose. Kodėl? Pirmiausiai, dauguma lietuvių yra nepatenkinti ta šalimi, kurią jie sukūrė: žmonės masiškai emigruoja – reikėjo kažkokiu būdu sustiprinti nacionalinę dvasią. Antra, iš visų kampų ėmė lįsti faktai, kurie visai nederėjo prie idealizuotos legendos: vienoje knygoje parašė, kad ne tarybiniai kareiviai į minią šaudė, o nežinomi snaiperiai nuo stogų, kitoje knygoje prisiminė ten buvusius amerikiečius instruktorius.

Štai taip nevykusiai ir kvailai atrodė labai keistas Michailo Gorbačiovo bandymas „išgelbėti“ Tarybų Sąjungą. Iš G. Sapožnikovos fotoarchyvo.

„Ant Landsbergio ir Audriaus Butkevičiaus (*tada Krašto apsaugos departamento direktoriaus. G. S.*) sąžinės guli trylikos aukų kraujas. Tai jų nurodymu kelios dešimtys persirengusių pasieniečių buvo dislokuoti Vilniaus televizijos bokšte. Jie šaudė žemyn į minią koviniais šoviniais. Aš savo akimis mačiau, kaip atšoka nuo asfalto kulkos ir rikošetu lekia šalia mano kojų. Apie tai, kaip viskas buvo, man papasakojo keletas nukentėjusių pasieniečių. Jie bandė pasakyti tiesą spaudoje, tačiau nieko nesugebėjo įrodyti, kadangi buvo išbraukti iš gynėjų sąrašo...“ – rašė 2003 metais savo knygoje „Durnių laivas“ rašytojas Vytautas Petkevičius, kuris, buvęs vienas iš Sąjūdžio įkūrėjų ir lyderių, vėliau visiškai juo nusivylė. Įdomu, kad po V. Petkevičiaus mirties Vytautas Landsbergis ėmė bylinėtis su trimis rašytojo vaikais, reikalaujamas iš jų viešai pripažinti, kad jų tėvas jų (*tiksliau, jo tėvą. – Red.*) apšmeižė. Lietuvos Aukščiausias teismas pripažino, kad vaikai už tėvo žodžius privalo atsakyti...

Viso šito buvęs „Alfos“ vadas Michailas Golovatovas, žinoma, nežinojo, kadangi Rusijoje Lietuva niekam ypatingo susidomėjimo ir nekėlė.

Jo arešto orderyje buvo parašyta: „Įtariamas tuo, kad, būdamas TSKP nariu, tyčia vykdė užsienio valstybės (TSRS) politiką, siekdamas neteisėtu būdu pakeisti Lietuvos konstitucinę santvarką“. Nepastebėti akivaizdžių prieštaravimų buvo neįmanoma: 1991 m. sausį Lietuva oficialiai buvo TSRS sudėtine dalimi, o įstatymas, kurio pažeidimu yra kaltinamas Golovatovas, buvo priimtas praėjus net dvylikai metų po įvykių. Tačiau ne: nusikaltimui nėra taikoma senatis, nusprendė Lietuvos prokuratūra, ir veika buvo perkvalifikuota į „nusikaltimą žmoniškumui“. Lietuva pradėjo visų „buvusiųjų“ gaudynes visame pasaulyje. Pagauti pavyko tik tankistą Jurijų Melį, kuris dabar ir yra kankinamas už visus. Paskelbtųjų priešais sąrašas iki paskutinio momento nebuvo skelbiamas viešai – jį teko krapštyti po raidele.

Ir visi užmerkia akis prieš tokį faktą, kad TSRS generalinis prokuroras Nikolajus Trubinas dar 1991 metų gegužę informaciniame pranešime Aukščiausiai Tarybai rašė, jog jokių objektyvių patvirtinimų, kad 13 civilių gyventojų žuvo nuo tarybinių kariškių rankų, Lietuvos

teisėsauga nepateikė, kad mažiausiai 6 nukentėjusieji buvo nužudyti iš viršaus į nugarą, mažiausiai du buvo suspausti automobiliais, o ne tankais, dar vieną žmogų ištiko miokardo infarkto smūgis, o vienu atveju buvo iššauta net 7 kartus į jau mirusį kūną (*Ignas Šimulionis*. – G.S.). Tyrimas nebuvo atnaujintas, kadangi šalis subyrėjo, o po pučo visi 37 tomai baudžiamosios bylos originalų buvo perduoti Lietuvai skambant užtikrinimams apie amžiną draugystę. Ir jeigu ne Algirdo Paleckio ir jo liudytojų, kuriuos jis pakvietė į savo teismą, žodžiai, – tiesa apie įvykius prie Vilniaus televizijos bokšto taip ir būtų buvusi palaidota po TSRS griuvėsiais, ant kurių nuolaužų buvo pastatyti naujų politinių represijų institutų rūmai.

„Kodėl jūs taip ilgai tylėjote?“ – užduodavau tą patį klausimą visiems, su kuo susitikdavau Lietuvoje: liudytojams teisme, taksistams, prekyautiojams turguje. Visiems, kurie visus šiuos metus žinojo ir apie snaiperius, ir apie stogus.

„Todėl, kad norėjome nepriklausomybės“, – atsakydavo man prie įjungto mikrofono.

„Tai kodėl dabar ėmėte kalbėti?“

„Todėl, kad nepriklausomybė pasirodė esanti blogesnė už rusų priespaudą“, – kalbėjo išjungus mikrofoną.

Ką jie turėjo galvoje?

Per 20 metų nepriklausomybės Lietuvos gyventojų sumažėjo beveik milijonu. Šita spraga jaučiama net gatvėse – jos tuščios. Sunaikintos praktiškai visos pramonės gamyklos-gigantai, pastatytos TSRS laikais. Gamybos nėra. Iš pasaulyje garsių Lietuvos brendų išliko tik Vilniaus televizijos bokštas – kaip laisvės kovų simbolis. Jeigu iš Lietuvos atimti šį simbolį, nebeliks nieko – nei kovos, nei laisvės.

Todėl mūsų dėl bokšto bus nuožmus.

Buvęs būrio „Alfa“ vadas
Michailas Golovatovas: „Aš kariavau
ir žinau, kaip švilpia kulkos“

– Maiklai, jūs esate kada nors buvęs Lietuvoje? – pažvelgė su susidomėjimu į savo savininką Vienos oro uosto pasienio tarnybos karininkas.

– Taip, teko, – atsakė atsargos pulkininkas ir buvęs būrio „Alfa“ vadas.

Slėpti nebuvo ko. Ir nebuvo noro: Vilnius, kaip nesistengtum ištrinti, visada išliks atmintyje jau vien dėl to, kad ten žuvo vienas iš jo karių. Ne paprastas karys – draugo sūnus...

Austrijoje, priešingai nei Lietuvoje, valdininkai pasirodė adekvatūs ir, greitai supratę, kad prieš juos stovintis žmogus jokia būdu negali būti „teroristas“, kaip jį apibūdino Lietuvos teisėsaugos organai savo oficialiuose dokumentuose, paleido.

Tokiu būdu Michailas Golovatovas, o kartu su juo ir visas pasaulis, sužinojo, kad Vilniuje pradėtas grandiozinis teismo procesas, kuriame jis vadinamas pagrindiniu nusikaltėliu.

Kodėl Lietuvoje įstatymas galioja atgal?

– *Kaip tai gali būti – 20 metų Lietuva nereiškė jums jokių pretenzijų ir staiga paskelbė tarptautinę paiešką?*

– Ne, reiškę. 1990-aisiais metais Aleksandras Koržakovas, tuo metu jis buvo Jelcino apsaugos tarnybos vadovas, man ne kartą sakė: „Kiekvieną kartą, kai Borisas Nikolajevičius Jelcinas susitinka su Landsbergiu, pastarasis visada klausia: „O kodėl jūsų būrio „Alfa“ vadas vis dar yra Golovatovas, kuris dalyvavo Vilniaus įvykiuose?“, reikalaudamas mane nušalinti. Į tai aš jam atsakydavau: „O ką bendro turi Landsbergis su Rusija? Aš buvau Tarybų Sąjungos kariškis, o dabar – Rusijos Federacijos, ir savo pareigas vykdžiau sąžiningai“. Ižūlūs reikalavimai prasidėjo tuoj pat, dar 1991 metų kovo mėnesį, ir man, tiesą sakant,

Pulkininkas

Michailas Golovatovas buvo sulaikytas Vienos oro uoste praėjus dvidešimčiai metų nuo įvykių Lietuvos sostinėje. Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

nesuprantama, kodėl Borisas Jelcinas užėmė poziciją, kad mes vykdėme kažkokius smurtinius veiksmus prieš demokratiją. Man tada buvo duotas įsakymas ir šis įsakymas visiškai atitiko tas funkcijas, kurias vykdyti aš su savo kariškiais ir privalėjau. 1992 metų lapkritį išėjau į pensiją ir dirbau kitą darbą – buvau bendrų su britais ir amerikiečiais įmonių direktoriumi. Daugiau nei 80 kartų buvau Londone, maždaug 30 kartų lankiausi Amerikoje ir niekada negalvojau, kad esu žmogus, kuris įvykdė nusikaltimą.

Ir štai 2010 metų liepą mane sulaiko pasų kontrolės poste Vienoje ir rodo man arešto orderį, pasirašytą Lietuvos generalinio prokuroro. Ir kuo gi aš esu kaltinamas? Ogi tuo, kad aš, būdamas komunistu, kovojau prieš Lietuvos nepriklausomybę! Tai, priminsiu, buvo 1991 metai, sausis. O Lietuva iš Tarybų Sąjungos išėjo rugsėjo mėnesį. Kas čia gudrauja?

Kodėl įstatymai Lietuvoje galioja atgal? Įstatymai, kurių pagrindu yra sulaikomi asmenys, buvo priimti tik 2002 metais, tai yra, po 11 metų nuo įvykių Vilniuje.

– Šita senų laikų istorija atsiliepė mums ne vien tik arešto orderio pavidalu. Tuo pačiu metu prasidėjo Algirdo Paleckio, kuris išdrįso suabejoti oficialia istorijos versija, teisminis procesas.

– Teisme nuskambėjo liudytojų parodymai, kurie patvirtino jo žodžius. Ten liudijo ir VRM bendradarbiai, kurie filmavo, ir paprastos moterys, kurios patvirtino: taip, matėme, kaip tankistai slėpėsi liukuose po to, kai ėmė šaudyti nuo stogų. Jus visus taip pat Rusija paruošė? Arba aš asmeniškai jų prašiau, kad jie duotų tokius parodymus? Ne. Štai kaltinamasis aktas, 700 lapų – jame vardijama tai, ką aš su savo padaliniu esą padariau per tris dienas, kurias praleidom Lietuvoje. Tiek įmanoma nuveikti per penkmetį, galbūt... Kaltina tuo, kad mes vos ne ginklų sandėlius užgrobėme ir plėšėme medžioklės parduotuves. Mes ką, savo ginklų neturėjome? Kaip tai galima suderinti su Lietuvos generalinės prokuratūros kaltinimais dėl nusikaltimų žmoniškumui?

„Mes buvome savo šalyje ir ginklo net negalvojome naudoti“

– Kokia užduotis jums buvo duota 1991 metais?

– Nuvykti į Vilnių ir atlikti užgrobtų objektų rekognoskuotę, kad juos būtų galima išlaisvinti nuo užgrobėjų. Sausio 6 dieną aš su dviem padalinio nariais išvykome, iki sausio 8 dienos pasiskirstėme užduotis, kurias kiekvienas turėjome atlikti. Pradžioje buvo numatyta blokuoti aštuonis objektus: tai Krašto apsaugos departamentas, Spaudos rūmai, Aukščiausioji Taryba ir taip toliau. Tačiau pagrindinė man iškelta užduotis buvo išlaisvinti televizijos centrą, iš kurio vėliau būtų galima organizuoti transliacijas rusų kalba į visas Pabaltijo respublikas, kadangi tuo metu iš jo Landsbergis varė aršią propagandą. Tokia pat užduotis buvo ir dėl televizijos bokšto. Palankiausia diena šiai operacijai buvo sausio 11-oji todėl, kad šią dieną buvo numatytas nacionalinis streikas ir dauguma manifestacijos dalyvių būtų susirinkę prie Aukščiausios Tarybos pastato.

Aš užsiprašiau 60 kariškių, kuriuos būtų galima paskirstyti į du objektus, kas ir buvo padaryta. Operatyvinio štabo sudėtyje buvo Tarybų Są-

jungos gynybos ministro pavaduotojas Vladislavas Ačalovas, TSRS oro desantinių pajėgų vado pirmasis pavaduotojas Osvaldas Pikauskas, Lietuvos TSR valstybės saugumo komiteto pirmininko pavaduotojas Stanislavas Caplinas. Štabas įsikūrė kariniame garnizone „Šiaurės miestelis“, kur divizijos vadu buvo Vladimiras Uschopčikas. Bendražygiai atskrido dviem lėktuvais sausio 11 d., įsikūrė Šauktinių parengimo centre. Mes nustatėme objektus, kurios reikėjo išlaisvinti, kad jie galėtų vykdyti transliacijas rusų kalba, ir laiką – sausio 13-osios naktį, informavome centrą.

Aš galvoju, Michailas Sergejevičius Gorbačiovas apie planuojamą operaciją buvo informuotas asmeniškai. Tarp pirmos ir antros valandos atlikome rikiuotės patikrinimą, o po to išvykome prie objektų, kuriuos buvo numatyta išlaisvinti. Pastiprinimui mums buvo priskirti kariuomenės padaliniai, Pskovo oro desantinės divizijos desantininkai ir apsaugos kariai, kuriems mes perduodavome objektus apsaugai. Jokių kitų užduočių, tokių kaip sulaukymas, mes nevykdėme, mūsų užduotis buvo išlaisvinti objektus nuo ekstremistų, kurie juos užgrobė, ir užtikrinti televizijos transliacijų centro valdymą, kad nebūtų galima atjungti kontūrą. Aš padaliniau bendradarbius į dvi dalis, pats buvau prie televizijos

Vytautas Landsbergis yra vienas iš pagrindinių 1991 metų sausio Vilniaus tragedijos įkvėpėjų. Foto iš G.Sapožnikovos archyvo.

bokšto, kadangi bokštas buvo sunkiausiai įveikiamas objektas, – reikėjo pakilti net iki 32-ojo aukšto, kur buvo televizijos siųstuvai. Aplink bokštą buvo susirinkę apie penkis tūkstančius žmonių...

– *Ar Landsbergio šalininkai buvo ginkluoti?*

– Faktas, kad aplink viskas buvo užbarikaduota ir kad manifesantai apsupo glaudžiu ratu pastatą, telecentrą ir televizijos bokštą. Priėjimą ten mums turėjo užtikrinti generolo Ačalovo keturių tankų padalinys. Tai baimę keliantis faktorius – jeigu tankai pradeda judėti, tai sveiko proto žmonės paprastai pasitraukia.

– *O kokio transporto priemone iki bokšto vykote jūs?*

– Atviru sunkvežimiu „ZIL-131“. Tai buvo taktinė gudrybė, kuri suteikė mums galimybę ten patekti – nei tankų junginys, nei desantininkų padalinys iki bokšto prasiveržti negalėjo. Aplenkę minią, pajudėjome prie kitos pastato pusės. Ten nebuvo tiek daug žmonių ir mes galėjome išsilaipinti. Mes turėjome radijo ryšį, vadovaujama buvo per individualias radijo stotis, kurios buvo įmontuotos šalmuose. Išdaužę stiklus, patekome į pastatą ir čia susidūrėme su fiziniu pasipriešinimu.

Mes kariavome Afganistane ir buvome pakankamai gerai paruošti, tačiau čia buvome savo šalyje ir ginklo panaudoti net negalvojome. Kovinių imtynių veiksmis išstūmėme iš pirmo aukšto žmones, kurie užgrobė bokštą. Jie įjungė priešgaisrinės apsaugos sistemą ir paleido inertines dujas. Mes turėjome ekipiruotėje dujokaukes, jas užsidėjome, tačiau jie patys patalpoje būti jau nebegalėjo. Pagal priešgaisrinės apsaugos normatyvus, 32-ąjį aukštą reikia pasiekti per 39 minutes, mūsų kariai raportavo, kad viskas yra kontroliuojama, jau po 15 minučių.

Nei Pskovo desantininkai, nei būrio „Alfa“ karininkai ginklo nenaudojo. Tai neįmanoma. Masinių riaušių metu naudoti ginklą beprasmiška – tai tik įsiutina minią.

Minus vienas

– *Jūs žinojote, kas tuo metu vyko prie televizijos centro?*

– Apie trečią valandą nakties aš gavau pranešimą apie padėtį antrajame objekte, girdžiu: minus vienas – tai reiškė, jog vienas karys yra

sužeistas. Tai buvo leitenantas Viktoras Šatskich. Jis ėjo grandinėje paskutinis, Kalašnikovo automato kulka pramušė šarvuotą liemenę ir pataikė į nugarą. Jeigu praėjus 20-čiai metų paklausite manęs, kas šovė ir ar tai buvo atsitiktinis šūvis, – aš nepasakysiu... Galimybės evakuoti jį į ligoninę neturėjome: minia žmonių buvo apsupusi televizijos centrą tokiu glaudžiu žiedu, kad greitosios pagalbos mašina negalėjo prasimušti apie 40 minučių. Kai jį atvežė į miesto ligoninę, jis mirė dėl nukraujavimo...

– *O šovė į jį iš kokio ginklo?*

– Iš Kalašnikovo automato. Kulka buvo 5,45 mm kalibro. Mes buvome ginkluoti standartiniais ginklais: aš kaip vadas turėjau Makarovo pistoletą, mano pavaldiniai buvo ginkluoti arba snaiperio šautuvu, arba AK 5,45 mm. Tačiau Viktoras Šatskich ėjo grandinės gale, paskutinis, o ne priešakiniam šturmo būryje – už jo nei vieno kario iš mūsų būrio nebebuvo, todėl žūti nuo atsitiktinės savo kovos draugų kulkos niekaip negalėjo. Po pranešimo dėl Šatskich (jis buvo prie telecentro) ir pas mus prie televizijos bokšto prasidėjo tai, kas šiandien vadinama „savi šaudė į savus“. Gavau pranešimus iš išorinio kordono būrio, kuriame buvo sargybos kariai, vado, kad yra šaudoma nuo gretimų namų pusės ir yra sužeistų civilių gyventojų. Mechanikai-vairuotojai karinių mašinų ir tankų, kurie stovėjo priešais televizijos bokštą, nuolat raportuodavo štabui, o štabas man, kad yra šaudoma į karinę techniką. Kareiviai, kurie vairavo techniką, užsidarė liukus ir pasislėpė mašinų viduje. Aš savo užduotį įvykdžiau, pranešiau štabui, kad mes perdavėme objektą saugoti apsaugos kariuomenei.

– *O negalėjo į žaidimą įsikišti kokia nors trečioji jėga? Kokie nors idėjiniai tarybiniai patriotai?*

– Jokiu būdu ne. Aš tai sakau visiškai atsakingai – juk tiesiogiai dalyvavau visose parengiamosiose priemonėse ir pasitarimuose!

– *Iš kokių ginklų buvo šaudoma?*

– Ne iš armijos, tai buvo aišku pagal šūvių garsą. Tai buvo ne ugnis iš automatų, o pavieniai šūviai. Aš iki šų įvykių kariavau 20 metų ir žinau, kaip švilpia kulkos ir kuo skiriasi šūvis, paleistas iš lygiavamzdžio ginklo, nuo šūvio iš šautuvo. Taigi nuo stogų šaudė iš lygiavamzdžių.

Po to jau išaiškėjo, kad ten buvo Mosino šautuvai, kadangi trasologinės ekspertizės buvo atliktos tada, kai Lietuva dar buvo Tarybų Sąjungos sudėtyje. Toliau buvo taip: aš raportavau, kad mes perdavėme objektą apsaugai ir vykstame į dislokacijos vietą. Pasakiau, kad vyksime tik šarvuočiais, nes pats mačiau šuvių blyksnius ant stogų. Atvyko trys BTR'ai, mes susėdome desanto skyriuje ir 4:30 ryto pajudėjome divizijos štabo link. Keturiuose vietose į mus nuo tiltų apmėtė šaligatvio bordiūrais. Įsivaizduokite, kas būtų buvę, jeigu mes būtume važiaavę UAZ'ų su brezentiniu stogu, – nebūtų nužudę, tačiau karius būtų sužaloję.

Grįžus į bazę apie penktą valandą ryto, man dar teko beveik dvi valandas miesto ligoninės morge reikalauti atiduoti Viktoro Šatskich kūną, – niekaip nenorėjo atiduoti. Jį pavyko atgauti tik Vilniaus karienei prokuratūrai įsikišus.

„Tai ne vestuvės, o laidotuvės“

– *Kiek Viktorui Šatskich buvo metų? Kaip jis tapo „Alfos“ būrio kariu?*

– Dvidešimt vieneri. Taip atsitiko, kad įkaitų grobimai, dažnai vykdamę tardymo izoliatorių zonose, buvo tokie dažni, jog VRM su tuo nebepajėgė susidoroti. Ir tada ėmė kviestis į pagalbą mus. Mums tekdavo keliauti po visą Tarybų Sąjungą, vesti štabų bei taktinius mokymus apie įkaitų išlaisvinimo geležinkelio, oro transporte bei viešose vietose operacijas.

Per užsiėmimus, kurie vyko Vitebsko desanto divizijoje, aš susipažinau su Viktoru Aleksejevičiumi Šatskich, Viktoro tėvu. Pats jis buvo iš pasienio kariuomenės, o jo sūnus baigė Golycino miesto karinę-politinę mokyklą, iš kurios mes pagal planą imdavome į savo būrį karius. Gabus, gerai paruoštas karininkas – ir eiles rašė, ir dainavo. Pas mus įstojo rugpjūčio mėnesį, o sausį žuvo, ištarnavęs tik šešis mėnesius. Buvo nevedęs. Liko mama, tėvas ir sesuo...

Sausio 15-ąją dviem lėktuvais, tais pačiais, kuriais atskridome, mes grįžome į Maskvą. Vnukovo oro uoste mus sutiko „Alfos“ vadas Viktoras Karpuchinas ir Viktoro Šatskich tėvas Viktoras Aleksejevičius. Ir jau tada aš pajutau kažką negero – jeigu anksčiau, mums grįžus iš

bet kurios operacijos, mus pasitikdavo kas nors iš mūsų valdybos ar atstovas iš centrinio KGB aparato, tai tą kartą mes keturiasdešimt minučių stovėjome ant pakilimo tako išsikrovę karštą, prie kurio buvo tik Karpuchinas ir žuvusio leitenanto tėvas. 17-ąją sausio palaidojome Šatskich. 1980 metų sausį bendradarbių, kurių žuvo Afganistane, laidotuvių metu procesiją tęsėsi 8-10 kilometrų, o ši kartą aš gavau nurodymą, kad būtina užtikrinti kuo mažesnę dalyvių skaičių. Į tai aš atsakiau: tai ne vestuvės, o laidotuvės. Kas ateis, tas ir dalyvaus... Jeigu anksčiau mes būdavome ten, kur nelaimė, – sąjunginių respublikų teritorijose, – tai ši kartą nelaimė buvo jau pačioje Maskvoje. Tai buvo 1991 metų sausis.

Gorbačiovas visus pergudravo

– *Kaip tik tomis dienomis, kai Michailas Gorbačiovas pasakė, kad jis „Alfos“ į Vilnių nesiuntė?*

– Sausio 7 dieną Lietuvos atstovų delegacija išskrido tuo pačiu lėktuvu, kuriuo atskridome mes į Vnukovo oro uostą, jie turėjo susitikti su M. Gorbačiovu Maskvoje. Tačiau Gorbačiovas visus pergudravo. Jis pavedė susitikti su delegacija Tautybių tarybos pirmininkui Rafikui Nišanovičiui Nišanovui, ir Lietuvos atstovai, „pabučiavę duris“, grįžo namo taip ir nesusitikę su prezidentu. Pastarasis vėliau pareiškė, kad apie tai pirmą kartą girdi. Tačiau aš turėjau kitokią informaciją – Lietuvoje buvo ruošiamasi įvesti prezidentinį valdymą. Būtent dėl to ir buvo viskas daroma – sudaryti sąlygas televizijos transliacijai, kadangi turėjo būti perskaitytas Gorbačiovo pareiškimas. O po to Michailas Sergejevičius pareiškė: „O aš apie tai pirmą kartą girdžiu“... Jeigu vadavietė su juo kalbėjosi sausio 13-osios naktį! Mano atmintis dar gera, ir ne 50 metų praėjo, o tik 25. Nei specialiųjų tarnybų vadovybė, nei armijos vadovybė neturėjo teisės priimti sprendimo panaudoti jėgą Tarybų Sąjungos teritorijoje savarankiškai, be Gorbačiovo leidimo. O šis iš televizijos ekranų pareiškia, kad nežinojo nei apie įvykius Pabaltijyje, nei Tbilisyje, nei kitose karštuose taškuose...

– *Jūs jau tą patį rytą supratote, kad 13 žuvusiųjų priskirs jums?*

– Ne. Tai prasidėjo grįžus į Maskvą. Pradžioje buvo kalbama, kad ten nėra žuvusių, o yra tik sužeistieji – kažkas papuolė po karinių mašinų ratais, kai technika judėjo Vilniuje. Ir kalbėjo ne apie 13 aukų, o apie 5-6 nušautus žmones.

– *Dabar Lietuvoje jau nebeslepia, kad tuo momentu būtinai reikėjo sakralinės aukos. Audrius Butkevičius, buvęs Krašto apsaugos departamento direktorius, savo interviu patvirtino, kad jis jau nuo 1987 metų buvo pažįstamas su „spalvotų“ revoliucijų teoretiku Džinu Šarpu ir kad Lietuvoje tuo metu nuolat rezidavo JAV emisarai. Nejaugi niekas nežinojo, kad lietuviai ruošia provokaciją? Kodėl tapo netikėtumu, kai smogikai ėmė šaudyti nuo stogų?*

– Aš galvoju, tuometinis Lietuvos KGB neturėjo agentūros, kuri visiškai tiksliai būtų informavusi pirmininką, kas būtent yra planuojama. Prielaidų buvo, tačiau tikslų duomenų nebuvo. Jeigu aš būčiau žinojęs apie galimą šaunamojo ginklo panaudojimą prieš mus iš Sąjūdžio pusės, negi aš nebūčiau išdėstęs savo snaiperių, nebūčiau nuslopinęs ugnies, kuri buvo atidengta nuo stogų? Turint ginkluotėje snaiperių šautuvus su naktinio matymo taikikliais, priešininko snaiperius pašalinti būtų buvę labai paprasta...

Kodėl buvo paskelbta tarptautinė paieška maršalui Jazovui?

Būtų pernelyg paprasta parašyti, kad, gavęs pašto voką iš Lietuvos ir perskaitęs „Pranešime dėl įtarimo“ savo pavardę, Tarybų Sąjungos maršalas Dmitrijus Jazovas sustingo iš nuostabos... 90-ies su viršum metų amžiaus žmogų jau yra sunku nustebinti. Tuo labiau tokių žmogų – paskutinį TSRS istorijoje maršalą, kariavusį fronte ir atsėdėjęs du metus kalėjime dėl įtarimo Tėvynės išdavimu. Tačiau kaltinamajame akte, kuris buvo atsiųstas buvusio TSRS gynybos ministro namų adresu, buvo parašyta, kad 1991-ųjų sausio mėnesį Jazovas, „veikdamas iš anksto susitaręs“, grupėje kartu su KGB pirmininku V.Kriučkovu, vidaus reikalų ministru B. Pugo ir dar su 54 kitais labai gerbiama žmonių, „organizavo sąmokslą, siekdamas nuversti valstybinę santvarką Lietuvos Respublikoje“, „tyčia nužudė 13 žmonių“ ir dar keliems šimtams žmonių „sukėlė fizinį skausmą ir padarė sunkius kūno sužalojimus“... Per atstumą padarė, kadangi Vilniuje niekada nėra buvęs.

„Atkurti Lietuvoje tvarką“

– *Dmitrijau Timofejevičiaus, leiskite jus sugrąžinti į 25-erių metų senumo įvykius, kuomet ėmė griūti Tarybų Sąjungos pamatai ir pakraščiai ėmė kunkuliuoti. Ką jūs ten Lietuvoje pridirbote?*

– Papasakosiu jums tokią istoriją: man būnant Prancūzijoje 1990 metų spalio mėnesį (vietinio gynybos ministro kvietimu), dalyvavau priėmimo pas prezidentą. Išeinu iš priėmimo – stovi delegacija, 10-15 žmonių, su lietuviškais vėliavomis. Man iškart užduoda klausimą: „Ponas Jazovas?“. Aš sakau: „Aš ne ponas“. „Na kaip jus ten? Draugas ministras!“ – „Klausau“. – „Mes turime informacijos, kad jūsų desantininkai užpuolė ligoninę Kaune“. (*Ne Kaune, o Vilniuje. – Red.*)

Vėliau aš sužinojau, kad ten buvo kelios dešimtys lietuvių tautybės kareivių, pabėgusių iš Tarybinės armijos. Juos, tikėtina, ruošė ginkluotam pasipriešinimui. Mūsų desantininkai grąžino juos į jų dali-

*Lietuvos
teisingumas
kaltina maršalą
Jazovą tuo, kad jis
„tyčia nužudė
13 žmonių“, nors
jis pats Vilniuje
niekada nėra
buvęs.
G. Sapožnikovas
fotografija.*

nius. Vadinas, jau tuomet akivaizdus dezertyravimo ir nepaklusimo įsakymui faktas Vakaruose buvo pateikiamas kaip „užpuolimas“.

1990 metų gruodžio mėnesį Maskvoje vyko 4-oji TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesija. Buvo atvykę Landsbergis ir Lietuvos krašto apsaugos departamento viršininkas Butkevičius. Ir štai netikėtai į Lietuvos TSR nuolatinę atstovybę Maskvoje pakvietė mane ir Sausumos kariuomenės vyriausiąjį vadą Valentiną Varenikovą. Aš paprašiau leidimo pas Gorbačiovą. Jis sako: „Velniai jų nematė, nueikite, paklausykite, ko jie nori“. Mes nuėjome. Pokalbis buvo lyg ir neutralus. Po to jie paklausė tiesiai šviesiai: jeigu mūsų tauta sukils, kokių veiksmų ims armija? Aš sakau: jokių nurodymų tokiam atvejui nėra. Jeigu įsakys – izoliuosime tuos, kurie eina prieš tarybinę valdžią.

– *Ir tada atėjo 1991 metų sausis...*

– Lietuvoje augo įtampa. Apie sausio 9 dieną Gorbačiovas pakvietė mane, Kriučkovą ir Pugo pakalbėti apie tai, kokių priemonių reikia imtis, kad būtų nutraukta šita antitarybinės veiklos orgija. TSRS prezidentas, kaip Konstitucijos garantas, be abejo, turėjo tam teisę. Ir kitą dieną jis įsakė atkurti tvarką Lietuvoje. Ten buvo dislokuota 107-oji šaulių divizija, kurios vadas buvo generolas Uschopčikas, o artilerijos vadas buvo pulkininkas Maschadovas (*tas pats, kuris vėliau*

tapo čečėnų separatistų vadeiva. – G.S.). Aš ten pasiunčiau generolą Varenikovą ir gynybos ministro pavaduotoją Ačalovą, kuris turėjo perimti iš manęs gynybos ministro postą, kadangi man tada jau buvo apie 70 metų. Jie man raportuoja apie masines riaušes ir apie tai, kad mūsų karinė kolona vyksta prie telecentro, – užtikrinti pastiprinimą „Alfos“ būrio veiksmams. Iš šito televizijos bokšto buvo transliuojama antitarybinė propaganda, viskas buvo kritikuojama, iš visko buvo tyčiojama. Ten buvo pasiūstas nedidelis „Alfos“ būrys, 30 karių, kurių užduotis buvo užimti bokštą. Ir reikėjo suteikti pastiprinimą kariams. Pasiuntėme kelis padalinius iš 107-osios divizijos. Mūsų kariams dar neprivažiavus iki vietos, iš ten jau vienas po kito ėmė važiuoti greitaisios pagalbos automobiliai. Tuo pačiu metu į karinę koloną buvo mėtomi akmenys, buteliai su padegamuoju skysčiu, o nuo aplinkinių namų buvo atidengta ugnis į minią ir šarvuočius. Kareiviai pasislėpė šarvuočiuose.

Ryte paaiškėjo, kad buvo nužudyta 13 vietinių gyventojų ir mirtinai sužeistas „Alfos“ būrio leitenantas Šatskich, pažymėtina, į nugarą... Atvyko Generalinės prokuratūros atstovai, aš įsaciau vykti į vietą karo medikams, mes norėjome apžiūrėti kiekvieną: kas, kur ir kokių būdu buvo sužeistas? Tačiau nei mūsų prokuratūrai, nei gydytojams atlikti apžiūros neleido. Lietuviams žūt būt reikėjo įrodyti, kad dėl visų nužudymų ir sužeidimų kalti esame mes.

Varenikovas, Ačalovas man raportavo: nei vieno šūvio iš karių pusės nebuvo iššauta. O į karius šaudė.

– Vilniuje veikė vietinės milicijos organai, KGB organai. Kodėl, esant tokiam kiekiui jėgos struktūrų, prireikė dar ir armiją panaudoti?

– Reikalas tas, kad 1990 metų kovo 11 d. lietuviai save paskelbė nepriklausomais. Vietiniai teisės saugos organai nustojo dirbti. Visi, tarp jų ir KGB, perėjo Landsbergio pusėn.

– Galbūt toks ir buvo planas, kad įstumti armiją į duobę?

– Taip, kad būtų sukeltas masių nepasitenkinimas. Reikėjo pašalinti kariuomenę iš Lietuvos. O kaip pašalinti? Pralieti kraują, surengti provokaciją. Tai jie ir padarė. Jie mus aplošė. Nužudė saviškius tam, kad pasiekti pergalę.

„Todėl niekas nieko nenužudė“

– *Spaudoje tai, kas įvyko Vilniuje, buvo vadinama „rugpjūčio pučo repeticija“.*

– Iki pučo įvyko dar daug visko. Galima sakyti, kad iki to laiko buvo likviduotas Politbiuras. Gorbačiovas, tapęs prezidentu, įsteigė Politbiurą, kurio nariais tapo respublikų komunistų partijų sekretoriai. Lietuvoje komunistų partija suskilo į dvi dalis. Kiekvienas žūtbūt siekė būti savarankišku. Ir parengtas Suverenių valstybių sąjungos statusas nebuvo remiamas vienbalsiai. Gorbačiovas galvojo taip: kelios respublikos dokumentą pasirašys, o kitos niekur neprapuls. Ir nusprendė 1991 metų rugpjūčio 19 d. pakviesti penkių Vidurinės Azijos respublikų ir Rusijos pirmuosius sekretorius, kad pasirašyti Sąjungos sutartį. Kitos respublikos atsisakė dalyvauti.

Mes, visi ministrų kabineto nariai, ministras pirmininkas Valentinas Pavlovas ir Gorbačiovo pavaduotojas Genadijus Janajevs, tai žinojome. Reikia pažymėti, kad pati Sąjunginė sutartis buvo paskelbta penktadienio vakarą, kada visi į užmiestį savaitgaliui išvažiavo. Šeštadienį-sekmadienį niekas šitos sutarties neskaitė. O pirmadienį šią sutartį jau reikėjo pasirašyti. Trumpai tariant, norėjo apgauti liaudį. Mes, didžioji dauguma vyriausybės narių, susirinkome KGB objekte, aptarėme susidariusią padėtį. Ji tapo kritiška. Dar nenurimo įvykiai Azerbaidžane ir Armėnijoje, Kalnų Karabachą užėmė armėnai, azerbaidžaniečiai iš Baku išvijo visus armėnus. Vyko neramumai Ferganoje, Kirgizijoje ir Uzbekistane, Kryme. Gruzijoje turkai meschetinai ketino užimti savo žemes. Apskritai padėtis buvo labai įtempta, ypatingai nacionaliniu klausimu. Tačiau vietoje to, kad imtis priemonių padėčiai stabilizuoti, Gorbačiovas ėmė kurti Suverenių valstybių sąjungos sutartį. Šaimijevs (Tatarstanas) ir kitų respublikų atstovai iškėlė klausimą – o kuo mes blogesni? Mes irgi norime būti savarankiški! O kaip kitaip dar turėjo reaguoti respublikos, buvusios Rusijos sudėtyje? Galvojome, kad, pasirašydami šią sutartį, mes griauame Tarybų Sąjungą.

Rugpjūčio 17 dieną į Forosą susitikti su Gorbačiovu išskrido Šėninas, Baklanovas, Varenikovas, Plechanovas ir Boldinas. Aš privalėjau

likti Maskvoje – galimos raketinės atakos atveju kažkas gi turėjo būti savo vietoje. Gorbačiovas atvykusių ilgai nepriėmė, paskui priėmė, paklausė: „Ko atvažiuote?“. Kiekvienas jam paaiškino, kad reikia imtis priemonių valstybei išsaugoti, kad liaudies valia – tai aukščiausia valia valdžiai. Jis juos išplūdo: „Darykite, ką norite“. Tai viskas buvo šeštadienį.

Sekmadienį, rugpjūčio 18 dieną, aš nurodžiau užtikrinti televizijos centro apsaugą, tačiau niekas į televiziją neatvyko. Vietoje to per televiziją rodė „Gulbių ežero“ vaizdo įrašą.

Po to man netikėtai skambina oro desanto pajėgų vadas Pavelas Gračiovas: Jelcinas prašo apsaugos. Aš nusiunčiau batalioną. Net ir pagalvoti negalėjau, kad vėliau tai pateiks kaip įrodymą, kad armija ruošėsi šturmuoti „Baltuosius rūmus“. Vėliau rodė filmą: sėdi Mstislavas Rostropovičius su automatu, o jam ant kelių miega kareivis... O šturmuoti jų niekas net negalvojo!

Susirinkome mes mano pavaduotojo Vladislavo Ačalovo kabinete. Pas mane atvyko maršalas Achromejevas: kas darosi? Aš sakau: nieko iš esmės nevyksta – mes norime neleisti sugriauti Tarybų Sąjungos. Bet kol kas Gorbačiovas nepitaria tam, kad įvesti nepaprastąją padėtį, ir dabar draugai galvoja, kaip būtų galima sutrukdyti, kad šitos penkios respublikos nepasirašytų sutarties. Aš nuvykau į Kremlių, į Pavlovo kabinetą. Sutarties pasirašymas buvo nutrauktas. Mes vėl išskridome pas Gorbačiovą. Aš žinojau, jog man grįžus į Maskvą būsiu suimtas, apie tai man pranešė telefonu dar skrendant lėktuvu. Pakilimo taku bėgiojo milicininkų formomis aprengti kareiviai. Baranikovas (*RSFSR vidaus reikalų ministras*. – G.S.) paprašė manęs eiti į kambarį, kur sėdėjo prokuroras Stepankovas. „Ginklą turite?“ – „Ne“ – „Jūs suimtas“.

Galima, žinoma, buvo pasiūsti žinomą adresu ir eiti į savo mašiną. Ačalovas man skambino ir klausė: „Norite – užimsime aerodromą?“. Aš atsakiau: nereikia. Jeigu būtume užėmę aerodromą, galėjo kilti karas. Aš šito nenorėjau. Todėl niekas nieko nenužudė.

Ir vėl šaudė nuo stogų!

– Mums būnant Lefortovo kalėjime tapo žinoma, kad Maskvoje žuvo trys žmonės. Ir šį kartą kažkas šaudė iš palėpės. Mūsų kariškiai šaudyti negalėjo. Vadinasi, šaudė arba Jelcino, arba Jungtinių Amerikos valstijų ambasados nurodymu.

– *Panašiai kaip Lietuvoje... O jūs operacijos Vilniuje metu vedėte apskaitą, kiek buvo išauta šovinių?*

– Nebuvo nei vieno šūvio. Niekas nešaudė. Koviniai šoviniai karaviams net išduoti nebuvo. Kai ėmėme aiškintis, ten buvo kulkos iš šautuvų, iš automato PPŠ ir medžioklinių ginklų.

– *Gorbačiovo žodžius, kad Vilniuje reikia viską išsiaiškinti, jūs supratote kaip tiesioginį nurodymą veikti. O kaip toliau viskas vyko? sausio 13-osios naktį, kai buvo vykdoma operacija, jūs jį informavote apie tai ar jis nieko nežinojo?*

Du komunistai: pirmasis nepriklausomos Lietuvos prezidentas Algirdas Brazauskas ir paskutinis TSRS prezidentas Michailas Gorbačiovas.

Jų žvilgsniai sako, kad skyrybų nebus.

Fotografija iš G.Sapožnikovos archyvo.

– Gorbačiovas viską žinojo. Man pasakė: imkis priemonių. Aš, pasikartosiu, pasiunčiau ten Varenikovą ir Ačalovą. Ir paskambinau Uschopčikui: jūs atsakote už viską. Iki sausio 13-osios niekas iš kariškių po miestą nevažinėjo ir ne tik nešaudė – po miestą net nevaikščiojo, kad neprovokuotų situacijos.

– *Operacijos eiga buvo planuojama iš anksto, ar sprendimas atsirado spontaniškai?*

– Nieko iš anksto nebuvo planuojama. Ne visa „Alfa“ ten buvo pasiūsta, o tik 30 žmonių. Ir divizija ne visa dalyvavo – vienas batalionas, ne daugiau. Mane informavo, kad po miestą važinėja daugybė greitosios pagalbos automobilių. Tačiau kiek buvo žuvusių ir kiek sužeistųjų, niekas nežinojo.

– *Tai jūs naktį Gorbačiovui pranešėte?*

– Visą laiką raportavau. Kiekvieną kartą, kai jis skambino, aš jam pranešdavau.

– *Tai buvo jau trečias konfliktas TSRS teritorijoje. Prieš tai liejosi kraujas Baku ir atsitiko neaiški istorija Tbilisyje. Technologija buvo ta pati, ar šitie konfliktai kokybiškai skiriasi nuo lietuviško?*

– Pasakysiu. 1990 metų sausio mėnesį Gorbačiovas išsikviečia mane, KGB pirmininką Kriučkovą, vidaus reikalų ministrą Bakatiną ir įsako nedelsiant skristi į Baku, įvesti ten nepaprastą padėtį, atkurti tvarką. Mes išvykome tiesiogiai į Čkalovo aerodromą ir po 2 valandų buvome vietoje. Televizija neveikė, ją kažkas sugadino. Per 2 ar 3 dienas suderinome televizijos pirmąjį kanalą. Tačiau Liaudies frontas viską kontroliavo ir nurodė užkirsti kariškiams kelią. Ir tada man praneša: šarvuočiai važiuoja su uždarytais liukais, kadangi į juos šaudo iš visų langų ir nuo visų stogų...

295-oji motorizuota šaulių divizija buvo pakelta pagal aliarmo signalą. Karinio miestelio „Raudonieji Rytai“ rikiuotės pratybų aikštėje buvo išrikiuoti kareiviai. Nuo vaikų ligininės stogo į juos ėmė šaudyti. Keletas kareivių buvo sužeisti ir žuvo.

– *Ir vėl šūviai nuo stogų? Mes gi turėjome masę geriausių specialistų – kodėl niekas nematė, kad nuolat kartojasi viena ir ta pati schema?*

– Sakykite, prie Vilniaus televizijos bokšto kas nors iš mūsų kariš-

kių turėjo galimybę užsikeberioti į palėpę? Mūsų niekas ten neleido! Tas pats ir Baku. Ligoninė, nuo kurios stogo buvo šaudoma, buvo už karinio miestelio teritorijos ribų. Kol mes ten patekome, ant stogo nieko jau nebebuvo.

Skrydis be nusileidimo

– *Istorija apie kareiviškus kastuvėlius Tbilisyje irgi iš tos pačios serijos?*

– Ten buvo kiek kitaip. Susirinko Centro komiteto biuras, vadovaujamas pirmojo sekretoriaus Patiašvilio, ir priėmė nutarimą: prašyti Užkaukazės karinės apygardos kariuomenės vado Igorio Radionovo atlaisvinti aikštę nuo mitinguotojų. Kareiviai ėjo grandine. Į juos ėmė mėtyti akmenimis. Jie užsidengė veidus kastuvėliais. Minią iš aikštės stūmė šarvuočiais. Žmonės patys vienas kitą suspaudė spūstyje. Vėliau tas pats Patiašvilis Aukščiausios Tarybos sesijos metu padarė pareiškimą ir papasakojo: vieną senutę desantininkas esą vijosi tris kilometrus... Po to paskelbė, kad žmonės numirė nuo troškinamųjų dujų. Chemikai atliko tyrimą: jokių dujų ten nebuvo. Visi žuvo spūstyje, tačiau visą kaltę suvertė kariškiams. Patiašvilis, kuris pats asmeniškai priėmė sprendimą, viską suvertė generolui Rodionovui.

– *Kodėl jūs neatrėmėte šios informacinės atakos?*

– Mes darėme viską, kas buvo įmanoma. Tačiau aiškintis įvykio aplinkybes pasiuntė ne mane, o Ševardnadzė. Jie ir „išsiaiškino“ taip, lyg dėl visko buvo kalta armija. Po to dar vyko Aukščiausios Tarybos komisija, kuriai vadovavo Sobčiakas. Komisija nustatė, kad žmonės iš tiesų žuvo spūstyje. Tačiau mums padarė pastabą: „Kodėl pasiuntėte šarvuočius? Reikėjo per radiją paskelbti, kad visi išsivaikščiotų“. Žodžiu, rado būdą, kad apkaltintų armiją.

– *Tokiu būdu, per du metus buvo įvykdytos net kelios operacijos armijai diskredituoti. Kodėl jūs dar tuomet nepaviešinate to visuomenei? Ar visuomenė nenorėjo jūsų klausyti?*

– Mes nieko be vyriausiojo vado žinios daryti negalėjome. Gorbačioviui buvo sunku: šalyje tuo metu buvo pernelyg daug problemų.

Ir dėl Tbilisio, ir dėl Baku, ir dėl Vilniaus jis man įsakymus duodavo asmeniškai. Kai pradėjome persitvarkymą, niekas nežinojo, kaip jis turi būti daromas. Rašytojas Jurijus Bondarevas, sakydamas kalbą sesijos metu, pasakė: persitvarkymas – kažkas panašaus į lėktuvą, kuris pakilo, tačiau nežino, kur nusileisti, nėra nurodytas aerodromas. Taip ir čia. Paskelbė persitvarkymą, o kaip jis atrodo, kuo jis baigsis? O paibaiga, pasirodo, buvo Sąjungos žlugimas.

– Jūs ruošiatės gintis nuo pereinamųjų kaltinimų? Kaip jūs jaučiatės, būdamas karo nusikaltėlio kailyje? O gal jau visai neįdomu, ką ten prisigalvojo Lietuvos prokuratūra?

– Žinoma, įdomu ir rūpi. Tačiau kaip gintis? Aš Vilniuje nesu nė karto buvęs. Važiuoti ten, įrodinėti, kad aš nieko nežudžiau? Sakys: jūs davėte įsakymą... Aš daviau įsakymą atkurti tvarką, o čia galima prisigalvoti visko. Mes tiksliai žinome, kad Baku ir Vilniuje šaudė į mus. Tačiau mes į nieką nešaudėme. Už ką mus teisti?

(Interviu buvo kartu su Viktoru Barancu)

Gorbačiovo padėjėjas
Georgijus Ostroumovas:
„TSRS sugriovimo modelis
buvo perimtas iš Pabaltijo“

„Michailas Gorbačiovas apie įvykius Lietuvoje nebeturi ką pasakyti. Jis viską pasakė“, – pavargusiai pakomentavo jo sekretorius spaudai dar vieną, jau gal milijoninį iš eilės ir visiškai neperspektyvų, spaudos bandymą išgauti Gorbačiovo atsakymą į klausimą – davė jis išakymą „pastatyti į vietą“ Lietuvą ar ne?

„Komsomolskaja pravda“ apžvalgininkas Aleksandras Gamovas, kuris ne vieną kartą ėmė interviu iš pirmojo ir paskutinio TSRS prezidento, mano paprašytas uždavė jam keletą klausimų. Štai ką atsakė Michailas Sergejevičius: „Tai tik kalbos, kad aš ten dirigavau, vykdžiau kažkokį planą, lygiai taip pat apie tai, kaip aš ir pučą organizavau... Na kas per kvailys Gorbačiovas? Mes sudarėme krizės įveikimo planą. Jį parėmė net Pabaltijo šalys. Naują sutartį paruošėme ir paskelbėme ją laikraštyje. Liepos mėnesį buvo partijos plenumas. Ir numatėme eilinį partijos suvažiavimą surengti lapkričio mėnesį, kaip vykdyti reformas. Mes žengėme į platų kelią.“

Klausimas kyla, kam reikėtų Gorbačiovui tuo metu, kai vyksta aštrus, tačiau pozityvus procesas, iš už kampo šaudyti tai į vienus, tai į kitus? Negi nesuprato Gorbačiovo? Visi žinojo jo silpnąją vietą ir tai vadino neryžtingumu. Tačiau kai tik kur nors riaušių metu nužudydavo žmones – tuojau pat kaltas Gorbačiovas... Jau praėjus tam tikram laikui po įvykių buvo minimos kaž kurios „Alfos“ būrio įsteigimo metinės. Atėjo pas mane grupė „Alfos“ veteranų, sako: „Michailai Sergejevičiau, mes išleidome knygą“. Joje visa tai aprašyta. Pasirodo, kad, priešingai Politbiuro sprendimui, Jazovas ir Kriučkovas susitarė sutelkti jėgas ir dėl viso pikto pasiruošti smūgiui.

– *Vilniuje?*

– Vilniuje. Programa surašyta ranka sąsiuvinyje.

Michailo Gorbačiovo padėjėjas Georgijus Ostroumovas galvoja, kad jo šefas buvo mažiausiai iš visų suinteresuotas tragedija Vilniuje. G. Sapožnikovos fotografija.

– O jums pranešė, kad šūviai prie televizijos bokšto buvo Sąjūdžio provokacija, o ne tarybinių karių ir „Alfos“ rankų darbas?

– Man dar tuomet sakė, kad buvo į nugaras šaudoma“.

Štai toks buvo pokalbis. Nieko naujo Michailas Sergejevičius šioje istorijoje daugiau nebepapasakos.

Todėl Gorbačiovo „balsas“ bus jo padėjėjas Georgijus Sergejevičius Ostroumovas, kuris sutiko pasitikti smūgi, skirtą jo šefui.

GKČP repeticija

– Gorbačiovas buvo mažiausiai suinteresuotas tuo, kad Vilniuje įvyktų šie įvykiai, – ryžtingai pareiškė Georgijus Sergejevičius, tik įžengęs į redakciją.

– Argi desantininkai galėjo veikti savarankiškai?

– Jie neveikė savarankiškai! Štai kokie dokumentai buvo rasti po to, kai Gorbačiovas atsistatydino: desantininkai jam atsiuntė ištraukas iš Michailo Boltunovo knygos, kurioje pasakojama apie tai, kad tai buvo čekistinė karinė operacija. Su šia operacija Gorbačiovas niekaip nebuvo susijęs. Jis jokių nurodymų nedavė ir duoti negalėjo.

Todėl, kad tai buvo GKČP repeticija. Tokia yra mano nuomonė.

– Mes skirtingai suprantame šitą „repeticiją“. Man pasakojo tokią is-

toriją: prieš kelis metus Belovežo girioje Aleksandras Lukašenka surengė tarptautinę konferenciją, skirtą TSRS subyrėjimo 20-mečiui pažymėti. Ir ten dalyvavo buvęs VDR vadovas Hansas Modrova, kuris iš tribūnos pilnai salei pasakė: „Rugpjūčio pučo metu aš buvau Forose šalia Michailo Sergejevičiaus vilos. Pamatęs per televiziją, kas įvyko, pagalvojau, kad Michailas Sergejevičius jau yra suimtas. Išėjau, takeliu nubėgau palei Gorbačiovo vilą ir matau, kad... jis ramiai su Raisa Maksimovna vaikštinėja takeliu prie vilos, kartu su apsauga, šypsosi ir juokiasi!“ Kaip įsakysite tai suprasti?

– Gorbačiovas demonstravo viešai, kad jis yra sveikas! Garsiosios spaudos konferencijos metu, kai Janajevui drebėjo rankos, buvo paskelbta: mes pateiksime jums dokumentus, kurie patvirtins, kad Gorbačiovas serga. Kai Raisa Maksimovna tai išgirdo, ją ištiko insultas, – ji žinojo, kas tai yra KGB ir kokias jis turi galimybes iš sveiko žmogaus padaryti ligonį. Buvo ruošiami siaubingi dalykai. Tačiau nei vienas gydytojas nesiryžo parašyti pažymos dėl Michailo Sergejevičiaus ligos. Gorbačiovo jėgos struktūros ir Jelcinas žaidė tą patį žaidimą. Vieni siekė Gorbačiovą sukompromituoti smurtinėmis akcijomis, o kiti – jį pašalinti. Liaudis nespėjo dar sužinoti apie tuos įvykius, o jau prasidėjo demonstracijos: „Šalin Gorbačiovą!“

Jelcinas labai skubėjo...

– *Grižkime prie Lietuvos. Lietuvoje vyksta įvykiai. Vyriausias pajėgų vadas Gorbačiovas sužino, kad prieš jo valią buvo pasiūstas specialios paskirties būrys užimti televizijos bokštą, nužudyti žmonės. Kodėl jis neatleidžia iš pareigų Jazovo, Kriučkovo, kodėl jis nenubaudžia „Alfos“ vado?*

– Kai Gorbačiovas anksti ryte sužinojo apie įvykius Vilniuje, pirmas, į kurį jis kreipėsi, buvo Kriučkovas. Šis atsakė, kad tokių nurodymų nedavė. Tada Gorbačiovas klausia Jazovo. Jazovas tvirtina, kad įsakymą pradėti operaciją davė garnizono viršininkas Uschopčikas, kas yra labai abejotina. Borisas Pugo kalbėjo apie tai, kad iš Maskvos nebuvo įsakymo pasiūsti tankų koloną prie televizijos bokšto. Gorbačiovas pavedė prokuratūrai atlikti tyrimą.

– *Jeigu įvykdomi tokie veiksmai, reikėjo sušaukti Politbiuro posėdį ir areštuoti Kriučkovą bei Jazovą čia pat, kabinete. Kodėl tai nebuvo padaryta?*

– Nėra viskas taip paprasta, kaip atrodo. Pamenate, kas tuo metu vyko Maskvos gatvėse. Jose aidėjo triukšmas ir klyksmai: „Šalin Gorbačiova!“. Esant šioms aplinkybėms, Michailas Gorbačiovas negalvojo, kad yra įmanoma tai įvykdyti.

– *Jeigu tikėti jūsų versija, kad tragedija Vilniuje įvyko be Gorbačiovo žinios, kuris tuo pačiu metu nesiėmė jokių priemonių, – tai jis padarė pačią didžiausią politinę klaidą. Ir iš anksto išsikasė sau kapo duobę, kuri vėliau baigėsi jo atsistatydinimu ir GKČP.*

– Dėl kapo aš būčiau atsargesnis... Tačiau iš esmės aš su jumis sutinku.

Negalima apeiti ir Jelcino faktoriaus. Tarybų Sąjungos žlugimo modelį, – o būtent tai, kad Rusijos įstatymai yra viršesni už Sąjungos įstatymus, – Jelcinas perėmė tiesiogiai iš Pabaltijo. Tačiau grįšiu prie GKČP. Yra paskelbtas Kriučkovo asmeninis laiškas Gorbačioviui, kuriame jis prašo susitikimo ir atgailauja dėl savo veiksmų. Yra Jazovo apklausa. Ir staiga bylos eigoje įvyksta lūžis – jie ima neigti savo parodymus ir ima viską versti Gorbačioviui. Pagal šitą schemą veikiate ir jūs – viską bandote suversti Michailui Sergejevičiui. O Gorbačioviui viso šito mažiausiai reikėjo. Visiškai priešingai: Gorbačiovas nenorėjo paleisti Lietuvos. Jis mąstė taip: reikia veikti įstatymo rėmuose. Tuo momentu jau buvo priimtas įstatymas dėl išėjimo iš Tarybų Sąjungos tvarkos patvirtinimo. Mes turėjome susitarti dėl rusų ir rusakalbių gyventojų teisių apsaugos, o ne tiesiog nutraukti santykius ir nušokti lyg nuo tramvajaus laiptelio. Kas tam trukdė? Jelcinas, kuris labai skubėjo...

Prasiveržimas ar pralaimėjimas?

– *Gorbačiovas pradžioje labai glaudžiai bendravo su Reiganu, pasukui – su Bušu ir beatodairiškai jais pasitikėjo? Ar jis suvokė, kad amerikiečiai jį apgaus?*

– Dvi didžiosios valstybės, nuo kurių priklausė viso pasaulio likimas, pradėjo kalbėtis tarpusavyje, pasitikėdamos viena kita, – tai yra milži-

niškas Gorbačiovo laimėjimas. O kas ką apgavo – tai didelis klausimas.

– *Michailo Sergejevičiaus aplinkoje buvo dvi grupės. Viena liberali – Jakovlevas, Ševardnadzė. Kita – ta, kuri vėliau buvo arčiau GKČP. Bet Jakovlevas buvo visada artimas Gorbačioviui. Ir ne kartą yra viešai sakęs, kad jo tikslas buvo „sulaužyti tūkstantmečio Rusijos valstybingumo stuburą ir sunaikinti komunistinę sistemą iš vidaus“.*

– Aš niekada negirdėjau, kad Jakovlevas būtų tai sakęs. Tačiau jeigu jis tai pasakė, tai yra tiesiog baisu. Negalima tikėti žodžiais, reikia tikėti dokumentais. Tai, ką Jakovlevas yra sakęs apie Lenino-Stalino fašizmą, aš pamenu gerai. Mes skėsčiojome rankomis. Tačiau įsivaizdavimas, kad Jakovlevas buvo vos ne persitvarkymo architektu – tai jau yra per daug perdėta. Šiandien visi veikia gekačepistų principu: viską versk Gorbačioviui. Tai kvaila, neproduktyvu ir provokuoja.

„Jis už tai sumokėjo“

– *Jeigu Gorbačiovą pasiekė informacija apie tai, kad Vilniuje buvo nuo stogų šaudoma, kodėl jis tokiu atveju negynė „Alfos“?*

– Tai yra viena iš priežasčių, kodėl jis neatstatydino Jazovo ir nieko nepersekiėjo. Todėl, kad kilo spieгимas ir prieš Gorbačiovą, ir prieš Tarybinę armiją.

– *Kodėl Michailas Sergejevičius dėl šios provokacijos neapkaltino Lietuvos valdžios?*

– Jam buvo pateikiama labai prieštaringa informacija iš įvairių šaltinių. Ir jis svarstė: o kas būtų, jeigu ten būtų buvęs įvestas prezidentinis valdymas? Gorbačiovas, neįvesdamas prezidentinio valdymo, išvengė pilietinio karo Lietuvoje.

– *Tada kodėl jis pasiuntė ten desantininkus?*

– Imkime ir pasakykime, kad dėl visko kaltas Gorbačiovas, jis „išdavikas“, – kaip dabar yra rašoma laikraščiuose. Aš šito paneiginti neketinu.

– *Tačiau jo kaip politinio lyderio kaltė yra akivaizdi...*

– Faktinė Gorbačiovo kaltė dėl visų nelaimių, kurios mus ištiko, neabejotinai yra, jis už ją jau sumokėjo.

2 skirsnis

„LIETUVIŠKASIS SINDROMAS“ PO DVIDEŠIMT PENKERIŲ METŲ

Visų TSRS teritorijoje vykusių nepaprastųjų situacijų scenarijai buvo panašūs: Michailas Sergejevičius nuolat snaudė ir apie nieką lyg ir nežinojo, kariuomenė problemas sprendė savo nuožiūra, o taikūs gyventojai, savo krūtines pasipuošę įvairiaspalviais kaspinėliais, tik dainas dainavo... Tačiau štai kas įdomu: 1991 metų gruodžio mėnesį Gorbačiovas nuėjo nuo scenos, tačiau spektakliai buvusios TSRS teritorijoje tęsėsi. Ypatingai toje dalyje, kurioje dominavo nesmurtiniai valdžios nuvertimo metodai. Įtarimai dėl to, kad pačius pirmuosius „spalvotų“ revoliucijų bandymus mes „turėjome laimės“ patirti dar 1980-ųjų metų pabaigoje, Pabaltijo „dainuojančių“ revoliucijų formoje, kildavo jau seniai. Tačiau šios technologijos autoriaus, amerikiečio Džino Šarpo, man asmeniškai Talino gatvėse neteko susitikti nė karto. O pasirodė, ieškoti jo reikia ne Taline, o Vilniuje.

Audrius Butkevičius:
„Mes sugadinome rusams
paveiksliuką“

Tai paaiškėjo atsitiktinai – interviu su polittechnologu Audriumi Butkevičiumi, kuris 1990-ųjų metų pradžioje ėjo Lietuvos krašto apsaugos departamento direktoriaus pareigas ir kurį, pažymėtina, vadina pagrindiniu tos sausio dramos režisieriumi.

*Mylimas Džino Šarpo
mokinys
Audrius Butkevičius
savo mokytojo teoriją
sėkmingai pritaikė
praktikoje.
G. Sapožnikovos
fotografija.*

Asmenybė ryški ir neeilinė, pagal išsilavinimą – gydytojas psichoterapeutas, jis 2000 metais davė labai atvirą interviu Lietuvos laikraščiui „Obzor“, kuriame prisipažino, kad 1991 metų sausios 13-osios naktį civilių gyventojų aukų jis siekė sąmoningai. Ir dėl to visai nesigaili: tos mirtys „sudavė dviem tarybų valdžios pagrindinėms atramoms – armijai ir KGB – tokį smūgį“, po kurių šie jau nebeatšigavo. „Taip, aš planavau, kaip „pastatyti“ Tarybinę armiją į tokią psichologiškai labai nepatogią poziciją, kad bet kuriam karininkui būtų gėda dėl to, kad jis tarnauja tokioje armijoje“. Reikia pripažinti, jam tai pavyko... Vėliau jau Butkevičius neigė, kad žurnalistė viską išsigalvojo ir net truputį kuoktelėjusi, tačiau paneigimo iš laikraščio taip ir nepareikalavo.

Mes su juo buvome susitikę keletą kartų, ir kiekvieną kartą grįždavome prie tos pačios temos, todėl pokalbis, kurį jūs perskaitysite, yra sudarytas iš kelių interviu. Mes ginčijomės ir barėmės, aškiai suvokdami, kad amžiams pasiliksimė skirtingose barikadų pusėse, – nors tai mums netrukdyt kalbėtis, kadangi priešininką, tuo labiau protingą ir patyrusį, reikia gerbti.

Tai nebuvo revoliucija!

– *Kaip aš norėjau pažiūrėti į žmogų, kuris matė Džiną Šarpą gyvą!*

– Ne tik matė, bet ir buvo pas jį svečiuose! 90-ųjų metų viduryje aš pas jį Bostone, Alberto Einšteino institute, dirbau visus metus.

Su Džinu Šarpu ir jo kolegomis mes pradėjome susirašinėti dar 1987 metais. Aš tuomet dirbau Kauno kardiologijos instituto psichologinių ir sociologinių tyrimų laboratorijoje, labai domėjausi psichologiniu karu, o Šarpas kūrė technologiją, kuri leido panaudoti dideles grupes žmonių pilietinio nepaklusnumo valdžiai akcijose. Aš tuo metu lindau į politiką, mane tai sudomino.

– *Kaip jūs to meto totalinės kontrolės, kaip dabar pasakojama, sąlygomis išgudrinote bendrauti su užsieniečiais?*

– Buvo laišakai, žmonės vykdavo į užsienį. Lietuvių emigracija buvo pakankamai didelė. Pirmą kartą su Šarpu pasimačiau Vilniuje. Jis pats atvyko čionai 1991 metų vasarį.

– *„Dainuojančios“ revoliucijos pačiame įkarštyje?*

– Tai nebuvo revoliucija. Tai buvo nacionalinio išsivadavimo judėjimo vieninga banga. Po to, kai Žespospolita buvo padalinta, mūsųose kas trisdešimt metų vykdavo sukilimai. 1795-aisiais metais, 1830-aisiais ir taip toliau.

– *Ar tai, ką mes matėme Lietuvoje laikotarpiu nuo 1988-ųjų iki 1991-ųjų metų, buvo parengta pagal klasikinę Džino Šarpo „spalvotosios revoliucijos“ receptą? Tokį pat, kuris vėliau pasikartojo Serbijoje, Ukrainoje, Kirgizijoje ir Gruzijoje?*

– Tikrai ne! Mes panaudojome daugybę technikų, kurias aprašė Šarpas. Bet jas naudojo žmonės įvairiose šalyse – ir vienuoliai budistai, ir studentai pasipriešinimo Čekijoje ir Lenkijoje metu, ir net įvairiose Afrikos šalyse. Šarpas tiesiog apibendrino visą šitą patirtį ir sukūrė grakščią teoriją, sukūrė psichologinio karo strategiją, kurioje pilietinis nepaklusnumas panaudojamas kaip pagrindinis ginklas. Jis sukūrė ginklą, kuris padeda žmonėms kovoti prieš valdžią dėl savo idealų. Tai nėra mokslinis požiūris, greičiau religinis.

Aš buvau laimingas, kad užsiėmiau tuo rimtai. Turėdamas mediko išsilavinimą, psichologo specializaciją, aš supratau, kaip galima panau-

doti idėją, ir kad valdžia yra labai priklausoma nuo žmonių. Tereikia žmogui nepaklusti ir visa valdžios galia dingsta. Išmokyti žmogų nebijoti, jausti šalia stovinčiojo petį – tai buvo mano užduotis. Šarpas pats tokių dalykų niekada neorganizavo. Jis tik genialiai suvokė šio proceso svarbą. Susiformavo labai neblogas konglomeratas: iš vienos pusės, žmonės jau buvo pasiruošę apsiginkluoti jo teorija, iš kitos – buvo Šarpo knygos ir technologijos. Ir iš mūsų pusės – gera organizacinė jėga.

„Mes aplošėme Maskvą“

– *Jūs veikėte vienu metu visose trijose respublikose?*

– Kada mes pradėjome, Latvijoje ir Estijoje Šarpas dar neturėjo kontaktų. Praktiškai mes ėmėmės jo idėjų platinimo. 1990 metais aš tapau Krašto apsaugos departamento direktoriumi, o paskui – Lietuvos gynybos ministru. Kurdamas departamentą, aš sprendžiau klausimą – kaip veikti? Kopijuoti didelės valstybės strategiją ar kurti juokingą armiją, kuri bus ginkluota XIX amžiaus muškietomis ir mąstys, kad gali kažkokiu būdu pasipriešinti tarybinei armijai? Sau aš daviau vienareikšmišką atsakymą, kad tokių klaidų, kurias darė mūsų tėvai ir seneliai, mes sau leisti negalime.

Mums buvo labai svarbu pasinaudoti psichologinio karo metodais. Iki rugpjūčio pučo Maskvoje mūsų pagrindinė strategija buvo pilietinio nepaklusnumo technikų naudojimas. Mes turėjome nedidelius ginkluotus padalinius, tačiau jie buvo skirti tam, kad neduoti pagrindo kalbėti, kad Lietuva nesipriešina okupacijai. Šarpas buvo iš tų labai naudingų žmonių, kurie atėjo mums į pagalbą. Labai dažnai jo vardu yra spekuliuojama, nesuprantant, kad jis tik suformulavo principus.

– *Tačiau Šarpo technologijoje nėra numatytas kraujas. O 1991-ųjų metų sausio 13-ąją Vilniuje buvo pralietas kraujas...*

– Jūs neteisingai supratote. Yra atmetama galimybė panaudoti ginkluotas pajėgas arba daryti fizinę žalą. Tačiau jeigu yra kalbama apie jėgą – moralinę, psichologinę, ekonominę, finansinę, – tai priešingai, visa tai yra labai veiksminga galia. Mes puikiai žinojome, kokių veiks-
mų imsis priešininkas, tikėdamasis sukelti Lietuvoje konfliktą tarp lietuvių ir rusų, kad armija vėliau galėtų ateiti ginti nacionalinių mažu-

mų ir atkurti tvarką. Tarybinės saugumo struktūros įvykiams ruošėsi būtent pagal tokį scenarijų ir pakvietė į Lietuvą užsienio žurnalistus, kad šie patvirtintų karinės jėgos panaudojimo teisėtumą. Tačiau mes juos aplošėme kitaip: įtikinome vietinius rusus nedalyvauti žaidime komunistų pusėje. Gorbačiovas ir jo komanda buvo pasiruošę viskam, išskyrus vieną dalyką, – neatėjo rusai, kurie turėjo susiremti su lietuviais. Kadangi komanda buvo jau duota, tankai išvažiavo ir įsirežė tiesiai į minią žmonių, kurie buvo apsupę televizijos bokštą. Būtent šį vaizdą ir nufilmavo užsienio žurnalistai bei televizijos. Kurti kažką papildomai mums tiesiog neberekėjo.

– *Kodėl tokiu atveju jus vadina tų įvykių režisieriumi?*

– Iš tiesų mes priešininko sumanyme sukeitėme vietomis tik vieną kadra – neleidome vietiniams rusams dalyvauti žaidime pagal Mas-

„Spalvotų“ revoliucijų scenarijai buvo panašūs, kaip ir jų pasekmės...
Fotografija iš G.Sapožnikovos archyvo.

kvos scenarijų ir tuo sugadinome jiems visą paveikslą. Štai čia ir buvo mano režisūra. Ne aš daviau įsakymą atidengti ugnį iš visų patrankų taikiamame mieste! Aš prisiimu atsakomybę sau tik už tai, kad mes panaudojome nesmurtinės kovos techniką situacijoje, kurioje galėjo žūti žmonės. Aš turiu daug draugų rusų, kurie tuo metu buvo kartu su manimi. Aš tada kūriau vadinamąjį internacionalinį batalioną, kuriame buvo labai daug rusų – 500 žmonių iš Maskvos ir Piterio. Jie juokėsi, kad aš juos pirmus mesiu prieš tankus ir šarvuočius. Po to aš būčiau galėjęs pakelti į kovą prieš komunistus visą Rusiją. Ir jie buvo teisūs, aš būčiau tai padaręs.

„Šauliai buvo ne mūsų“

– *Algirdo Paleckio byloje teisme liudytojai patvirtino, kad žmonės žuvo ne nuo tarybinių kariškių rankų. Kulkos skriejo nuo namų stogų iš užnugario pusės.*

– Baikite šitas nesąmones. Aš galiu nurodyti tūkstantį liudytojų, kurie patvirtins, kad buvo atvirkščiai. Tiesiog Paleckį remia grupė kažkokių žmonių, kurie po Tarybų Sąjungos žlugimo prarado viską. Ir jie dabar pasakoja visokias istorijas. Visos kulkos, kurios buvo išimtos iš žuvusiųjų ar sužeistųjų kūnų, yra pridėtos prie bylos medžiagos. Aš, kaip žmogus, kuris tiksliai žinojo, kas vyks, nebuvau suinteresuotas daryti bet kokius veiksmus, kurie padėtų priešininkui įrodyti, kad jis turi moralinę, psichologinę arba juridinę teisę mus atakuoti. Aš galiu jums atsakyti tik už savo pusę: mes nešaudėme ir net neturėjome tokių ketinimų. Jeigu kas nors įrodys, kad buvo kažkokie šauliai, reikia aiškintis, – kieno jie. Aš tiksliai žinojau, kas vyks. Žinodamas, kad tarybinė karinė technika ruošiasi vykti į miestą, aš apie tai pranešiau Valstybės saugumo tarybai. Mes priėmėme sprendimą panaudoti civilius asmenis. Ir aš visada prisiimu sau atsakomybę už tai, kad mes naudojome nesmurtinės kovos techniką situacijoje, kurioje galėjo žūti žmonės. Tačiau toks buvo priimtas sprendimas. O kalbėti apie tai, kad mūsų pusė naudojo kažką papildomai, kaip šaudymą, tai jau kvailystė. Aš jums užduodu priešpriešinę klausimą: kas davė įsakymą šarvuo-

čiams išvažiuoti į miestą? Kas davė įsakymą šaudyti iš tankų pabūklų? Tai ne aš įsakiau!

– *Ne jūs... Jūs, suprasdamas, kad ten gali būti susidūrimas, nežiūrint į tai, savo nesmurtiniais metodais pasiuntėte žmones prie televizijos bokšto, žinodamas, kad jie gali žūti.*

– Taip. Aš šios atsakomybės nesikratau. Pasakysiu daugiau: jeigu mes būtume panaudoję kitą savo valstybės gynimo techniką, būtų žuvę žymiai daugiau. Pavyzdžiui, jei būtume nusprendę gintis naudodami pasenusius partizaninio karo metodus ir būtume pradėję šaudyti iš priešvaninių patrankų. Arba jeigu mes būtume sugalvoję žaisti karą ir kareivėlius, – tada būtų žuvę labai daug žmonių. Mūsų atveju žuvo tiek, kiek žuvo. Ir atsakomybė už tai tenka tiems žmonėms, kurie į taikų miestą išvedė karinę techniką.

Armija prarado veidą

– *Sąžinė jūsų naktimis negrauzia?*

– Na atsakykite man į klausimą – kas, ar aš įsakinėjau tankams? Ar aš daviau įsakymą išvesti šarvuotą techniką? Aš įsakiau šaudyti iš visų tankų ir patrankų? Kai aš stebėjau visa tai, aš galvojau, jog vaikinai Maskvoje išprotėjo. Tokiu būdu veikti buvo galima tik tuo atveju, jeigu jie norėjo padėti pasiekti nepriklausomybę pačiais sparčiausiais tempais. Kas įvyko po to, kai Tarybinė armija užpuolė taikų miestą ir beginklius žmones? Armija prarado veidą.

– *Bet jūs savo viename interviu aiškinate, kad tai ir buvo vienas iš jūsų tikslų – pakirsti du paskutinius tarybų valdžios atraminius stulpus – armiją ir KGB...*

– Jie patys lipo ant grėblio visur, kur tik galėjo. Kas juos siuntė prieš žmones Prahoje? Arba Budapešte? Aš noriu, kad jūs suprastumėte: tai, kad mes sustabdėme čia Gorbačiovą ir jo komandą, daugiau nusipelnėte jūs, rusai, nei mes. Reikėjo būti visiškais kvailiais, kad reaguoti į įvykius tokiu būdu. Jie tiesiog nesuprato, kad tai ne 1956-ieji metai Vengrijoje, ne 1968-ieji Čekijoje. Jie nesuprato, kad stovi prieš CNN, BBC ir viso pasaulio žurnalistų kameras.

- *Beje, kaip jums pavyko į Vilnių privilioti tokį kiekį spaudos?*

- Pasienį saugojo KGB. Tai tarybų valdžia atsitempė šituos vaikus čia, norėdama jiems parodyti visai kitokį vaizdą, nei tas, kuris buvo tikrovėje. Jie norėjo pademonstruoti, kad vyksta mūšis tarp lietuviškų nacionalistų ir rusakalbių. Tačiau mes šitą galimą konfliktą nuslopiname, ir armija įsirėžė į absoliučiai taikią minią.

„Aš buvau prieš visą šitą spektaklį“

- *Jūs esate patenkintas tuo, kas įvyko su šalimi, kurią jūs sukūrėte?*

- Žinoma, ne. Aš esu nepatenkintas, kadangi Lietuva prarado svarbiausią dalyką, dėl kurio mes kovojome: nepriklausomybę. Savo laiku, kada Lietuva stojo į Europos Sąjungą, aš buvau vienas iš to nedaugelio, kurie sakė, kad to daryti negalima. Kai Lietuva iš visų jėgų stengėsi pasiekti europietiškus standartus, prisiimdama sau metodus, kuriais naudojosi europietiškos šalys, tai yra viską imdama skolon, mes buvome labai griežtai prieš. Mes visada kritikavome valdžią dėl skolų, į kurias įlindo Lietuva. Už tai, kad niekas nebuvo pastatyta, kad niekas nebuvo sukurta tokio, kas galėtų atverti mūsų valstybei naujas perspektyvas. Viskas buvo tiesiog pravalgoma ir išvagiama. Ir tai, kad Lietuva šiaandien klusniai vykdo ponų iš Europos Sąjungos nurodymus, – yra viena iš didžiausių dabartinės Lietuvos valdžios nuodėmių. Dėl NATO galiu pasakyti tą patį. Nuolat žodžiais buvo teigiama, kad NATO mums padės. Pats saugumo problemos sprendimas nuolat buvo atidedamas. Žmonėms rodė keturius girtus Rumunijos pilotus, kurie vykdė oro policijos misiją Lietuvos erdvėje, kaip milžinišką saugumo pasiekimą, suteiktą NATO. Taip, aš buvau prieš visą šitą spektaklį, jeigu jau taip kalbėti. Galbūt dėl to aš šiandienos politikoje nežaidžiu.

- *Jeigu jūs nepatenkintas susiklosčiusia padėtimi, kodėl jūs kaip polittechnologas neprisimenate Šarpo technikų ir nepanaudojate įvairiaspalvių kaspinėlių? Atleiskite man mano humorą, jeigu jis jus žeidžia.*

- Tai nėra humoras, ir jis nežeidžia. Tai visai kitoks žaidimas. Žmonės yra labai stipriai apkvailinti, todėl pakeisti situacijos, neturėdamas labai labai didelių išteklių, nesugebėtų joks polittechnologas. Mes pra-

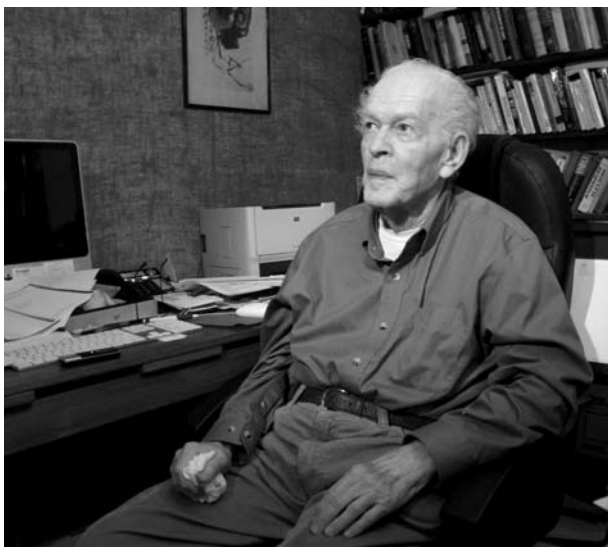
radome tūkstančius pačių aktyviausių žmonių – visi tie, kurie galėtų dalyvauti mitinguose ir pakovoti už save, išvažiavo. Tik 3,5 milijono žmonių turinčiai tautai netekti 500-600 tūkstančių geriausių darbuotojų, pačių drąsiausių žmonių, kurie gali imtis veiklos ir nebijotų pradėti gyvenimą naujoje vietoje, – tai labai daug. Mes praradome galimybę panaudoti Lietuvoje juos vidaus kovose. Tai yra labai liūdna.

Džinas Šarpas: „Pabaltijys – mano rankų darbas“

...Galima sakyti, kad link šito namo Bostono priemiestyje ašėjau daugybę metų. Nuo to paties momento, kai aš pirmą kartą pamačiau „Baltijos kelią“, kuomet Tarybų Sąjungos gyvavimo pabaigoje estai, latviai ir lietuviai suėmė vienas kitą už rankų, kad parodyti visam pasauliui, kaip jie trokšta išeiti iš TSRS sudėties. Dryžuotos nacionalinės juostelės plaukštėsi žvarbiame vėjyje spalvotomis gyvatėlėmis. Tai buvo jausminga ir gražu. Aš net parašyčiau, kad akyse kaupėsi ašaros, bet tik dėl to, kad pasakyti, jog toks vaizdas gali sukelti tokią reakciją tik vieną kartą gyvenime. Į kitą žmonių gyvą grandinę, kurią aš stebėjau Gruzijoje, Batumyje, 2008 metais, praėjus dviem savaitėms po penkių dienų rugpjūčio karo, ir į trečią, kuri nusidriekė Sodų žiede Maskvoje 2011-ųjų metų žiemą, mano akys reagavo kažkodėl kitaip. Pirmą kartą, kaip žinoma, istorija aplanko mus kaip tragedija, antrą – kaip farsas, o trečia – kaip vieną kartą panaudotos technologijos karikatūra.

Šitas jausmas mane apimdavo ne kartą: „oranžinėje“ Ukrainoje, „rožinėje“ Gruzijoje ir „tulpių“ Kirgizijoje. Šiais laikais apie nesmurtinę valdžios nuvertimo technologiją, kurią savo darbuose išdėstė amerikiečių profesorius Džinas Šarpas, žino net moksleiviai. 198 jo metodai (juostelių nešiojimas, maldos ir sakralinės apeigos, simbolinis žemės „užėmimas“, badavimo akcijos, gyvos grandinės ir panašiai) beveik kiekvieną dieną iš televizijos ekranų perduoda mums žinių iš įvairių vietų – tai iš Kišiniovo, tai iš Kairo, tai iš Kijevo. Klausimas: kas buvo pirma – kiaušinis ar višta? Profesorius Šarpas tik aprašė šio reiškinio detales ar primetė pasauliui savo „spalvotą“ technologiją? Klausimas reikalavo atsakymo. Aš parašiau laišką į JAV Alberto Einšteino institutą. Atsakymas buvo lakoniškas: atvažiuokite.

...Purviname ispaniškai kalbančiame rajone, kuriame vėjas vaikė šiukšles, sunku buvo patikėti, kad jame gali būti kažkas panašaus į mokslinių tyrimų institutą. Ant namo, kuriame gyvena Džinas Šarpas ir kurio pirmame aukšte įsikūrė institutas, nėra nei lentelės, nei iškabos. Du ma-

*Nesmurtinio
valdžios
nuvertimo
teorijos „tėvas“
Džinas Šarpas:
sunku patikėti,
kad TSRS galėjo
sugriauti
neįgalus senis...
G.Sapožnikovos
fotografija.*

žučiai kambariai iki palubės užversti knygomis ir popieriais. Marksas, Leninas, Machatma Gandis, knygos ir plakatai visomis kalbomis – matosi, kad šito kabineto šeimininkas yra labai išmintingas ir senas. Toks senas, jog jam reikalinga lupa, kad galėtų skaityti monitoriuje.

– Aš neaiškiai kalbu, – dusdamas atsiprašinėja Džinas Šarpas, nukaršęs senis, kuris savo 84 metų (*tada* – G.S) amžiuje atrodo kaip paminėklas. – Todėl, jeigu reikės, pakartosiu jums ir penkis, ir dešimt kartų.

Tas nepakenktų. Apie tai, kaip jo technologijos pagalba prieš daugiau kaip dvidešimt metų buvo griunama TSRS, galima kalbėti be pabaigos.

Įtrūkimai monolite

– *Ar žinote, pone Šarpai, kiek žmonių pas mus Rusijoje mirė po šalies subyrėjimo? Kiek emigravo? Kiek žuvo tarpnacionaliniuose karuose?*

– Nejaugi? – nuoširdžiai stebisi jis.

Kai jis kalba, turi įprotį užsidengti burną ranką, todėl atrodo, kad jis visą laiką aikčioja.

– Jūs įsteigėte savo institutą 1983-aisiais metais. Jau tada žinojote, kad Tarybų Sąjunga subyrės?

– Ne, to numatyti buvo neįmanoma. Aš, bet kuriuo atveju, negalėjau.

– Kas, jūsų nuomone, sugriovė TSRS: Gorbačiovas, profesorius Šarpas ar patys rusai?

– Nei viena, nei antra, nei trečia. Šiai temai yra skirta mokslininko Karlo Doičo esė, kuri vadinasi „Įtrūkimai monolite“. Jis – vokiečių kilmės amerikietis, Harvardo profesorius. Šitame jo darbe, kuris buvo išleistas JAV 1957 metais, yra skirsnis apie totalitarizmą, aš jį cituoju savo knygoje „Nuo diktatūros į demokratiją“. Tai štai: tuo metu, kai Stalino režimas buvo galingas ir kontroliavo visus ir viską, Doičas rašė, kad šita sistema turi problemų, ir pažymėjo septynias ar aštuonias jos silpnas vietas. Aš nemanau, kad šita esė kažkokiu būdu turėjo įtakos Tarybų Sąjungai... Tai yra, aš įtariu, kad ne Gorbačiovas ir ne aš sugriovėm TSRS. Kas aš toks? Mažas žmogus.

– O kada jūs pradėjote lankytis mūsų šalyje?

– Aš blogai prisimenu datas. Teisingai, buvau 1991-aisiais metais ir, galvoju, aplankiau dar kartą po metų ar dviejų. Pradžioje atskridau tik į Maskvą, dalyvavau dviejuose tarybinės Mokslų akademijos konferencijose, iš kurių viena buvo skirta nesmurtinio judėjimo etikai, kita – jo istorijai. Mes su savimi turėjome pirmuosius knygos „Visuomeninė gynyba“, kurią ruošė išleisti Prinstono universitetas, egzempliorius. Mes juos išdalino me Pabaltijo šalių atstovams, kurie juos išsivežė į savo sostines.

– Gal galėtumėte prisiminti, kam būtent davėte?

– Aš visada painioju vardus. Estijos valstybės ministrui Raivo Varė. Kažkokiems žmonėms iš Latvijos vyriausybės. Audriui Butkevičiui, tada jis buvo Krašto apsaugos direktorius.

– Aš tuo metu gyvenau Taline ir galėjau savo akimis stebėti tiek jūsų technologiją, tiek jos panaudojimo rezultatus, ir negalėjau suprasti, kas už to slypi. O neseniai perskaičiau viename jūsų interviu: „Pabaltijys – mano rankų darbas!“

– Šios trys šalys nesmurtinį pasipriešinimą pradėjo pačios, aš prie to neprisidėjau. Jų praeityje buvo partizaninio karo – prieš tarybinę,

nacistinę, ir vėl tarybinę okupacijas, – istorija. Ir jos nusprendė siekti nepriklausomybės nesmurtiniu būdu, be jokios įtakos iš mano pusės.

– *Bet kaip jūs vienas kitą suradote?*

– Labai paprastai: jie mus pasikvietė. Panašu, jūs bandote susieti šituos įvykius su mano asmeniu? Tai klaida. Tai susiję su mano idėjomis, o ne su pačiu manimi. Idėja kaip pasipriešinimo porūšis gali kilti patiems įvairiausiems žmonėms, ir kartu jų šalyse gali nieko neįvykti. Jeigu Pabaltijo šalys būtų buvusios stiprios, jos, tikėtina, savo tikslui pasiekti būtų panaudoję jėgą. Tačiau jos buvo silpnos. Jų jėga buvo masė žmonių, kurie galvojo vienodai. Idėjų, kurias aš išdėščiau savo darbuose, šaknys glūdi tolimoje praeityje. Jūs matote ant sienos Machatmos Gandi portretą – aš daug iš jo išmokau, nors, savaime suprantama, aš jo niekada nebuvau susitikęs.

Provokacija – kaip tikslo realizavimo metodas

– *Grįžkime į Pabaltijį. Jūs pamenate 1991-ųjų metų sausio tragediją Vilniuje, kada prie televizijos bokšto žuvo 13 taikių gyventojų ir vienas tarybinis karininkas, ir dėl visko buvo apkaltinta Tarybinė armija? Ar tiesa, kad jūs buvote atvykęs į Lietuvą keletai dienų iki šturmo ir patarėte Lietuvos laisvės kovotojams?*

– Jokių patarimų aš nedaviau! Aš nežinau, kas platina šitas paskalas. Aš atvykau jau po to, kai viskas įvyko. O prieš tai aš su jais buvau susitikęs tik Maskvoje.

– *O ką jūs atsakytumėte į tokią sąmokslų teoriją: lietuviai taip stipriai norėjo atgauti nepriklausomybę, kad nusprendė pagreitinti procesą, surengė provokaciją, ir prie šito spektaklio stovėjo jūsų mylimas mokinys Audrius Butkevičius?*

– O ne! Aš puikiai jį pažįstu, jis niekada nieko panašaus nepadarė. Jis buvo absoliučiai įsitikinęs nesmurtinių kovos metodų panaudojimo šalininkas. Jūs man atleiskite, tačiau tai skamba kaip tarybinė propaganda. Tarybų Sąjunga ir toliau kuria nebūtas istorijas, kad pasiteisintų dėl dalykų, už kuriuos jai yra gėda.

– *Bet aš pati esu skaičiusi vienoje iš jūsų knygų teiginį, kurio prasmė yra tokia: jeigu jūs norite nepriklausomybės, jūs turite būti pasiruošę tam, kad kažkuris iš jūsų šalininkų bus nužudytas...*

– Aš turėjau galvoje kitką: totalitarinės ir diktatoriškos vyriausybės yra labai priklausomos nuo prievartos, policijos arba karinės, kitaip jos negali išsaugoti savo diktatūrų. Kada tautinis judėjimas jiems ima kelti grėsmę, nors ir naudodamas tik nesmurtinius metodus, nereikia stebėtis, jeigu režimas imasi naikinti žmones, kad sustabdytų šitą judėjimą. Realybėje nesmurtinė kova negarantuoja jums saugumo. Tai reiškia, kad gali būti nužudyta mažiau žmonių, nei naudojant smurtą. Ir mažiau, jeigu jūs nedarytumėte visai nieko. Čechėnai pasielgė neišmintingai, kai pasirinko prievartos keliu siekti nepriklausomybės, kadangi Rusija galingsnė. Pasirinkti ginkluotos kovos kelią, kuomet tavo oponentas yra toks stiprus, beprasmiška. Tačiau jeigu jūs panaudojate tik nesmurtinius metodus, valdžia nežinos, ką su jumis daryti. Jeigu ji panaudos prieš jus jėgą, tai nedelsiant sukels tarptautinę reakciją. Kitais žodžiais tariant: jeigu čechėnai nebūtų naudoję prievartos, aukų būtų buvę mažiau ir jie būtų turėję daugiau šansų pergalei.

– *Kai kas teigia, kad 1991-ųjų sausio 13-osios dienos įvykiai Lietuvoje buvo rugpjūčio pučo Maskvoje repeticija. Taip sakant, bandymas... Jūs su tuo sutinkate?*

– Aš tuo metu bendravau su daugeliu žmonių iš Pabaltijo ir galiu sakyti, kad jų tikslai buvo labai riboti – susigrąžinti sau nepriklausomybę. Didesnių tikslų – sugriauti TSRS, – jie sau nekėlė. Niekada. Tas, kuris jums įpiršo idėją apie tai, kad į žmones šaudė lietuviai snaiperiai, nieko nežino apie Vilniaus įvykius ir televizijos bokštą. Snaiperiai negalėjo šaudyti į demonstrantus! Aplink šią aukštumą apskritai nėra aukštų pastatų.

Ten kiek toliau yra penkių aukštų pastatai ar kažkas panašaus, tačiau priešais arti bokšto pastatų nėra. Žmones nužudė ne snaiperiai, o rusų kareiviai. Jūsų vyriausybė kartais daro dalykus, kurių daryti nereikėtų, kaip, beje, ir JAV vyriausybė. Kad tai pripažintum, nebūtina būti išdaviku.

– *Tačiau įrodymų, kad prie televizijos bokšto šaudė tarybiniai ka-*

riai, nėra! Tuo labiau ten buvo aptiktos tūtelės šovinių, iššautų iš Antrojo pasaulinio karo laikų ginklų...

– Kiekviena vyriausybė turi pasiteisinimą. Ir kiekvieną kartą, kai padaroma kažkas smerktino, atsiranda paaiškinimas: mes to nedarėme, tai padarė kažkas kitas, ir taip toliau. Jūs, žinoma, galite tikėti tuo, kuo jūs norite tikėti. Tačiau aš prieš tai, kad būtų klostojami faktai.

Kas iš ko mokėsi?

– *Pakalbėkime apie jūsų teoriją. Jūs žinote, kad dažnai ji naudojame ne patiems geriausiems tikslams pasiekti? Technologija ši universali: su ja galima nuversti tiek vyriausybę, tiek opoziciją.*

– Na, žinoma, žinau! Žmonės gali paskelbti badavimo akciją, siekdami gauti kažką negero. Bet aš galvoju, kad geriau skelbti badavimą, kad pasiektum kažką negero, nei dėl to negero imtis žudyti. Pirmu atveju vieninteliais nukentėjusiais būna patys badautojai.

– *Ar jums pavyko sukurti saugiklių sistemą, kad jūsų metodai nebūtų naudojami kenkimo visuomenei tikslais?*

– Tik bendrais bruožais. Tam, savaime suprantama, reikia priešintis. Nesmurtiniu būdu. Mano galios turi ribas.

– *Kokie jausmai jus, beje, apima, kai revoliucijos, sukurtos pagal jūsų technologijas, žlunga? Štai jūsų rekomendacijų dėka Ukrainoje „oranžinė“ revoliucija lyg ir nugalėjo – ir ką? Naujieji demokratai, kurie atėjo į senosios valdžios vietą, daro lygiai tą patį, ką darė buvusieji valdytojai.*

– Aš nesekiau situacijos Ukrainoje. Tačiau mano knygos „Nuo diktatūros į demokratiją“ paskutinėje dalyje yra sakoma taip: režimo nuvertimas neduoda visiško problemos sprendimo. Tie, kas daro revoliuciją, turi būti labai atsargūs, kad naujasis režimas netaptų diktatūra ir nebūtų panašus į ankstesnį. Problema ne čia, kad tik nuversti režimą. Jūs turite tiksliai žinoti, kaip neleisti užgrobti valdžią kokiam nors politinei grupei. Kaip susilaikyti nuo perversmo, išprovokuoto CŽV, – kaip tai įvyko, pavyzdžiui, Čilėje. Arba Irane, kai į valdžią atėjo ajatola. Arba Rusijoje 1917 metais, kai valdžią užgrobė bolševikai.

Mes – vienintelė organizacija, kuri suformulavo metodologiją, kaip išvengti perversmo. Beje, tos mažos dalies, ką aš žinau apie nesmurtinės kovos metodų panaudojimą, aš išmokau taip pat ir iš Levo Tolstojaus. Jis buvo sukūręs politinės jėgos teoriją – kad tironai turi valdžios tiek, kiek jiems suteikia liaudis. Jeigu liaudis nesutinka, tai diktatorius valdžią praranda. Čia reikia dar pagalvoti, kas iš ko mokėsi – jus iš manęs ar aš iš jūsų.

– *Jūs jaučiate, kad jūsų vardas Rusijoje yra kažkiek demonizuotas?*

– Pažiūrėkite, koks iš manęs demonas! Trys galvos ir keturiolika rankų... Kiek aš turiu galios! Koks milžiniškas mūsų ofisas, kiek darbuotojų. Tai juokinga, iš tiesų.

– *Galbūt žmonės turi omenyje tai, kad dėl jūsų kaltės žlugo TSRS?*

– Tai geras pokštas! Jūs galvojate, kad aš vienas pajėgiau sugriauti imperiją, pačią didžiausią šalį pasaulyje, su jos milijonais žmonių, milžiniška biurokratija, KGB ir armija? Tai nesąmonė. Nesąmonė! Ir jie priskiria tai man, seniui? Aš net vaikščioti be pašalinių pagalbos negaliu! Tarybinės visuomenės problema buvo ta, kad apie ją nepagarbiai kalbėjo senis? Vadinasi, šitoje visuomenėje buvo labai didelės problemos... Tai jūsų vidaus problemos, su kuriomis aš neturiu nieko bendro. Jeigu aš nebūčiau gimęs, jeigu aš apskritai neegzistuočiau, šitos problemos vis tiek būtų buvusios.

„Mes niekam neduodame patarimų“

– *JAV valdžia jūsų technologiją panaudojo daug kartų – kodėl jos deramai neįvertino?*

– Aš neužsitarnavau jokio atlygio, kadangi jie mano metodika nesinaudoja. Jie organizavo ekonominį boikotą – Kubai, pavyzdžiui. Tačiau čia yra tai, kas naudojama jau šimtai metų. Tai ne aš sugalvojau. Valdžiai Irake pakeisti pasinaudojo armijos pagalba, o ne mano. Pinigų iš JAV vyriausybės aš negavau, tik vieną kartą gavau netiesioginį grantą iš vieno Harvardo profesoriaus, kuris, savo ruožtu, gavo grantą iš Pentagono – konfliktų sprendimų netradiciniais būdais tyrimams. Mūsų institutas, kaip matote, neturi nei pastato, nei daugybės darbuotojų.

Aš nieko nemokau, aš nesu mokytojas. Aš vykdu tyrimus, analizuoju ir skelbiu rezultatus. Ir jeigu žmones tai domina, jie gali išmokti. Čia atvyksta patys įvairiausi lankytojai, jie gauna knygas – ir jų šalyse nieko neįvyksta.

Mes niekada nesakome kitų valstybių žmoniams, ką daryti ir kokia seka. Daug atvyksta pas mus ir prašo: pasakykite mums, prašom, ką mums daryti Venesueloje, pavyzdžiui. Aš atsakau: „Ne. Aš nežinau situacijos jūsų šalyje taip gerai, kaip ją žinote jūs. Tačiau aš žinau nesmurtinės kovos principus. Mes duodame veikimo instrukciją, pavadinimu: „Išsivadavimas“. Ji tam ir sudaryta, kad jūs sužinotumėte tai, ko nežinote. O suderinę tai, ką jūs žinote su gebėjimu mąstyti strategiškai, jūs paruošite savo planus“. Knyga „Nuo diktatūros į demokratiją“, tiesą sakant, buvo parašyta Birmai. Dabar ji yra išversta į 34 pasaulio kalbas.

– *Jūsų palinkėjimai būsimiems revoliucionieriams.*

– Sustokite, pagalvokite, pasimokykite ir dar kartą pagalvokite, kol imsitės kažką daryti.

* * *

„Genetinis tyrimas parodė, kad Džinas Šarpas nėra „spalvotų“ revoliucijų tėvas“, – užrašiau savo užrašų knygelėje gražią frazę. Ir susimąščiau. Tikrasis profesorius Šarpas neatitiko savo įvaizdžio – nei pagal savo gerovės lygį, nei pagal savo sveikatos būklę. Jis buvo neproporcingas tam, ką jis darė. Visas išgirtąjo Alberto Einšteino instituto personalas buvo jis pats ir dvi bendradarbės, kurios padėdavo jam tvarkyti paštą ir redaguoti knygas. Pastarosios krūvomis gulėjo čia pat, ant šaldytuvo. „Šiaip Džino Šarpo žodynas kainuoja šimtą dolerių, bet jums mes jį parduosime už dvidešimt“, – pasiūlė mums jo pagalbininkės „Herbalife“ platintojų balsu. Į tris gyvenamuosius aukštus mūsų herojus manęs ir fotokorespondento neįsileido – tad, deja, mes neturėjome galimybės įamžinti istorijai, kaip jis laisto savo garsiąsias orchidėjas. „Ten pas mane betvarkė. Tai čia aš daugiau mažiau apsišvarinau...“ – sutrikęs teisinosi jis, apžvelgdamas kalnus popierių ant savo darbo stalo, iki kurio jis, 84 metų senis, vos bepaeinantis, nu-

sileidžia kiekvieną rytą dirbti. Galingas protas ir beveik visiškas fizinis neįgalumas.

Aš užrašiau dar vieną pastraipą, beveik geraširdišką: „Štai toks jis, misteris Šarpas, gyvenantis Bostono priemiestyje, gatvėje, kuroje vėjas gainioja šiukšles, dirbantis kabinete, užverstame popieriais. Žmogus, kuris sukūrė sistemą, galinčią apversti pasaulį, į gyvenimo pabaigą dėl to apgailestaujantis ir bandantis sulaikyti jaunus revoliucionierius nuo neapgalvotų veiksmų“.

Vakare peržiūriu nufilmuotą medžiagą ir nieko negaliu suprasti: lyg būtų pasibaigęs hipnozės poveikis. Kaip galima buvo taip pasiduoti jo proto žavesiui ir nepastebėti ant Alberto Einšteino instituto bukletų reklaminių šūkių: „Konsultacijos valstybių ministrams, parlamentarams ir savanorių organizacijoms apie pilietinį pasipriešinimą, – tokį, koks buvo Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Tailande“.

Tai rodo: pridėjo profesorius Šarpas savo rankas prie „aksominių“ Pabaltijo revoliucijų – pirmųjų „spalvotųjų“ TSRS erdvėje?

Tiesa, pamiršau jam priminti: visgi yra, yra šalia Vilniaus televizijos bokšto aukšti pastatai, nuo kurių stogų galėjo šaudyti snaiperiai...

Vladimiras Ovčinskis:
„TSRS vadovybė
sąmoningai naikino šalį“

Paradoksas, kad garsus kriminologas, VRM generolas majoras, teisės mokslų daktaras Vladimiras Ovčinskis visą tiesą apie įvykius Lietuvoje žinojo dar 1991 metų vasario mėnesį, kai kartu su bendrautoriumi politologu Sergejumi Kurginianu paskelbė savo garsųjį tyrimą „Lietuviškasis sindromas“, – grįžęs iš Vilniaus, į kurį buvo komandiruotas tuojau pat po įvykių prie televizijos bokšto, tvirtino:

„Akivaizdu, kad kraujo praliejimas buvo iš anksto sumodeliuotas Landsbergio patarėjų, kadangi televizijos šturmo metu nepriklausomos radio stotys ėmė transliuoti iš anksto paruoštus įrašus įvairiomis pasaulio kalbomis apie tai, kaip „Vilniuje pralietas kraujas ir įvykdytas karinis perversmas“.

Informaciją, kurią praėjus daug metų žurnalistams tenka rinkti po kruopelę, jie buvo surinkę, išanalizavę ir paskelbę dar prieš 25 metus, tačiau jo su Kurginianu, tuometinio demokratinio kvaitulio apsvaiginti, niekas nenorėjo klausyti.

Dar vienas Michailo Sergejevičiaus melas

– *Kokiu būdu jūs atsiradote įvykio vietoje Vilniuje, koks buvo jūsų statusas ir kam jūs vėliau atsiskaitėte?*

– Pati istorija prasidėjo žymiai anksčiau, kai šalyje įvyko pirmieji etniniai konfliktai, – nuo Kalnų Karabacho. Vidaus reikalų ministro Vadimo Bakatino įsakymu, buvo sudarytas Ypatingų situacijų skyrius, kuris buvo tiesiogiai pavaldus TSRS VRM Operatyvinio valdymo štabui ir per jį – tiesiogiai ministrui. Operatyviniam valdymui vadovavo Vladislavas Nasinovskis – žmogus, kuris buvo iš Afganistane veikusių grupės „Kobalt“ vadovų, labai patyręs operatyvininkas. Jis užsiėmė valdymo operatyviniais reikalais. Pradžioje mes dirbome Kalnų Karabache, po to – Čchinvale, vėliau – Moldavijoje. Kai 1990 metais

*Garsus
kriminologas
Vladimiras
Ovčinskis
visą tiesą apie
įvykius
Vilniuje žinojo
dar prieš
25 metus.
Fotografija
G.Sapožnikovas.*

lietuviai paskelbė savo nepriklausomybę, tam tikros jėgos TSKP ir TSRS vyriausybės viduje buvo suinteresuotos turėti savo nepriklausomus objektyvios informacijos šaltinius. Ir mes darėme pranešimus tiesiogiai Ministrų Tarybos pirmininkui Nikolajui Ryžkovui, KGB pirmininkui Vladimirui Kriučkovui ir Leonidui Šebaršinui, užsienio žvalgybos viršininkui, tada tai vadinosi KGB Pirmoji centrinė valdyba. Tokiu būdu aš, milicijos darbuotojas, visiškai netikėtai buvau priskirtas analizuoti šalies politinius įvykius.

Į Lietuvą mes išvykome kaip žurnalistai ir dirbome ten kelias savaites 1990 metais, rinkome informaciją apie nacionalistines ir ekstremistines jėgas. Apytiksliai žinojome, kaip ten veikia amerikiečių polittechnologai ir Europos šalių specialistai, bet, greičiausiai, ten buvo NATO padalinių specialiųjų tarnybų atstovai. Kadangi mes dirbome labai aktyviai, patekome į vietinio KGB akiratį, vieną kartą mus net bandė sulaukyti įtardami, kad mes esame užsienio valstybės piliečiai. Po to mes Lietuvos KGB bendradarbiais pasitikėjome ir dirbome išvien. Ir kada prasidėjo įvykiai prie televizijos bokšto, žuvo žmonės ir kilo triukšmas bei aimanos per sąjunginę televiziją ir radiją, kurie nuo pradžių stjo lietuviškų separatistų pusėn, dirbtinai imta formuoti vi-

suomenės nuomonę, nukreiptą prieš karines pajėgas ir specialiąsias tarnybas. Buvo suformuotas toks vaizdas: tarybiniai desantininkai užpuolė beginklius piliečius, nužudė 13 žmonių, užgrobė televizijos bokštą ir veikė, neturėdami centrinės vadovybės įsakymo... Kažkokia bakchanalija. Su mūsų grupe betarpiškai dirbo TSKP Maskvos miesto komiteto pirmas sekretorius Jurijus Aleksejevičius Prokofjevas ir Olegas Semionovičius Šeninas, TSKP Centro komiteto sekretorius. Jie paprašė mūsų skubiai vykti į Lietuvą ir nedelsiant surinkti medžiagą apie tai, kas ten iš tikrųjų įvyko. Mes išvykome kartu su nepriklausomu politologu Sergejumi Kurginianu, su kuriuo aš susipažinau Kalnų Karabache ir nuo tada mes ėmėme bendradarbiauti analitikos srityje.

Pirma, ką mes supratome: desantininkai dirbo ne savavališkai, o tiesioginiu Gorbačiovo ir gynybos ministro Jazovo įsakymu.

– *Tai yra, žodžiai apie tai, kad jis miegojo ir nieko nežinojo, – yra....*

– Tai yra melas. Dar vienas Michailo Sergejevičiaus Gorbačiovo melas. Jis pats asmeniškai davė įsakymą užimti televizijos bokštą. Ir užėmus bokštą pirmasis raportas buvo būtent jam – tai mums pasakojosi Lietuvos KGB darbuotojai, kurie asmeniškai dalyvavo, kai desantininkai raportavo Kriučkovui, Gorbačiovui ir Jazovui apie tai, kad užduotis įvykdyta. Jie nieko iš vietinių gyventojų nenužudė, žuvo tik leitenantas Šatskich, kurį nušovė, greičiausiai, sąjūdiečiai. Visa tai buvo žinoma nuo pat pirmųjų dienų. Tai pirma.

Antra: mes visiškai tiksliai nustatėme, kad Lietuvoje veikia JAV rezidentų grupės, sudarytos iš etninių lietuvių, kurie turėjo JAV pilietybę, kariavo įvairiose šalyse specialiųjų pajėgų daliniuose, tarnavo karinėje žvalgyboje, CŽV ir kitose Jungtinių Amerikos Valstijų spectarnybose. Tačiau tuo momentu, kai jie atsirado Lietuvoje, jie visi jau buvo atsistatydinę iš tarnybos, – atvyko į istorinę tėvynę padėti kurti demokratijos pagrindus. Formaliai prie CŽV agentų prisikabinti pagrindo nebuvo. Tačiau visi puikiai žino, kad jeigu žmogus buvęs spectarnybų bendradarbis, tai juo jis lieka iki mirties.

Tai dažnai naudojama praktika, ypatingai JAV spectarnybose. Vadinamojo Kataro specnazo, kuris šturmavo Tripolį, 90 proc. sudėties sudarė buvę Europos ir Amerikos specialiųjų tarnybų darbuotojai.

Faktiškai samdiniai. Šitos rezidentūrų grupės jau tada turėjo savo kovines grupuotes. Jie mokė žmones gaminti Molotovo kokteilius, o jei-gu būtų buvusi tikra karinė invazija, būtų kilęs realus pilietinis karas. Visų Pabaltijo respublikų teritorijose buvo ginklų slėptuvės, kurios pasiliko dar nuo paskutinių „miško brolių“ veiksmų laikų.

Labiausiai užsikonspiravusios struktūros, beje, buvo ne Lietuvoje, o Latvijoje, ir mes apie tai informavome tiesiogiai šalies ir partijos vadovybę. Ta aplinkybė, kad dauguma žuvusiųjų prie Vilniaus televizijos bokšto buvo nužudyti snaiperių iš ginklų, greičiausia – medžioklinių šautuvų, jau tada buvo žinoma.

Išdavystė atėjo iš viršaus

– *Idomu, kaip tai atsitiko, kad viskas apsivertė aukštyn kojom ir kalti liko specialios paskirties būrio kariai?*

– Viskas buvo žinoma nuo pat pradžių. Mes atvykome anksti ryte, einame per Vilnių – barikados, dūmai smilksta, žmonės su raiščiais ant rankovių vaikšto, dokumentus tikrina. Situacija kaip pilietinio karo metu, kažkas panašus į revoliucijos laikų miestą... Ir tada aš paskambinau vietinio KGB bendradarbiams ir susitikau su tais rusais, kurie ten dar liko. Tuo momentu jau beveik pusė Lietuvos KGB darbuotojų buvo perėjusi sąjūdiečių pusėn – savo kabinete sėdėjo tik Lietuvos TSR KGB pirmininko pavaduotojas, pavarde Caplinas, kuklus žmogus su akiniais. Būtent Caplinas davė įsakymą savo vaikinams pateikti visą medžiagą, kurią turi, kad Maskva žinotų tiesą. Atnešė operatyvines bylas, mes paėmėme amerikiečių rezidentų, kurie vadovavo tenykščiam pasipriešinimo judėjimui, fotografijas. Šitos fotografijos vėliau buvo išspaudintos laikraštyje „Maskovskaja pravda“.

Mūsų pagrindinė užduotis buvo nustatyti, kad desantininkai veikė Gorbačiovo įsakymu, kad turėjo būti įvestas prezidentinis valdymas, kuris taip ir nebuvo įvestas, o iš TSKP CK Politbiuro vietiniam Nacionalinio gelbėjimo komitetui turėjo būti duota komanda, kuri taip ir nebuvo duota. Kad kareiviai televizijos bokšto ir televizijos centro šturmo metu nieko iš civilių gyventojų nenužudė, visus žmones nu-

žudė sąjūdiečių arba Vakarų spectarnybų agentūros snaiperiai. Kad Lietuvos teritorijoje aktyviai veikė JAV ir NATO rezidentūros tinklas ir visa situacija buvo vystoma pagal Džino Šarpo knygas.

– *Tai jums jau tuomet buvo aišku?*

– Žinoma. Aš šitą pavardę žinau nuo 1980-ųjų pabaigos, kai tik pradėjau užsiiminėti visomis tomis istorijomis.

– *O kodėl, jeigu viską žinojote, jūs nesugebėjote pasipriešinti Šarpo technologijoms?*

– Mes informavome apie tai vadovybę. Vienintelis žmogus, kuris ryžosi legalizuoti šitą medžiagą, buvo Jurijus Anatoljevičius Prokofjevas. Jis mums sakė: „Pas mus – miesto partijos komitete – maištas, žmonės tiki lietuviais ir tuo, ką rodo per televiziją“. Tada jis sušaukė visą partinį aktyvą į partijos miesto komiteto pastato milžinišką salę ir paprašė pasisakyti Kurginianui, man ir dar keletui draugų. Susirinkusieji mūsų nepaleido gal dvi valandas, mes labai detalai papasakojome savo išspūdžius apie Lietuvą ir apskritai apie Pabaltijį. Po to vienas iš biuro narių atsistojo ir pasakė: aš siūlau visa tai paskelbti laikraštyje „Maskovskaja pravda“. Taip mes parašėme „Lietuviškąjį sindromą“. Visa tai buvo išspausdinta dviem straipsniais dideliu tiražu ir buvo padėta ant stalo Gorbačiovui, visiems CK ir vyriausybės nariams. Vėliau mes visa tai pakartojome TSRS Ministrų Tarybos Prezidiumo posėdyje. O tai, kas buvo įslaptinta, pranešėme asmeniškai Kriučkovui, KGB pirmininkui. Viską, ką galėjome, mes padarėme. Bet ką mes galėjome padaryti, jeigu išdavystė ėjo iš pačių viršūnių, jeigu Gorbačiovo ir Jakovlevo tikslas buvo paleisti Pabaltijį?.. Dabar aš galvoju, kad visa šita operacija su televizijos bokšto užėmimu buvo tik inscenizacija, kad suteikti Pabaltijui galimybę išeiti. Kai Sąjunga norėdavo sustiprinti, veikdavo kaip Vengrijoje, kaip Čekoslovakijoje. Aš dabar nevertinsiu, gerai tai ar blogai, bet tai – mūsų istorijos dalis. Tačiau, kai nori gauti priešingą rezultatą, veikia tokiu būdu, kaip veikė Gorbačiovas ir Jakovlevas. Tai, kas įvyko Lietuvoje, – tai mikro GKČP, tas provokacijos variantas sudarė sąlygas atsikirti Lietuvą, o paskui ir visą Pabaltijį nuo TSRS. Net jeigu būtų atėjęs koks nors CŽV vadovas ir būtų pasakęs, kad bendradarbiaus su mumis, – vis

ties nieko nebūtų buvę galima padaryti, kadangi TSRS vadovybė sąmoningai naikino partiją ir šalį, kuriai atstovavo.

TSRS griovimo mašina

– *Kai rašėte savo straipsnį, jūs norėjote pasakyti tai, kad Lietuvoje iš visur kyšo CŽV ir mūsų spectarnybų „ausys“?*

– Taip. Kas tai yra Latvijos, Estijos Liaudies frontai ir lietuviškas Sąjūdis? Velionis Borisas Pugo, kuris, pagal oficialią versiją, nusižudė, būdamas vidaus reikalų ministru, man tai sakė asmeniškai (mano su juo santykiai buvo labai draugiški). Aš jo paklausiau: drauge ministre, kaip taip atsitiko, kad jūs, būdamas Latvijos KGB pirmininkas, leidote, kad pas jus respublikoje atsirastų Liaudies frontas ir nacionalistinės, profašistinės struktūros? Ir jis man papasakojo, kad, kai jis buvo pirmuoju sekretoriumi, nieko panašaus respublikoje nebuvo, bet Michailas Sergejevičius išsišaukė jį į Maskvą ir paklausė: „O kodėl pas tave nevyksta demokratiniai procesai? Lietuvoje štai Sąjūdis yra, Estijoje Liaudies frontas, o pas tave jokio demokratiško judėjimo nėra. Padėk šitiems procesams“. Ir Pugo ėmė gelbėti. Jis susikvietė pas save visą agentūrą, kuri dirbo meno ir mokslo sferoje, ir ėmė jiems kalbėti, kad reikia sukurti tokį pat frontą, kokie yra pas estus ir lietuvius. Visi atsisakinėjo, niekas nenorėjo to daryti, vienas net ant kelių puolė, vos ne kojas jam ėmė bučiuoti – kodėl, Borisai Karlovičiaus, nori mane pražudyti? „Mes dabar viską sukursime, išvesime žmones į gatves, o jūs paskui mus suimsite, o galbūt ir sušaudysite“. Tai rodo, kad visus Liaudies frontus nuo pat pradžių steigė TSRS KGB ir respublikinių KGB penktieji skyriai. Visus iki vieno! Vėliau šio proceso kontrolę perėmė JAV ir NATO šalių rezidentūros ir agentūros bei vietiniai nacionalistai. Procesas įgavo pagreitį, o tie, kurie visa tai pradėjo, buvo nušalinti ir sukompromituoti. Lietuvoje jau yra paskelbta Kazimieros Prunskienės agentūrinė kortelė. Nežiūrint į tai, kaip ji vėliau teisinosi, kad tai nebuvo aktyvus bendradarbiavimas, kaip politinė lyderė ji buvo „sudeginta“... Tai buvo išdavystė paties Lietuvos KGB viduje.

Todėl aš ir sakau, kad tai buvo abipusis projektas – ir mūsų spectarnybų, ir užsienio. Jokios demokratinės revoliucijos TSRS nebūtų buvę, jeigu Gorbačiovas ir Jakovlevas nebūtų paleidę TSKP griovimo mašinos.

Kvailystė ar niekšybė?

– *Kas atsitiko, kad operacijos, numatytos 1991 metų sausio 12-ąją dieną, planas pateko ant Landsbergio stalo?*

– Jį jam tiesiogiai perdavė Jakovlevas.

– *Irodymai?*

– Tokie: kai aš po įvykių Kalnų Karabache asmeniškai surašiau visiškai slaptą pranešimą ir pasiunčiau jį per VRM vadovybę Jakovlevui asmeniškai, šitą pranešimą gavo ir armėnų, ir azerbaidžaniečių nacionalistai. Kai raštišku pranešimu informavau Latvijos vadovybę apie ten veikiančias fašistines struktūras, tai VRM vadovybė davė nurodymą atleisti mane iš organų. Kažkokie stebuklo dėka atleistas nebuvau.

– *Kainų pakėlimas Lietuvoje, kuris prasidėjo būtent įvykių išvakarėse, taip pat buvo sudėtinė scenarijaus dalis?*

– Galvoju, tai buvo bendra ekonominė bakchanalija. Pagrindinis tikslas buvo – įvesti armiją, įvykdyti jėgos akciją, nužudyti žmones ir visą kaltę suversti desantininkams. Ir visus, kurie abejojo, padaryti TSRS priešais. Ši užduotis buvo įvykdyta provokacijos metu, kurią organizavo Gorbačiovas ir Jakovlevas bei tie žmonės iš spectarnybų, kurie jiems padėjo.

– *Kur dar jūs kaip profesionalas šioje situacijoje matote režisūrą?*

– Mes nevykdėme oficialaus patikrinimo – neturėjome tam įgaliojimų. Mes susitikome su žmonėmis iš Lietuvos komunistų partijos ir KGB, su tais, kurie užsiėmė politinės situacijos analize, – visų jų nuotaika buvo labai slogi. Tačiau visų jų bendra nuomonė buvo tokia: įsakymą užimti televizijos bokštą davė asmeniškai pats Gorbačiovas, tačiau vėliau to išsigynė, išdavė visus žmones ir padarė juos faktiškai nusikaltėliais, desantininkai nieko nežudė, o tie iš lietuvių, kurie žuvo, buvo nužudyti snaiperių arba užsienio šalių specialiųjų tarnybų darbuotojų. Lygiai taip pat, kaip ir 1993 metais – niekas iš „Baltųjų rūmų“ Maskvoje gynėjų į milicininkus nešaudė, bet... kažkas gi šaudė! Mano bendrakursiui tada peršovė plaučius iš snaiperio šautuvo – jis invalidu liko visam gyvenimui. Šovė iš nugaros, nuo Kutūzovo prospekto pusės, o jis stovėjo milicijos būryje, atitvėrusiame „Baltuosius rūmus“.

Vilniuje viskas vyko pagal tą pačią metodiką. Šaudė į žmones, kad paskui visą kaltę suversti „Alfai“ ir desantininkams. Lygiai taip pat, kaip ir įvykių Tbilisyje metu: žmonės žuvo spūstyje, o buvo paskleistas gandas, kad jie buvo nužudyti kareiviškais kastuvėliais. Nei vienos mirties nuo kareiviškų kastuvėlių ten nebuvo, visa tai buvo gruzinų nacionalistų prasimanymas. Žmonių nereikėjo išvaikyti, niekas nieko nedarė. Tai Gorbačiovas davė įsakymą.

– *Dėl kvailumo ar dėl niekšybės?*

– Jis viską darė sąmoningai ir tyčia provokavo situaciją. Nėra čia jokios kvailystės, jis labai protingas žmogus.

– *Pabandykite man, prašau, paaiškinti, kas tuo metu darėsi su mūsų visuomene, kad ji visa tai prarijo ir neužspringo?*

– Mūsų visuomenė buvo normali. GKČP metu aš su šeima buvau Anapoje ir mačiau, kaip žmonės reagavo. Kai paskelbė apie GKČP, liaudis apsidžiaugė ir kalbėjo – na pagaliau... Paskui Borisas Pugo mane iškvietė į Maskvą, ir aš mačiau žmonių reakciją oro uoste – visi kalbėjo, kad pagaliau pradėjo daryti tvarką po visos šitos kosminės Gorbačiovo suirutės. Niekas gi neįtarė, kad tai tik dar viena paties Gorbačiovo organizuota provokacija. Dauguma žmonių 1991 metų kovo referendume balsavo už vieningos Tarybų Sąjungos išsaugojimą. O paskui trys nusikaltėliai pasirašinėjo niekinius dokumentus dėl tos šalies sunaikinimo. O išdavikai, sėdėję RTFSR Aukščiausioje Taryboje, faktiškai vieningai tam pritarė. Todėl nereikia viską nurašyti liaudžiai – liaudis viską puikiai suprato, viską padarė maža saujelė išdavikų, kurie užgrobė radiją, televiziją ir viešosios informacijos priemones.

Tai buvo ne filmas...

– *Kodėl jūs šitos temos nevyستėte toliau?*

– O kur ir su kuo? TSRS jau nebebuvo. Aš bėgau iš Vilniaus su fotografijomis, kurias man perdavė lietuviai kagebistai. Po keturių metų Lietuvos KGB pirmininko pavaduotojas Caplinas buvo nužudytas. Mano draugas, kuris perdavė man dokumentus, buvo ten nelegalioje padėtyje ir ilgai slapstėsi. Paskui jam paskelbė paiešką. Aš nežinau, kas

su juo atsitiko, jis dingio. Jį paliko likimo valiai ir mūsų FKT (Federalinė kontržvalgybos tarnyba), vėliau FST (Federalinė saugumo tarnyba)... Tokių žmonių daug visose respublikose. Kuomet tas žmogus atvežė man į stoties restoraną dokumentus – išrašus iš personalinių bylų, kuriuos aš po to paskui perdaviau Kriučkovui, – mes pamatėme, kad esame visiškoje sąjūdiečių apsuptyje. Tada mes pakartojome užsakymą pietums – tai toks restorane psichologinis triukas, orientuotas į kaimiečių psichologiją: jeigu užsakė, vadinasi, nesiruošia išeiti. Aš nuėjau į tualetą ir išokau per langą iš antro aukšto. Perbėgau aikštę ir išvažiavau su dokumentais.

– *Ir ką dabar mums, sakykite maloniai, daryti su šia iškilusia į paviršių tiesa?*

– Tokia tiesa egzistuoja ne tik Lietuvoje – ji yra visose valstybėse, visoje buvusios TSRS teritorijoje. Paskaitykite alternatyvų pranešimą, kurį mes kartu su Kurginianu parašėme dėl Tbilisio įvykių, arba alternatyvų pranešimą dėl Karabacho. Man asmeniškai įvykiai Lietuvoje nėra svarbūs, tai tik vienas iš epizodų tos tragedijos, kuri įvyko, sunaikinus TSRS. Žuvo žmonės? Bet po to buvusios TSRS erdvėje vykusiuose etniniuose konfliktuose žuvo gausybė žmonių. Niekas gi nekalba, kad Tadžikistane tada vykusios islamo demokratinės revoliucijos, kurią parėmė Jelcinas ir jo aplinka, metu pjautynėse žuvo 150 tūkstančių žmonių. Aš įvardinau tikslų skaičių: mano artimas draugas Timūras Rachimbajevas pradžioje buvo Tadžikistano vidaus reikalų ministro pavaduotojas, vėliau tapo Chodžento vidaus reikalų valdybos viršininku, ir po to jis buvo susprogdintas kartu su Chodžento klanu nariais lėktuve virš Emyratų. Tai ne 13 lietuvių, kuriuos nušovė patys lietuviai. Tai tūkstančiai žmonių, išpjautų Kirgizijoje. Tai tūkstančiai žuvusiųjų Čėčėnijoje... Kam čia dar prisiminti Lietuvą, kai Rusijos teritorijoje vyko tokios tragedijos? Aš niekada neužmiršiu išdegintų kaimų, kuriuos mačiau tuoj po mūsų tarp osetinų ir ingušų, kada aš buvau vidaus reikalų ministro pavaduotojo padėjėjas ir mes skridome malūnsparniu. Sunku patikėti buvo, kad tai nėra kinas... Tai yra viena grandinė tos išdavystės, kurią padarė mūsų valstybės vadovai.

* * *

...Šitam interviu reikėjo gilesnio suvokimo. Į klausimus, kuriuos iškėlė Vladimiras Ovčinskis, galėjo duoti atsakymą tik vienas žmogus – Eduardas Eismuntas, 1987–1990 metais buvęs Lietuvos KGB pirminkas. Aš jį susiradau ir paklausiau: „Nejaugi specialiosios tarnybos nieko nežinojo, kad 80-ųjų metų pabaigoje Lietuvoje veikė amerikiečių polittechnologai? Ir kad „spalvotoji“ revoliucija, kuri tada buvo vaidinama „dainuojančiaja“, buvo ruošiama visai atvirai?“

Štai ką jis atsakė:

– Visi matė ir žinojo, tačiau ką mes galėjome padaryti, jeigu emisarai atvažiuodavo su Maskvos leidimu? Visi pinigai ėjo per Maskvą. Vietinis KGB buvo visiškai bejėgis. Ne Lietuva inicijavo demokratizacijos judėjimą. Viskas ruseno, bet buvo kontroliuojama. Bet atėjo didysis reformatorius Gorbačiovas, ir viskas prasidėjo... Atvėrė visas duris ir langus: čionai plūstelėjo emigrantai ir žvalgybininkai, ėmė plaukti pinigai. O čia dar atvyko šitas šlubas amerikiečių žvalgybos agentas Aleksandras Jakovlevas, kuris visiems aiškiai leido suprasti – darykite, ką norite. Visi suprato, kad galima nevaržyti savęs tik demokratizacija, galima reikalauti išėjimo iš TSRS. Aš daug rašiau ir daug kalbėjau Kriučkovui, matau: procesas nebevaldomas ir nieko nebegalima pakeisti. Susitarėme su kolegomis – Latvijos, Estijos ir Moldavijos KGB pirmininkais – kartu nuvykti į Maskvą ir infomuoti apie padėtį. Mums sako: nereikia panikos, viskas kontroliuojama.... Aš grįžau, padaviau raportą ir atsistatydinau. Veikti prieš įstatymą aš nenorėjau ir negalėjau. Ne Pabaltijys sugriovė Tarybų Sąjungą, o Gorbačiovas ir jo komanda. Tad 1991 m. sausyje aš sėdėjau namuose ir žiūrėjau televizorių. Niekas man nepranešė – būčiau žinojęs apie rengiamą šturmą, būčiau atkalbinėjęs. Įvelti į šitą reikalą armiją buvo visiška kvailystė. Koks kvailys davė įsakymą užimti televizijos bokštą? Galima buvo paprasčiausiai nukirsti kabelį – prie Kauno buvo galinčiausia Europoje radijo stotis, iš kurios buvo galima transliuoti laidas net tik Lietuvai, bet ir Latvijai su Estija.

Iš tiesų....

3 skirsnis

PO TO PAKVIETĖ SENELĮ ŠALTĮ...

Kiekvieni Naujieji metai Lietuvoje prasideda tuo, kad vaikai piešia tankus – visą savaitę prieš sausio tragedijos metines. Galima sakyti, kad ir pats Vilniaus televizijos bokštas tapo kultine vieta, šiuolaikinio lietuviškojo epo didvyriškiausio puslapio iliustracija. Oficialiai patvirtinta versija visus tenkina, kadangi ant jos pastatyta visa valstybinė ideologija. Neduok, Dieve, netyčia užmiršti šią liūdną datą kalendoriuje – užkapos, kaip tai atsitiko prieš kelis metus Valerijui Gergijevui, kuris būtent tą dieną Kaune surengė koncertą. Maestro, žinoma, buvo priblokštas piketų prieš muziką prie įėjimo į koncertų salę, tačiau koncerto neatšaukė ir net, kaip mandagus žmogus, nuo scenos pareiškė užuojautą. Po šio incidento Lietuvoje labai rimtai susimąstė: ar apskritai čia gyvenantys rusai turi teisę švęsti senuosius Naujuosius metus tuo metu, kai visa Lietuva gedi? Asmeniškai mačiau, kaip vieno Vilniaus restorano lankytojai, atėję pavakarieniauti ir gerai praleisti laiką sausio 13-ąją, vieningai atstūmė šakutes, salotas ir paklusniai atsisotojo pagal vakaro vedėjo komandą sustingti tylos minutei. O paskui linksmai pakvietė Senelį Šaltį...

Gedėti, žinoma, niekas neprieštarauja: žuvo 13 žmonių, dauguma jų – jauni žmonės, atsiliepę į Landsbergio kvietimą eiti ginti laisvę ir patikėję Butkevičiaus žodžiais, kad šaudoma bus tik tuščiais šoviniais. Esmė – ne lietuvių „dangaus šimtinės“ aukos, o kas kaltas dėl jų mirties. Legenda apie tarybinę agresiją yra tvirtai įmontuota į naująją Lietuvos istoriją, o televizijos bokšto tema Lietuvoje yra absoliučiai

sakralizuota: jai yra skiriamos atminties pamokos, jos garbei vyksta sporto šventės, deginami laužai aikštėse ir ruošiamos vaikų piešinių parodos. Iš kelių šimtų spalvotų paveikslėlių, iškabintų gatvės stenduose prie Lietuvos genocido aukų muziejaus – su begaline daugybe tankų, televizijos bokštų ir baisių tarybinių žmonių pilkomis milinėmis, – širdį užgauna du: tarybinis kareivis atima iš lietuvių berniuko medinį arkliauką, ant Vilniaus televizijos bokšto užvažiuoja tankas ne su tarybine, bet su Rusijos vėliava... Klaidos niekas netaiso – tame kelyje, kuriuo Lietuva nusprendė keliauti į šviesią ateitį, tai normalu ir puikiai tinka.

Atimti iš tautos tokią progą suvienyti nacionalinę dvasią būtų neįteisinga. Paprasčiau buvo sukompromituoti erezijos šaltinį, kuriuo Lietuvai tapo opozicinius politikas Algirdas Paleckis.

Vaiškiškame piešinėlyje, skirtame 1991 m. sausio tragedijai, Lietuvą puola tankas ... su Rusijos vėliava! Į isteriją dėl būsimos Rusijos agresijos, kuri apėmė prieš kelis metus Europą, įtraukė net Lietuvos mokinukus.

G.Sapožnikovos fotografija.

Iš esmės jis nieko naujo neišrado – jis tik pakartoto mintis, kurias spaudoje jau buvo išsakę kiti. Bet triukšmas kilo baisus. Paleckį ėmė teisti už „tarybinės agresijos neigimą“. Pirmąjį teismą 2012 metais jis laimėjo. Tačiau pasipiktinę televizijos bokšto gynėjai parašė teisėjui laišką ir pareikalavo nubausti atskalūną. Tuos žmones irgi galima suprasti: jie už savo žygdarbį jau seniai gavo medalius, pensijas ir žemės sklypelius. Dvidešimt metų jie pasakojo vaikams ir anūkams apie tai, kaip nugalėjo baisų tarybinį drakoną. O dabar aiškėja, kad drakonas buvo ne toks jau ir baisus, kaip jį vaizdavo, ir kvėpavo ne ugnimi, o senatviškais trūnėsiais. Ir aukštesnės instancijos teismas už štai šiuos kelis neatsargius žodžius („Kaip dabar aiškėja, savi šaudė į savus“) skyrė Algirdui Paleckiui 3 tūkstančių eurų baudą. Europos Žmogaus teisių teismas, kur jis išsiuntė skundą, jam atsakė: „Klausimas mažareikšmis“, ir tuo pademonstravo savo požiūrį ir į žodžio laisvę, ir į Lietuvą.

Todėl aiškintis tiesą šioje tamsioje ketvirčio amžiaus senumo istorijoje teks tiems, kam ji iš tiesų rūpi, – lietuviams ir rusams.

Algirdas Paleckis ir XXI amžiaus inkvizicija

Iki to, kai Algirdas Paleckis radijo laidos metu ištarė savo garsiuosius 7 žodžius, maždaug tą patį atvirai savo knygose kalbėjo mažiausiai trys žmonės: Juozas Kuolelis, Vytautas Petkevičius ir Valerijus Ivanovas.

Kodėl taip audringai buvo sureaguota būtent į pastarąjį?

Paslaptį slepia pavardė. Rašytojas Petkevičius jau numirė, pensininkas Kuolelis atšventė savo 85-metį, du kartus kalėjme sėdėjęs Ivanovo pavardė Ivanovas – ir tuo viskas pasakyta. Paskui juos niekas neseks. Jie nepavojingi. Ir čia į sceną išeina jaunas ryškus garsios Paleckių giminės tęsėjas, kurio senelis prijungė Lietuvą prie TSRS, tėvas buvo europarlamentaras, o tarybiniais laikais – diplomatas ir žurnalistas, todėl paties Algirdo ateitis buvo aiški dar iki jo gimimo. Puikiai išsilavinęs, laisvai kalba keturiomis užsienio kalbomis, puiki karjera Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje, komandiruotės į užsienį ir viskas, kas priklauso politinio elito atstovui. Viskas, išskyrus įsitikinimus, kurie visiškai nedera dabartiniam Lietuvos landšaftui. Skamba kaip prasto kinofilmo anonsas, tačiau tai yra tiesa: prisižiūrėjęs į diplomatinčius priėmimus, pabuvęs Seimo nariu, pasidarbavęs Vilniaus vicemeru ir gavęs du valstybinius apdovanojimus (Prancūzijos Garbės legiono ordiną ir medalį „Už nuopelnus Lietuvai“, kurį iš jo greitai atėmė), būdamas 35 metų amžiaus žmogus staiga padaro išvadą, kad pasaulis sutvarkytas neteisingai, o „gyvenimą reikia nugyventi taip, kad nebūtų kankinančiai skaudu“. Iš Socialdemokratų partijos staigiai pasuka į kairę, ištaria seniai užmirštus žodžius apie socialinį teisingumą ir net organizuoja savo partiją.

Ką gi, kairiosios idėjos šmėkla, tapusi ypač aktualia pasaulinės finansinės krizės metu, klaidžioja po Europą jau keleri metai, tačiau niekas nesitikėjo, kad ji gali materializuotis šalyje, kuri paskutinius 20 metų su neofito entuziazmu atsikrato visko, kas komunistiška. Tačiau ji materializavosi – jaunojo Paleckio pavidale.

1991 metų sausį jis – tuo metu universiteto studentas – taip pat neturėjo jokių abejonių, kas kaltas dėl to, kas įvyko prie televizijos bokšto. Žinoma, Tarybinė armija... Kas gi turėjo nutikti, kad, praėjus daugiau nei dvidešimčiai metų, jo nuomonė tapo priešinga visuomenės nuomonei?

Įlanka ne plaukiojimui

– *Kaip atsirado tokie įsitikinimai absoliučiai „dešiniojo“ informacinio lauko fone?*

– Pradžioje aš sekiau tėvo pėdomis, diplomatija man atrodė rami ir jauki įlanka. O man norėjosi plaukti ir būti įvykių sūkuryje. Todėl buvo priimtas sprendimas atsistatydinti iš Lietuvos užsienio reikalų ministerijos. Vienas iš pagrindinių motyvų buvo, kokia gili Lietuvoje yra socialinė neteisybė ir nelygybė po tiek metų nepriklausomybės. Žmonės nenusipelnė tokio gyvenimo, kurį jie gyvena dabar.

– *Kas asmeniškai jums įsiminė iš 1991 metų sausio įvykių?*

– Man buvo dvidešimt metų, aš buvau Vilniaus universiteto studentas ir viešumo epochos vaikas. Žinoma, mane taip pat veikė propaganda Landsbergio, tuometinio nacionalistų lyderio, kuris vikriai manipuliuavo Rusijos, Tarybų Sąjungos kaip amžino Lietuvos prieš, įvaizdžiu. Mes visi naiviai tikėjome, kad pertvarka – tai tiltas iš sąstingio visuomenės į naują supervisuomenę. Ir kuomet Lietuvoje prasidėjo nacionalinis atgimimas, buvome absoliutūs romantikai. Kadangi mano tėvas buvo vienas iš kompartijos lyderių, aš žinojau kiek daugiau – apie tai, kokia kova dėl valdžios vyksta viršūnėse. Sąjūdis iš patriotinio labai greitai tapo nacionalistiniu. Prasidėjo „raganų medžioklė“, mūsų šeimą taip pat terorizavo. Ir jau 1991 metais visam tam pajutau imunitetą. Tikriausiai būtent dėl to aš, skirtingai nuo daugelio lietuvių, nepasidaviau masinei psichozei ir prie televizijos bokšto nėjau, pažiūrėjau tik, kas darosi prie parlamento ir nusprendžiau eiti ruoštis egzaminams. Tik paskui staiga šūviai, šokas ir pyktis dėl to, kas vyksta, ir ant tų, kas tai daro. Šitas stereotipas – kad tarybiniai kareiviai žudė lietuvius, Lietuvos piliečius – išliko dar ilgai.

*Lietuvos politikas
Algirdas Paleckis, kuris
buvo nuteistas už
tiesioginės radijo laidos
metu pasakytą frazę,
į teismą atsivedė 12 liudy-
tojų, kurie patvirtino
jo įvykių versiją,
o ne oficialiąją.
Tačiau nuosprendžio
tai nepakeitė.
G. Sapožnikovos fotografija.*

– *Konkrečiai jums ar visuomenėje?*

– Aš išaugau tarybinio lietuvių diplomato šeimoje, ir mano vaikystė prabėgo VDR, tarybinėje mokykloje. Būdamas paaugliu, porą metų gyvenau Maskvoje. Todėl, būdamas lietuviu, aš buvau internacionalistas. Tačiau Lietuvoje atmosfera slėgė, kai kuriems lietuviams formavosi neigiamas požiūris į viską, kas rusiška ir tarybiška. Vėliau, kai naujoji valdžia įvykdė privatizaciją ir gyventojai nuskurdo, ėmė kilti didelės abejonės.

– *Iliuzijos dėl demokratijos subyrėjo dėl nusivylimo apskritai kapitalizmu?*

– Sąjūdis pradžioje vadinosi persitvarkymo ir socialistinio atsinaujinimo paramos judėjimu. Tačiau kai vairą perėmė Landsbergis, judėjimas staigiai pasuko į dešinę, į nacionalizmą. Aš tai mačiau savo šeimoje, nes išpuoliai dažnėjo prieš mano senelį, kuris tuo metu jau buvo miręs. Sąjūdyje vyravo pats tikriausias psichologinis teroras, kuris buvo dangstomas kova už nepriklausomybę ir demokratiją, kuri iš tiesų tebuvo banali kova dėl valdžios. Tarp Sąjūdžio lyderių buvo daugybė persivertėlių, tai kėlė nusivylimą judėjimu, kuris prasidėjo taip prasmingai, – už persitvarkymą, prieš privilegijas, tačiau jau 1989 metais persivertė į atvirą nacionalizmą, rusofobiją ir urvinį antikomunizmą.

Atgal galiojantis įstatymas

– *Tikriausiai 1991 metų sausio 13-osios rytą beveik niekas neabejojo, kad viskas buvo būtent taip, kaip sakė Vytautas Landsbergis. Po kiek metų pasirodė kitokia informacija?*

– Visi buvo priblokšti ir šią versiją priėmė už tiesą. Per televiziją rodė kadrus su nužudytais žmonėmis – nežiūrint į tai, kad nebuvo nei vieno kadro, kaip kažką pervažiuoja tankas arba kažką žudo tarybiniai kareiviai, rodė tik kaip jie ginklų buožėmis skinasi sau kelią, – tai vis tiek darė poveikį psichikai.

Pirmasis ėmė abejoti rašytojas Vytautas Petkevičius – gerai žinoma, spalvinga Sąjūdžio ir persitvarkymo figūra. Jis parašė atsiminimų knygą „Durnių laivas“, kurioje nuvainikavo daugelį mitų apie Landsbergį, apie Sąjūdį ir apie sausio 13-ąją, pirmasis pareiškė apie tai, kad buvo medžioklinių šautuvų kulkos, ir kad viską sugalvojo ir padarė Landsbergis su Butkevičiumi, tuometiniu Krašto apsaugos departamento direktoriumi. Pasirodė visas serija jo interviu spaudoje, tačiau buvo nuspręsta neteikti jiems reikšmės, tiesiog pasakė, kad Petkevičius – žmogus senas, kad jis aščiau kažką painioja. Bet jo knyga tapo bestseleriu, ji staigiai buvo išpirkta. O 2010 metais išėjo Juozo Kuolelio, politinio kalinio, atsėdėjusio kelis metus Lietuvos kalėjime kartu su kitais Lietuvos komunistų partijos, kuri pasiliko TSKP platformoje, lyderiais, knyga. Tai buvo politiniai kaliniai, kuriuos apkaltino, kad jie dirbo kitos valstybės naudai.

– *Tai vyko 1990–1991 metais, kai Lietuva gyveno išlaikoma iš TSRS biudžeto lėšų ir ją faktiškai buvo pripažinusi tik Islandija?*

– Būtent. Kada buvo teisiamas Juozas Kuolelis, jam buvo leista susipažinti su Lietuvos teismo medicinos ekspertizės aktu, kuriame juodu ant balto buvo parašyta, kad iš 13 civilių aukų 5 ar 6 buvo nužudytos medžioklinių šautuvų kuklomis, šūviais iš viršaus žemyn 50–60 laipsnių kampu. Ir čia jau niekas negali sakyti, kad tai yra priešų pinklės, – tai buvo Lietuvos teismo medicinos ekspertizė! Klausimas: kas šaudė iš medžioklinių šautuvų iš viršaus – žemyn? Jeigu tai darė tarybiniai kareiviai, pirma, tai būtų buvusios Kalašnikovo automato kulkos,

o antra, sužeidimai būtų buvę tiesiai horizontalūs. O teismo ekspertizė nustatė, kad kulkos kirto kaklą žemyn. Toje pačioje knygoje, kuri vadinasi „Pro kalėjimo grotas“ o rusų kalba – „Dviejų amžių sandūros byla“, Kuolelis rašė apie tai, kad jis skaitė byloje esančius parodymus liudytojų, kurie matė, kaip kažkokie asmenys, apsirengę sportiniais kostiumais, šaudė žemyn į minią nuo 5-aukščių ir 9-aukščių namų stogų. Šią knygą Lietuvoje taip pat stengėsi nutylėti. Ji išėjo 2010 metais, tais pačiais metais, kuriais buvo priimtas įstatymas, draudžiantis neigti 1940 ir 1991 metų tarybines okupacijas ir agresijas.

Bendras priešas

– *O kokios galėjo būti pretenzijos jums? Jūs gi tik pakartojote tai, ką jau buvo sakę kiti?*

– Būdamas Vilniaus vicemeru, aš asmeniškai susitikau su gyvais tų įvykių liudytojais, žmonėmis, kurie gyvena šalia televizijos bokšto ir kurie man patys papasakojo apie provokatorius, kurie šaudė nuo stogų, ir apie tai, kad kažkokie aukštaūgiai vaikinai jiems sakė – nebijokite, eikite prie tankų, jie šaudo tuščiais šoviniais.

Nors daugelis ėjo ten savo noru – negalima neigti, buvo nacionalinių, patriotinių jausmų protrūkis, emocijos, kurios buvo panaudotos prieš pačią Lietuvą. 2010 metų lapkritį mane pakvietė dalyvauti radijo laidoje, skirtoje Lietuvos problemoms: apie tai, kur slypi skurdo ir nelygybės šaknys. Ir kai vienas iš diskusijos dalyvių ėmė kalbėti, kad Sąjūdis neva mus visus išgelbėjo, aš nusprendžiau jam priminti, kad ne viskas buvo taip paprasta. Ir pateikiau 1991 metų sausio 13-osios įvykių pavyzdį, ištariau žodžius, kurie sukėlė paniką beveik visam Lietuvos elitui. Po šitos laidos Seimo ir valdančios partijos nariai parašė apie mane skundą prokuratūrai. Man buvo iškelta baudžiamoji byla dėl TSRS agresijos prieš Lietuvą neigimo ir aukų atminimo įžeidimo bei menkinimo. Nors kas tokie yra „savi“, buvo ginčytinas klausimas: tada faktiškai dar buvo Tarybų Sąjunga, nacionalinių pasų lietuviai neturėjo. Net Romualdas Ozolas, dešinioji Landsbergio ranka, vėliau rašė savo prisiminimuose apie tai, kad Landsbergio cinizmas yra be-

ribis, – kodėl jis taip greitai palaidojo šitas aukas? Kodėl neatliko iki galo tyrimo: kas nužudė, kaip nužudė, kokiomis aplinkybėmis? Kodėl nebuvo išaiškinti tie provokatoriai, kurie kvietė žmones prie televizijos bokšto, žinodami, kad bus šaudoma? Įvyko tai, kad žmonės mirė būdami suklaidinti – juos gi kvietė į dainuojančią revoliuciją ir sakė, kad bus šaudoma tuščiais šoviniais. Tačiau tai nieko nesudomino, kolektyvinę atsakomybę suvertė Tarybinei armijai, kaltinimo išvadoje parašė, kad tarybiniai kariai tyčia nužudė žmones. Kas pikčiausia, nei vieno iš Sąjūdžio lyderių prie televizijos bokšto nebuvo. Visi jie sėdėjo užsibarikadavę Aukščiausioje Taryboje. Landsbergiui buvo paruošas lėktuvas, pilotas buvo pasiruošęs jį išskraidinti iš Lietuvos. To lėktuvo pilotu buvo Rolandas Paksas, būsimasis Lietuvos Prezidentas, kuriam Landsbergis vėliau organizavo apkaltą. Štai tokia likimo ironija.

– *Ko jūs netekote po šito garsaus skandalo? Draugų, darbo?*

– Netekau ar įgijau – tai yra filosofinis klausimas, niekada nežinau, kas bus pabaigoje. Aš nesitikėjau, kad valdžia bus tokia kvaila, kad pradės baudžiamąjį persekiojimą. Žinoma, aš praradau kai kuriuos bendražygius, kurie nesugebėjo išlaikyti šito išbandymo. Šeima išlaikė, nors ir tėvas, ir brolis nuo manęs atsiribojo. Nors juos aš galiu suprasti: tai, ką aš pasakiau, Lietuvai yra pernelyg sudėtinga. Politikieriai iš 1991 metų įvykių sukūrė religiją. Tai tapo dogma: rusai žudo lietuvius, Rusija – amžinas priešas, o Lietuva priklauso Vakarams, kurie visada demokratiški, – ir kas tuo abejoja, turi sėdėti kalėjime. Todėl išleisti milijonai, jeigu ne milijardai pinigų šitai versijai kurti. Kai aš pasakiau, kad „Žemė sukasi“, ta prasme, kad „savi šaudė į savus“, – darbo ėmėsi XXI amžiaus inkvizicija.

– *Jūs norėtumėte, kad tos frazės jūsų gyvenime nebūtų buvę?*

– Į šį klausimą neturiu atsakymo... Tai davė rezultatą: Lietuva ėmė valytis nuo kai kurių ideologinių šampū. Aš tikiuosi, kad tie žodžiai, kurie man kainavo taip brangiai, duos impulsą naujam patriotizmo suvokimui: tiesa, net karti tiesa, geriau, nei saldus melas. Tikrasis patriotizmas – tai nepriklausomybė nuo išankstinių nuostatų. Oficiali versija yra labai patogi dabartinei valdžiai, kad pateisinti savo ekonomines nesėkmes. Yra priešas – carinė Rusija, Tarybų Sąjunga, dabar

Putino Rusija – kuris visada kenkia Lietuvai ir visada dėl visko kaltas. Kai Lietuvoje kyla kokios nors ekonominės problemos, tuoj pat įjungiamas jungiklis – rusofobija ir antikomunizmas. Ir žmonės vėl mobilizuojasi, kadangi prieš juos stovi bendras priešas.

Sekant šia logika, lietuviai turėjo ir šį kartą taip pat susivienyti, kadangi naujas bendras priešas – Algirdas Paleckis – pasikėsino į švenčiausią relikviją. Tačiau gyvenimas pasuko ne pagal numatytą scenarijų. Todėl, kad jis atsivedė į teismą dar 12 liudytojų, kurie patvirtino JO įvykių versiją, o ne oficialią.

„Dėl visko kaltinti rusus,
ir bus gerai“

...Neįsivaizduoju: kaip teismas byloje dėl 1991 metų sausio 13-osios „tarybinės agresijos“, kuria Lietuvoje prasidėjo 2016 metai, tirs liudytojų, kurių ten tūkstančiai, parodymus?!

Pačioje pradžioje, kai dar tik pradėjau įrašinėti interviu apie tos sausio nakties įvykius, aš galvojau, kad rašysiu klasikinį žurnalistinį tyrimą apie tai, kas iš tikrųjų vyko prie Vilniaus televizijos bokšto ir televizijos centro. Pradėjau apklausinėti liudytojus ir palūžau – pagal jų versijas tarybinių tankų daugėjo geometrine progresija ir traiskė dešimtis, ne, šimtus žmonių! Kareiviai ir karininkai buvo lyg „apsirūkę“ (*terminas, kuris atsirado pas mus ciniškais 90-aisiais, ir niekaip negalėjo atsirasti baigiantis labai griežtai šiuo klausimu besielgiančiai TSRS. – G.A.*). Vieniems atmintyje įsirėžė, kaip tarybinę uniformą vilkintis leitenantas iš pistoleto šaudė į pilvus išsirikiavusiems lietuviams, kitiems įsiminė, kad gynėjų minioje stovėjo Landsbergis ir Butkevičius, kurių ten tikrai nebuvo, o tretiems – sproginėjo ir žudė dūminės granatos... Nieko nepadarysi: žmonių emocijos, padaugintos iš laiko ir peržiūrėtų televizijos laidų kiekio, gali pateikti labiausiai neįtikėtiną rezultatą.

Ir aš mečiau šį užsiėmimą – tegul tragedijos detales po kruopelytę atkūrinėja istorikai ir prokurorai. Šita knyga apie kita – apie tą Lietuvą, kuri išaugo ant griuvėsių konstrukcijos, kuri griuvo prieš 25 metus, ir apie politinių represijų mechanizmą, kuris įsijungė ten stebėtinai greitai. Beveik tuo pačiu metu, kai ant Gedimino bokšto suplevėsavo Lietuvos nacionalinė vėliava.

Bet štai klausimas: ką daryti su liudytojų, kuriuos atsivedė į savo teismą Algirdas Paleckis, parodymais, – tų, kas įsiminė vaizdą, neįsipaišantį į cenzūros suredaguotą siužetą? Pareikšti apie save Lietuvos spaudoje jie neturi galimybės dėl tos labai paprastos priežasties, kad pagal tarybinės agresijos neigimo įstatymą, neigti šitos agresijos negalima net tuo atveju, jeigu pats asmeniškai matei vaizdą, visiškai priešingą.

Kristina Bradauskienė, matematikė-programuotoja:

– Išgirdusi Landsbergio kvietimą ginti televizijos bokštą nuo užgrobimo ir sužinojusi, kad žmonės ten suvežė iš visos Lietuvos, aš ir mano draugė išvirėme du puodus karšto maisto ir nuvykome maitinti gynėjų. Atmosfera ten tvyrojo beveik diskotekinė – lygiai iki to momento, kol vaikinai iš krašto apsaugos nepaskelbė, kad tankai juda į mūsų pusę ir paprašė mūsų suimti vienas kitą už rankų. Paskui mes išgirdome sunkiosios technikos gausmą ir pamatėme, kaip nuo gyvenamųjų namų pusės į laukymę ėmė kilti šarvuočiai ir tankai. Tankistai buvo virtuozei – aš su pasibaisėjimu stebėjau, kaip jie dideliu greičiu važiavo minios link ir sugebėdavo sustoti per pusę metro, ir tik inercija rodė, koks didelis buvo jų greitis. Aš mačiau šūvius, sklidusius iš namo priešais, naktį jie gerai matėsi, kadangi šaudė trasuojančiomis kulkomis. Jeigu būtų šaudę tarybiniai kareiviai ir mus būtų traiškę tankais, aukų būtų buvę žymiai daugiau.

Pavelas Lagodnyj, buvęs kariškis:

– Tą dieną Landsbergis beveik be ilgesnių pertraukų kalbėjo per radiją ir televiziją. Pats sėdėjo rūsijoje, tačiau kitus ragino, kad visi bėgtų prie televizijos bokšto. Aš irgi nuėjau pažiūrėti ir mačiau, kaip pradėjo šaudyti nuo penkiaaukščio namo Nr. 37 gatvės, kuri dabar vadinasi Sausio 13-osios gatvė. Buvo blyksniai ir griūdavo žmonės, – jie taip bandė pasislėpti, arba buvo sužeisti, nužudyti. Antrą ar trečią dieną po įvykių aš ėjau į polikliniką. Einu ir matau: vaikų būrys. Žiūriu, jie rankinę neša su šovinių tūtelėmis. Aš pats esu laikęs rankose 16 kalibro šovinių tūteles, iššautas iš PPŠ automato su apvaliu disku, tai naudojo karo metais ir išliko armijos ginkluotėje iki 1950-ųjų metų, šiandien armija jų nebenaudoja. Mačiau ten ir Mosino karabino šovinių gilzes. Gailėjausi vėliau, kad nepaėmiau. Nors... Parodyčiau aš šitas tūteles teisme – kas manimi bepatikės?

Boleslovas Bilotas, buvęs Sąjūdžio narys:

– Aš puikiai prisimenu, kaip ir kada buvo iškeltas išsilaisvinimo nuo rusų priespaudos lozungas. Reikėjo išsilaisvinti nuo tų karinių garnizonų, kurie čia stovėjo, ir padaryti taip, kad tauta sukiltų. Kad ji pabustų ir pasakytų: mes nenorime rusų! O kaip tai padaryti, jeigu rusai nekėlė

mums jokių problemų: mes net neskirstėme, kas rusas, o kas lietuvis?

Kas vyko prie televizijos bokšto, aš iki pat ryto nežinojau. Atėjau į Sąjūdžio štabą, o Vytautas Petkevičius garsiai sako: vakar savi šaudė į savus. Aš sakau: taigi bus tarptautinis skandalas! Maskva sužinos, atsiųs komisiją ir armiją, ir mes per porą dienų būsime Sibire! O jis sako: kas šitoje betvarkėje dabar ką supras? Dėl visko kaltinti rusus, ir bus gerai...

Laidotuvės buvo surengtos prabangiausios, susirinko iš visos Lietuvos, žmonių buvo labai daug, nuotaikos buvo ne antitarybinės, o antirusiškos. Ir mes savo štabe buvome net labai patenkinti, kad buvo pralietas lietuviškas kraujas rusų rankomis. Mes galėjome reikalauti: „Rusai, lauk iš Lietuvos!“ Taip ir buvo: jie susirinko ir išvažiavo, neiššovę nė šūvio. O mes likome.

Mes tada susitarėme, kad geriausia bus tylėti, nelaidyti liežuvio. Ir jei-gu teisme manęs nebūtų paklausę, aš ir šiandien nebūčiau niekam nieko sakęs. Aš galvojau, kad tai yra mano Tėvynės garbė, todėl ir nieko nesaikiau. Ir dėl to aš nerimą jaučiu, kadangi matau, kad Paleckį teisia nekal-tai, o tų, kurie sužlugdė mūsų gamyklas, neteisčia. Man dėl to gėda...

Jaunutis Lekas:

– Tą dieną visa mano šeima, – žmona ir keturi vaikai, jauniausiai tada buvo dešimt metų, buvome prie parlamento. Grįžau į namus, norėjau prigulti, bet vaikai suriko: tankai važiuoja! Dukterį palikome kaimynei ir nubėgome prie televizijos bokšto. Iš tankų šaudė tuščiais šoviniais, nuleisdavo pabūklo vamzdį ir griaudėjo, bet tik iš pabūklų, iš vidaus niekas iš kareivių nešaudė. Mus ėmė iš ten stumti – prieš mane išsirikiavo kareivių grandinė, ir jie visi ėmė šaudyti į žemę. Jei-gu tai būtų buvę koviniai šoviniai, tai būtų buvęs siaubingas dalykas! Paskui mano dėmesį patraukė penkiaaukštis namas – trys žmonės lyg būtų filmavę. O namo viduryje mačiau keturis blyksnius.

Sutikau gatvėje neseniai savo kaimyną, tas pasakojo, kad savo namuose jis iki šiol saugo įvairias tuteles nuo šovinių. Aš jam sakau – duok man savo adresą, o jis man: „Aš bijau!“. Lietuviai dabar bijo net savo šešėlio. Euforija praėjo. Apkvailino mus, kaip ir su persitvarkymu. Mums žadėjo, kad dievais tapsime, o įvyko atvirkščiai. Gavome nepri-klausomybę tam, kad išnykti. Gyventojų gerokai sumažėjo, 53 procentai

*„Euforija praėjo, –
pripažįsta dar vienas
liudytojas Paleckio byloje
Jaunutis Lekas. –
Apkvailino mus, kaip ir su
persitvarkymu“.*
Galinos Sapožnikovos
fotografija.

žemės yra parduota užsieniečiams. Tauta be žemės, be valstybės – tik butaforija. Mus tobulai apkvailino – sakė „laisvė“, bet išėjo atvirksčiai... Anksčiau pasidavinėjome vokiečiams, paskui tarybinei valdžiai, dabar – amerikiečiams. Mes ne bokštą, o betoninį stulpą gynėme...

Pagal dizainerio sumanymą...

Vėl apie sausio 13-ąją, ir mes su Danguole Raugaliene, 1991 metų sausio įvykių liudytoja, vėl einame prie Vilniaus televizijos bokšto – tik kieme šiandien ne XX amžius, o XXI.

Per dvidešimt ir daugiau metų labai daug kas pasikeitė: bokšto papėdėje stovi mediniai kryžiai, o aplink sustatyti mažyčiai obeliskai tose vietose, kur žuvo tie, kurie griežtu žvilgsniu žiūri iš paso fotografijų vestibulio muziejuje.

– Štai matote, – pasakoja ekskursijos gidas, rodydamas į aukštus akmeninius stulpelius, – žmonės žuvo ne tik priešais bokštą, bet ir už jo taip pat, priešingoje nuo gyvenamųjų namų pusėje. „Nežinomų snaiperių nuo stogo“ kulkos niekaip ten negalėjo pasiekti. Vadinasi, visus nužudė desantininkai!

Argumentas, žinoma, triuškinantis. Atrodo, kad prie televizijos bokšto vis dar tyro mirties kvapas...

Siužeto dramaturgija reikalauja parašyti, kad Danguolė jaudinasi.

Tačiau tai nėra taip: ji jau užtektinai jaudinosi, teisme, ir net tris kartus. Pirmą kartą – kai davė parodymus Algirdo Paleckio byloje. Antrą kartą ir trečią – kai teisė jau ją pačią. Teisė už tai, kad pasakė, ką matė savo akimis, o ne perskaitė iš laikraščių:

– Aš gyvenau netoli televizijos bokšto. Ir ėjau ten todėl, kad negalima buvo neiti. Tą dieną ir vakare Vytautas Landsbergis pasirodydavo Seimo rūmų lange, ir žmonės skanduodavo: „Landsbergis, Landsbergis!“. Ir aš lygiai taip pat rėkiau. Ir kai naktį pajudėjo tankai, aš puoliau rengtis ir sakau broliui: einame ten! Viduje viskas kunkuliavo, visi buvo lyg ant sparnų. Kai mes atbėgome prie televizijos bokšto, tankai dar tik įsuko į kiemą. Tankistai iki pusės buvę išlindę iš mašinų, lyg per paradą. Nuo viršaus ėmė šaudyti – ir tada jie pasislėpė viduje.

– *Iš kur nuo viršaus?*

– Nuo penkiaaukščio ir nuo devynaukščio. Kulkos švietė. Naktį matėsi, kaip jos palieka pėdsaką. Po to ėmė darytis baisiausi dalykai: prie metalinio tinklo stovėjo jauni vyrukai, juos apšviestavo tankų prožektoriai. Jų veidų nesimatė. Aš tik mačiau, kaip leidžiasi žemyn jų siluetai, ir girdėjau riksmus, kad kažką nužudė... Minioje vaikščiojo žmonės, kurie ragino nesiskirstyti, o eiti ten, kur smigo šitos trasuojančio kulkos, sakė: „Ten šaudo tuščiais šoviniais, tikrai nenušaus!“.

– *O tada, kai jūs pamatėte, kad žmonės krenta, jums nekilo jokia abejonė, ar juos nužudė tarybiniai kareiviai?*

– Tie kareiviai, kurie atvažiavo su tankais, tikrai nešaudė. Jeigu jie būtų šaudę, tai iš šito Vilniaus rajono nieko nebūtų likę. Mes rėkėme, kad jie žudikai, ir net apsidžiaugėme, kai kažkas ėmė šaudyti į tankus iš viršaus, kadangi nusprendėme, kad mes ne vieni, kad atskubėjo pastiprinimas.

– *O kada susiformavo vaizdas, visiškai priešingas pirmam išpūdžiui?*

– Kai aš grįžau namo ir papasakojau tėvui. Jis man pasakė: užmiršk tai, ką matei, ir niekada daugiau nepasakok. Kitą dieną aš nupirkau gėlių ir vėl nuėjau prie bokšto. Ir prieš akis staiga šmėkstelėjo vaizdas, kaip prie tinklo susmunka siluetai... Aš visus metus po to apeidavau šitą vietą, – rodo Danguolė vietą, kurioje anksčiau stovėjo tvora.

O paskui staiga susimąsto ir taria:

– Žinote, ogi šitie stulpeliai žmonių žuvimo vietose sustatyti netei-

*Danguolė Raugalienė, liudytoja
Paleckio byloje, savo akimis matė
snaiperius, kurie šaudė nuo šalia
esančių namų stogų.
Galinos Sapožnikovos
fotografija.*

singai! Loreta Asanavičiūtė (*vyrukai iš minios išstūmė šitą jaunutę merginą po kovinės desanto mašinos vikšrais, ir ją prispaudė prie tvoros tinklo. – G.S.*) buvo sužalota visai ne toje vietoje. O prie tvoros tinklo, kur aš mačiau krentančius siluetus, kažkodėl jokių obeliskų visai nėra!

Istorinio tikslumo niekas nesiekė – matyt, atminimo ženklus sustatė pagal dizainerio kūrybinį sumanymą. Kad būtų gražu...

Vilniaus televizijos bokštui skirta visai kita užduotis. Ideologinė. Ir ji turi būti realizuota maksimaliai.

* * *

Dviem šio sąrašo liudytojams – Danguolei Raugalienei ir Jaunučiui Lekui – po to, kai jie paviešino savo parodymus, buvo iškeltos baudžiamosios bylos dėl melagingo liudijimo. Bet Lietuvos Aukščiausias Teismas juos visiškai išteisino.

Ne pagal Čechovą

„Tu supranti, kad visus įžeidei? Juk žmonės bėgo prie televizijos bokšto patys, niekieno neraginti! Tu jiems spjovei į sielą!“ – žėrė kaltinimus Algirdui Paleckiui bendrakursiai, draugai, tėvai.

Tai suprantama: daugumai lietuvių 1991 metų sausio įvykiai iš tiesų tapo jų viso gyvenimo pačiu ryškiausiu emociniu įvykiu.

Ir kaip dabar žmogui gyventi su nauja žinia, kad viskas buvo ne taip, kaip apie tai rašė laikraščiai? Kaip šią žinią patalpinti į bendrą mozaiką ir nesugriauti harmonijos?

Kitas klausimas – ar galima pavadinti „harmonija“ šią laiką užbetonuotą legendą apie „tarybinę agresiją“, kurioje nėra vietos jokiai kitai nuomonei?

Pas šio interviu herojų aš atėjau į teatrą, turėdama viltį išgirsti formulę tos harmonijos, dėl kurios, iš esmės, prieš 25 metus ir žuvo žmonės, kurių vardais šiandien yra pavadintos Vilniaus gatvės. Pas ką daugiau eiti ieškoti tiesos, jeigu ne pas juos – rašytojus, menininkus, artistus, – kuriuos tiesa paprastai aplanko pirma visų?

O po to, ką aš išgirdau, supratau, kad skubėti nėra kur: nėra Lietuvoje jokios harmonijos ir kol kas nenusimato. Interviu su Vilniaus mažojo teatro scenografu Valentinu Tudorakė aš skelbiu todėl, kad aiškiau suvoktume, kokia Lietuvos visuomenė buvo 1991 metais? Ir kokia ji tapo per pastarąjį ketvirtį amžiaus.

1991 metų sausio įvykių dalyvis Valentinus Tudorakė tuos 25 metų senumo įvykius prisimena kaip viso savo gyvenimo viršūnę. G. Sapožnikovos fotografija.

„Mes rūkėme kaip filme, kaip prieš mūšį“

– Prieš dvi dienas iki 1991 metų sausio 13-osios įvyko A. Čechovo spektaklio „Vyšnių sodas“ premjera. Po dviejų dienų numatytas spektaklis antrąkart, tačiau dėl įvykių prie bokšto mes nusprendėme jį atidėti kelioms dienoms. Tai buvo masinio dvasinio pakilimo metas, visuotinės vienybės laikas: spektaklis galėjo atitraukti nuo svarbiausio, kam buvo reikalingos visos nacijos galia. Skamba galbūt patetiškai, tačiau taip buvo iš tiesų. Šiandien, prabėgus dvidešimčiai ir daugiau metų, daug kas suvokiama kitaip, tuo labiau, kad daugumos tų įvykių dalyvių lūkesčiai neišsipildė. Man tuomet buvo 36 metai.

– *Kaip jūs atsiradote prie televizijos bokšto?*

– Buvo kvietimas susirinkti prie Seimo. Ne todėl, kad apginti jį savo kūnais, – buvo manoma, kad kuo daugiau bus žmonių, tuo mažesnė tikimybė, kad Tarybinė armija imsis kažkokių brutalių veiksmų. Rusakalbiam gyventojai, konkrečiai – organizacija „Vienybė“, vadovaujama Valerijaus Ivanovo, bandė išprovokuoti riaušes, norėdama parodyti, jog šalyje yra nesaugu, todėl būtina įvesti karinę padėtį. Aš, kaip ir visi teatro bendradarbiai, nuolatėjau budėti prie Seimo. Viskas vyko pakankamai ramiai: jeigu visa tai būtų vykę vasarą, tikriausiai, tai būtų buvę panašu į vienminčių ar klubo susitikimą. Į Vilnių iš kito miesto atvyko mano mama, nes norėjo dalyvauti mitinguose ir renginiuose. Ji man atvežė šiltą žieminę striukę, ir man jau nebuvo taip šalta.

Visi laikė nuolat įjungtus televizorius, radiją, ir mus pasiekdavo pati naujausia informacija. Tą vakarą aš nusprendžiau išsimaudyti vonioje – tai smulkmenos, bet jūs tuoj suprasite, kodėl jos yra svarbios. Paskambino mama: „Sūneli, visus kviečia prie televizijos bokšto, reikia eiti!“ Aš sakau, kad mano plaukai dar neišdžiūvo, o ji: „Greičiau džiovink ir eik, ten reikia žmonių pagalbos“. Aš apsirengiau ir išėjau pėsčiomis. Kelias valandas vaikščiojau aplink bokštą, viskas buvo ramu – žmonės dainavo liaudies dainas, šoko, kad nesusaltų. Apie 11 valandą vakaro išgirdau, kad kažkas vyksta. Ant televizijos bokšto laiptų susirinko grupė vyrų, vienas iš jų laikė rankose lietuvišką nacionalinę vėliavą. Tuo metu iš šono nuo miškelio pusės pasigirdo variklių

gausmas ir pasirodė keli šarvuočiai, jie pasisuko stačiu kampu į tvorą, ją išlaužė ir apsupo bokštą ratu. Tarpai tarp mašinų buvo tokie maži, – jeigu norėjai iš ten išeiti, reikėjo brautis. Jie sukiojo bokštelius, kilnojo patrankas ir darė visokius gąsdinančius veiksmus. Po to prie tvoros privažiavo keli sunkvežimiai, iš kurių išsoko kareiviai su automatais ir pėsčiomis vorele puolė į priekį.

Pirmiausia jie ėmė daužyti kameras ir mušti žurnalistus, o paskui jau puolė mus. Aš pamenu, kaip mes su kaimynu rūkėmė greitai, kaip filme, lyg prieš mūšį. Buvo apšvalymo jausmas. Jausmas, kad tai ir yra tavo gyvenimo prasmė bei likimas. Mes visi susikibome rankomis, niekas nesitraukė, ir, jeigu kam nors smogė per galvą ir žmogus prarasdavo sąmonę, jį tada palaikydavo rikiuotėje kiti...

Kareiviai pribėgo ir ėmė šaudyti iš automatų į stiklą virš mūsų galvų, jis sudužo, bet mes vis tiek nesitraukėme. Tada jie metė dūminę granatą, ir žmonės prasiskyrė. kažkas sprogo – ir tuo momentu gabalas stiklinės vitrinos atsiskyrė ir nukrito man ant galvos. Aš praradau sąmonę. Vėliavą bandė atimti, ji visą laiką buvo perduodama iš rankų į rankas, bet vis tiek buvo iškelta virš būrelio, kuris stovėjo prie įėjimo. Vienas pagyvenęs senelis, žilas, visą laiką šaukė rusiškai: „Ką jūs darote? Ką jūs darote?“. Kai aš atsipeikėjau, vienas jaunas vaikinai ir mergina paėmė mane už rankų, išvedė iš šitos apsupties ir nuvedė nuošaliau. Ten stovėjo greitosios pagalbos automobiliai, visi jie buvo perpildyti, vienus žmones tvarstė, kitus išveždavo.

„Tai buvo mano gyvenimo viršūnė“

– *Jūs sakėte, buvo daug sužeistųjų. Kaip jie buvo sužeisti?*

– Pirmia, šaudė iš patrankų. Aš galvoju, kad tuščiais sviediniais, tačiau iš jų vis tiek kažkas išlėkdavo, į mane patį pataikė plastmasės gabaliukas. Antra, žmones daužė kareiviai. Man pačiam prieš tai, kaip ant manęs užkrito stiklas, automatininkas per stuburą automatu užtvijo taip, kad ten aš vos ne galą gavau.

– *Jūs matėte, kaip desantininkai ir „Alfos“ būrio kariai žudė žmones?*

– Kad į kažką nukreipė automatą, iššovė jam į pilvą ir žmogus nuo

to mirė, aš negaliu pasakyti, bet tai, kad šaudė kulkomis, – tai tiesa. Jie arba naudojo automatų pagal jų tiesioginę paskirtį, arba kaip kuokomis mušė per galvas.

– *Byloje esantys dokumentai sako kitaip...*

– Kokioje byloje? Tai Paleckis čia drumsčia vandenį, kai sako, kad savi šaudė į savus. Didysis politinis veikėjas! Kokias jis čia seka pasakas apie Mosino karabiną?

– *Tačiau tai patvirtina teismo medicinos ekspertizės, kurią atliko lietuvių pusė, aktas: penki žmonės buvo nužudyti Mosino karabino kulkomis arba nuo medžioklinių nupjautavamzdžių, o ne iš Kalašnikovo automato!*

– Aš kategoriškai pareiškiu, kad šito negalėjo būti.

– *Bet teismo ekspertizę darė lietuviai!*

– Aš žinau, kokie būna žmonės! Jeigu visi tokie geručiai, tai iš kur atsiranda tokie kaip Paleckis? Senelis jo trečdalį tautos supūdė Sibire, padedamas tokių kolaborantų, kaip jis.

– *Paklauskite, jis į teismą atvedė dvylika liudytojų, kurie patvirtino, kad taip pat matė, kaip buvo šaudoma nuo stogų!*

– Su jais viskas aišku – tai tie žmonės, kuriems buvo labai gerai prie Tarybų valdžios. Kurie gaudavo kelialapius į Mineralinius vandenis arba į Jaltą. Dabar taip paprastai prie Juodosios jūros nenuvažiuosi. O anais laikais jie galėjo sau tai leisti.

– *Šiais laikais Lietuvoje irgi ne visi gali sau tai leisti...*

– Sutinku. Tačiau tai skirtingi dalykai. Tai ekonomika. Pasaulis netobulus, ir teisingumo jame nėra. Dabar mus ir taip visi smaugia, o čia dar Rusija su savo nafta ir dujomis. Ačiū Dievui, priklausomybės nuo jūsų naftos mes jau atsikratėme. Štai surasime kokią nors alternatyvą dujoms, ir tada Rusija mums visai rūpesčių nebekels!

– *Be reikalo jūs galvojate, kad rusai ryte keliasi galvodami tik apie Lietuvą. Pats supraskite ir kitiems perduokite: Rusijoje nei viena gyva dūšia nebenori vėl jus maitinti. Bet pasakykite – jūs asmeniškai iš TSRS žlugimo įgijote ką nors ar praradote?*

– Aš asmeniškai gavau. Laisvę. Tai pats svarbiausias jausmas žmogui. Kas gali būti geriau, nei žinoti, kad tu turi galimybes? Ne viskas

susiklostė taip, kaip norėjo tie, kurie buvo prie bokšto, tačiau apskritai visi gavo daugiau, nei prarado. Aš šį istorijos momentą prisimenu kaip savo gyvenimo viršūnę. Kaip dvasinį pakilimą. Todėl bet kokius prasimanymus arba naujas interpretacijas vertinu kaip asmeninį savęs įžeidimą. Jie man drasko sielą, ir man dėl to skaudu.

„Kažkur pradingo daugybė žmonių“

– *Kaip galvojate – kas gi šaudė iš nupjautavamzdžių ir Mosino karabino?*

– Mano nuomone, visa tai yra prasimanymai. Galėjo būti provokatoriai. Ką, KGB jų neturėjo? Visa Tarybų Sąjungos istorija stovi ant kraujo ir melo!

– *Tai yra, jums neliko nė vieno teigiamo prisiminimo apie TSRS?*

– Kodėl neliko? Aš pats mokiausi Peterburge. Ir draugų turiu Rusijoje. Aš prieš šitą tautą ir tuos žmones neturiu nieko prieš. Aš prieš išperas tos organizacijos, kuri žiauriai naikino žmones.

– *O tai, kad jūsų „miško broliai“ sunaikino 25 tūkstančius savo bendratautiečių, gerai? Savo žiaurumu lietuviai XX amžiuje pagarsėjo irgi neblogai...*

– Ką daugiausiai trėmė į lagerius? Iš Lietuvos žmones vežė vagonais. Trečdalis tautos, jei ne daugiau, buvo sunaikinta. Pasitelkite tarybinę statistiką.

– *Štai jums statistika: iš 3 milijonų Lietuvos gyventojų į Sibirą buvo išstremti 130 tūkstančių žmonių. Didžioji jų dalis grįžo atgal į Lietuvą. Ir kalbėti apie tai, kad jūs praradote trečdalį nacijos, – tai netiesa.*

– Aš jau nepamenu tiksliai, tai buvo seniai, bet aš domėjausi, kaip buvo iki karo ir kas pasidarė po jo. Kažkur pradingo daugybė žmonių.

– *Na, tarkime, 196 tūkstančius žydų nužudė patys lietuviai.*

– Taip ėmė ir nužudė? Lietuviai? (*Tuo momentu mano pašnekovas net pasimetė, negalėjo patikėti. Bet greitai atsitokėjo, – G.S.*) – O kiek žmonių pabėgo į Vakarus? Jie Lietuvai taip pat prarasti.

– *O dėl tų, kurie pabėgo šiais laikais, taip pat Tarybų Sąjunga kalta?*

Valentinas Tudorakė tylėjo. Beliko užduoti paskutinį klausimą.

– Nejaugi frazė, kad „savi šaudė į savus“, yra pakankamas pagrindas, kad Algirdas Paleckis taptų Lietuvos visuomenės atstumtuoju?

– Jis visiškai atstumtasis! – apsidžiaugė scenografas. – Mūsų teatre, kai tik per televiziją apie jį perduoda kokią nors žinią, tai ant visų bendradarbių liežuvio sukasi vienas žodis: „Pakarti!“

...Atsakymas, kuris galėtų tapti atradimu bet kuriam teatro režisieriui, man sutaupė gausybę laiko ir visą skirsnį. Bet kokiu atveju, tapo aišku, koks būtent buvo paleistas Lietuvoje mechanizmas tuoj pat po rugpjūčio pučo, kai valstybė paskelbė medžioklę visiems buvusiems – komunistams ir žurnalistams, omonininkams, draugovininkams ir kariškiams, – visiems, kas galėjo sutrukdyti jai statyti „šviesų rytojų“, kurio ji taip ir nepasiekė.

Tai buvo gerai žinomas nuo Antrojo pasaulinio karo neapykantos žmonėms mechanizmas. Nieko naujo išradinėti nereikėjo.

4 skirsnis

O PROCESAS TAI NUOGAS!

Uždanga virš Lietuvos nusileido 1991 metų rugpjūčio 21 dieną, kada prasidėjo komunistų ir jiems prijaučiančiųjų suėmimai. GKČP lavonas dar nespėjo atšalti, o į butų duris tų žmonių, kuriems TSRS nebuvo „nusikalstama valstybė“ ir kurie bandė ją išgelbėti, pasibeldė. Greitis, kuriuo ėmė veikti vakarykščiai draugai kolegos prieš tuos, su kuo dar vakar sėdėjo prie vieno stalo, tikrai stublina. Ir dar glumina hipertrofuotas keršto jausmas: dar neapsiplunksnavusios, beveik niekieno dar nepripažintos ir *de facto* neegzistuojančios valstybės priešų revoliucijos neofitai buvo pasiryžę pripažinti kiekvieną, kas ne su jais. Prasidėjo didžioji lietuviška „raganų medžioklė“.

Į „liaudies priešų“ sąrašus pateko šimtai: rajonų partijos komitetų sekretoriai, žurnalistai, milicijos darbuotojai, omonininkai – visi, kas naiviai ir iki galo stengėsi išgelbėti TSRS garbę. Dešimtys Lietuvos TSR gyventojų 1991 metų rugpjūtį buvo priversti amžiams palikti savo namus, norėdami išvengti susidorojimo už tai, ko nepadarė. Šių žmonių individualios išsiskyrimo su savo maža ir miela Tėvyne istorijos – tai pats objektyviausias Lietuvos didžiojo užtemimo dienų paveikslas, kuomet juoda tapdavo balta ir atvirkščiai.

Blogiausiai buvo tiems, kurie pasiliko. Pas juos irgi atėjo. Ir praėjus 8 (!) metams po 1991 metų sausio įvykių Vilniuje prasidėjo teismo procesas, įėjęs į istoriją pavadinimu „raudonųjų profesorių byla“. Tokių suskaičiavo net šešis, tiesa, vienas iš jų, Ivanas Kučerovas, iki teismo neišgyveno. Dar vienas – radijo „Tarybinė Lietuva“ vyriausiasis redaktorius Stanislas Mickevičius – skelbiant nuosprendį nedalyvavo, būdamas Rusijos piliečiu, sugebėjo pasislėpti jos platybėse. Tačiau iš Lietuvos komunistų

partijos ant TSKP platformos vadovų Mykolo Burokevičiaus, Juozo Jermalavičiaus, ir Juozo Kuolelio (*jiems yra skirtas kitas skirsnis. – G. S.*) išsityčiojo kiek tik pajėgė. Dar du teisiamieji – buvęs milicijos darbuotojas Jaroslavas Prokopovičius ir buvęs LKP CK leidyklos direktorius Leonas Bartoševičius – sąžiningai atsėdėjo po pusantrų metų. Į teisiamųjų garbų amžių, jauniausiam iš jų (Jermalavičiui) tuo metu buvo 54 metai, o vyriausiam (Bartoševičiui) – jį į teismą atveždavo invalido vežimėlyje – beveik 73, teismas neatsižvelgė. „Prašu leisti man numirti savo namuose. Aš labai ligotas žmogus. Po atliktos operacijos man nuolat skauda galvą. Aš negaliu užmigti nei dieną, nei naktį... Aš niekada neveikiau prieš Lietuvą... Aš nesu politinis veikėjas. Aš dėl nieko nesu kaltas. Prašu teismą mane išteisinti ir atsižvelgti į mano sveikatos būklę“, – meldė pasigailėti Bartoševičius. Veltui. Laiką, praleistą ikiteisminio suėmimo kameroje, jam įskaitė į bausmės laiką, tačiau po nuosprendžio paskelbimo jezuitiškai privertė atsėdėti dar 6 paras iki paleidimo į laisvę.

Visi buvę nuopelnai Lietuvai buvo užmiršti: prieš teismą stojo du mokslų daktarai, trys nusipelnę kultūros veikėjai ir vienas nusipelnęs VRM darbuotojas – „civilizuota Europa“ į šį procesą neatkreipė nė mažiausio dėmesio. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos atstovas Andreas Grosas aplankė Mykolą Burokevičių kalėjimo kameroje ir mandagiai patylėjo. O UNESCO tarptautinių standartų ir teisės reikalų biuro laikinai einantis pareigas direktorius Džonas Donaldsonas Rusijos žurnalistų sąjungai (*kai ši bandė ginti žurnalistą Stanislavą Mickevičių. – G.S.*) parašė atsakymą, kuriame buvo pasakyta, kad Lietuvos komunistų partija ant TSKP platformos buvo tiesiog „maištininkų grupė“, o „žodžio ir spaudos laisvė lietuviams buvo atimta pusę amžiaus – nuo 1940 iki 1990 metų“.

„Raudonųjų profesorių“ teismo proceso aplinkybes Istorijai užrašė kitas politinis kalinys – istorikas ir filosofas Valerijus Ivanovas. Pradžioje jį įkalino trims metams už tai, kad jis buvo visuomeninės lietuvių-rusų-lenkų organizacijos „Vienybė-Jedinstvo-Ednost“, kuri priešinosi Sąjūdžiui, vadovas. O kai jis, išėjęs į laisvę, parašė knygą „Lietuvos kalėjimas“ – apie tai, kaip jis kalėjo nugalėjusios „lietuviškos demokratijos“ sąlygomis, griežtojo režimo bloko kankinimų karceryje, 2 metų ilgio

78 centimetrų pločio „spintoje“, – jį pasodino už tai dar kartą. Pagal oficialią versiją – už Sausio 13-osios aukų atminimo įžeidimą. Faktiškai, – už tai, kad leido sau suabejoti oficialia versija, jog žmonės žuvo nuo tarybinių kareivių rankų ir paviešino didžiąją lietuvių paslaptį: bylos prieš „raudonuosius profesorius“, draugovininkus ir prieš jį asmeniškai, kuriomis Lietuva manipuliuoja visus šiuos metus, bandydama sukurti „antrą Niurnbergo“ tribunolą komunizmui, iš esmės, yra sulipdytos iš laikraščių iškarpų ir neturi jokio realaus teisinio pagrindo.

Vieną kartą du šie procesai sutapo, ir į Ivanovo teismo posėdį liudytojais buvo atvežti apklausai buvę Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos vadovai. Tai įvyko 1994 metų balandžio 11 dieną.

Iš V. Ivanovo dienaoraščio:

„Šiandien man buvo ypatinga diena. Į teismą iš Lukiškių kalėjimo buvo atvežti liudyti buvęs LKP (TSKP) CK pirmasis sekretorius M. Burokevičius, buvęs LKP (TSKP) CK Ideologinio skyriaus vedėjas J. Jermalavičius ir LKP (TSKP) CK patarėjas I. Kučerovas.

Nuo to momento, kai Lietuvos specialiosios tarnybos Baltarusijos teritorijoje pagrobė Lietuvos komunistų partijos vadovus, praėjo trys mėnesiai. Kalėjimas dar nespėjo palikti savo antspaudo ant jų šviesių veidų. Tik Ivanas Danilovičius Kučerovas, tai dienai jau praleidęs kalėjimuose 9 mėnesius, atrodė išbalęs ir kiek pasimetęs.

Kada juos, paeiliui, lydimus policijos konvojaus, įvesdavo į teismo salę duoti parodymų, mes atsistodavome nuo teisiųjų suolo, atiduodami taip garbę žmonėms, kurie atsakingiausiu momentu kovėsi už mūsų didžios šalies vientisumą, prisiėmė sau atsakomybę už socialistinę ateitį ir kurie buvo begėdiškai išduoti – pirmiausiai jų buvusio tiesioginio nomenklatūrinio vadovo TSKP CK generalinio sekretoriaus M. Gorbačiovo, TSRS prezidento.

Dabar jie kartu su mumis išgyvena Šekspyro plunksnos vertą dramą. Atvežti į teismą, jie patvirtino, kad sąžiningai tarnavo valstybei, kurios piliečiais visi mes buvome iki 1991 metų gruodžio“.

...Spektaklis baigėsi, tačiau pjesė toliau gyvena savo gyvenimą. Ir jeigu Šekspyras būtų žinojęs, kad ketvirčiui amžiaus praėjus nuo premjeros (1991 metų sausio įvykių. – G. S.) Lietuvoje jau trečią kartą aktoriai bus varomi vaidinti finalinę sceną, pavadinimu „Parodomasis teismas“, jis būtų tapęs Stanislavskiu ir sušukęs: „Netikiau!“

Istorikas ir filosofas

Valerijus Ivanovas: „Aš pažadėjau
paimti sūnų iš darželio ir išėjau
trims metams“

Po teisybei, šitam žmogui aš turėjau tik vieną, tačiau labai svarbų klausimą: po rugpjūčio pučo jau trečią dieną, 1991 metų rugpjūčio 21-ąją, kai Pabaltijyje demokratija sužydėjo raudonomis aguonomis ir prasidėjo pirmieji suėmimai, protingi žmonės iš Lietuvos ėmė bėgti. Kodėl jis – Valerijus Ivanovas – pasiliko?

– Aš neturėjau kitos išeities. Pirma, aš nieko nežudžiau. Aš vykdžiau išimtinai politinę kovą kartu su savo organizacija, kurios vadovu buvau ir kuri oficialiai buvo įregistruota. Man, tiesą sakant, net mintis negalėjo kilti, kad mane pradės persekioti. Tuo labiau visi puikiai žinojo, kad aš buvau vienišas tėvas: auginau mažametį sūnų ir išlaikiau mamą, pagyvenusią moterį, kuriai aš buvau vienintelis sūnus. Na, galvoju, išsikvies, galbūt pagrasins, apklaus, bet sodinti į kalėjimą – kam reikia? Deja, man teko pereiti visus pragaro ratus.

*Valerijus
Ivanovas
savo sūnaus
Adriano iki vaikų
darželio taip
ir nenuvedė:
jį suėmė pakeliui.
Fotografija
iš V. Ivanovo
archyvo.*

– *Ir su šita iliuzija jūs gyvenote iki pat jūsų suėmimo – iki 1991 metų lapkričio 27 dienos?*

– Taip. Aš vedžiau sūnų į vaikų darželį, prieina dviese. Aš supratau, atėjo mano sielos. Prieš tai aš susitariau su savo vaikiniais: jeigu man kažkas atsitiks ir mane kur nors išveš, aš pabandysiu duoti ženklą, kad jie paimtų Adrianą ir išvežtų į Rusiją, kitaip jie mane šantažuos mano sūnumi... Taip ir buvo. Mane suėmė. Iš vaikų darželio nuvedė tiesiai į prokuratūrą. Aš sakau, leiskite bent į namus užteiti ir nors kažką pasiimti. Neleido. Aš pabučiavau kūdikį, pasakiau, kad šeštą valandą vakare ateisiu jo pasiimti ir išėjau trims metams.

Pagal tarybinius įstatymus

– *Kuo jus apkaltino?*

– Pradžioje nežinojo, kuo mane galima būtų apkaltinti, kadangi bandė man „prisiūti“ 105 straipsnį, esą aš 1991 metų sausio 13-osios naktį nužudžiau kažkokį Kanapinską. Vėliau paaiškėjo, kad tą žmogų išvežė į ligoninę dar iki to, kai aš su savo filmavimo grupe pasirodžiau prie Televizijos ir radijo komiteto. Aš – žmogus patyręs, jaunystėje dirbau greitojoje pagalbausje sanitaru ir žinau, kaip surašomi popieriai. Tai griežtos atskaitomybės dokumentai. Ir aš atkreipiau tardytojų dėmesį, kad Kanapinską išvežė 2.10 valandą nakties iš tos vietos, kur jį rado, o autobusas su draugovinėmis ir filmavimo grupe, kuriuo važiauvau ir aš, atvyko prie Televizijos ir radijo komiteto 2 val. 30 min., kas ir buvo užfiksuota. Tai yra, aš turėjau alibi.

– *Tai už ką jus tris metus laikė kalėjime?*

– Už „antivalstybinės organizacijos sukūrimą ir antivalstybinę veiklą“. 70-asis straipsnis, politinis, dar nuo tarybinių laikų.

– *Vadinasi, jus pasodino pagal tarybinius įstatymus? Nejaugi šie straipsniai nenumatė bausmės atidėjimo ar lygtinio laisvės atėmimo vienišam tėvui?*

– Ne. Aš iš karto jiems pareiškiau: jūs žinote, mano sūnus vaikų darželyje ir aš jį turiu vakare iš ten paimti? Jie viską žinojo, žinoma... Kai tardytojas išėjo iš kabineto, aš iš jo telefono greitai paskambinau

draugams – matyt, tyčia taip padarė, kad galėčiau paskambinti. Ir viskas. Paskui mane išvedė keturi ginkluoti automatininkai, kad nepabėgčiau, ir išvežė į kalėjimą.

Kas yra tarybų valdžia?

– *Aš žinau įdomų jūsų biografijos faktą – kad visus tris metus kalėjimo kameroje jūs praleidote naudingai ir sau, ir visuomenei. Būtent: turėdamas galimybę susipažinti su baudžiamosios bylos medžiaga, jūs pamąžėliais kasdien puslapis po puslapio perrašinėjote bylą į savo užrašų knygelę. Tai yra tikras žygdarbis – atsižvelgiant į tai, kad susipažinti su 1991 metų sausio 13-osios bylos originalais Lietuva niekam neleisdžia.*

– Aš – žmogus išsilavinęs ir išsilavinimą gavau labai geroje istorijos mokykloje Varšuvos universitete. Mus mokė dirbti su dokumentais, daryti teisingas išvadas ir ieškoti informacijos. Tiesa, yra dar viena pakankamai svarbi detalė: aš atsisakiau duoti parodymus. Aš buvau organizacijos lyderis, ir bet kuris mano žodis galėjo paliesti kitus žmones, kuriuos akimirksniu būtų ėmę taisyti ir tardymus. Dėl to mane išvežė į Šiaulius, taikė žiauriausią presingą ir mušė taip, kad aš mėnesį gulėjau visas sudaužytas Šiaulių izoliatoriaus sanitarijos skyriuje... Prieš man išeinant iš Šiaulių kalėjimo prieš mane buvo surengta provokacija, po kurios, matyt, aš turėjau išnykti. Tai yra, jeigu aš nebūčiau parodęs savitvardos, kameros bendrai mane būtų tiesiog nužudę. Kartą vienas iš jų manęs klausia: tu už tarybų valdžią? Aš sakau: taip. Jie mane užpuola, aš ginuosi, bet matau, vieno iš jų rankoje peilis. Sėdžiu ir galvoju: muškite mane, tegul jūs mane sužalosite, tačiau po to jūs neturėsite alibi. Bet jie, matydami, kad aš nesipriešinu, sustojo. Po dviejų valandų mane išvedė.

– *Kaip jums šovė mintis, kad bylos dokumentus reikia kopijuoti?*

– Aš juos pradėjau perrašinėti, kai ikiteisminis tyrimas buvo baigtas ir mums leido susipažinti su bylos medžiaga. Kai buvau kalėjime, rašiau dienoraštį, kurį vėliau išleidau knyga. Ji buvo išleista nedideliu tiražu, greitai buvo išpirkta ir tapo retenybe. Tačiau po to aš padariau knygos prezentaciją Rusijos Valstybės Dūmoje ir pakartojau, jog įro-

dymų, kad žmonės žuvo nuo tarybinių karių rankų, nebuvo ir nėra. Ten dalyvavo Lietuvos ambasados atstovas. Ir, tik man grįžus į Vilnių, prieš mane buvo nedelsiant iškelta nauja baudžiamoji byla – šį kartą dėl knygos. Už ją aš gavau metus laisvės atėmimo.

– *Už valstybės paslapties paviešinimą?*

– Na, kokia ten valstybės paslaptis, jeigu aš parašiau, kad bylos dokumentuose galas su galu nesueina. Ne-su-eina. O aš, atleiskite, filosofas, mano filosofijos pagrindą sudaro matematika, todėl aš labai tikslus.

„Neteisinga“ knyga

– *Kodėl jūs grįžote į Vilnių? Nesupratote, kuo jums tai baigsis?*

– Aš viską supratau, bet ką aš galėjau padaryti? Aš žinau, kad esu nekaltas. Jėzus Kristus irgi visiems gera darė, o kur pateko? Aš turėjau idealus, į kuriuos lygiavausi: daryk gera ir nebijok, gausi atgal blogi – ir vis tiek nebijok, peržengsi net tai ir nugalėsi. Ir aš nugalėjau.

– *Tikriausiai, knyga „Lietuvos kalėjimas“ buvo ne kartą išleista papildomai, jeigu jus už ją net įkalino?*

– Ne, kadangi ji buvo „neteisinga“. Nei Rusijoje ji neatitiko ideologinio momento, nei Lietuvoje. Tai buvo 1996 metai. Pabaltijys tuo metu buvo vadinamas „demokratijos etalonu“. Išėjęs iš kalėjimo, aš pabendračiau su ETPA atstovu Andreasu Grosu, kuris mane buvo aplankęs kalėjime, ir padovanojau jam savo knygą, kur surašiau, kiek tuo metu kalėjo disidentų kalėjimuose, surašiau pažymą. Bet taip pat sėkmingai aš šitą savo pažymą būčiau galėjęs paleisti upe Nerimi, kuri teka per Vilnių. Negavau iš jo jokio atsakymo.

– *Vadinasi, apie jūsų problemą Europoje žinojo? Kodėl nesiėmė jokių priemonių?*

– Man tai irgi mįslė. Kas tik pas mane į kalėjimą nebuvo atvykęs – ir nieko, aš atsėdėjau visą skirtą bausmę nuo skambučio iki skambučio.

– *O kodėl, įdomu, ir Rusijoje, ir Europoje buvo nepriimta kritikuoti Pabaltijį? Lietuva įstojo į Europos Sąjungą, turėdama ant pečių garsiąją „raudonų profesorių“ bylą ir oficialiai įkalintus politinius kalinius!*

*Už savo knygą
„Lietuvos kalėjimas“
Valerijus Ivanovas
gavo metus lietuviško
kalėjimo papildomai.
G.Sapožnikovos fotografija.*

– Tai pats svarbiausias klausimas. Jeigu sąžiningai, aš nežinau į jį atsakymo. Labiausiai stebina tai, kad įvykiai, apie kuriuos eina kalba, vyko Lietuvos TSR teritorijoje ir pagal Lietuvos TSR įstatymus. 1990 m. kovo 11-osios naktį Sąjūdis paskelbia Lietuvos nepriklausomybę ir priima 1938 metų konstituciją, pagal kurią Vilnius ir Vilniaus kraštas nėra tuometinės Lietuvos sudėtyje, o Lietuvos sostine yra Kaunas. Bet ne! Žmonės teisė už tai, kad jie, būdami Lietuvos TSR teritorijoje, būdami Lietuvos TSR piliečiais, gyvendami pagal Lietuvos TSR įstatymus, įvykdė kažką, kas prieštarauja kitos valstybės – Lietuvos Respublikos – įstatymams...

Jūs tik įsivaizduokite: Amazonijos džiunglėse yra gentis, kuri valgo savo vaikus, pusryčiams. Mes sučiumpame vieną čiabuvių, vežame jį į Vilnių ir teisiame jį pagal savo įstatymus, klausiamo jo: kodėl jis valgo pusryčiams savo nelaimėlių gentainių? Cirkas. Teismo proceso metu aš klausiau: pasakykite man pavardę to žmogaus, tarybinio kariško, kuris nužudė jūsų giminaitį, arba bent jau tanko numerį nurodykite.

Pasakykite – ir aš atgailausiu ir barstysiu sau galvą pelenais. Ne, sako, mes nežinome... Tačiau mane vis tiek nuteisė už tai, kad aš esą įžeidžiau žuvusiųjų atminimą.

Man jų gaila: jie nieko negali įrodyti, kadangi neturi jokių įrodymų. Kaip juos suklastoti? Štai Loreta Asanavičiūtė (*pagal oficialią versiją, žuvo po tarybinio tanko vikšrais*. – G.S.) padarė pavyzdine-parodomąją auką – o ją į ligoninę atvežė gyvą, prieš operaciją ji pati nurodė savo namų adresą, dar 7 val. ryto sausio 13-ąją jai darė kardiogramą, o pirmą valandą dienos ji jau gulėjo ant stalo prozektoriuje... Aš mačiau skrodimo dokumentus – jos nė vienas kaulelis nebuvo sulaužytas. Kaip tai įmanoma tanku sutraiškyti žmogų, kad nebūtų sutrupintas nė vienas kaulas? Apie snaiperius, šaudžiusius nuo stogų, buvo kalbama nuo pat pirmos dienos po sausio tragedijos, o rašytojas Petkevičius, su kuriuo aš kalbėjau ne vieną kartą, atvirai pasakojo apie 18 pasieniečių lietuvių, kurie nuo šitų stogų ir šaudė. Nesu įsitikinęs, kad teisme, kuris vyksta šiomis dienomis Vilniuje TSRS „nusikaltimams“ tirti, šitie faktai bus nagrinėjami.

„Reikalauju surasti žudikus“

– *Jums duoti šį interviu nėra pavojinga?*

– O ko man bijoti? Sūnus užaugo, mama jau geresniame pasaulyje. Jeigu gyventi ne pagal tiesą, tai kam gyventi? Aš neneigiu žmonių žūties 1991 metų sausio 13 dieną fakto. Aš išgyvenu dėl jų žūties ir reiškiu užuojautą. Bet aš reikalauju surasti tų žmonių žudikus. O jų dar niekas neišvardino. Taip pat, kaip ir niekas neirodė, kad Medininkų muitininkus nužudė būtent tas nelaimingas omonininkas iš Rygos, kuris šiandien yra įkalintas iki gyvos galvos Lietuvos kalėjime. Jis buvo įkalintas, kadangi taip reikia. Tiesiog kažkuris režisierius scenarijuje įrašė, kad pjesės pabaigoje kažkas turi būti įkalintas...

– *Ar būtų teisingas toks teiginys: 80-ųjų pabaigoje didžioji lietuvių dalis buvo jų potencialūs sąjungininkai ir nenorėjo, kad Lietuva išeitų iš Tarybų Sąjungos, tačiau jų sąmonę pakeitė viena istorinė falsifikacija?*

– Aš nesakyčiau, kad jų sąmonę pakeitė. Jeigu jų sąmonę būtų pa-

keitę Lietuvos naudai, tai dabar nebūtų šito masinio gyventojų išvykimo. Iki karo Lietuvoje gyveno apie 2,5 mln žmonių. TSRS subyrėjimo momentu – 3,7 milijono. Šiandien mes jau peržengėme ribą to, kas buvo iki karo. Tačiau internete ir toliau rašoma apie tai, kad bijoti reikia ne šalies gyventojų išmirimo, o rusų. Lietuviai nėra rusofobai, aš ten gimiau, aš gerai pažįstu šią tautą, aš ją myliu. Kol nebuvo Sąjūdžio ir šito nacistinio burbulo pūtimo, viskas buvo normalu. Mano žmona buvo lietuvė. Aš, įsivaizduokite, buvau vedęs „Mis Lietuvą“, ir jos veidas buvo vienu iš Sąjūdžio simbolių. Internacinalinė organizacija, tokia, kokiai aš savo laiku vadovavau ir už ką buvau nuteistas, – „Vienybė-Jedinstvo-Jednostj“ – Lietuvoje per pastarąjį ketvirtį amžiaus kita tokia taip ir neatsirado.

Iš Valerijaus Ivanovo kalėjimo dienoraščio:

„...Ir taip, aš esu išankstinio sulaikymo kameroje, kurios adresas Vilnius, Kostiuškos gatvėje. Atsisveikindamas su Adrianu grupėje, – aš dar nežinojau, kad man neleis jo pasiimti iš darželio vakare, kaip tai aš darydavau įprastu laiku 18 val. Aš nežinojau, kad tuo metu būsiu uždarytas išankstinio sulaikymo kameroje Nr.1, su mediniais gultais-narais, 6 kv.m. ploto, iš kurios kvadratinio lango nieko nesimato. Stiklo blokeliais įstiklintas kameros langas praleidžia mažai šviesos. Per metus įgytas susitikimo su sūnumi darželyje 18 valandą instinktas vakar vakare mane labai slėgė. Mintys sukosi tik apie Adrianą. Suskaičiavau, mano sūnui šiandien 5 metai, 10 mėnesių ir 4 dienos. Vakaras, kai mane išvedė iš Generalinės prokuratūros, aš suspėjau pasakyti draugams, kad jie pasirūpintų mano mažyliu. Šiandien ramiau, kadangi esu tikras, sūnaus nelaimėje nepaliks vieno, jį paglobos ir pamaitins. Viltis, kad su sūnumi viskas bus gerai, mane nuramino. Už durų triukšmas, į kaimyninę kamerą, dešinėje, atvedė naujokus. Išvedė paimiti jų pirštų antspaudų. Jie taip pat rusai. Apskritai lietuviškos kalbos beveik nesigirdi. Bausmė jau vykdoma, nors dar niekas neįrodė, kad aš esu nusikaltėlis. Ar tai ne šios valstybės totalitarizmo įrodymas? Vietoje to, kad suteiktų aktyvioms neekstremistinėms politinėms organizacijoms galimybę pasisakyti masinės informacijos priemonėse, argumentuotai nuginčyti politinę opoziciją ir įrodyti savo vykdomų veiksmų teisumą, – valdžia meta žmones į kalėjimų požemius. Tai valstybinis politinis terorizmas!

...O išleisti – neišleidžia. Prašiau dėl savo mažamečio sūnaus, kuris dabar kenčia be tėvo. Adrianas nors dar mažas, tačiau kiek jam jau teko išgyventi: mamos mirtis, netektys, spaudos ir valdžios vykdomi tėvo pažeminimai ir pjudyimas (jis jau girdėjo apie tai), o dabar – tėvo suėmimas. Dieve! Didysis Fiodoras Dostojevskis rašė apie „kūdikio ašarą“... Nejaugi mes vis dar tokie nekultūringi ir necivilizuoti?

...Pažymėsiu, mano galva, vieną svarbų pastebėjimą, kurį padariau tą naktį. Greitosios pagalbos mašinos imitavo masinį sužeistųjų išvežimą iš įvykio vietos prie Radijo ir televizijos komiteto (RTVK). Tai pasireiškė tuo, kad greitosios pagalbos mašinos, kas penkios minutės atvykstančios į Konarskio gatvę, sustodavo priešais, paskui, kiek pastovėjusios, dideliu greičiu išvažiuodavo įjungusios signalines šviesas ir garso signalizaciją. Iš gatvės jos nieko nepaimdavo, kadangi automobilių durys visą laiką, kol jos ten stovėdavo, būdavo uždarytos. Galvoju, ši velniškai gudri akcija, organizatorių sumanymu, turėjo sudaryti aplink su kino ir fotokameromis zujantiems užsienio valstybių korespondentams „tarybinės armijos kareivių susidorojimo su taikiais civiliais gyventojais“ aukų masiškumo įvaizdį. Žurnalistų, kaip tai nebūtų keista, į Vilnių tą naktį atvyko iš anksto labai daug, ir jie, skirtingai nei mes, savo reportažams iš būsimų įvykių vietos užsiėmė labai geras vietas. Greitosios pagalbos mašinų signalinių žibintų melsva spalva ir rėkiantys garso signalai, karinės šarvuotos technikos variklių gausmas, reti tuščių tanko pabūklų šūvių pokštelėjimai – sukūrė atitinkamą aplinką, kaitino lietuviškų nacionalistų minios emocijas, kurstė juose troškimą protestuoti prieš Tarybinės armijos karių buvimą čia...

...Gedulo diena. Mes kartu su vienu Maskvos televizijos darbuotoju atrinkome iš videotekos sąrašo reikiamas registracijos korteles, 19 vienetų, su simfoninės muzikos, kuri derėjo šiam liūdnam momentui, įrašais. Tai buvo Bacho, Šopeno, Mocarto „Rekviem“ ir pan. kūriniai. Po to nusileidome į saugyklą, vienok nei vienos iš mūsų atrinktos videokasetės videotekoje neradome. Mums teko stipriai paplušėti, kol pavyko sudaryti atitinkamos muzikos ir vaizdo įrašų programą. Galvoju, kad mūsų padarytas šitas svarbus atradimas įrodo, kad kai kas Radijo ir televizijos komitete, iš anksto pasiruošdamas sausio 13-osios nakties įvykiams,

kurių metu buvo numatytos žmonių aukos, iš videotekos išėmė mūsų ieškomus įrašus ir išsivežė juos iš televizijos pastato. Reikia pripažinti – jie su velnišku apdairumu numatė, kad bus pralietas žmonių kraujas ir bus įvykdytas žmonių gyvybių aukojimo aktas...

...Per visą teismo proceso laiką prieš Lietuvos Aukščiausio Teismo kolegiją, prieš narvą, kuriame sėdėjome mes, stoji 41 vadinamasis visuomeninis kaltintojas. Iš šios publikos 16 žmonių reikalavo mus sušaudyti, o kiti likusieji – „teisti pagal įstatymą“ arba „atlyginti materialinę žalą“. Tik vienas, konservatorijos studentas, 1991 metų sausio 13-osios nakties įvykių prie Radijo ir televizijos komiteto tiesioginis liudytojas, pasakė: „Jeigu jie kalti, tegul juos baudžia Dievas. Aš jiems atleidžiu...“

...Neužmirštama susitikimo su Adrianu akimirka 1994 metų birželio 15 d. Jis stovi pasimatymų zonos kambario, skersai padalinto į sekcijas organinio stiklo pertvaromis, plataus ilgo stalo kitoje pusėjė, ir įdėmiai, su nuostaba, ir tuo pačiu metu droviai žiūri tiesiai į mane, o aš į jį. Kažkuriuo momentu aš jo akyse įskaičiau mintis: „Štai tėtis, tačiau jis kitoks, ne toks, kokiu aš jį mačiau paskutinį kartą vaikų darželyje, tada, labai seniai. Jis ir apsirengęs kitaip, žilas, bet akys – jo...“

O galbūt tai aš žiūrėjau į jį ir galvojau taip?

...Nuvijęs šalin šias mintis, tariau: „Ateik pas mane“, ir jis nevikriai, padedamas senelės, persiropštė per stalą tiesiai į mano glėbį. Aš jį prispaudžiau prie savęs, pajutau, kaip plaka jo dar mažytė, bet jau tiek išgyvenusi širdis, pakilau, atsistoju ir išsitiesiau, laikydamas jį kaip mažą kūdikį rankose, – ir ilgai ilgai raminau. O jis – mane. Mes buvome laimingi tą akimirką. Skruostais plūdo ašaros. Mes vėl buvome kartu“.

Sąmokslas užgrobti valdžią,
pasinaudojus draugovininkais

*Mano miela Tėvyne, šalis nuostabi!
Kokia nelaimė ištiko tave?
Tave apsvaigino savi netikri pranašai,
Ir užjūrio priešai nuodais tave girdė.*

...Reikia būti labai dideliu romantiku, kad parašytum tokias eiles, būdamas kalėjime. Arba labai mylėti Lietuvą.

Profesoriui, teisės mokslų daktarui Ivanui Kučerovui vienodai gerai tinka ir pirma, ir antra. Tačiau jeigu jis būtų išgyvenęs iki teismo, jį būtų teisę už Tėvynės išdavimą. Nors yra labai neaišku, kas ką išdavė – jis Tėvynę ar Tėvynė jį?

Išvykęs, kaip ir dauguma, iš Lietuvos į Baltarusiją tuoj po rugpjūčio pučo, kai prasidėjo suėmimai ir kratos, jis išvengė pirmosios represijų bangos beprotybės šėlsmo. Teismai vyko ir žlugdavo – pats pirmasis naujausioje Lietuvos istorijoje politinis kalinys, Lietuvos komunistų partijos Mažeikių rajono komiteto pirmasis sekretorius Ignas Vidmantas buvo išteisintas, kai atsėdėjo kalėjime 7 mėnesius. LKP CK darbuotojams Nikolajui Gribanovui ir Sergejui Reznikui buvo skirtos piniginės baudos, ir jie buvo paleisti teismo salėje. Kalibras tų, kurie buvo įmesti į kalėjimo kamerą, – draugovininkai, eiliniai komunistai, rusakalbiai aktyvistai – buvo aiškiai per menkas: šioje kompanijoje akivaizdžiai trūko brangakmenio, žmogaus-vėliavos, kurio idėjiniai įsitikinimai galėtų pateisinti visas naujosios Lietuvos režimo padarytas klaidas.

Šituo žmogumi buvo paskirtas profesorius Kučerovas – netikėtai ir niekšiška, – todėl, kad jis nuo nieko nesislapstė ir reguliariai atvykdavo į Vilnių, į apklausas, atsiliepdavo į visus tardytojų šaukimus. Ir vieną kartą, 1993 metų liepos mėnesį, narvas užsitrenkė.

Septynios kulkos į vieną kūną

Jau kitą dieną po suėmimo jis parašė atvirą laišką tuometiniam prezidentui, buvusiam pirmajam Lietuvos komunistų partijos sekretoriui Algirdui Brazauskui, kuriame suformulavo keletą nepatogių klausimų: „Kiek užsienio specialiųjų tarnybų specialistų atvyko į Lietuvą kartu su ponu Eiva, ką jie aptarnavo ir kuo jie užsiėmė? Kieno iniciatyva 1990 metų vasarą Lietuvos viešosios informacijos priemonės aktyviai propagavo tezę, kad tik pralietas lietuvių kraujas gali suvienyti tautą? Kas dirigavo visai šitai kampanijai? Kas pasiuntė ginkluotus žmones ant namų, kurie stovi šalia televizijos centro, stogų, kodėl jie šaudė į minią? Kodėl yra suklastoti žuvusiųjų prie televizijos centro skaičiai ir teismo medicinos atlikto kūnų tyrimo duomenys?“ Savaimė suprantama, Brazauskas jam neatsakė ir vargu bau ar skaitė šitą laišką, tačiau svarbiausia ne tai.

Kučerovo suėmimo priežastis – paskutinis klausimas. Iš esmės, būtent dėl šio klausimo Ivanas Danilovičius buvo išmestas iš žaidimo ir uždarytas į kalėjimą dvidešimčiai mėnesių.

*Jeigu
profesorius,
teisės mokslų
daktaras
Ivanas Kučerovas
būtų sulaukęs
teismo, jis būtų
buvęs apkaltintas
Tėvynės
išdavimu.
Fotografija
iš G.Sapožnikovos
archyvo.*

Esmė čia, kad vieno iš žuvusiųjų kūne – Igno Šimulionio, – buvo rastos septynių šautinių sužeidimų kiaurymės. Tai buvo keista: kaip žmogus vienu metu galėjo būti sužeistas tiek kartų iš skirtingų pusių?

Kučerovo, kaip žinomo teismo medicinos ekspertizės srities autoriteto, paprašė pakomentuoti šias nuotraukas ir oficialius duomenis. Patyrusio teismo medicinos eksperto atsakymas buvo vienareikšmiškas: „Žaizdos buvo padarytos tyčia dirbtinai sukurtoje aplinkoje. Šauta buvo jau į negyvą kūną iš arti arba labai arti“. „Yra kvaila daryti prielaidą, – išklėlė logiškai pagrįstą klausimą Kučerovas, – kad nakties metu šauliai, esantys skirtingose nuo aukos pusėse ir per atstumą nuo jos, visi kartu vienu metu iššautų į vieną ir tą pačią auką“.

Bet tai dar ne viskas. 1991 metų vasario 6 d. oficialioje išvadoje, kurią pasirašė respublikos teismo medicinos ekspertizės biuro vedėjas Antanas Garmus, buvo dar vienas atradimas: „...Be visa kito, nukentėjusysis (Šimulionis) patyrė galvos smegenų traumą. Kaukolės skliauto ir pagrindo daugiaprofiliniai lūžiai rodo tai, kad šiuo atveju galva buvo suspausta tarp dviejų paviršių šonine kryptimi. Paprastai tokios traumos patiriamos kūną pervažiavus transporto priemonės ratais“.

Ką tai galėtų reikšti? Tik tai, kad Šimulionis, žuvęs po automobilio ratais, vėliau dar buvo sušaudytas septynis kartus.

Garmus ir ne Garmus

Susirasti Antaną Garmų Vilniuje net ir praėjus tiek metų nebuvo sunku – jis ir toliau dirbo teismo medicinos ekspertu, tiesa, dabar jau savo vardo privačiame biure. Telefoninio pokalbio metu Garmus demonstravo maksimaliai įmanomą geranoriškumą: „Atsiųskite bet kokius klausimus!“. Aš taip ir padariau, pasiunčiau jam internetu jo paties prieš 25 metus padarytų tyrimo išvadų kopiją. Reakcija buvo pribloškianti. „Gavau, aš tai matau pirmą kartą, nepamenu, kad kažką panašaus būčiau pasirašęs. Prašau daugiau nebetrunkdyti“, – sausai atsakė jis.

Aš nepasidaviau: „Man regis, jūs esate labai išsigandęs. Labai jau ryškus kontrastas tarp do geranoriškumo, su kuriuo jūs kalbėjote te-

lefonu, ir jūsų atsakymo... Parašas ant šio dokumento fotokopijos yra jūsų, tačiau dabar, kai Lietuva ginčija jūsų išvadų teisingumą, jus įbaugino. Ar aš teisi? Galbūt, dar persigalvosite ir aiškiai pasakysite paliuonims – kas šioje situacijoje meluoja?“

Matyt, jis, šitas Garmus, visgi yra padorus žmogus, – jis man ir vėl atsakė. Nuoširdžiai, kaip sau galėjo leisti: „Baikime tuščiai plepėti – aš šitą popierių matau ir girdžiu pirmą kartą. Ir su niekuo aš net nekalbėjau apie tai. Viskas“.

Šios pažymos teksto originalas, penkių puslapių apimties, yra pridėtas prie Generalinės Lietuvos Respublikos prokuratūros baudžiamosios bylos Nr. 10-09-057-96, 8 tomas, lapai 126-130. Parašas, apvalus herbinis antspaudas...

Valstybinis perversmas galvose

Bet kalba ne apie jį, o apie Kučerovą. Iš esmės, šita frazė, – apie tai, kad Šimulionis buvo jau miręs, kai į jį 7 kartus iš skirtingų ginklų buvo iššauta, – ir yra tas raktas, kuris paaiškina profesoriaus persekiojimo priežastis, kurios slypi po miglotomis baudžiamosios bylos formuluo-tėmis apie tai, kad esą jis buvo „suplanuoto perversmo“ „pagrindiniu ideologu“. Versti ten nebuvo ką – nepriklausoma Lietuva egzistavo tik svajonėse ir toli gražu ne visų lietuvių. Perversmas buvo galvose tik tų, kurie sugalvojo „antivalstybinėmis organizacijomis“ padaryti ne tik Lietuvos komunistų partiją, bet ir visas kitas opozicines organizacijas ir masinius visuomeninius judėjimus. „Net Slavų universitetą, kurio steigimo procese aš dalyvavau kaip teisės fakulteto dekanas! Jeigu apie tai nebūčiau perskaitęs laikraščiuose – būčiau nepatikėjęs, galvočiau, kad tai žurnalistinė antis!“ – piktinosi Kučerovas savo straipsniuose, kuriuos rašė kalėjimo kameroje, bandydamas pasakyti žmonėms aki-vaizdžius dalykus:

„Lietuvos Aukščiausios Tarybos 1990 metų kovo 11 aktai ir TSRS Prezidento įsakas (dėl Lietuvos aktų paskelbimo niekiniais) sukėlė mažiausiai šias visuomenei žalingas pasekmes:

Lietuvos gyventojai pateko tarp dviejų, viena kitai prieštaraujančių

ir tuo pačiu metu galiojančių politinių-teisinių sistemų (visasąjunginės tarybinės ir separatistinės buržuazinės), valdžios buvo padalinti į šių sistemų šalininkus ir priešininkus bei supriešinti vieni ir kiti tarpusavyje.

Dėl šių teisinių aktų labai greitai kilo gili visuomeninė politinė krizė, kurios pasekmė ir buvo 1991 metų sausio 13-osios įvykiai. Po kovo 11-osios Lietuva teisiškai ir faktiškai vis dar buvo TSR Sąjungos sudėtyje iki pat 1991 metų rugsėjo 6 dienos. Deklaruotos nepriklausomybės nepripažino nei TSRS, nei pasaulio bendruomenė (išskyrus, berods, Islandiją). Dar daugiau, daugelis Maskvoje priimtų teisinių aktų Lietuvoje galiojo ir vietinė valdžia juos vykdė. Todėl teigti, kad kažkas Lietuvoje veikė užsienio valstybės naudai, tai yra akivaizdus melas: tuo metu TSRS ir Lietuva buvo viena vieninga valstybė“.

Bet kur tau... „Nugalėtojai“ engė „pralaimėjusius“ su velnišku įniršiu, tvirtindami, kad tarp Lietuvos ir TSRS yra karo stovis...

Tik išprotėjusiems

Tačiau kas nors kažkuriuo momentu turėjo gi pastebėti, kokie yra akivaizdžiai absurdiški kaltinimai „raudoniesiems profesoriams“ dėl jų sąmokslų užgrobti valdžią panaudojant draugovininkus? Kučerovas buvo kantrus ir su mokytojo ramybe išprotėjusių asmenų mokykloje paprasta kalba kartojo: „Yra žinoma, kad kariškiai vykdo tik savo vyriausiojo vado ir tiesioginių karinių viršininkų nurodymus, o ne kažkokių ten „civilijų asmenų“. Vilniaus televizijos bokštas, kurį jie užėmė ir kurį saugoti atėjo draugovininkai, – jokių būdu nėra Lietuvos vadovybės rezidencija. Kaip galėjo kilti tokia mintis: triumviratas (*Burokevičius, Jermalavičius, Kučerovas*. – G.S.), norėdamas užgrobti valdžią, siunčia ginkluotus žmones užimti popieriaus sandėlius ir televizijos bokštą vietoje to, kad užimtų Aukščiausios Tarybos ir vyriausybės rezidencijas! Ar nebūtų teisingiau galvoti, kad žvanginimas ginklais – tai šlykšti vyriausiojo armijos vado ir jo aplinkos inscenizacija siekiant suteikti progą nekenčiamiems demokratams ir priešiška nusiteikusiems kritikams spjaudytis ant TSRS ginkluotų pajėgų?“ Vis-

kas buvo veltui: tardytojai, skirtingai nei Kučerovas, humoro jausmu apdovanoti nebuvo... Tuo labiau, paskelbti savo argumentus naujoje, nepriklausomoje Lietuvoje profesorius neturėjo galimybės. Kur ten Lietuva – Rusija ir Baltarusija tuo metu taip pat buvo ne visai blaviuos, vyravo permanentinio apsvaigimo nuo „demokratijos“ būsena.

Tačiau Kučerovas rašė ne tuščiai – net jeigu jo pastabas iš kalėjimo išdrįso spausdinti tik prokomunistinė spauda. Tam, kad geriau suvokti tai, kas iš tiesų vyko Lietuvoje 1990-ųjų pradžioje, jo pastabos, kurias mes skaitome dabar, neįkainojamos.

Vieno iš žuvusiųjų kūne buvo rastos 7 šautinės žaizdos! Kaip žmogus galėjo būti sužeistas kulkomis tiek kartų iš skirtingų pusių?

Foto iš G. Sapožnikovos archyvo.

Aukojimas pagal Kučerovą

„1990 metų vasarą lietuviškos viešosios informacijos priemonės viešingai, lyg pagal komandą, ėmė be perstojo svarstyti klausimą, kaip pasiekti „visišką nepriklausomybę“. Sąjūdžio niūrusis ideologas Romualdas Ozolas, rusofobas ir reaktionierius, be užuolankų savo rašliavose stūmė idėją: tik pralietas kraujas suvienys lietuvius, pakels juos į kovą su TSRS. Gausybėje publikacijų dominavo mintis: armija – nepriklausomybės priešas, vadinasi, aukos neišvengiamos. Ir Landsbergis nepraleisdavo progos paraginti žmones kilti į kovą su TSRS, su jos armija.

Trumpiau tariant, Lietuvos gyventojai buvo psichologiškai zombinami, ruošiami aukotis ant laisvės altoriaus. Kartu skubiai buvo formuojami ginkluotų smogikų būriai. Tačiau, jeigu egzistuoja neigiamas aukojimo idėja, yra ir jos įgyvendinimo scenarijai.

Tai, kad 1991 metų sausio 13-ąją buvo vykdomas aukojimo scenarijus, įrodo šie faktai:

– Nepriklausomybės aikštėje žmonės dieną ir naktį yra ruošiami mirti: statomos kvailos barikados, žmonės kurstomi, radijas ir televizija nuolat transliuoja patriotines dainas ir reportažus, dvasininkas atleidžia susirinkusiems nuodėmes.

– Gatvėse dar niekas nešaudė, o Lietuvos radijas pagrindinėmis Europos kalbomis ėmė platinti, daugybę kartų pakartodamas, pranešimus, kad Vilniaus gatvėse esą liejasi kraujas, stinga vaistų, tvarsliaivos, kraujo donorų, gydytojų... Vadinasi, šie pranešimai, – paruošiamieji darbai aukojimo scenarijui.

– Motorizuotiems pėstininkams dar tik pajudėjus, Krašto apsaugos departamento direktorius Butkevičius jau žinojo, kur jie vyksta, ir ragino beginklius žmones bėgti ginti televizijos bokšto, užtikrindamas juos, kad kareiviai neturi kovinių šovinių. Vėl klausimas: kodėl žmonės nebuvo paraginti luktelėti – kareiviai būtų gi išėję!

– Tardymui yra gerai žinoma, kad prie televizijos bokšto buvo šaudoma nuo šalia esančių namų stogų ir iš miško: kareiviai iš tiesų galėjo turėti tik tuščius šovinius! kažkas labai jau norėjo, kad užimant televizijos bokštą būtina būtų aukų.

– Kadangi gausybės aukų pasiekti nepavyko, kažkam šovė į galvą mintis paskelbti aukomis mirusius nuo infarkto, žuvusius autoįvykių metu, ši aplinkybė tardymui yra žinoma taip pat.

Sakralinis aukojimas ant Lietuvos nepriklausomybės aukuro buvo iš anksto suplanuotas Landsbergio politiniuose užkulisiuose, kuriuos vėliau parėmė ir Gorbačiovo užkulisiai. Būtent Gorbačiovas pakišo karinius dalinius, norėdamas pakelti lietuvių „demokratų“ prestižą“.

Tai buvo parašyta 1993 metų rugsėjo 3 dieną.

Deja, viskas buvo veltui – jo nespausdino: jokios alternatyvios nuomonės Lietuvoje niekas nenorėjo girdėti.

Liko tik eilėraščiai – Kučerovas juos paskelbė Jano Gračio pseudonimu, kuris niekam nebuvo paslaptis, todėl jų laukė tas pats likimas, kaip ir straipsnių.

Baladė apie nežinomą karą

*...Šeštoji sausumos dalis karštų taškų liepsnose dega.
Valdovai planetos žemėlapyje deda kryžių.
Nežinomam kare nėra nei fronto, nei užnugario.
Nežinomam kare
Ir kapas visiems bendras...*

Šį ir kitus eilėraščius, o taip pat straipsnius, kuriuos parašė profesorius Kučerovas Lukiškių kalėjime, man perdavė 2015 metų sausį Ivano Danilovičiaus sūnus, Igoris Ivanovičius Kučerovas, ir pasakė: „Jums ši medžiaga labiau reikalinga. Galite ja naudotis tiek, kiek jums prireiks“. Tada mes daug kalbėjomės apie jo tėvą – apie tai, kaip jis išgyveno Vilniaus kazematuose ir kaip nugyveno savo paskutines dienas Minske, kai jį paleido anksčiau laiko, kadangi jis sirgo mirtina liga ir gyventi jam buvo likę keli mėnesiai. O grąžinti storą segtuvą su iškarpomis ir eilėmis jau nebebuvo kam: 2015 metų pavasarį mirė ir Kučerovas jaunesnysis. Tai – jo paskutinis interviu.

– *Kaip jūsų šeima atsidūrė Lietuvoje?*

– Mes gyvenome Minske, tėvui vėliau pasiūlė Teismo ekspertizės mokslų tyrimo instituto direktoriaus pavaduotojo pareigas. Buvo dar pasiūlymas vykti į Volgogrado aukštąją milicijos mokyklą, bet Lietuva buvo arčiau, traukiniu – trys valandos kelio, ir šeimos taryboje buvo priimtas sprendimas, kad jis vyks ten, o kai įsikurs, paims ir mus pas save. Tačiau, kai aš mokiausi dešimtoje klasėje, mirė mama. Iš kilo klausimas: mane pasiimti pas save ar leisti man baigti mokyklą? Kadangi buto tėvas Vilniuje negavo, gyveno kabinete, nusprendėme, kad aš baigsiu mokyklą ir pabandysiu įstoti į institutą. Todėl mes gyvenome skirtinguose miestuose. Kiekvieną savaitgalį arba jis atvažiuodavo pas mane, arba aš vykdavau pas jį. Parodė jis man tą Vilnių nuo „a iki zet“.

– *Jūs, būdamas dar vaikas, pastebėjote Lietuvoje kokius nors etninės nesantaikos požymius? Ar galėjote įtarti, kad vėliau įvyks tai, kas įvyko?*

– Mano giminaičiai iš motinos pusės gyvena Donbase. Ir kai ten nuvažiuodavau, jausdavausi, kaip namuose. O čia tave nuolat laiko per

*Ivano Kučerovo sūnus Igoris
iki paskutinių dienų
stengėsi išsaugoti tėvo gerą vardą.
G. Sapožnikovas fotografija.*

atstumą. Net kai eini į svečius, vis tiek jauti, kad tu čia svetimas ir tave tik pakenčia. Visi lietuviai, su kuriais bendravau, į rusus žiūrėjo būtent taip, nors visi buvo tarnautojai ir maitinosi iš partinės lesyklos.

– Kai jau konkrečiai „pakvipo paraku“, jūs bandėte tėvą išvežti iš Lietuvos? Kodėl jums nesuveikė avarinis signalas?

– Tėvas viską jautė! Tačiau jis buvo toks nuoširdus Tarybų Sąjungos patriotas, todėl su visu savo entuziazmu metėsi į kovą su nacionalizmo reiškiniiais – sakė kalbas mitinguose, kvietė piliečius susivienyti ir kovoti dėl Sąjungos išsaugojimo. Tai yra nuo pat pradžių stojo į opoziciją naujajai valdžiai ir buvo įsitikinęs, kad tokiu būdu gina teisėtą valdžią.

Ištraukti jo iš ten buvo neįmanoma, kadangi tai buvo jo gyvenimas. Jis laikė savo pareiga padaryti viską, kad Lietuva pasiliktų Sąjungos sudėtyje.

„Įtakos agentas“

– Ar jis jautė prieš 1991 metų sausį, kad lietuviška votis neišvengiamai sprogs?..

– Jis nuolat aplankydavo mane ir dalindavosi savo įspūdžiais. Žinoma, niekas negalėjo net pagalvoti, kad viskas baigsis šaudymu ir kraujo praliejimu. Bet jis kalbėjo, kad reikalai Lietuvoje blogėja, ir dėl

visko kaltino Gorbačiovą. Aš su juo ginčijausi, kadangi, kai Michailas Gorbačiovas atėjo į valdžią, mes plojome, kad pagaliau seniai pasitraukė ir atėjo jaunas, energingas valdytojas. O tėvas man sakė: „Jis yra įtakos agentas, jis padarys viską Sąjungai sugriauti“. Jis tai sakė atvirai, garsiai, o ne pašnabždomis. Aš dar pagalvojau – kaip jis nebijo?

– *Ką tėvas dar pasakojo apie 1991 metų sausio 13-osios įvykius be to, kad kūnai buvo sušaudyti ant stalo lavoninėje?*

– Būtent tai ir pasakojo. Dar iki pasirodant laikraščiuose straipsniams ta tema, jis jau kalbėjo, kad šaudė į nugaras, kad ant stogų sėdėjo snaiperiai ir šaudė į savus. O tuos, kurių nenušovė, pribaugė lavoninėje. Piešė man kulų trajektorijas.

– *Jį persekiojo būtent dėl šių išvadų?*

– Apskritai dėl visos jo veiklos, kurios viršūne buvo pats „perversmas“, kadangi prieš pateikiant jam kaltinimus buvo pasakyta, kad jis – vienas iš pagrindinių organizatorių, o kariuomenė – tai jau pasekmė, antrinis dalykas... Kitaip sakant, komunistų trijulė suorganizavo perversmą ir sau į pagalbą išsikvietė armiją. O jis buvo paskelbtas pagrindiniu ideologu. Jis tuo metu buvo profesorius, teisės mokslų daktaras, dėstė Aukštojoje partinėje mokykloje.

„Aš kitos tokios šalies nežinau...“

– *Ar tėvas suvokė, kad TSRS likimas jau nulemtas?*

– Jis pasakojo, kad, kai buvo užimtas televizijos bokštas, kariškiai davė lėktuvą, ir jie išskrido į Maskvą susitikti su Gorbačiovu, kad šis įvestų Lietuvoje nepaprastą padėtį. Jie atskrido vakare, laukė visą naktį, o paskui jiems pasakė, kad susitikimo nebus. Ir jie išskrido atgal. Gorbačiovas jau paskelbė savo garsųjį pareiškimą, kad ten neramumus kėlė kažkokie vietiniai separatistai, o jis pats nieko apie tai nežinojo. Tai yra, jis, iš esmės, išreiškė paramą lietuviams! Tėvas tada pasakė: kaip jis tai gali... Ir po to visą laiką kalbėjo, kad Gorbačiovą reikia nušalinti, kadangi jis viską daro taip, kad galiausiai ne tik Baltijys atskils, bet ir visa Sąjunga subyrės. Kai įvyko GKČP, tėvas jį džiaugsmingai sutiko. O 1991 metų rugpjūtį aš buvau darbe, kai vi-

siškai netikėtai suskambėjo telefonas: „Labas, aš Minske, stotyje.“ Aš nuvykau ir atsivežiau į savo butą. Ir tuomet jis persikėlė pas mane galutinai, kadangi suprato – tai pabaiga...

– *Jis buvo labai susikrimtęs?*

– Ne. Depresija jis niekada nesirgo. Priešingai, jis tryško energija! Visą laiką kartojo, kad reikia kovoti. TSRS piliečio paso negražino. Sakė: nieko nežinau, aš – TSRS pilietis! Vėliau, kalėjime, jam tai blogai atsiliepė, kadangi, kai pas jį atėjo advokatas ir pasiūlė jam tapti Baltarusijos piliečiu, – tokiu būdu buvo galima išeiti į laisvę, – jis atsakė: „Aš nežinau tokios šalies. Yra tik Tarybų Sąjunga!“. Įvyko taip, kad nei baltarusiai jo negalėjo ištraukti iš kalėjimo, nei rusai. Ir jis su tuo savo tarybiniu pasu išbuvo nelaisvėje papildomai.

Bausmę įvykdė ne jam, o jo poemai

– *O kaip jis papuolė į Lietuvos kalėjimą, jeigu spėjo laiku išvykti ir gyveno Minske?*

– Retkarčiais jis slapta kažkokiais jam vienam žinomais keliais nuvykdavo į Vilnių. Nelegaliai. Aš jam sakydavau – ar tu nebijai? Vasarą aš išvykau į Ukrainą aplankyti giminaičių ir jo primygtinai prašiau: „Aš tavęs maldauju – į Vilnių be manęs nevažiuok“. Jis atsakė: „Gerai“. Ir štai aš grįžtu iš atostogų, o namuose jo nėra. O paskui man sako: tavo tėvą suėmė... Pradžioje galvojau, išsiaiškins ir paleis, kadangi kaltinimai buvo absurdiški. Be to, tardytojas buvo jo mokinys! Tačiau vėliau šitą tardytoją nušalino ir į jo vietą pastatė aršų antitarybininką Betingį. Šis jį ir „nuteisė“ maksimaliai bausmei.

– *Kokiomis sąlygomis jis buvo laikomas kalėjime ir kiek laiko?*

– Dvejus metus, nuo 1993 iki 1995 metų. Pirmuosius pusę metų man neleido su juo susitikti. O paskui kelis kartus buvo taip: aš atvažiuoju pas Betingį, o jis man atsisako duoti leidimą pasimatymui. Todėl pasimačiau su tėvu galiausiai tik 1994 metų sausį. Aš važinėju pas jį pagal galimybes. Du kartus mane išsodino iš traukinio, neišleido į Lietuvą. Paskui pradėjo išsileisti, tačiau leidimą pasimatymui tardytojas duodavo grieždamas dantimis. Tėvas pasakojo, kaip jis vieną kartą

parašė poemą, tačiau į jo kamerą įkėlė kriminalinius nusikaltėlius. Jo nemušė, tačiau jo poemą, kurios buvo vienintelis egzempliorius, lapas po lapo suplėšė. Tai buvo jam pats smarkiausias negatyvus sukrėtimas kalejime... Kodėl jis pasirašinėjo pseudonimu Grač? Todėl, kad jis gimė Smolensko srityje ir jo šeimoje visi buvo tamsaus gymio, ir kaimė visi kalbėdavo: ir vėl kovarniai atskrido. Savo paties pavarde jam buvo nepatogu pasirašinėti. Kaip ne kaip, jis dėstė partinėje mokykloje, o čia kažkokios lyriškos eilės. Todėl pasirašinėjo pseudonimu. Jis gyveno eilėmis. Pirmoje vietoje jo gyvenime buvo politika ir Sąjungos gynyba. O antroje – eilėraščiai.

Iki paskutinės sekundės...

– *Paleido jį į laisvę dėl jo ligos?*

– Taip. Tik ne iš karto. Pradžioje nustatė diagnozę: nulinė stadija, vėžys be metastazių. Aš tada nuėjau pas Betingį ir paprašiau jį paleisti gydymui. Sakau: pas mus Baltarusijoje yra specializuota klinika. O tas man ir sako: užstatas 50 tūkstančių dolerių. Tokių pinigų mes, žinoma, neturėjome... Ir taip jie vilkino iki pat rudens, kol nulinė stadija išsivystė į pirmąją. Jį norėjo Vilniuje gydyti, bet jis man tiesiai pasakė: „Igori, jie mane ant operacinio stalo papjaus. Man neleis pabusti, todėl gydysiuos tik Minske“.

– *Kaip jį galiausiai išvežėte iš Lietuvos?*

– Būnant kalėjime, jam galu galų buvo suteikta Baltarusijos pilie tybė. Tam, kad daugiau nebandyti likimo, pas jį atvyko pasiuntinybės atstovai, įsodino į mašiną ir skubiai išvežė į Minską. Užstatą sumokėjo Baltarusija asmeniniu Aleksandro Lukašenkos nurodymu. Dar buvo iškelta sąlyga: po gydymo jis sugrįš į teismą. Bet greit jis mirė. Baltarusija reikalavo grąžinti užstatą, bet aš nežinau, kuo tai baigėsi. Kai tėvą suėmė, aš numyniau visus slenksčius – ir į Užsienio reikalų ministerijąėjau, ir pas Stanislavą Šuškevičių, ir rašiau vyriausybės vadovui Viačeslavui Kebičiui. Visus apėjau – ir niekas man nepadėjo.

– *Kaip tėvas nugalėjo savo paskutines dienas?*

– Mėgavosi laisve. Jis tiesiog atgimė, sparnus išskleidė, eilėraščius

vėl ėmė rašyti. Prieš pat Naujuosius metus jam atliko pirmąją operaciją – pašalino du trečdalius plaučių. Atsigavo. Išėjo iš ligoninės. Kūrė grandiozinius planus. Įsidarbino, jam pasiūlė dirbti konsultantu mokykloje prie prezidento reikalų valdybos. Jis skaitė paskaitas ir labai tuo didžiavosi. Deja, kovo mėnesį jam nustatė metastazes antrajame plautyje. Jį taip pat pašalino. Tuo metu jo sveikata labai pablogėjo. Tačiau jo dvasia nepalūžo – jis ir tada dar ketino vykti skaityti paskaitų. Aš jį atkalbinėjau: kur tu dar važiuosi. Jis žiūrėjo į mane su nuostaba: darbas jam buvo stimulus gyventi. Tai buvo jo paskutinė paskaita – visi klausėsi užgniaužę kvapą... Paskui jis ir vėl pateko į ligoninę, iš kur jau nebeišėjo. Aš kasdien jį ten lankiau. Tą paskutinį kartą, kai aplankiau, jis pasakė, kad parašė poemą. O kalbėti jis beveik negalėjo. Aš pasilenkiau, ir jis man 30 minučių ją skaitė. Poema tiesiog griebė už širdies. Palatos kaimynas vėliau man sakė, kad jis prieš mirtį skaitė eiles. Skaitė, skaitė, kol balsas nenutilo. Iki paskutinės sekundės...

* * *

Ivanas Kučerovas (Janas Gračas)
Veidu į veidą

*Когда тебя скрутила жизнь
И к роковому тянет часу,
В комок энергии сожмись,
Сожмись в критическую массу.
Что тратиться по мелочам
На покаяния, на грезы?
Предстань судьбе и палачам
Лицом к лицу, но цельным, грозным!
Перед судом глаза не прячь,
Не горби перед стражей спину –
Ведь взгляд твой плазменно горяч
И мудр, и ты подобен джинну.
Кто смог держать таких в плену?*

*Ты – сгусток лазерного света –
Пройдешь тюремную стену,
Расплавив на руках браслеты.
...Когда тебя скрутила жизнь,
а прессинг перешел пределы,
держишь! Что мочи есть держись!
Ты – Все! И свято твое дело.*

5 skirsnis

ROMANTIKAI PRIEŠ IŠDAVIKUS

O dabar – pati bjauriausia visos šios knygos istorija, kadangi tai išdavystės istorija.

Kalba eina apie bylą „raudonųjų profesorių“, nuteistų už savo įsitikinimus, – šimtaprocentinių lietuvių mokslininkų, nukentėjusių dėl savo atsisakymo priimti valdžios skleidžiamą nacionalizmo ideologiją. Apie teismo medicinos ekspertą Ivaną Kučerovą, kuris mirė iki teismo, jūs jau perskaitėte. Bet iš tiesų profesorių buvo keturi.

Vienam iš jų – Juozui Kuoleliui (*Pastarasis – ne mokslininkas. – Red.*) – pradžioje buvo 8 metams apribota laisvė pasižadėjimu niekur iš Lietuvos neišvykti, o vėliau jam dar pridėjo 5 metus realaus laisvės atėmimo kalėjime.

Du kitus – Mykolą Burokevičių ir Juozą Jermalavičių – Lietuvos specialiosios tarnybos, pažeisdamos visus įmanomus įstatymus, pagrobė ir išvežė iš kaimyninės Baltarusijos. Šių žmonių teismo procesas radikaliai pakeitė keturių šalių ir vienos sąjungos istoriją. Lietuvos, kuri nuteisė savo geriausius sūnus ir skyrė pripažintiems intelektualams laisvės atėmimo bausmes atitinkamai 12, 8 ir 6 metų. Baltarusijos, pažeidusius brolybės įstatymą. Rusijos, kuri, siekdama atsikratyti savo „raudonos praeities šleifo“, tai prarijo ir nepaspringo. Europos Sąjungos, kuri „nepastebėjo“ Lietuvos demokratijos represinio pobūdžio ir priėmė Lietuvą į savo gretas nežiūrint į tai, kad šalyje kalėjo politiniai kaliniai. Ir Jungtinių Amerikos valstijų, kurios, kaip ir reikėjo tikėtis, buvo tiesiogiai su tuo susijusios.

Susižavėjimo jausmą sukelia būtent šie senoliai, vieningai atsisakę rašyti malonės prašymus, kuriems paduoti yra nustatyta būtina sąlyga – pripažinti savo kaltę. Kadangi jų vienintelė kaltė buvo tik ta, kad neišdavė savo įsitikinimų, kas tais laikais buvo neįtikėtina retas reiškinys.

Mykolas Burokevičius:
„Aš nenuėjau nusilenkti Lietuvos
buržuaziniams nacionalistams“

...Atvirai kalbant, aš negalvojau, kad pasiryšiu išspausdinti šį interviu. Kai mes prieš keletą metų susitikome su Mykolu Burokevičiumi, jis jau buvo ne pačios geriausios fizinės formos ir kalbėjo frazėmis, lyg nurašytomis iš vadovėlio. Jis buvo labai mielas dėl savo tvirtų įsitikinimų, tačiau kartu buvo pernelyg silpnas ir senas. Įamžinti jį tokį Istorijoje aš nenorėjau, kadangi apskritai jis nusipelnė pagarbos. Bent jau už tuos 12 metų, kuriuos jis praleido kalėjime po to, kai Baltarusija išdavė jį Lietuvos specialiosioms tarnyboms. Profesorius, mokslų daktaras, idealistas, „botanikas“ iš komunistinio draustinio – kadaise jis buvo puikus pašnekovas. Tačiau mano su juo susitikimo metu, deja, jau nebe, – todėl aš atidėjau į šalį diktofono įrašus ir negalvojau kada nors prie jų grįžti.

Bet štai jis 2016 metų sausio 20-ąją dieną mirė, ir visi pratrūko: „Mirė vienas iš 1991 metų valstybinio perversmo organizatorių“, – rašė lietuviška spauda...

Atsiprašau, koks čia dar perversmas? 1991 metais Lietuva dar buvo TSRS sudėtyje, ir oficialiai jos nepriklausomybė atsirado tik rugsėjo 6-ąją dieną, kai ją pripažino TSRS. Arba, jeigu norite, – rugsėjo 2 dieną, jeigu JAV pripažinimas sveria daugiau. Tokiu būdu, sausio valstybinį perversmą pagal jo klasikinį apibrėžimą – su daugiataukstantiniais mingais, isteriją transliuojančia televizija ir ginkluotų savanorių užgrobtą Aukščiausiąją Tarybą – organizavo visai ne Burokevičius, o kažkas kitas.

Sprendžiant pagal komentarus internete, antraštė apie valstybinį perversmą suklaidino ne tik mane. Dauguma taip pat pagalvojo, kad numirė kitas organizatorius, „Briuselio muzikantas“, kaip dabar Lietuvoje yra vadinamas Vytautas Landsbergis, ir tik atidžiau paskaitę, suprasdavo, kad kalba eina apie jo antipodą.

Jeigu nesuteikti žmogui žodžio, nors po mirties, jo vardas bus apšmeižtas – kaip jau buvo apšmeižti kiti siužetai, kurių liudytojų nebeliko gyvų.

Komunistų partijos romantikas Mykolas Burokevičius, išėjęs į laisvę, nusprendė niekur nebėgti ir tyliai leido senatvės dienas savo bute, savo ligotos dukters ir žmonos globojamas. Tai, ką jis pasakė man interviu metu, buvo antraeilis dalykas. Įamžinti asmenybę Istorijai – štai kas buvo svarbu, kai aš skambinau į jo duris. Tai pavyko – nors kai mes pasimatėme, jis jau nebuvo išpūdingai ryškus – kartais užsimiršdavo, klaidžiojo savo vaikystės prisiminimuose arba nutoldavo į terminus. Tačiau kartas nuo karto iš kažkur staiga išnerdavo – ir tada per mums visiems žinomų iš studentiškų laikų mokslinio komunizmo paskaitų fragmentų skraistę prasimušdavo tai, dėl ko, iš esmės, ir verta buvo pas jį ateiti.

Įsakymo nebuvo

– *Kas, jūsų nuomone, įvyko Lietuvoje 80-ųjų ir 90-ųjų metų sandūroje?*

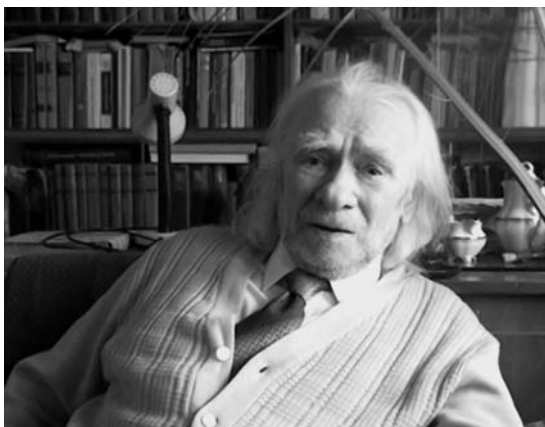
– Faktiškai buvusi Lietuvos komunistų partija suskilo į dvi dalis – internacionalinė komunistų dalis, apie 40 tūkstančių žmonių, liko ištikimi marksizmui-leninizmui ir mane išrinko pirmuoju sekretoriumi, o mažesnioji dalis, kuriai vadovavo Algirdas Brazauskas, nuėjo nacionalinio atsiskyrimo keliu ir stojo į socialdemokratijos pozicijas.

– *Po rugpjūčio pučo atliktų kratų metu pas jus surado jūsų 1991 metų sausio 7 d. laišką Michailui Gorbačiovui, kuriame jūs esą prašote Maskvos įsikišti į Lietuvoje susiklosčiusią situaciją...*

– Ne, buvo ne taip! Klausimą Gorbačiovui kėlėme ne vieną kartą, tik kitokį: priimant sprendimą dėl Lietuvos, būtina atsižvelgti į vietines ypatybes. Kad būtų įvertinta nacionalinė ir istorinė lietuvių liaudies ir Lietuvos valstybės vystymosi specifika.

– *Ar aš teisingai suprantu: jus siekia padaryti pagrindiniu karinės jėgos panaudojimo Lietuvoje 1991 metų sausio mėnesį organizatoriumi. O jūs teigiate, kad jūsų laiške buvo kalbama apie visiškai kitus dalykus?*

– Jokiu būdu ne apie karinį įsikišimą! Apie tai nebuvo nė žodžio. Esmė čia, kad Lietuvos teritorija buvo priskirta Pabaltijo karinei apygardai, kuriai vadovavo armijos generolas, Tarybų Sąjungos didvyris Valentinas Varenikovas. Vėliau jis tapo pirmuoju TSRS gynybos mi-

*Profesorius
M. Burokevičius
už savo įsitikinimus
kalėjo 12 metų.
G. Sapožnikovas
fotografija.*

nistro pavaduotoju, o jį pakeitė generolas-pulkininkas Fiodoras Kuzminas. Jie abu buvo labai protingi žmonės. Įvykius, kurie vyko Vilniuje, išprovokavo lietuvių buržuaziniai nacionalistai Vakarų nurodymu, ir nėra jokio pagrindo dėl šių provokacijų kaltinti Tarybų Sąjungą ir armiją. Reikia atkreipti dėmesį, kad lietuvių ekstremistai ne vieną kartą bandė įsiveržti į karinį miestelį. Santykiai tarp kariškių ir nacionalistų buvo labai įtempti. Vėliau dėl to ir įvyko konfliktas.

– Na, o kaip žuvo žmonės tą 1991 metų sausio 13-osios naktį? Yra 14 aukų ir tai yra nepaneigiamas faktas!

– Reikia atsižvelgti į tai, kad nacionalistai patys šaudė į tuos žmones, kurie ten žuvo. Šiuo atveju viską suversti armijai negalima. Tai būtų nusikaltimas ir istorinės tiesos iškreipymas. Varenikovas ir Kuzminas saugojo ir vienos, ir kitos pusės žmones. Kaip ten viskas tuo metu iš tikrųjų vyko, šiandien niekas negali pasakyti. Yra versija, kad patys lietuviai šaudė į lietuvius, yra versija, kad šaudė patruliai, kai minia sulaužė atitvarą. Tačiau garnizono vado įsakymo panaudoti ginklą nebuvo. Tai aš jums patvirtinu. Mano kabinete buvo vyriausybės ryšio telefonas, iš kurio buvo galima skambinti ir į Maskvą, ir kariškiams, tai štai – kariškiai tuo telefonu patys man skambino ir klausė, ką jiems daryti? Aplink minia laužo viską, šokinėja, šaudo... Akivaizdu, tai buvo lietuvių buržuazinių nacionalistų provokacija.

Lietuvoje vyko arši klasinė kova. Protingas žmogus visada žino, kad tai bet kuriuo momentu gali pereiti į ginkluotą kovą. Todėl, kad lietuvių nacionalistai tarybų valdžios nekenė, apie žmones, kurie dirbo ir statė tarybinę Lietuvą, jie skleidė visokius šlykščius prasimanymus, net aukščiausiems socializmo statybos vadovams – Antanui Sniečkui, Justui Paleckiui, Mečislovui Gedvilui – jie jautė didelę neapykantą. Rezgė prieš tuos žmones visokias intrigas, tad klasių kova Lietuvoje vyko ne tik 1945 metais, bet ir po karo.

Gorbačiovas į skambutį neatsakė

– *Iš kur Vilniuje tą tragišką naktį atsirado tiek daug užsienio spaudos atstovų? Kas juos pakvietė ir įsileido?*

– Tai, galvoju, klausimas ne man. Aš galiu pasakyti tik tiek: sausio įvykius Landsbergis planavo ne vieną dieną. Klasių kovos įtampa pasiekė tokį lygį, kad susirėmimai tarp žmonių, siekiančių progreso, ir žmonių, kurie kovojo už grįžimą į praeitį ir siekė atkurti buržuazinę santvarką, tapo neišvengiami. Kapitalistinės šalys – Vokietija, JAV, Prancūzija – jautė didžiulę neapykantą socialistinei santvarkai Lietuvoje ir teikė visokeriopą pagalbą lietuvių buržuaziniams nacionalistams.

– *Vadinasi, jūs galvojate, kad užsienio žurnalistus tą naktį pasikvietė Landsbergis, kad įamžintų jo paties suplanuotą provokaciją?*

– Didelė Landsbergio indėlio dalis čia yra. Kodėl aš sakau „didelė dalis“? Todėl, kad užsienio žurnalistai, pajutę kritinę padėtį Lietuvoje, tame patys aktyviai dalyvavo. Kalba ėjo apie valstybinės santvarkos pakeitimą. Ir nacionalistai, kuriems vadovavo Landsbergis, ieškojo Vakarų buržuazinių režimų paramos.

– *1991 metų sausio 13-osios naktį jūs skambinote Gorbačovui?*

– Kai tik prasidėjo įvykiai, aš ėmiau skambinti, tačiau Gorbačiovas į mano skambučius neatsiliepė. Telefonu aš perdaviau savo protestą. Gorbačiovas pasislėpė, aš leisčiau sau taip pasakyti. Vengė susitikimo. Aš turėjau vyriausybinių ryšių telefoną, vienintelis Lietuvoje. Todėl man nereikėjo prašyti leidimo ryšiui, aš tiesiog pakeldavau ragelį, ir jis atsiliepėdavo.

„Aš augau pogrindininkų šeimoje“

– *Po rugpjūčio pučo jūs buvote priverstas išvykti iš Lietuvos. Jums grasino?*

– Grasinimų aš gaudavau ir anksčiau. Ir raštu, ir ne raštu, ir provokacijų buvo. Buvo suprantama, jeigu aš esu pirmasis Lietuvos komunistų partijos sekretorius, vadinasi, lietuvių nacionalistai rengs visokias provokacijas, ir už tai, kad mes kovojame už tarybinę socialistinę santvarką, mums pasigailėjimo nebus. Po karo Lietuvoje pasiliko vokiečių fašizmo agentūra. Tad dėl to, kas įvyko 1991 metų sausį, ne tarybinė santvarka kalta, o tie buržuaziniai veikėjai, kurie pasiliko dar nuo Smetonos laikų, ir tie žmonės, kurie kariavo hitlerinės Vokietijos pusėje. Klasių kova Lietuvoje tada vyko labai aštri. Žuvo daugiau nei 40 tūkstančių civilių gyventojų, iš jų absoliučią daugumą sudarė valstiečiai, kuriems tarybų valdžia davė žemės.

Reikia žinoti lietuviško buržuazinio nacionalizmo prigimtį. Jis turi tiesioginį ryšį su fašizmu, su kuriuo kovojo ne tik komunistai, bet ir kiti pažangūs žmonės. Ir jie paskui stojo vadovauti Lietuvos tarybinei vyriausybei. Vadovaujant tokiems didvyriams, kaip Paleckis, Sniečkus, Gedvilas, Lietuva tapo išsivysčiusia socialistine valstybe Tarybų Sąjungos sudėtyje. Lietuva neprarado savo valstybingumo! Pasikeitė tik turinys: buvo buržuazinė santvarka, o paskui tapo socialistinė. Kodėl jie visi tylėjo, kai vokiečių fašistai okupavo Lietuvą ir sukūrė savo struktūras? O viskas, kas yra tarybinio, lietuvių nacionalistams sukelia neapykantą. Aš – lietuvis, mano tėvas lietuvis ir broliai visi. Negalima visai lietuvių tautai priskirti visą negatyvią veiklą.

– *Jūs gyvenate ilgą gyvenimą, nepasakyčiau, kad šimtu procentų laimingą, kadangi jūsų daliai teko daug išbandymų. Jeigu jūs galėtumėte kažką pakeisti arba perrašyti savo biografiją, ką būtent jūs pakeistumėte?*

– Perrašyti nieko negalima, kadangi žmogus gyvena tik vieną kartą, ir jis privalo pats atsakyti už savo veiksmus. Mano pažiūroms įtaką padarė tokie istoriniai įvykiai, kaip mano brolio ir mano tėvo kova prieš buržuazinį lietuvių fašistinį režimą. Aš augau šeimoje, kurioje

buvo pagrindininkai, komunistų partijos nariai. Mano brolis Jonas įstojo į komjaunimą fašistinio režimo metu, ir buvo režimo už tai persekiojamas. Jis buvo suimtas už savo komunistines pažiūras ir išsiųstas į lagerį, kai jam buvo tik 14 metų, bet jis nepalūžo, savo įsitikinimų neišdavė ir 1941 metais dalyvavo kuriant tarybų valdžią. Kai prasidėjo karas, hitlerininkai ir lietuvių buržuaziniai nacionalistai jį sušaudė. Ir jį, ir tėvą, ir mamą. Po sušaudymo ji dar buvo gyva, tai pribaižė durklu. Kitas brolis okupacijos metais sėdėjo Kauno kalėjime.

Kas juoksis paskutinis?

– *Jums už jūsų „nusikaltimą“ buvo skirta nereali bausmė – 12 metų laisvės atėmimo, ar ne?*

– Taip.

– *Jums siūlė rašyti malonės prašymą?*

– Ne vieną kartą.

– *Ir ką jūs?*

– O ką aš? Aš nesu savo tautos išdavikas. Aš – darbininkų klasės atstovas.

Lietuvos komunistai niekada neturėtų teikti prašymų buržuazinei vyriausybei. Todėl, kad mano brolis buvo komunistų partijos veikėjas, ir kai jį suėmė, jis niekam jokių malonės prašymų neteikė. Mano tėvas taip pat buvo komunistas ir lankstytis buržuazijai niekada nėjo. Kodėl aš turėjau tai daryti? Aš kategoriškai atsisakiau. Jie du ar tris kartus siūlė man tai padaryti, net raštu. Aš lenktis nėjau, todėl, kad ir mano tėvas to nedarė, ir brolis. Kalėjimas yra kalėjimas. Jeigu liesi ašaras, tai greitai pražūsi. Reikia rasti būdą, kad išgyventum. Sukaupti jėgas ir kovoti.

* * *

Jis ir kovojo. Su ligomis, skurdu ir pašaipomis. Tiksliau būtų sakyti, jis jų nepastebėdavo.

Pašaipos, beje, baigėsi žymiai anksčiau, nei užbaigė savo gyvenimą Mykolas Burokevičius. Su kiekviena sąskaita už komunalines paslau-

gas, su kiekvienu litru lietuvių valstiečių išpildo niekam nereikalingo pieno ir su kiekvienu masiškai emigruojančių į Europą lietuvių bilietu į vieną pusę, pašaipų darėsi vis mažiau ir mažiau.

O Burokevičiaus kraštiečiams dar tik ateityje teks sužinoti, kaip iš mūsų laiko juoksis tas, kuriam teks juoktis paskutiniam.

Juozas Kuolelis:

„Ne Lietuva sugriovė TSRS,
o Maskva“

„Partijoje buvai Gebelsu, o dabar vaidini, lyg nieko nežinotum?“
– grubiai pasitiko Juozą Kuolelį tardytojas.

Tai atsitiko 1994 metų vasarą, praėjus trims metams po to, kai buvo likviduota Lietuvos komunistų partija ant TSKP platformos, kurioje jis buvo sekretorius ideologijai.

Būtų klaidinga teigti, kad jis šito laukė, nors ir gyveno davęs pasižadėjimą neišvykti. Tai nebuvo baisu: važiuoti jis neturėjo kur, nebuvo dėl ko ir nebuvo už ką – sąžiningai uždirbtą pensiją iš jo atėmė tuoj pat po rugpjūčio pučo ir uždėjo areštą jo senam automobiliui. Naujoji Lietuvos valdžia puikiai žinojo, kaip galima tyčiotis ir žeminti žmones.

1999 metų rugpjūtyje Juozą Kuolelį nuteisė. Už eitas pareigas, o ne už veiklą: jis net ir labai norėdamas nebūtų galėjęs „organizuoti grupę TSRS gynybos ministerijos Pskovo oro desanto divizijos kariškių“ „suimti Vilniaus pedagoginio universiteto studentus ir dėstytojus“ ir, išrikiavęs VRM vidaus kariuomenės 42 diviziją, užgrobti Spaudos rūmus... Tačiau nežiūrint į tą absurda, šis kaltinimas jam baigėsi 6 metais kalėjimo, iš kurių jis atsėdėjo penkis ir į laisvę išėjo 2004 metais, kai Lietuva jau įstojo į Europos Sąjungą. Todėl, kad tai jau atrodė visai nepadoru – Lietuva yra ES narė ir turi politinius kalinius...

Šioje istorijoje yra vienas plusas – tai, kad, sėdėdamas kalėjime, Juozas Kuolelis parašė knygą, todėl tas koncentruotas absurdas, kurį jis užfiksavo lietuvių teisėsaugos sprendimuose, niekur iš Istorijos nebedings.

Tiesa gi apie tai, kaip jis bandė šios bylos absurda parodyti Europos žmogaus teisių teismui, iš visų ten esančių raidžių ir ženklų dėmesio verti ir susilaukė tik daugtaškiai. Kaip naivaus potarybinio žmogaus nusivylimo „civilizuota Europa“ simbolis.

„Kuolelis prieš Lietuvą“

– *Tai už ką jus nuteisė?*

– „Už antivalstybinės organizacijos sukūrimą ir 1991 metų sausio įvykių kurstymą“. „Antivalstybinė“ organizacija buvo paskelbta komunistų partija. Kurstymu buvo pavadintas mano pasisakymas per radiją ir televiziją jau po įvykių.

Štai taip. Visą gruodį, iki pat naujųjų 1991 metų, aš buvau Laose. Išėjau su žmona. Grįžau, kai atmosfera Respublikoje jau buvo įkaitusi. Po to dar savaitę buvau Maskvoje, Visuomeninių mokslų akademijoje vyko kursai visų respublikų ideologiniams darbuotojams ir aš ten mokiausi. Atvykau į Vilnių sausio 12-ąją, o ten streikas. Traukiniai nevažiuoja. Aš Naujojoje Vilnioje išsikviečiau taksi ir parvykau namo. Nežiūrint į tai, kad Nacionalinis gelbėjimosi komitetas įsikūrė gruodyje, kai manęs nebuvo ne tik Lietuvoje, bet ir Tarybų Sąjungoje, mane apkaltino jo organizavimu. Visus mano prieštaravimus iš protokolų pašalino, į nieką, ką aš sakiau teisme, neatsižvelgė ir galiausiai pasodino į kalėjimą 6 metams.

– *Ryte po įvykių jums teko girdėti kitokias versijas to, kas įvyko? Ar visi vieningai tvirtino, kad 13 lietuvių nušovė tarybiniai kariai?*

Buvęs Lietuvos TSR komunistų partijos ideologas Juozas Kuolelis: „Žmogaus teisių konvencija komunistų negina“.
G. Sapožnikovos fotografija.

– Iš karto visi galvojo, kad žmonės žuvo kariškiams puolant. Bet po to palengva paaiškėjo, kad buvo ne taip. Žmonės ateidavo pas mus į CK ir pasakojo, kad šaudė Landsbergio kareiviai, o armijos kariškiai turėjo tik tuščius šovinius.

– *Vadinasi, tai nuo pat pradžių nebuvo jokia paslaptis?*

– Na žinoma! Be to, kai man buvo pareikštas kaltinimas, aš susipažinau su byla, ir radau ten oficialios ekspertizės aktą, kuriame aiškiai pasakyta, kad į žmones šaudė iš viršaus. Tačiau ši tema buvo uždrausta.

– *Jūs tikėjote, kad Strasbūras viską išsiaiškins?*

– Aš buvau įsitikinęs, kad Europos žmogaus teisių teismas mus išteisins. Strasbūras „Kuolelis prieš Lietuvą“ bylą nagrinėjo 8 metus, iš pirmo karto priėmė pareiškimą, ir apskritai klausimą tyrė rimtai. Jie buvo linkę pripažinti tai Europos žmogaus pagrindinių teisių ir laisvių konvencijos pažeidimu ir pasiūlyti šalims susitaikyti arba išmokėti kompensaciją. Vėliau Europos Tarybos Parlamentinė asamblėja pamerkė komunistinius režimus, teismo kolegijoje pasikeitė pirmininkas ir pasirodė galutinis sprendimas, kad jokio konvencijos pažeidimo nėra. Matyt, buvo pritaikytos atitinkamos organizacinės priemonės.

– *Nurodymas iš viršaus?*

– Aš galvoju, nurodymas buvo. Aš pateikiau skundą Strasbūro teismui, kai Lietuva dar nebuvo priimta į Europos Sąjungą. O paskui Lietuvos delegacija, vadovaujama Landsbergio, pasidarbavo... Kaip paaiškėjo, Žmogaus teisių konvencija komunistų negina.

„Čia net vyriausybė
neturi kam vadovauti“

– *Kai Lietuvos komunistų partija suskilo, jūs palaikėte tą jos dalį, kuri liko ištikima internacionalizmui. Kas yra jūsų įsitikinimų šaltinis?*

– Komunistu netampama per vieną dieną. Man visada buvo svetimas nacionalizmas, o tas agresyvus jo variantas, kuris Lietuvoje pasirodė 1980-ųjų metų pabaigoje, man buvo nepriimtinas. Mano tėvai buvo valstiečiai, vargšai.

Jeigu ne tarybų valdžia, aš iš šitos bakūžės, kurioje mes dabar su jumis kalbamės, būčiau niekada niekur neišvažiavęs. Aš likčiau kumečiu ir visą

gyvenimą būčiau gyvenęs čia, šalia savo tėvų fotografijos ir štai šito švento paveikslo, – kai aš gimiau, šitas paveikslas jau kabėjo, ir aš jo nenukabinu. Mano pusbrolis čia, šiame kaime, nugyveno visą savo gyvenimą, ir jaučiausi laimingesnis už mane, nors aš apkeliavau beveik visą pasaulį.

Aš turėjau galimybę įgyti išsilavinimą, mačiau, kaip Lietuva pakilo į aukštesnį lygį – ekonominį ir kultūrinį. Tap lašas po lašo sustiprino mano įsitikinimus. Lietuva, kaip rašė Salomėja Nėris, tapo Tarybų Sąjungoje „skambiausioji styga“. Mums gerai viskas sekėsi – ir kultūra, ir ekonomika. O prasiveržė visi šitie nacionalistiniai jausmai, ir viskas... Bet šia liga susirigo ne tik Lietuva. Aš matau, kad Rusijoje irgi dabar rėkauja: „Rusija rusams“, – kaip kažkada pas mus rėkė, kad Lietuva lietuviams. Tai negerai.

– Dabartinėje Lietuvoje aš nesutikau nė vieno žmogaus, kuris žiūrėtų į ateitį su optimizmu. Jūsų nuomone, kokia Lietuva bus po 15 – 20 metų?

– Nežinau, atsipeikės ji kada nors ar ne? Žmonės išvažiuoja, jokia pramonė nevystoma, ta, kuri buvo, sunaikinta. Mašinų statyba, prietaisų gamyba, elektronika, lengvoji pramonė – visa tai buvo sukurta tarybų valdžios metais. Dabar nieko nėra – viskas bankrutavo, buvo išvogta, – o jeigu ir yra kokia nors gamyba, tai ji yra užsienio kompanijų rankose. Čia net vyriausybė neturi kam vadovauti. Nedarbas, nekuriamos naujos darbo vietos, perspektyvos nelinksmos.

Komunistų medžioklė

– Ar dabartinės lietuvių neapykantos kitaminčiams šaknys nėra kilusios iš Pirmosios Lietuvos Respublikos, kuri taip pat pagarsėjo savo represijomis komunistams, tradicijų? Atrodytų: atkūrėte nepriklausomybę – tai klestėkite ir džiaukitės! Kodėl naujoji Lietuvos valstybė prasidėjo nuo suėmimų?

– Buvo sugalvotas planas: esą buvo ruošiamas valstybinis perversmas. Tuo pretekstu į kalėjimą buvo uždaryti visi komunistai. Komunistų partija mūsųose uždrausta, komunistai paskelbti už įstatymo ribų.

– Kai įvyko rugpjūčio pučas, jūs jau tada supratote, kad prasidės „raganų medžioklė“?

– Maskva darė tą patį. Jeigu ne Maskva, aš galvoju, kad Lietuvoje jokių suėmimų nebūtų buvę. Galvokite, kad tuo metu medžioti komu-

nistus buvo madinga. Aš galvoju, kad mane suėmė dėl mano pareigų, o ne už veiklą – kad būtų padidinta suimtųjų svarba. Aš ilgą laiką buvau ideologinis darbuotojas Lietuvos komunistų partijoje, beveik 15 metų vadovavau Propagandos skyriui. Su sausio 13-osios įvykiais nekaip nesusijęs, tai buvo įrodyta teisme. Bet, akivaizdu, buvo Brazausko ir Landsbergio nurodymas nuteisti mane kartu su kitais.

– *Kodėl šita suėmimų serija Lietuvoje nesukėlė protestų bangos? Žmonės bijojo ar buvo tiek apnuodyti tuometinės propagandos, kad tai laikė teisėtu dalyku?*

– Aš galvoju, kad panašūs dalykai dėjosi ne vien tik Lietuvoje. Kažkoks rūkas aptemdė visą Tarybų Sąjungą. Maskvoje, kai suėmė gėkačepistus, aš taip pat nepastebėjau, kad kažkas ypatingai protestuotų. Visa Tarybų Sąjungos komunistų partija buvo pasimetusi, ne tik Lietuvoje. Tokiomis sąlygomis, net jeigu kas nors ir galvojo, kad suiminėti žmonės yra neteisinga, to pasakyti neišdrįso.

– *Kaip jūs galvojate – ar galima buvo sustabdyti Tarybų Sąjungos subyrėjimą? Ar tai buvo istoriškai nulemta ir nuo mūsų valios nepriklausė?*

– Kaip nepriklausė – jeigu mus išdavė Politbiuras kartu ir generalinis sekretorius, TSRS prezidentas?! Pagrindinė priežastis – išdavystė viršūnėse. Negalima buvo tokiam generaliniam sekretoriui atiduoti vairą.

Aš manau, Gorbačiovas – išdavikas numeris vienas. Ne Lietuva sugriovė mūsų šalį, o Maskva. Tiksliau, Kremlius. Džeimsas Beikeris (JAV Valstybės sekretorius prezidentaujant Ronaldui Reiganui – G. S.) savo memuaruose rašė: mes išleidome milijardus dolerių, kad sugriauti TSRS, bet svarbiausia, kad mums pavyko rasti išdavikų.

– *Kai mes buvome susitikę prieš keletą metų, jumyse degė viltis, kad sveikas protas visuomenėje nugalės. Dabar ji išblėso?*

– Jeigu kalbėti apie perspektyvas, galvoju, kuo toliau, tuo bus blogiau. Pasaulis žengia labai slidžiu keliu. Šiandien aš net pažvejoti meškerės nebėgiu užmesti, viskas privatizuota. Atvažiuoju prie ežero, o žmogus, kuriam dabar priklauso ežeras, iškviatė policiją su šunimis. Ir mane išvarė.

...Žmogui, kurio gyvenimas praėjo Tarybų Sąjungoje, paskutinė bausmė pasirodė baisesnė nei 8 metai pasižadėjimo neišvykti ir keletas metų kalėjimo...

Juozas Jermalavičius:

„Tai, kad piemuo iš „vergų kaimo“
tapo profesorium, ir yra tarybų
valdžios unikalumas“

„Aš – Rusijos Federacijos pilietis“, – sako jis su pasididžiavimu tik peržengęs slenkstį. Ir tik po to pasako savo vardą.

Rado kuo nustebinti: čia tokių apie 146 milijonus. Tačiau jo atvejis ypatingas.

„Nusprendžiau tapti Rusijos piliečiu dar būdamas kalėjime, – paaiškina Juozas Jermalavičius. – Aš buvau Tarybų Sąjungos pilietis, ir, kai Rusija pasiskelbė TSRS teisių perėmėja, aš turėjau teisėtą pagrindą tapti Rusijos piliečiu. Dar nebuvo paskelbtas teismo nuosprendis, vyko tyrimas, o Rusijos valdžia jau buvo gavusi iš savo teisėsaugos organų pažymą apie tai, kad mano veiksmuose nėra nusikaltimo sudėties. Tad Rusijos pilietybė man buvo suteikta dar anksčiau, nei savo nuosprendį paskelbė fašistuojantis Lietuvos teismas“.

Šita istorija apie tai, kaip ir kodėl žmogus skiriasi su viena tėvyne ir tuokiasi su kita.

Iš piemens į profesorius

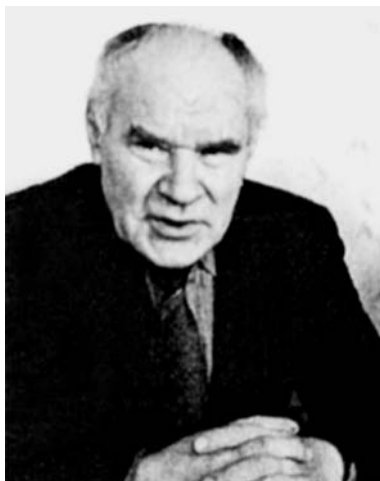
– Juozai, aš norėčiau būti tikra, kad jūs esate pats gryniausias Lietuvos lietuvis, o ne koks nors ten Josifas Jermolajevas, slapta atsiųstas į priešų užnugarį.

– Aš gimiau 1940 metais Lietuvoje, Vergakiemio kaime. Kaimo pavadinimas, išvertus į rusų kalbą, reiškia „vergų kaimas“. Aš didžiujosi, kad gimiau Lietuvoje, nors nė vienas žmogus negali sau pasirinkti, kur gimti, kaip ir savo tėvų..

– Kaip atsitiko, kad išėivis iš „vergų kaimo“ tapo istorijos mokslų daktaru?

– Čia slypi tarybų valdžios unikalumas: tai, kad basakojis piemuo galėjo tapti profesoriumi. Mano tėvai buvo valstiečiai. Aš išmokau

*Profesorių J. Jermalavičių
lietuvių specialiosios tarnybos
pagrobė iš Baltarusijos ir be paso
pervežė per valstybės sieną.
Fotografija iš G. Sapožnikovos
archyvo.*

dirbti visus žemės ūkio darbus. Pokario metais dirbau ir kartu mokiausi. Baigiau Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. Antrasis mano aukštasis išsilavinimas – politinis. Apsigyniau kandidato disertaciją, o vėliau – mokslų daktaro. Tapau profesoriumi.

– *Kaip dabar pasakytų, „vargo nematėte“, kol nepapūtė permainų vėjai.*

– Aš ir dabar vargo nematau. Nepaskelbtas karas, kurį pradėjo pasaulinė imperialistinė reakcija prieš tarybines tautas, žinoma, suvaidino savo vaidmenį mano gyvenime. Bet aš – komunistas, apsiginklavęs moksline pasaulėžiūra, suprantu, kas vyksta, ir suvokiu pasaulinės istorijos objektyviają logiką. Man nieko netikėto ir nesuprantamo čia nėra.

Laisvės iliuzija

– *Ir 1985-1987 metais, kai Lietuvoje ėmė pūsti permainų vėjai, irgi viskas buvo suprantama?*

– Žinoma. Aš supratau, kokie procesai prasidėjo pasaulyje ir mūsų šalyje dar praėjusio šimtmečio 70-aisiais metais. Tada aš dirbau Partijos istorijos institute prie Lietuvos komunistų partijos CK. Jeigu tu dirbi mokslinį darbą, analizuoji informacinę medžiagą ir nuolat skai-

tai statistinius leidinius, tai atkreipi dėmesį į kai ką. O būtent: kad pasaulio galingiausių valstybių pramoninė gamyba pasiekė savo apogėjų antroje 1960-ųjų metų pusėje. O nuo 1970-ųjų metų pradžios prasidėjo pramoninės gamybos mažėjimas. Pradžioje tai aiškinta energetine krize ir resursų mažėjimu pasaulyje. 1971 metais buvo oficialiai paskelbta, kad JAV doleris nėra padengtas auksu. Doleris tapo beveikiu popieriumi. Tapo aišku, kad prasideda eilinis bendrosios kapitalizmo krizės paaštrėjimas.

Apie 1974 metus aš, vartydamas JAV žurnalus, aptikau 1939 metų rugpjūčio 23 d. Maskvoje pasirašytos TSRS ir fašistinės Vokietijos Nepuolimo sutarties slaptų protokolų faksimilinę kopiją. Joje buvo Molotovo parašas lotyniškais raidėmis. Neįtikėtina! Ir po vokišku tekstu, ir po rusišku! Ir nuo to laiko JAV senatas kiekvienų metų birželio viduryje priimdavo visokius dokumentus dėl Pabaltijo respublikų – Lietuvos, Latvijos, Estijos vadinamosios tarybinės okupacijos.

1970-ųjų metų pabaigoje pasaulyje jau vyko arši propaganda dėl įtakos sferų planetoje perdalijimo tikslingumo. Į JAV nacionalinių interesų zoną buvo įtrauktos Vidurio ir Rytų Europos socialistinės šalys. Pirmasis JAV imperializmo ir jo satelitų nepaskelbto karo prieš socialistinę sistemą faktas yra 1980 metų rudens įvykiai Lenkijoje. Tuoj po jų sekė bandymas perkelti Lenkijos krizę į Tarybų Sąjungą per Lietuvą. Nepavyko.

– *Prieš Gorbačioviui ateinant į valdžią Lietuva buvo pati turtingiausia TSRS respublika. Taip?*

– Be abejonės. Socialistinėje Europoje buvo trys aukščiausių pragyvenimo standartų pavyzdžiai: Čekija, VDR ir Lietuva.

– *Tačiau atmintyje išliko ne 80-ųjų metų Lietuvos pragyvenimo lygis, o daugiataūkstantiniai mitingai su trispalvėmis.*

– Aš galvoju, kad tai buvo sąmonės krizės pasireiškimas. Proto užtemimas. Nors mitingai, kurie gynė tarybų valdžią, taip pat buvo daugiataūkstantiniai.

Kai buvo priimtas aktas dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, mano tėvas nusikvatojo dėl laisvės iliuzijos. Sakė: dabar būsime visiškai laisvi nuo naftos ir dujų. Jis, žinoma, buvo išmintingas žmogus.

Landsbergis troško kraujo

– *Pabandykite į tuos įvykius, dėl kurių jūs patekote į kalėjimo kameras ir kurie šiuo metu, praėjus 25 metams, vėl staiga tapo aktualūs, pažiūrėti iš arčiau. Ar tiesa, kad dar 1990 metų gruodyje gydytojams nurodyta paruošti ligonines priimti didelį sužeistųjų skaičių? Ar pastebėti kažkokie ženklai, kurie rodytų, kad 1991 metų sausio 13-ąją įvyks tragedija?*

– Žinoma, kadangi prieš įvykius Vilniuje buvo įvykiai Tbilisyje ir Baku. Kodėl buvo įvykdytos tokios provokacijos su kraujo praliejimu? Pirmą: kad diskredituoti Tarybinę armiją. Buvo provokuojamas susidūrimas. Tokių kvailių, kurie pasiųstų Pskovo desantininkų diviziją prieš girtų mitinguotojų minią, reikėtų ilgai ieškoti. Pasirodo, tai buvo padaryta TSRS prezidento Gorbačiovo įsakymu.

– *Jis tai kategoriškai neigia.*

– Jo mąstymas yra iracionalus. Jis neturėjo adekvataus gyvenimo suvokimo ir niekada toks nebuvo. Yra gėda prezidentui sakyti, kad jis nežino, kas vyksta jo šalyje. Jis viską žinojo ką daro. Antra: komunistų partijos diskreditacija. Norėdamas apsaugoti Lietuvos komunistų partiją nuo puolimo, paskleidė gandą apie Lietuvos nacionalinio gelbėjimosi komiteto, kuris perima visą valdžią, įkūrimą. Priešininko dezinformavimas – būtinas karo atributas. Iš esmės, jokie komiteto nebuvo. Tačiau visa imperialistinė agentūra susivienijo kovai prieš šį prasimanytą Nacionalinį gelbėjimosi komitetą, o Lietuvos komunistų partija pasiliko šešėlyje. Tarybų Sąjungą griovė Maskva. Landsbergis, Gamsachurdija ir kiti – jie tik pagalbininkai, vietiniai atlikėjai to vaidmens, kurį jiems paskyrė tarybinės vadovybės veikėjai, pagrindiniai TSRS griovėjai.

Sprendžiant pagal to meto stenogramas, Lietuvos Aukščiausioje Taryboje vyko diskusija – pralieti kraują ar ne? Aš skaičiau stenogramas, jos yra išleistos. Tad apie rengiamą provokaciją žinota.

Vakare, sausio 13-osios išvakarėse, buvo įkurtas Lietuvos karinis komitetas, kurio vadovu paskirtas Landsbergis ir kuriam perduota visa valdžia respublikoje. Už kraujo praliejimą pasisakė Landsbergis,

Butkevičius, Laurinkus (*Valstybės saugumo departamento direktorius* – G.S.). Prieš buvo – profesorius Antanavičius, docentas Stakvilevičius ir Jurgelis, pastarasis taip pat kurį laiką buvo Valstybės saugumo departamento direktorius.

Vyko diskusija. Antanavičius įtikinėjo: kad Tarybų Sąjungos griovimo procesui mes negalime nei pasipriešinti, nei jam padėti. Tai nulėmė žymiai galingesnės jėgos. „Ar mes turime teisę reikalauti aukų? – klausė jis. – Kodėl reikia aukoti jaunimą?“. Tačiau Landsbergis troško kraujo.

„Mus apgavo!“

– *Ką jūs pajutote, kai praėjus 21-iems metams pasigirdo Algirdo Paleckio frazė: „Savi šaudė į savus“, ir tiesa ėmė lišti iš visų pusių kaip džinas, išleistas iš butelio?*

– Tai ne nuo Paleckio priklauso. Tiesos nepaslėpsi.

– *Tai yra, jums iš pat pradžių buvo žinoma, kad Tarybinė armija ginklo prieš žmones nenaudojo?*

– Ne. Ne. Nenaudojo.

– *Ir ši tiesa yra akivaizdi daugeliui Lietuvoje?*

– Reikia suprasti ir žmones. Smulkūs savininkai ir miesčionys lengvai pasiduoda apgaulėi. Bet patys žmonės po tanku nelindo, juos stūmė po vikšrais. Loreta Asanavičiūtė žuvo ne po tankų vikšrais. Į ligoninę ją atvežė gyvą. Ją pastūmė po tanku. Yra liudytojų parodymai. Aš ir pats teisme girdėjau, kaip apie tai kalbėjo jos draugė. Yra liudytojų parodymai, kaip į miną pradėjo šaudyti nuo namų stogų dar iki atvykstant kariškiams. Aš tai skaičiau sausio įvykių baudžiamojoje byloje. Medicininė ekspertizė nustatė trajektorijas: daugelis žmonių žuvo nuo šautinių sužeidimų, patirtų 30-60 laipsnių kampų. Kulkos skirtingos, yra net senovinio Mosino šautuvo. Iš tokio šautuvo kažkas šaudė ir nužudė žmogų. Tai yra patvirtinta. Man asmeniškai labai didelę reikšmę turi štai kas. Anksti ryte sausio 14-ąją mane aplankė jaunas kunigas iš kaimo, jis taip pat buvo prie televizijos bokšto. Nusivylęs, susijaudinęs, jis kartojė: „Mus apgavo!“ Šaudė nuo stogų, jis

pats tai matė. Aš juo tikiu. Jeigu jis tai sako žmogui, kurio mąstymas yra visiškai priešingas (o aš niekada nebuvau tikintis, aš gimiau laisvu nuo religijos, buvau žinomas respublikoje ateistas) – vadinasi, jo siekis pasakyti man tai, ką jis matė, yra labai rimtas.

– *Audrius Butkevičius interviu bandė užsiminti, kad šaudyti galėjo „Jedinstvos“ lyderio Valerijaus Ivanovo smogikai. Rusų bendruomenė tuo metu irgi buvo įsiaudrinusi...*

– Negalėjo! Ivanovas tokių žmonių neturėjo. Aš pažįstu Valerijų Vasiljevičių labai seniai. Jis – žmogus mitinguojantis, o ne šaudantis. O štai Butkevičius tai organizuoti galėjo. Jis labai klastingas. Kai jis dar buvo laisvėje, tai liudijo prieš mus. Jis net negalėjo atskirti, kuris iš mūsų yra Burokevičius, o kuris Jermalavičius, mes, jo nuomone, buvome vienas ir tas pats asmuo. O kai jį patį už kažkokias machinacijas pasodino, tai jis kalėjimo kameroje jau davė visiškai priešingus parodymus. Tai, ką sako Butkevičius, nereikėtų vertinti rimtai – jis pats ir kvietė žmones prie televizijos bokšto, ir visiems girdint kartojo: kareiviai neturi kovinių šaudmenų, eikite, nebijokite.

„Dovana JAV prezidentui“

– *Po rugpjūčio įvykių jums, kaip ir daugeliui kitų, teko pereiti į nelegalią padėtį?*

– Aš du su puse metų slapsčiausi komunistų pogrindyje Rusijoje, Ukrainoje ir Baltarusijoje. Jeigu mane tada būtų suėmę, mes dabar su jumis čia nekalbėtume. Manęs jau nebūtų tarp gyvųjų.

– *O kaip tai atsitiko, kad jus su Mykolu Burokevičiumi suėmė Minske?*

– Aš ten buvau ne daugiau kaip dvi savaites. Buvo ruošiamas Pabaltijo komunistų pasitarimas. 1994 metų sausio 15-osios ryte atvykome į stotį, susitikome su žmogumi iš Maskvos, vienu iš komunistinio judėjimo Tarybų Sąjungos teritorijoje vadovu, nuvažiavome į butą, kuriame gyveno Burokevičius. Čia man paskambino mano šeimininkė ir pasakė: į butą, kur gyvenau aš, nuėjo milicija. Manęs ieško. Ką daryti? Krepšys su mano daiktais stovėjo balkone – aš visada buvau pasiruošęs nedelsiant išvykti. Išėjau į tramvajaus sustojimą žmonių pasitikti. Čia

privažiuoja milicijos mašina. Iš jos išlipa milicininkas ir žmogus civiliais rūbais. Pastarąjį aš kažkada buvau matęs. Milicininkas sako: „Jūs sulaikytas“. Tokiu pačiu būdu buvo išviliotas ir Burokevičius. Mane nuvežė į milicijos skyrių, kur jau laukė žmonės iš Lietuvos prokuratūros, o patį suėmimą vykdė žmogus, kuris buvo susijęs su CŽV.

– *Kodėl jūs taip nusprendėte?*

– Man pasakojo, kad Lietuvos valstybės saugumo departamente buvo dvi tarnybos. Viena kovojo už nacionalinius interesus, o kita – už amerikiečių interesus. Skyrėsi net darbo užmokesčių dydžiai. Nacionalinė tarnyba mūsų nebūtų suėmusi.

– *O kaip jus atvežė, su kokių automobiliu? Ne bagažinėje gal vežė, civilizuotai?*

– Ne, ne. Mes dviese, iš abiejų pusių žmonės su kaukėmis. Ir priekyje žmogus iš Lietuvos prokuratūros.

– *Vadinasi, Baltarusija padarė viską, kad padėtų Lietuvai?*

– Paskui man sakė, kad kažkam lyg ir sumokėjo už tai 10 tūkstančių JAV dolerių (tuo metu tiek kainavo dviejų kambarių butas Minsko centre), kad pasienyje „nepastebėtų“. Mane išvežė be paso iš vienos suverenios valstybės, Baltarusijos, į kitą suverenią valstybę – Lietuvą. Kaip tik tą dieną į Minską atskrido JAV prezidentas Bilas Klintonas, tai pasinaudojo sąmyšiu ir savo darbą padarė. Bet dėl mūsų pagrobimo iš Baltarusijos kilo valdžios krizė, kurios metu „išskrido“ du ministrai. Stanislavas Šuškevičius pralaimėjo prezidento rinkimus ir prezidentu tapo Aleksandras Grigorjevičius Lukašenka. Todėl aš net džiaugiuosi, kad viskas taip atsitiko.

– *Jūsų nuostabus humoro jausmas po įkalinimo..*

– Viskas juokinga šiame pasaulyje. 1991 metais Tarybų Sąjungos vidaus ir išorės griovikai peržengė leistiną ribą pasaulio istorijoje. Visi jų veiksmai kelia diametraliai priešingas pasekmes. Jie pražudys patys save. Kaip profesorius galiu juos įvertinti aukščiausiu balu.

– *Viskas būtų nuostabu, jeigu ne tie aštuoneri gyvenimo metai, kuriuos jūs praleidote nelaisvėje...*

– O, tai tokia akademija, kuri žmogų visiškai išlaisvina nuo iliuzijų! Per kalėjimo grotas gyvenimas matosi visiškai kitoks. Mes sėdėjome

kameroje, dainavome dainas. Revoliucines... Pasaulio pažinimui – tai tokia vertybė! Kas nesėdėjo kalėjime, tas rimtu revoliucionieriumi niekada nebus.

– *Ar tiesa, kad Europos Sąjunga priekaištavo Lietuvai dėl politinių kalinių ir jums siūlė rašyti malonės prašymą, bausmės laikui sutrumpinti? Bet jūs atsisakėte.*

– Tiesa. Man, žinoma, buvo likę sėdėti tik dvi savaitės. A. Burokevičius ir J. Kuolelis atsisakė sąmoningai, – mes gi savo kaltės nepripažįstame. Man siūlė pripažinti kaltę nors iš dalies. Sakė: „Jūs visi žino kaip nuosaikų komunistą. Skirs jums du su puse ar tris metus kalėjimo, o po to tapsite Seimo deputatu arba ministru“. Tačiau žmogaus padorumas, galimybė likti pačiu savimi kainuoja žymiai brangiau. Jeigu tu parsiduodi, tu tampi mazgote. Aš į politiką visada galėjau nusispjauti. Bet būti mazgote gyvenime?! Ne. Ne.

„Mirštanti tauta nesupranta, ką daro“

– *Ar jūs jautėte grėsmę savo saugumui, kai išėjote iš kalėjimo?*

– Į mano gyvybę kėsinosi dar 1991 metų kovą. Tuomet nepataikė – apšaudė butą, kur aš gyvenau. O Burokevičius po operacijos išėjo kartą pasivaikščioti prie namų, prišoko kažkoks jaunas žmogus ir smogė jam kumščiu į krūtinę. Laimė, į žaizdą nepataikė. Panašiai nutiko ir mūsų bendražygiui Juozui Stankaičiui, jis žurnalistas ir labai talentingas žmogus. Jam jau buvo per 80 metų, sirgo vėžiu. Kažkas kumščiu sudavė jam į nugarą, jis parkrito ant žemės ir ligoninėje mirė. Nereikia tapti aukomis kažkokių protiškai atsilikusių žmonių. Mirštanti tauta nesupranta ką daro.

Nors dabar dauguma žmonių, jeigu tikėti sociologiniais tyrimais, linkę išvykti iš Lietuvos, vis tiek egzistuoja fanatikai, kurie gyvena visiškai kitame, savo įsivaizduojamame pasaulyje. Jeigu viskas eis taip ir toliau, tai ir tautos nebeliks. Ji pražūs. Šiandien situacija pasaulyje tokia, kad po šitos globalinės krizės išliks toli gražu ne visi. Kur eina lietuvių tauta? Į istorijos kapines. Kitos pabaigos nenusimato. Jeigu neateis į protą.

Viena šalis išeiti iš krizės nepajėgs, kaip 1917 metais. Išeitis yra tik pasaulio integracija, suvisuomeninimas. Žinoma, greitų pergalių nebus. Reakcionieriai dar save parodys. Tačiau tai yra visos pasaulinės kapitalistinės sistemos krizė. Visos senosios civilizacijos pagrindas yra privati nuosavybė. Ji išsisėmė. Tai nulėmė XX amžiaus antrosios pusės pasaulinė mokslo-techninė revoliucija, kurios rezultatas buvo materialinės gamybos globalizacija. Ir šita globalizacija nesutaikomai prieštarauja privačiai gamybos priemonių nuosavybei.

– Jeigu tai išversti į labiau suprantamą kalbą, kas bus su Lietuva ir Rusija?

– Jos taps socialistinėmis. Socialistinės revoliucijos pradžioje nugalės daugumoje šalių, o vėliau ir visose kitose pasaulio valstybėse. Žmonija gali vystytis tik savo istorinio progreso kryptimi. Bandymai daryti zigzagus ir grįžti atgal – tai degradavimas. O degradavimas nėra begalinis, jis pasmerktas mirčiai.

* * *

Bet kokiu atveju, dabar yra aišku, kodėl profesorius Jermalavičius buvo 8 metams izoliuotas nuo Lietuvos visuomenės.

Todėl, kad visuomenė galėjo juo patikėti...

Vladimiras Jegorovas: „Aš nesitikėjau tokio rezonanso“

Istorija, kuri nutiko su šio skirsnio herojais, palietė dvi šalis: ir Lietuvą, ir Baltarusiją. Tačiau šalys ja pasinaudojo skirtingai.

Pirmoji iš jos susikrovė politinį kapitalą. Lietuvos prokuratūros pareigūnai, kurie išvogė komunistų partijos lyderius pažeisdami visus žinomus ir nežinomus įstatymus, kalba televizijoje, save laiko dvi vyriais ir iki pat šiol giriasi savo „žygdarbiu“. Tuometinis generalinis prokuroras Artūras Paulauskas ir jo sėbrai, dalyvavę šioje medžioklėje, padarė neblogas karjeras. „Raudonųjų profesorių“ tema Lietuvoje daugiau niekada nebuvo minima nei literatūroje, nei publicistikoje, jau nekalbant apie bandymą valstybės vardu atsiprašyti arba bent jau pasibarstyti galvą pelenais dėl jaunai lietuviškai demokratijai būdingo karštakošiškumo.

Visi „pelenai“ atiteko kaimyninei Baltarusijai, kurioje žinia apie tai, kaip du lietuvius komunistus, iš kurių vienas net neturėjo su savimi paso, ant automobilio galinės sėdynės pervežė per valstybinę sieną, – sukėlė baisų skandalą.

Ant kilimo Aukščiausioji Taryba iššaukė kaltus asmenis – vidaus reikalų ministrą Vladimirą Jegorovą ir respublikos KGB vadovą Eduardą Širkovskį. Jie įvardinti pagrindiniais šios tarptautinės gėdos kaltininkais ir atstatydinti, nors šiai visai operacijai vadovavo generalinis prokuroras Vasilijus Šolodonovas. Tuometinis Aukščiausios Tarybos pirmininkas Stanislavas Šuškevičius kėdę išsaugojo, bet neilgam. Jau po trijų dienų būsimasis Baltarusijos prezidentas Aleksandras Lukašėnka rado kitą priežastį jį pašalinti – dėžę vinių, už kurią Šuškevičius neva užmiršo sumokėti. Tuometinėje alkanoje visuomenėje šis nusi kaltimas buvo baisėsnis už garbės praradimą.

Nei tuometinės demokratijos bakchanalijos šalininkams, nei jos priešininkams nepavyko įrodyti, kad tylų sutikimą išduoti Jermala vičių ir Burokevičių davė būtent Šuškevičius. Aukščiausios Tarybos skandalingų posėdžių protokoluose liko šitoks vaizdelis: Lietuvos pro-

kuratūra, vedina keršto troškimo, reikalavo išduoti buvusius komunistų partijos lyderius. Tardytojų brigados laisvai šlaistėsi tiek Baltarusijoje, tiek Rusijoje ir raštais bombardavo vietines prokuratūras. Galiausiai Baltarusijos generalinis prokuroras pasidavė ir paprašė savo kolegą – vidaus reikalų ministrą – patalkinti šiame reikale. Šis sutiko, neįtardamas, kad pateks į istorijos vadovėlius dėl šios savo klaidos, kuri nuvertins visus jo buvusius ir būsimus profesinius pasiekimus.

Generolas pulkininkas Vladimiras Jegorovas, garbė jam, neatsisakė interviu, nors ir puikiai suprato, apie ką jo klausinės ir dėl ko jam priekaištaus.

„Mes, matyt, ne tokia tauta...“

– *Ar tiesa, kad jūs 1990-ųjų pradžioje kategoriškai atsisakėte išvairuoti opozicijos demonstraciją Minske?*

– Situacija buvo labai kritiška, su pasekmėmis, kurios būtų pasibaigusios dideliu kraujo praliejimu. Mano vardą tėvynainiai būtų praėję. Iš tiesų, aikštėje buvo šimtatūkstantinė demonstracija. Iš manęs reikalavo ją išvairuoti: už Ministrų Tarybos pirmininko stalo susirinko CK biuro nariai, visa vyriausybė ir pirštais badė – žiūrėk, kas darosi: demonstrantai ant Lenino paminklo užsiropštė, per milicijos užtvartą prasiveržė, o tu, ministre, nieko nedarai. Ir popieriaus lapą man pakišo – atsistatydink. Aš sakau – ne, atsistatydinimo raporto nerašysiu, aš žinau, kuo tai baigėsi kitose respublikose. Mes, matyt, ne tokia tauta, kuri geriau sutiktų, kad būtų panaudota jėga ir nužudyta 10-15 žmonių, vietoje to, kad leisti kilti masinėms riaušėms, pogromams ir būtų žymiai daugiau aukų. Be to, buvo dar viena situacija. Jakubo Kolaso aikštėje protestuotojas pasistatė palapinę ir grasino susprogdinti. O kitą dieną ten buvo numatyta milžiniška Liaudies fronto demonstracija. Jeigu būtume tą palapinę pradėję griauti panaudoję jėgą, jam būtų užtekę brūkštelėti degtuką ir jis būtų sudegęs. Įsivaizduojate, ką būtų tokiu atveju padariusi minia? Vėlai naktį aš pasiunčiau mašiną opozicijos lyderiui Zenonui Pozdniakui ir pasakiau: palapinės mes negriausime, bet su viena sąlyga. Jeigu bus išdaužyta bent viena vitri-

na ar stiklai prospekte, kuriuo jūs žygiuosite, aš panaudosiu jėgą... Ir viskas praėjo taikiai.

- *Bet vėliau jus apkaltino dėl ypatingo palankumo opozicijai. Jūs – idėjinis demokratas ar čia jūsų milicininko profesionalumas jums pakuždėjo, kad negalima peržengti ribos?*

- Tuo metu idėjiniu demokratu aš nebuvau. Bet, prieš tai padirbėjęs Latvijos vidaus reikalų ministru, atitarnavęs Afganistane ir pakeičias po karštus taškus, supratau, kuo visa tai gali baigtis.

„Tai buvo mano klaida“

- *1994 metais Baltarusijai jau trys metai? Kodėl tokiu atveju pas jus šalyje laisvai bastėsi Lietuvos specialiosios tarnybos, o jūs paklusniai suiminėjote tuos, kuriuos jie parodydavo pirštelium?*

- Negalima būtų sakyti, kad bastėsi, bet buvo atvejų. Ypatingai, kai ieškojo Jermalavičiaus ir Burokevičiaus. Mūsų prokuratūra ir Lietuvos prokuratūra palaikė gerus darbinus santykius. Lietuviai, pasirodo, gal dešimt kartų, o gal net daugiau buvo atvykę čia ir susitikinėjo su įvairiausio lygio pareigūnais, baigiant generaliniu prokuroru. Baltarusijos prokuratūra mums davė užduotį – nustatyti, ar tikrai šitie žmonės, kurių ieško Lietuvos valdžia, yra Minske. VRM su Lietuva nebuvo sudariusi bendradarbiavimo sutarties, o prokuratūra buvo.

- *Bet gi jie buvo išduoti jums asmeniškai davus sutikimą? Ar jums tai padaryti įsakė Stanislavas Šuškevičius?*

- Niekas jokio įsakymo nedavė. Po to, kai Minske su vizitu apsilankė lietuvių generalinis prokuroras Artūras Paulauskas, jie susitarė su Baltarusijos prokuroru Vasilijumi Šolodonovu dėl Burokevičiaus ir Jermalavičiaus sulaikymo. Štai čia aš padariau klaidą. Reikėjo pareikalauti raštiško įsakymo. Tačiau mano su Šolodonovu buvo geri draugiški tarnybiniai santykiai. Ir aš daviau įsakymą sulaikyti. O visa tai vyko Bilo Klintono vizito dienomis.

- *Kaip tai susiję?*

- Reikia manyti, kad operacija tyčia buvo suderinta su šiuo įvykiu. VRM neturėjo laiko užsiiminėti kažkokiomis smulkmenomis, kai

atvyko JAV prezidentas, reikėjo apgalvoti viską labai smulkiai vizito metu. Savaiame suprantama, aš buvau užsiėmęs tik tuo. Jermalavičių ir Burokevičių suėmė ir atvežė į miesto vidaus reikalų valdybą. Valdybos viršininkas paskambino generaliniam prokurorui – tas patvirtino savo sutikimą juos išvežti. Nuvykome į pasienį, ten prastovėjome keturias valandas, kadangi Jermalavičius neturėjo su savimi paso. Tuometinis pasienio kariuomenės viršininkas sutiko, kad jie būtų praleisti be paso. Pagal milicijos kanonus išdavimo faktas – smulkus reikalas. Bet tai buvo puikus pretekstas vienu mostu susidoroti su vidaus reikalų ministru ir su KGB pirmininku, kadangi mes kaip tik prieš tai pasiuntėme į Aukščiausiąją Tarybą ir Ministrų Tarybą bendrą peticiją dėl kai kurių Baltarusijos Respublikos valstybinės santvarkos klausimų ir kritikavome tiek valdžią, tiek ir Ministrų Tarybą.

– *O kaip visuomenė sužinojo apie išdavimą? Kas sukėlė skandalą?*

– Tada Baltarusijos Aukščiausioje Taryboje labai stiprias pozicijas turėjo prokomunistų grupė.

– *O jūs dėl išduotų komunistų neišgyvenote? Jūsų likimas susiklostė visai gerai – jūs po pusės metų sėdote į KGB pirmininko kėdę. O vargšai lietuviai atsėdėjo 12 ir 8 metus kalėjime...*

– Bet ne mes gi juos teisėme, ne mūsų teismas! Man nederėtų komentuoti, už ką juos nuteisė.

– *Burokevičiaus ir Jermalavičiaus ekstradicijos atvejis buvo vienintelis ir pagrindinis klaidingas žingsnis jūsų karejeroje? Ar jūs apskritai to atvejo nelaikote klaida?*

– Ne, tai buvo klaida. Prokuroras Šolodonovas protingas vyras. Mes vienas kitą gerai pažinojome, kartu į pirtį vaikščiojome, reikalus, tarnybinius ir valstybinius, tvarkėme. Aš gi jam negalėjau pasakyti: „Vasilijau Ivanovičiau, eik tu...“? Aš net nepaglvojau, kad man reikia iš jo reikalauti raštiško sutikimo. Mat, šitos operacijos net nelaikiau kažkokia ypatinga. Sakyti, kad aš čia vaidinau pagrindinį vaidmenį, negalima. Pagaliau prokuratūra vis tiek juos būtų sulaikusi, ir lietuviai juos būtų pasiėmę ir išsivežę.

– *Ar lietuviai jums kokių nors būdu atsidėjo už pagalbą?*

– Ne. Aš nesitikėjau, kad kils toks rezonansas. Vėliau, kai dalyvavau

rinkimuose į parlamentą Bresto miesto Lenino rajone, man ši istorija grįžo dar kartą. Rinkėjai – pasienio tarnybos veteranai, – iš karto kėlė klausimą dėl lietuvių komunistų. „Pasikalbėk su jais“, – patarė man vienas bendrapartietis. Susirinko 20-30 žmonių, ir gal dvi valandas jie mane kankino. Aš susirinkau visas iškarpas, Aukščiausios Tarybos posėdžių stenogramų kserokopijas, kur Šolodonovas prisipažino, kad būtent jis davė sankciją išduoti Lietuvos komunistus, o ne aš. Ir, žinote, aš juos įtikinau – jie mane išrinko!

* * *

Štai tokia istorija, kuri sieja keturias šalis – Lietuvą, JAV, Rusiją ir Baltarusiją. Prieš šiuos drąsius senolius, kurie į kalėjimą pateko jau būdami pensininkai, atsiprašė tik baltarusiai ir rusai – neoficialiai, vi-suomenės akivaizdoje.

Lietuviai, suprasdami, kad padarė niekšybę, ėmėsi ją tuoj pat vals-tybiniame lygyje sakralizuoti ir poetizuoti.

Amerikiečiai apskritai nepastebėjo, kad kažkam užmynė ant kojos. Arba apsimetė, kad nepastebėjo. Atrodytų, kuo čia dėtas Bilas Klin-tonas?

6 skirsnis

SKAMBINA,
ATIDARYKITE DURIS!

– Štai čia aš gyvenau, – rodo Vladimiras Šeinas mažytę landą pirmajame aukšte, kurios pagrindinis privalumas: ji turi du išėjimus. Skambina jums, sakykime, į duris, – o jūs per langą ir tiek jus tematė.

Jokios romantikos: 1990-ųjų metų pradžioje, kai Vladimiras ir jo partinio darbo bendradarbiai iš Lietuvos atvažiavo į Minską, jie turėjo rimtą pagrindą bijoti bet kokio garso.

– O ko jūs stebitės? – juokiasi iš mano reakcijos kitas Vladimiras, Antonovas. – Mes dar keletą metų balkone laikėme sukrautus kelionės krepšius ir krūpčiojome dėl kiekvieno skambučio į duris.

Klausytis, kaip jie ir jų bendraminčiai, kurių nusikaltimas buvo tai, kad jie nenorėjo šokti ant savo šalies karsto, XX amžiaus pabaigoje gyveno konspiraciniuose butuose ir buvo pasiruošę pabėgimui kiemais – buvo nuostabu. Bet saugiau taip: gyventi su svetima pavarde, su signaliniais „pelargonijos vazonais“ ant palangės ir lauki, kad tavęs ateis suimti, nei sėdėti Lietuvos kalėjime. Daugelis tų, kurių laukė naujosios Lietuvos valdžios represijos, atvyko čia, į Baltarusiją, kuri viena ranka juos išdavinėjo, o kita, priešingai, globojo. Ir išduodavo, ir slėpdavo – ieškoti logikos tais nesuvokiamais laikais neverta. Galima sakyti, kad visus lietuvius pogrindininkus išgelbėjo Mykolas Burokevičius ir Juozas Jermalavičius, – lyg atsiprašydama už senolius, išduotus Lietuvai paskutiniaisiais Stanislavo Šuškevičiaus valdymo metais, Baltarusija radikalčiai pakeitė savo poziciją ir ėmė teikti pagalbą Lietuvos komunistams. Lyg prisiminusi savo protėvių tradicijas, kurie beveik prieš

visą amžių čia, Minske, surengė pirmąją Rusijos socialdemokratinės darbo partijos suvažiavimą...

Šiame skirsnyje – kelios lietuviško pogrindžio, kaip tai neskambėtų patetiškai mūsų dienomis, istorijos. Apie žmones, kurie buvo priversti bėgti iš Lietuvos dėl lietuvių specialiųjų tarnybų persekiojimo ir kurie jokiais pogrindininkais net negalvojo kada nors tapti.

„Mes jokiu būdu negalėjome numatyti, kad Lietuva bus išduota“

Ir taip: Vladimiras Antonovas, buvęs Vilniaus radijo matavimo priešais mokslinio tyrimo instituto partinio komiteto sekretorius, ir Vladimiras Šeinas, buvęs Lietuvos TSR vidaus reikalų ministerijos partinio komiteto sekretorius. Vienas atvyko į Lietuvą dar vaikas, su tėvais, o kitas pasiliko po tarnybos armijoje. Nežiūrint į jų „neteisingas tautybes“, abu jie pasiekė sėkmingą karjerą – skirtingai nuo dabartinių laikų daugianacionaliniame Vilniuje vėlyvaisiais TSRS laikais tai buvo įmanoma.

– Aš paprašysiu jus abu mintimis grįžti į 1980-ųjų metų pradžią. Mūsų atmintis mums iškreipia praeities vaizdą, teigdama, kad TSRS nebuvo etninių problemų? Ar visgi kažkokius nerimą keliančius skambučius jums teko išgirsti jau tada?

V. Antonovas:

– Mes atvykome į Lietuvą 1950 metais, man tada buvo vos 4 metai. Pamenu, brolis susirgo peritonitu ir jį skubiai išvežė į ligoninę. Ir kai jį atvežė, koridoriuje ant neštuvų gulėjo sužeistas čekistas, prie kurio stovėjo automatininkai. Mama paklausė, kodėl jūs jį saugote? Todėl, kad mes laukiame lėktuvo į Rygą, kur yra apygardos karinė ligoninė, – atsakė jai. Jie nepatikėdavo Panevėžio gydytojams gydyti savo žmonių. Šį atvejį aš prisiminiau 1991 metų sausyje. Nebūtų „Alfos“ būrio kovotojai sausio 13-osios naktį atidavę savo draugo Viktoro Šatskich lietuvių greitajai pagalbai, o būtų nusiuntę į Vilniaus karo ligoninę, gal ir būtų išgelbėję jam gyvybę.

Tuo metu nuo mūsų daug kas buvo slepiama, mes beveik nieko nežinojome, pavyzdžiui, apie nacionalistinių gaujų egzistavimą, bet tarp lietuvių jie buvo žinomi ir apie juos būdavo perduodama iš kartos į kartą. Vėliau aš sužinojau istoriją, kaip 1941 metais lietuvių banditai susidorojo su žydais ir mūsų kariškiais, kai vokiečiai dar nebuvo atėję, o mūsiškiai jau buvo pasitraukę. 1988–1989 metais mes bijojome, kad gali pasikartoti ta pati istorija. Vienintelis dalykas, kuris mus nuramindavo – tai, kad čia buvo dislokuotos Tarybinės armijos kariniai

daliniai, kurie nei savęs leido skriausti, nei vieningos šalies išsaugojimo šalininkų. Ir jeigu prasidėdavo provokacijos prie Šiaurės miestelio (*ten buvo dislokuota 107-oji motorizuota šaulių divizija. – G.S.*), tai vadovybė atsiųsdavo savo vaikus ir jie išvaikydavo kareiviškais diržais apsupusius karinį dalinį provokatorius.

V. Šeinas:

– O aš atvykau į Lietuvą tarnybos ginkluotose pajėgose metais. Pradėjau milicininku, po metų buvau paskirtas apylinkės įgaliotinio pareigoms ir išsitarnavau iki Lietuvos TSR VRM politinio-auklėjamojo darbo skyriaus viršininko ir sutikau daugelį būsimų įvykių dalyvių. Kilęs aš iš Belgorodo apskrities Šeino kaimo. Visada žinojome, kad mes, kareiviai, ir kad mūsų protėvius pasiuntė į Novorosiją saugoti užnugarį. Kai Pabaltijyje ėmė vystytis įvykiai, man lietuviai sakydavo: kaip gi taip – tu gimei Ukrainos TSR teritorijoje, vadinasi, tu turi priešintis maskoliams, tuo labiau, kad ir tavo žmona lietuvė.

„Pabaltijį atiduos“

– *Ir kodėl, įdomu, jūs pasirinkote šitą, o ne kitą barikados pusę?*

V. Šeinas:

– Papasakosiu istoriją. 1989 metų gruodyje turėjo vykti Lietuvos komunistų partijos suvažiavimas, todėl VRM partinėje konferencijoje buvo renkami delegatai. Ir buvęs naikintojų bataliono karys, kuris 50-aisiais metais kovėsi su banditų pogrindžiu, o tuo metu buvo Lietuvos VRM politinio skyriaus viršininkas, mums pasakė: „Vyrai, aš buvau Maskvoje. Mums pasiūlė nesipriešinti, Pabaltijį atiduos“. Mums buvo pasiūlyta dėti ant stalo partinius bilietus ir priimti Lietuvos pilietybę. Vienas iš parlamento deputatų pareiškė, kad jie atkuria 1938 metų konstitucijos galiojimą. Tai yra, Lietuva tampa buržuazine valstybe, ir mes turėsime tarnauti tiems, kam tarnavo diktatorius Smetona. Hitleriui! O mano mama karo metu buvo medicinos tarnybos vyresnioji leitenantė, jie su tėvu 1945 metais gegužės 10-ąją ant Reichstago pasirašė, ir aš privalau gerbti savo tėvų atminimą. Aš priesaiką daviau – kaip aš galėjau sulaužyti priesaiką?

Vladimiras Antonovas (nuotraukoje kairėje) ir Vladimiras Šeinas buvo priversti išvykti iš Lietuvos dėl lietuvių specialiųjų tarnybų persekiojimo, nors jokiais pagrindininkais būti net negalvojo.
Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

11 žmonių kartu su vidaus reikalų ministru Misiukoniu perėjo Algirdo Brazausko pusėn ir padėjo savo partinius bilietus. O mes – 7 žmonės, vadovaujami pulkininko Matuzanio ir dar dviejų rajonų skyrių viršininkų – likome TSKP įskaitoje. Mus dėl to pravardžiavo „platformininkais“, arba „naktiniais“, kadangi visa tai vyko naktį. Bet mes tuo net didžiavomės.

– Kaip atrodė lietuvių nacionalinis atgimimas?

V. Antonovas:

– Tai nebuvo atgimimas. Viskas prasidėjo, kai į Vilnių atvyko vienas iš griovimo ideologų Aleksandras Jakovlevas. Buvo įkurti leidiniai, kurie atvirai varė nacionalistinę, antitarybinę propagandą. Oficialios masinės informacijos priemonės pradžioje tylėjo. Tačiau, augant sąjūdiečių įtakai, ir jos prisijungė. Nacionalistinis pagrindis išėjo į laisvę. Laikui bėgant nacionalseparatistai užgrobė faktiškai visas Lietuvos MIP. Ir tai negalėjo nedaryti įtakos visiems lietuviams. Mane pribloškė bičiulio, su kuriuo aš 5 metus kartu gyvenau bendrabutyje, kai mokiausi Gorkyje, pasikeitimas. Vilniuje mūsų šeimos draugavo. Ir staiga paaiškėjo, kad jie mane visada laikė okupanto sūnumi ir beveik savo priešu...

V. Šeinas:

– Aš taip pat praradau daug gerų pažįstamų, su kuriais ne kartą lindome po kulkomis. Vienas kolega, pavyzdžiui, buvo TSRS lengvosios atletikos olimpinės rinktinės narys, jo žmona buvo rusė. O 1991 metų rugpjūtyje, kai aš atėjau į kelių policiją, jis ėmė rėkti: „Suimkite, jis priešas!“. O aš jį ne kartą dangsčiau, kai su meiluže dingdavo, žmonai sakydavau: viskas gerai, vaikinai vykdo užduotį... Kodėl taip atsitiko? Man regisi, senelės ir seneliai perduodavo anūkams nacionalizmo bacilą. Pavyzdžiui, su manimi kartu tardymo skyriuje dirbo revoliucionieriaus Josifo Vareikio anūkė. Aš galvojau – komjaunuolė, senelio atminimą gerbia. Tačiau neseniai pamačiau jos parašą po kaltinamąja išvada, kurią iš Lietuvos atsiuntė profesorius Lazutkai... Savo akimis negalėjau patikėti!

Scenarijų rašė kartu

– Kur kiekvienas iš jūsų buvote 1991-ųjų metų sausį ir kokia įvykių versija jums atrodo labiausiai tikėtina?

V. Antonovas:

– Sausio 13-osios naktį vieną grupę draugovininkų pasiuntėme budėti prie Radijo ir televizijos komiteto, o kitą – į televizijos bokštą. Jeigu būtų reikėję sugalvoti patį prasčiausią scenarijų – blogiau sugalvoti nebūtų buvę įmanoma. Kariškiai veikė atitinkamai taip, kas jiems buvo įsakyta daryti. Mes apskritai nežinojome, į kokią situaciją papuolėme. Mus autobusu atvežė prie televizijos bokšto, kurį jau buvo užėmusi „Alfa“. Niūrus, žinoma, vaizdas: desantininkai šaudė tuščiais šoviniais, o aplink, prožektorių apšviesti, važinėja šarvuočiai... Pagal scenarijų, greičiausiai, tarp mūsų turėjo būti aukų. Tačiau kažkas scenaristui nepasisėkė, įvykiai ėmė vystytis ne pagal scenarijų.

– Ką jūs turite omenyje?

V. Antonovas:

– Aš galvoju, kad scenarijus rašytas bendromis pastangomis. Šitai aiškėja ir iš vėlesnio Krašto apsaugos departamento direktoriaus Audriaus Butkevičiaus, kuris palaikė glaudžius kontaktus su TSRS ginkluotų pajėgų kariuomenės generalinio štabo viršininku Michailu Moi-

sejėvu interviu. Butkevičius kažkodėl žinojo, kada, kur ir kiek kariškių bus pasiūsta. Lietuvių pusė žinojo visas plano, pagal kurį veikė armija, detales ir visą laiką lenkė kariškius per žingsnį į priekį. Tai pirma. Antra. Kiek aš supratau, tam, kad įvestų prezidentinį valdymą Lietuvoje, „Alfa“ buvo ruošiamas užimti pagrindinius objektus: tai Seimas ir Ministrų Taryba. Tačiau paskutiniu momentu viskas buvo pakeista. Dar kelios dienos prieš visa tai galėjo padaryti Vidaus kariuomenės kareivių kuopa – tiesiog išvyti visus iš Seimo. Tačiau vėliau, po sausio 8-osios dienos, kai pakeltos kainos, žmonės buvo įaudrinti jau maksimaliai.

V. Šeinas:

– Prieš 10-15 metų iki įvykių aš buvau to paties mikrorajono, kur vyko šie įvykiai ir kur stovi tie namai, nuo kurių stogų šaudė snaiperiai, vyresnysis apylinkės įgaliotinis. Naktį specialus mūsų VRM padalinys filmavo visus, kas ten lankėsi, – ten ne vienas žmogus buvo, o daug, tarp jų ir tas, kuris šaudė iš Mosino šautuvo. Visi vaizdo įrašai vėliau keistu būdu iš baudžiamosios bylos dingę.

– *Kaip jūs gyvenote tą laikotarpį nuo sausio tragedijos iki rugpjūčio pučo? Jūs supratote, kad viskas ima griūti velniop, ar visgi jūs dar turėjote vilties apsiginti?*

V. Antonovas:

– Mes niekaip negalėjome numatyti, kad Lietuvą atiduos. Tuo labiau, kad net kelis kartus šia tema kalbėjome su Michailu Gorbačiovu ir Maskvoje, ir Vilniuje paskutinio vizito metu. Mes save įsivaizdavome žmonėmis, kurie stos ginti rusakalbius gyventojus, gyvenančius Lietuvoje. Armija turėjo čia pasilikti dar ilgai, mums taip atrodė. Jau buvo sukurtas bankas, kuriame atidarytos sąjunginės reikšmės įmonių sąskaitos, – tai yra, šios įmonės buvo visiškai nepriklausomos nuo respublikos ekonomikos ir finansų. Buvo įkurta Laisvųjų verslininkų asociacija ir nuosava milicija objektams saugoti. Tačiau viskas buvo nubraukta 1991 metų rugpjūčio 19 dieną.

V. Šeinas:

– Mums pavyko sukurti atskirą, nepavaldžią Lietuvos policijai struktūrą, aš turėjau būti nežinybinės apsaugos skyriaus, kuris turėjo saugoti visas sąjunginės reikšmės įmones – geležinkelius, du uostus

Klaipėdoje, ryšių įmonės, kurios tuo metu taip pat atsiskyrė: viena buvo pavaldi Sąjūdžiui, kita – Gorbačiovui, – viršininku. Ar mes turėjome galimybę nugalėti? Aš esu įsitikinęs 99,9 procento – turėjome.

Išeiti negalima pasilikti

– Kada jūs suvokėte, kad tai jau paskutinė riba ir jums reikia skubiai išvykti iš Lietuvos?

V. Antonovas:

– Kai paskutinę rugpjūčio pučo dieną Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos Centro komiteto pastatą apsupo Sąjūdžio smogikai. Vienintelis žmogus, kuris prisiėmė asmeninę atsakomybę dėl žmonių, likusiųjų pastate išgelbėjimo, buvo divizijos politinio skyriaus viršininkas. Jis asmeniškai priėmė sprendimą susodinti žmones į šarvuočius ir išvežė juos į Šiaurės miestelį, o iš ten visi skirstėsi, kas kaip išmanė. Aš buvau LKP CK biuro narys ir TSKP CK Centrinės kontrolės komisijos narys, todėl nelaukiau galimo savo arešto ir skubiai išvykau į Minską. Dar prieš tai nusprendžiau, kad nacionalistinėje Lietuvoje mano šeimai nėra kas veikti. Minske pažinojau kelis partijos komitetų sekretorius, jie padėjo man ir dar keliems žmonėms pagyventi keletą dienų buvusiam partijos apskrities komiteto viešbutyje. O vėliau kiekvienas gelbėjosi kaip sugebėjo – kas išsinuomavo butą, o kas ir visai išvyko į Rusijos gilumą. Mes, pavyzdžiui, formaliai išsiskyrėme su žmona. Kodėl? Išvakarėse partijos miesto komiteto sekretorius Sergejus Nagornyj pabandė privatizuoti savo butą. Jam neleido, pasakė, kad yra nutarimas, jog visiems komunistams,ėjusiems aukštas pareigas, privatizuoti nebus leista. Aš perleidau visas savo teises į butą žmonai, vėliau mes nusipirkome butą Minske. Tai užtruko maždaug metus. Visą tą laiką aš slapščiausi čia, o mano žmona sėdėjo lyg ant adatų Vilniuje.

– Kai jus perėjote sieną, širdis verkė nuo minties, kad tai jau visam laikui?

V. Antonovas:

– Aš nebuvau kažkaip ypatingai prie Lietuvos prisirišęs. Aš – kariškio sūnus, nuo vaikystės buvau pripratęs nuolat keisti vietas. Pie-

tų Sachalinas – Charkovas – Panevėžys – Vilnius – Gorkis – Talinas – Minskas – štai mano ir šeimos geografija. Vienintelio, ko tikrai buvo gaila, – tai darbo. Buvo akivaizdu, kad nė viena svarbesnė Lietuvos įmonė nebus išsaugota. Taip ir įvyko: žlugo visos sąjunginės įmonės, moksliniai tyrimų institutai. Nustojo egzistavęs Radijo matavimo prietaisų mokslinis institutas, kuriame aš išdirbau 19 metų, ir to paties pavadinimo gamykla, kuri gamino mūsų sukurtus prietaisus.

V. Šeinas:

– Man Lietuva iškėlė baudžiamąją bylą kaip tarptautiniam nusikaltėliui – nors nuo 1991 metų rugpjūčio 1 dienos aš jau nebebuvo partijos VRM komiteto sekretorius. Aš išėjau atostogų, išvykau į Donecko sritį ir grįžau tik paskutinę pučo dieną, kadangi kilo problemų iš ten išvykti. O kai grįžau – supratau, kad geruoja šitas reikalas nesibaigs ir kad čia pasilikti negalima. Rugpjūčio 24-ąją su manimi susitiko vienas iš VRM vadovų, kuris palaikė mūsų pozicijas, ir pasakė, kad sąjūdiečiai lyg ir nėra priėmę nutarimo dėl mano suėmimo. Kadangi aš buvęs kriminalistas ir puikiai mokėjau kurti legendas, man šitos pasakos įspūdžio nepadarė. Aš pasakiau savo artimiesiems, jog išvykstu ir 25-ąją rugpjūčio perėjau Baltarusijos sieną, galvojau, tai dviejų-trijų metų ilgiau netruks.

Vorai stiklinėje

– *Baltarusijoje susirinko daugiau nei 20 jūsiškių: jūs bendravote tarpusavyje? Pogrindinius susitikimus rengėte butuose?*

V. Antonovas:

– Kol į valdžią atėjo Lukošėna, mums buvo neramu, ypač kai Minske buvo suimti Burokevičius ir Jermalavičius. Be baltarusių pagalbos lietuviai nieko nebūtų galėję padaryti. Profesorius Valentinas Antonovičius Lazutka keletą kartų Mykolui Burokevičiui siūlė įrengti mums čia atsitraukimo bazę. Bet šis jo neklausė, kaltino pasidavimo nuotaikomis.

V. Šeinas:

– Jiems siūlė pasidaryti padirbtus pasus – ne Burokevičius, o Bura-kievič, ne Jermalavičius, o Jermalovič: normalios baltarusiškos pavar-

dės. Ne, sakė jie, – tai kriminalas. Jie galėjo tapti Rusijos Federacijos piliečiais, tačiau tada nepanoro. Vienas mūsų kolega net siūlė jiems išvykti į Kiniją. Griežtai atsisakė, tvirtindami: „Mes norime būti netoli įvykių, kurie tuoj tuoj nugriaudės“. Jie tikėjosi, kad viskas grįš į buvusias vėžes.

Aš taip pat buvau vienas iš tų, kurie buvo įsitikinę, kad po 2-3 metų Maskvos vyriausybė supras, kokią didelę klaidą ji padarė. 1940 metais Stalinas perdavė Vilniaus kraštą Lietuvai be jokio referendumo, kaip ir baltarusiškas žemes tarp Nemuno ir Lenkijos, kad lietuvius pamalonintų. Pagal tarptautines sutartis Rytų Prūsija ir Klaipėdos kraštas atiteko ne Lietuvai, o Tarybų Sąjungai.

V. Antonovas:

– O man, priešingai, buvo aišku, kad tai rimta ir ilgam. Po sausio įvykių, vasaryje ar kovo mėnesį Maskvoje vyko TSKP CK plenumas. Be Burokevičiaus, šitame plenume žodis buvo suteiktas ir man. Aš pasisakiau ir pagarsinau mūsų, Vilniaus partijos komiteto sekretorių pareiškimą, kuriame viskas buvo išvardinta papunkčiui: pareikalauti iš TSKP CK generalinio sekretoriaus imtis priemonių, kad respublikoje būtų likviduotos ginkluotos formuotės, įvestas prezidentinis valdymas, ir taip toliau. Pasigirdo negausūs plojimai. Pertraukos metu prie manęs priėjo ministro pirmininko pavaduotojas Jurijus Dmitrijevičius Masliukovas ir sako: tu – šaunuolis, bet visa tai yra tuščias reikalas, kol šitie du vorai stiklinėje, – turėdamas omenyje Gorbačiovą ir Jelciną, – tarpusavyje neišsiaiškins, niekas nepasikeis. Visi viską suprato, tačiau, lyg užhipnotizuoti, nieko negalėjo padaryti. Šitoje viršūnėlėje neatsirado nė vieno valingo žmogaus.

Svetimas tarp savų

Į jį pažiūrėjus – šimtaprocentinis lietuvis, šviesiaakis ir šviesiaplaukis kaip obelis. Jo pasiklausai: tipiškas sibirietis – kai kuriuos būdingus žodelius iš jo kalbos nesugebėjo ištrinti net dešimtmečiai gyvenimo istorinėje tėvynėje. Likimo vingiai jo gyvenime, žinoma, buvo staigūs: pačioje pradžioje Valentino Antonovičiaus protėvius XIX amžiaus 80-aisiais metais pažadais apie nemokamą žemę atviliojo į Sibirą, vėliau jo tėvus atviliojo į pokarinę Lietuvą pasakomis apie europietišką pragyvenimo lygį. Greitai paaiškėjo, kad naujajai Lietuvos Respublikai nei sibiriečiai, nei lietuviai, nei protingi žmonės nereikalingi, – viso to pasekmė tai, kad filosofijos mokslų daktaras, profesorius Valentinas Lazutka dabar gyvena Minske.

– *Kada įvyko jūsų pirmasis susitikimas su Lietuva?*

– 1945 metų birželio 12-ąją, tuoj pat po karo. Atvažiavę įgaliotiniai agitavo persikelti. O kadangi mano trys broliai tarnavo 16-oje lietuviškoje divizijoje, tai mūsų šeima pasirašė. Ir tik karui pasibaigus, visai teisėtai persikėlėme.

– *Ir kokie buvo primieji įspūdžiai?*

– Pradžioje mes atvykome į Minską, reikėjo kelias valandas laukti traukinio. Baisus vaizdas: aplink griuvėsiai. O Vilniuje – nuostabu! Gražūs namai, bažnyčios. Vienintelė visiškai sugriauta gatvė – Muziejaus, tada ji dar vadinosi Žydų. Ten buvo žydų getas, ir vokiečiai traukdami visišką susprogdino. Tiesa, dar viena detalė: Vilnius buvo absoliučiai lenkiškas. Į ligoninę nueisi – viskas lenkiškai, parduotuvėje – lenkiškai, bažnyčioje – lenkiškai... Pirmieji įspūdžiai apie šalį buvo patys geriausi. Jokių minčių apie tai, kad galbūt kažkur vyksta partizaninis karas, net nekilo. Viskas atsivėrė vėliau. Mes su broliu gyvenome Vilniuje, o tėvai – Trakuose. Ir štai pas brolių atvyksta žmonos giminaitė ir sako: mūsų tėvelio namus užpuolė banditai, jis su žmona ėmė atsišaudyti, gynėsi, bet jį sužeidė. Tai buvo pirmasis susidūrimas su lietuvių „partizanais“. Antras kartas buvo Trakuose, kur partijos komiteto pirmuoju sekretoriumi buvo toks Afoninas, tarybinių parti-

zanų būrio vadas. Ir jo sūnų, kuris už mane buvo vyresnis vos dviem metais, nušovė turguje didelės minios akivaizdoje. Ir niekas šitų banditų nesulaikė, jie – ant arklių ir nujojo.

„Jokio Sąjūdžio nekursiu!“

– *Kaip ilgai jums pavyko išlikti „savu“? Kol jūs neišsakote savo pozicijų į tuos įvykius, jūsų negalima atskirti nuo tipiško lietuvių tautos atstovo.*

– Mane, žinoma, visada laikė tarybiniu žmogumi. Aš baigiau rusišką mokyklą, paskui mokiausi Maskvoje. Mano lietuvių kalba iš pradžių buvo tokia, kaip kalbama kaime. Aš buvau Vilniaus universiteto komjaunimo komiteto narys. Vieną kartą atvažiuoja CK sekretorius ir bara mūsų sekretorių: kodėl nė vieno ruso neišrinkta, visi – lietuviai! O jam ir sako: kaip gi, komitete yra Lazutka! Taip mane pirmą kartą atvirai pavadino rusu... Bet, jeigu sąžiningai, aš gailėjausi, kad išvykau iš Maskvos. Rusų bendruomenėje aš pritapau labiau, nei lietuvių.

– *Kiek laiko jums prireikė išgyventi Vilniuje, kol jūs supratote, kad ideologiniai prieštaravimai tarp lietuvių gali būti nesutaikomi?*

*Jeigu
profesorius
Valentinas
Lazutka būtų
nuvykęs į savo
žmonos
laidotuves
Vilniuje –
jį būtų suėmę
pasienyje.
G. Sapožnikovos
fotografija.*

– Praktiškai iš karto, kai tik atvykau. Tačiau visą pavojų suvokiau, deja, tik 1986 metais, kai prasidėjo demonstracijos. Kai buvau Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto direktorius, aš kartu buvau Lietuvos TSR mokslų akademijos partinio komiteto pirmasis sekretorius ir ryžtingai stojau į kovą su antikomunizmu ir antitarybiškumu. Pagaliau Mokslų akademijos partiniame komitete aš likau vienintelis, kuris laikėsi šių pozicijų.

Papasakosiu istoriją: 1988 metų birželio 3 dieną man staiga skambina vyriausias mokslinis sekretorius ir sako: Mokslų akademijos rūmuose bus pasitarimas.

Atvažiuoju, visi pažįstami – LKP CK sekretorius ideologijai Lionginas Šepetys, o taip pat Lietuvos TSR mokslų akademijos vyriausias mokslinis sekretorius Eduardas Vilkas ir Visuomenės mokslų skyriaus mokslinis sekretorius Raimondas Rajeckas. Aš pagalvojau, kalbėsime apie mokslą – o kalba pakrypo apie tai, kad reikia sukurti lietuvišką judėjimą pertvarkai remti. Priėmėme nutarimą, kad aš ir akademikas Vilkas būsime atsakingi už jo kūrimą, o Šepetys, kuris tiesiogiai kuruvo KGB, – mums vadovaus šiame darbe. Aš sau nusprendžiau – ne, jokio Sąjūdžio aš nekursiu! Tuo labiau aš turėjau gerą priežastį atsisakyti – tą dieną buvo numatytas mokslinės tarybos posėdis dėl daktarinių disertacijų skyrimo, o aš buvau tarybos pirmininkas. Vienu žodžiu, aš atsisakiau dalyvauti. Ir mane po to vos iš partijos neišmetė.

Tais metais valstybinių įstaigų koridoriuose ėmė rasti labai daug užsieniečių – Lietuva staiga tapo viso pasaulio padidinto dėmesio objektu. Aš paklausiau mūsų vietinio Centro komiteto kagėbisto – kiek jų? Jis man atsakė: kažkur apie 400 žmonių. Aš dar pagalvojau, nei vienas iš jų be KGB leidimo čia atvykti negalėjo. Jie ką – sieną perėjo nelegaliai, ar kaip? Vadinas, su KGB leidimu ir jo vadovaujami šitie atėjūnai veikia čia aiškiai priešiškais tikslais. Niekas jiems netrukdo, niekas jais nesidomi. Tada aš parašiau pareiškimą, kad mane atleistų iš Filosofijos instituto direktoriaus pareigų ir perėjau iš Mokslų akademijos į Vilniaus partinę mokyklą. Taip aš nutraukiau bet kokius santykius su Sąjūdžiu.

Rektoriaus pareigose

– *Jūs išėjote dirbti į tą pačią Vilniaus aukštąją partinę mokyklą, kur dirbo dabartinė Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė?*

– Ji buvo susijusi su partinės mokyklos rektoriumi Sigizmundu Šimkumi, kuris savo švarko atlake nešiojo ženklelį „Garbės čekistas“. Kad jį užsitarnautum, reikėjo organuose išdirbti 25 metus. Mes su šiuo rektoriumi palaikėme draugiškus santykius, todėl jis man atviravo, kad vos ne nuo mokyklos suolo laikų bendradarbiavo su organais ir išdavinėjo savo draugus – „miško brolius“. Jis šito niekada neslėpė. Jis turėjo savo kadrus, taip pat dirbusius KGB. Viena iš jų – Dalia Grybauskaitė – jauna mergina, tik atvykusi iš Leningrado. Aukštojoje partinėje mokykloje ji buvo mokslinė sekretorė. Skirtingai nuo Mokslų akademijos, kur mokslinis sekretorius – tai praktiškai antras žmogus po direktoriaus, savotiškas „komisaras“, partinėje mokykloje tai grynai techninis darbuotojas, kuris tik surašo Mokslinės tarybos posėdžių protokolus. Ji buvo beveik nepastebima. Dirbo Liaudies ūkio ekonomikos katedroje.

– *Ji buvo idėjinė komunistė?*

– Nežinau. Man susidarė įspūdis, kad ji manęs labai bijo, lyg kokio žvėries. Aš esu pagalvojęs, kad ji bijo apskritai visų vyrų, ir manęs tarp jų. Draugavo ji tik su moterimis, nuo vyrų bėgdavo. Mintis ją ištekinti niekam kažkodėl į galvą neateidavo. Vėliau, kai vyriausybės sprendimu buvo nutarta Vilniaus aukštąją partinę mokyklą perduoti Pedagoginiam institutui ir užtikrinti sąjunginės nuosavybės apsaugą, pastatą užėmė Vidaus kariuomenės divizijos kareiviai. Šimkus atsigulė į ligoninę. O Dalia dingo.

Kai LKP CK biuras nusprendė Vilniaus aukštąją partinę mokyklą visai likviduoti ir Šimkų atleisti iš rektoriaus pareigų, man staiga skambina LKP ant TSKP platformos pirmasis sekretorius Mykolas Burokevičius ir sako, kad yra nuspręsta mane skirti... rektoriumi! Ir prasidėjo mano velnioniškas rektoriavimas, baisi kova partinės mokyklos viduje. Dėstytojų kolektyvas susiskaldė, buhalterija – taip pat. Dalis kolektyvo mane pripažino, kita dalis – ne. Tai buvo jau 1990 metais.

– *O ką tuo metu veikė Dalia?*

– Ji dingo, kaip ir visi KGB darbuotojai, jie visi perėjo Sąjūdžio pusėn. Paskui ji pasirodė Mokslų akademijoje. Aš taip supratau, ji pasavus nuėjo... Vėliau ji ėmė aktyviai vaidinti Lietuvių nacionalistės vaidmenį, išvyko į JAV – esą dirbti TSRS ambasadoje. Kiek žinau, ten išbuvo neilgai, kadangi prieš ją, kaip buvusią kagėbistę, prasidėjo kampanija. Tapo persona non grata. Tačiau praėjus keliems mėnesiams vėl pasirodė vieno JAV universiteto, kur buvo ruošiami lietuviški kadrai, kursuose. Ir tada tik grįžusi aktyviai išitraukė į Sąjūdžio veiklą, perėjo dirbti į finansų ministeriją ir greitai tapo ministre.

Baimės dėl gyvybės nėra

– *Ar jūs galite paaiškinti jos tokio agresyvaus požiūrio į Rusiją priežastis? Iš esmės, europietiškos rusofobijos centras šiuo metu yra Vilniuje.*

– Jūs norite vertinti Grybauskaitę kaip savarankišką politikę, kuri įgyvendina savo požiūrį į gyvenimą, tačiau tai nėra taip: ji turi savo viršininką, iš jo ji gauna nurodymus, už jos pečių stovi dėdė, kuris ją visada apgins. Ir ji labai stengiasi šitą vaidmenį atlikti iki galo. O kur jai dėtis? Kas darosi tada jos sieloje, sunku įsivaizduoti, kadangi toks lūžis bet kuriam žmogui – trauma. Aš sau seniai nusprendžiau: net jeigu mane ves sušaudyti, aš pasiliksiu ištikimas įsitikinimams, pagal kuriuos tvarkau savo gyvenimą. Jokio kito pasirinkimo neturiu. Ir baimės dėl savo gyvybės nėra, nors tam pagrindo ir buvo, kai į mano gyvybę pasikėsino, tiesa, vietoje manęs žuvo mano vairuotojas.

– *Kada?*

– 1990 metų rudenį. Aš buvau LKP ant TSKP platformos sekretorius ir kartu Vilniaus miesto komiteto pirmasis sekretorius visuomeniniais pagrindais. Visi biuro nariai susiruošė vykti į Maskvą traukiniu. Manęs pasiimti išvyko vairuotojas. Staiga skambutis. Nepažįstamas balsas: „O jūs ką, namuose?“. Ir padėjo ragelį. Kas skambino – nežinia. Aš galvoju – keista, tuo labiau, kad aš buvau ne savo bute, o pas uošvienę. Praėjo gal penkios minutės, ir vėl skambutis – skambina VAĮ: įvyko avarija, vairuotojas žuvo. Prie paskutinio stoties šviesoforo

ant jo užvažiuo priešgaisrinė mašina. Visi ieško Lazutkos, o Lazutkos automobilyje nėra... Skambinu Gorbačiovo padėjėjui Rymarenkai, papasakojau – tas sako: niekur neik, sėdėk namuose, apie jokią kelionę į Maskvą ir kalbos negali būti. Kitą dieną skambina: viskas tvarkoje, niekas tavęs daugiau nelies...

– *Kam galėjo būti naudinga jūsų mirtis?*

– Pasakojo, kad susirinkime pas Landsbergį buvo nuspręsta, kad yra reikalinga provokacijos auka. Ir aukos vaidmeniui buvo pasirinkta LKP ant TSKP platformos CK sekretoriaus figūra. Kas konkrečiai? Vieno lietuvių žurnalisto knygutėje aš vėliau perskaičiau, kad tokiu kandidatu buvau paskirtas aš.

Kas liko paskutinis?

– *Po 1991 metų sausio įvykių jums nekilo noras išsakyti Michailui Gorbačiovui tai, ką jūs apie jį galvojate? Jūs gi mokėtės kartu su Gorbačiovo žmona ir buvote gerai pažįstami, taip?*

– Po sausio 13-osios aš sau tvirtai nusprendžiau: daugiau niekada nepalaikyti jokių santykių su Gorbačiovais. Net jeigu būtų kvietę atvykti į kokį nors pasitarimą, būčiau nevažiavęs. Man viskas pagaliau tapo aišku – tuo labiau, kai man tapo žinoma, dėl ko mūsų prezidentas susitarė su Ronaldu Reiganu Reikjavike. Viskas buvo ašku – Gorbačiovas išdavikas, ir nuo mūsų valios niekas nepriklausė. Neduok, dieve, jeigu viskas būtų atsitikę taip, dėl ko manęs prašė generolai Varenikovas ir Ačialovas, kai man skambino tą sausio įvykių naktį ir prašė išvesti darbininkus į demonstraciją. Kam jiems to reikėjo? Galvoju: kai suprato, jog jie liko kraštiniais, jiems reikėjo kažkam „suversti kaltę“? Ir tam mes labiausiai tikome. Štai ir visa logika.

– *Tai yra, jūs dėl įvykių Vilniuje kaltinate kariškius?*

– Ne, yra visiškai akivaizdu, kad provokaciją surengė landsbergistai kartu su Maskvos viršūnėle, kurios priekyje Gorbačiovas ir Kriučkovas. Techniškai viską organizavo krašto apsaugos viršininkas Butkevičius. Jis vėliau viename interviu gyrėsi, kad jam pavyko įkalbėti Generalinio štabo viršininką atsiųsti į Vilnių „Alfos“ grupę. Aš, pame-

nu, labai stebėjau, kadangi „Alfa“ priklausė KGB, o ne Generaliniam štabui. Tai yra, „Alfą“ tiesiog pakišo.

Įvykių išvakarėse, 1991 metų sausio 7-ąją, aš buvau Maskvoje, – Gorbačiovas norėjo su mumis pakalbėti, tačiau taip mūsų ir nepriėmė. Jo padėjėjas suformulavo aiškiai: mes galėsime pasireikšti tik tuo atveju, jeigu bus arba Gorbačiovo pareiškimas per televiziją, arba bus Federacijos tarybos sprendimas, kuriame bus pasakyta, kad buvo įvykdytas antivalstybinis perversmas ir vyksta kova dėl tarybų valdžios atkūrimo. „Federacijos taryba pasisakė prieš, jokie prezidentinio valdymo nebus“, – telefonu mums pasakė padėjėjas, kai mes grįžome į Vilnių. Mes su Burokevičiumi pasakėme: „Na ir ačiū dievui!“ – ir šeštadienį, sekmadienį paskelbėme išeišginėmis dienomis. Ryte aš išvažiuoju į užmiestį, grįžtu namo penktą valandą vakaro, uošvienė sako – skambino Burokevičiaus sekretorė, sakė, kad jis skubiai tavęs laukia. Nuvažiuoju į CK, laukiu penkias minutes, dešimt... Nieko nėra. Pakilau eiti – ir čia duryse išdygo keturi nepažįstami žaliūkai. Ir aš kelias valandas kaip kvailys išsėdėjau kabinete, keikdamas Burokevičių. Tuo pačiu metu aktų salėje kelias valandas lygiai taip pat sėdėjo visas miesto partinis aktyvas – jiems pasakė: esą aš jiems įsčiau susirinkti. O patį Burokevičių, kaip vėliau paaiškėjo, izoliavo lygiai taip pat, kaip ir mane.

– *Kurioje konkrečiai vietoje jūs buvote tuo metu, kai buvo šturmuojami televizijos bokštai ir televizijos bei radijo centras?*

– Taigi aš ir sakau: sėdėjau Burokevičiaus priimamajame... Paskui staiga ėmė šaudyti tankai. Skambinu į karinio miestelio štabą. Atsiliepė pukininkas Maschadovas, jis vadovavo divizijos artilerijai: „Tai provokacija, nieko nedarykite“. Reikia pažymėti, tai buvo ne vienintelė provokacija tą naktį. Duomenys apie tai, kad nuo stogų šaudė snaiperiai ir kad kūnai buvo sušaudyti ant stalo lavoninėje, man buvo perduoti jau ryte. Į mano kabinetą atėjo dvi šeimos, tėvai su dukterimis. Ir šitos mergaitės papasakojo, kaip jas stūmė po mašinų ratais, spaudė ir šaudė kažkas iš šono... Aš dar pagalvojau, negi kažkam šovė į galvą mintis pasodinti kareivius, kad šie pleškintų į minią? Kad iš mūsų pusės kažkas šaudė – to negali būti! Vadinasi, iš kitos...

Amerikiečių žurnalistas Devidas Prais-Džonsas vėliau savo knygoje rašė, kaip sausio 14-osios ryte jis kartu su savo draugu, buvusiu Sąjūdžio šalininku Arvydu Juozaičiu, aplankė Landsbergį ir jo tiesiai paklausė: kam ir kodėl buvo naudingos šitos aukos? Tas atsakė, kad laisvei iškovoti buvo reikalingas kraujas ir kad žuvusieji „paaukojo savo gyvybes už Tėvynę ir laisvę“. Šito atsakymo cinizmas šokiravo net amerikietį, kuris parašė: „Geležinė savitvarda. Tačiau ji kartu atskleidžia ir siaubingą šio žmogaus vidinį pasaulį“.

„Mus išdavė, ir tai yra perversmas“

– *Vėliau, kai visa tai įvyko, jums kilo nuojauta, kad iš Lietuvos teks išvykti?*

– Aš šiuo klausimu ėjau pas Burokevičių, siūliau nupirkti Baltarusijoje mums visiems namą. „Ne, – nesutiko jis, – tai panikiškos nuotaikos...“ 1991 metų rugpjūčio 19-ąją aš buvau Sočyje, įbridau į jūrą, girdžiu: dvi moterys kalbasi tarpusavyje apie Maskvą ir apie Gorbačiovą. Išlipau iš vandens, sakau žmonai: ruoškis, važiuojame namo. Atskridome į Vilnių pirmą valandą dienos. Trečią valandą aš jau buvau pas Burokevičių. Klausiu: kas atsitiko? Jis sako: „Tas pats, kaip ir sausio 13-ąją – provokacija“. Kokie nors nurodymai buvo gauti? „Absoliučiai jokių. Mus išdavė, ir tai yra perversmas“. Mes tą pačią dieną sušaukėme CK biurą, svarstėme, ką daryti. Aš paklausiau: ar mes ketiname trauktis į pogrindį? Burokevičius sako: ne, jokie pogrindžio nebus... Skambina Brazauskui (*atskilusios Lietuvos komunistų partijos CK lyderis, būsimasis Lietuvos Respublikos prezidentas, – G.S.*), ir šis jam praneša, kad įvyko Seimo posėdis, kuriame nuspręsta uždrausti komunistų partiją. Kitais žodžiais tariant: važiuokite, kur norite, kitaip jus čia gali nužudyti... Štai pagal šį Brazausko patarimą mes ir ėmėme veikti. Gerai, kad aš turėjau bilietą ir vizą į Vokietiją, kur gyveno mano du sūnūs. Kai prasidėjo visa šita velniava Lietuvoje, vieną mano sūnų pašalino iš universiteto dėl tėvo, antrajam kilo problemos darbe, ir jie išvyko. Na gerai, galvoju, – nuvyksiu aš pas juos savaitei. Išvažiavau į Osnabriuką. Skambinu iš ten sekretorei, o ši pasakoja: visi išsivažinė-

„Kol šitie du vorai stiklinėje – Gorbačiovas ir Jelcinas – tarpusavyje neišsiaiškina, niekas nepasikeis“. Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

jo, nieko nebėra, grįžti nebėra kur. Tada paskambinau savo broliui, jis buvo universiteto profesorius. Tas kategoriškai sako: negrįžk, nužudys tiesiog pasienyje. Reikalas tas, kad lietuviškoje spaudoje pasirodė straipsnis, kuriame paminėta mano pavardė. Kartu pranešama, kad komunistų butuose atliktos kratos, tarp jų ir mano, kad rasti ginklai. Jokios kratos mano namuose nebuvo, tačiau publikacijos mintis aiški: šalyje bastosi pavojingi ginkluoti komunistai, todėl sutikus juos būtina nušauti. Teko man iki 2001 metų pasilikti Vokietijoje. Pagalbos, teikiamos politiniams pabėgėliams, visiškai pakako išgyventi. Aš buvau šachmatų mokytojas, dalyvaudavau turnyruose, kartais laimėdavau.

– *Kodėl šiandien mes kalbamės su jumis Minske, o ne Berlyne?*

– Aš seniai nusprendžiau grįžti. Tačiau mano tarybinis pasas buvo negaliojantis. Su tuo vokišku asmens dokumentu, kurį man davė, – kandidato į politinio pabėgėlio statusą pažymėjimas, – aš negalėjau kirsti sienos. Lietuvos pilietybės man nedavė, tačiau suteikė Rusijos pilietybę. Pareiškiu Vokietijoje, kad noriu išvykti, o ten staiga visi susijaudino, ėmė bėgioti. Negaliu suprasti, kodėl staiga pasidariau tokiu

vertingu kadru? Pasirodo, Lietuva jau du kartus kreipėsi į Vokietiją dėl mano ekstradicijos. Ir vokiečiai nežinojo, ką daryti, – ar įstatymą pažeisti, ar santykius su Lietuva sugadinti? 2001 metų sausio 2-ąją mane aplankė policininkai, nuvežė į oro uostą ir palydėjo. Atskridau į Minską – niekas net jokio klausimo neuždavė.

– *Baltarusijoje viskas vyko sėkmingai?*

– Ir priregistravo, ir pensiją paskyrė. Man iškeltoji baudžiamoji byla dėl perversmo tikslu užgrobti valdžią, kuo mane įtaria Lietuvoje, kurioje aš esą „užpuoliau studentus, bandžiau užgrobti geležinkelį ir grasinau sustabdyti Ignalinos AES“, – iki pat šiol nėra baigta. Tai aki-vaizdi kvailystė: jokios kitos teisėtos valdžios, išskyrus tarybinę, 1991 metais Lietuvoje nebuvo, aš buvau TSRS pilietis, o Lietuva – tarybinė respublika, viena iš penkiolikos.

* * *

Lietuva dar kartą pasivijo profesorių Lazutką ir „spjovė“ jam į nugarą. 2014 metų rudenį mylima Valentino Antonovičiaus žmona, Ana Klementjevna, išvyko į Vilnių aplankyti sūnaus. Ir daugiau iš ten niekada nebegrižo. Insultas... Jos laidotuvių dieną jis praleido vienas, žvelgdamas per savo buto Minske langą į šalia esančią cerkvę. Jeigu 82 metų amžiaus profesorius būtų nuvykęs palydėti į paskutinę kelionę savo žmoną, jis būtų buvęs suimtas jau kertant Lietuvos sieną.

Stanislava Jonienė:
„Mano tėvynės nebėra“

Kai plunksna prilyginta durtuvui

– Kvailiai galvojo, kad jiems duos pėdkelnių ir dešros... Kad bus demokratija... – dengdama stalą, murma buvusi laikraščio „Tarybų Lietuva“ redaktorė Stanislava Jonienė.

Veiksmas vyksta Baltarusijoje – dabartinėje Lietuvoje tai būtų neįmanoma, kadangi problemos su žodžio laisve ir žurnalistų medžioklė prasidėjo ne šiandien, o prieš 25 metus, viešumo klestėjimo pačiame įkarštyje. Stanislavos kolega ir bendravardis, tokio pat pavadinimo kaip ir laikraštis radijo stoties vyriausias redaktorius Stanislavas Mickevičius (apie jį buvo pasakojama ketvirtajame skirsnyje) stojo prieš lietuvišką teismą dar 1990-ųjų metų pabaigoje. Tačiau bausmės laimingai išvengė, išvykdamas iš Lietuvos teritorijos nuosprendžio paskelbimo išvakarėse. O Stanislava Jonienė visą šį ketvirtį amžiaus buvo užėmusi visiškos tylos pozicijas ir atsisakydavo savo kolegoms duoti interviu net tada, kai Lietuva aktyviai reikalavo jos ekstradicijos. Jos ir generolo Uschopčiko – geresnės paralelės tarp durtuvo ir plunksnos, kurią taip ryžtingai nubrėžė Lietuva, nebūtų galima ir įsivaizduoti...

Todėl aš įsidrąšinau ir pasibeldžiau į jos duris, nesitardama iš anksto dėl interviu, kurio ji vis tiek būtų atsisakiusi. Keturi skirtingų veislių katinai įtariai apžiūrinėjo mano diktofoną, kol mes sveikinomės su jų šeimininke – iki šiol gražia ir efektinga moterimi, kuri pabrėžtinai nenorėjo prisiminti praeities. Katės ir pliušiniai žaisliukai – štai ta siena, už kurios nutarė pasislėpti Stanislava Jonienė nuo ją taip nuvylusio pasaulio.

– *Niekaip negaliu suprasti, kas mus, žurnalistus–idealistus, 1990-ųjų pradžioje sugebėjo įtikinti, kad absoliučiai visa Lietuva norėjo tik vieno – nepriklausomybės?*

– Jokiu būdu! visa Lietuva niekada šito nenorėjo. Normalūs žmonės, net menkai išsilavinę, suprato, kas vyksta. Kad vyksta šalies, vertybių ir žmonių perkainavimas.

– *Mes buvome nepatyrę psichologinio karo reikaluose ir todėl nesugebėjome pasipriešinti šitai informacinei audrai? Ar mus sulaikė smalsumas pažinti iki tol nežinomą mums kapitalistinę ateitį?*

– Daugelį metų Tarybų Sąjungoje vyko socializmo naikinimo darbas, griaujami pagrindai to gyvenimo, kuriuo mes gyvenome. Ir todėl visi žiūrėjo išsižioję į Ameriką. Visi galvojo, kad bus laisvi. O paklausk jų šiandien, kas yra laisvė? Jie nesugebės atsakyti.

Nesantaikos debesis

– *Jūsų pažiūras paveikė šeimos narių įsitikinimai? Jūs, būdama grynai lietuvė ir, gyvendama Lietuvoje, turėjote galimybę susiformuoti visiškai kitokiu žmogumi...*

– Aš pati save formavau. Mano tėvai – valstiečiai, normalūs, protingi žmonės. Apie politiką niekas tais laikais nekalbėjo. Aš gimiau Kaune, bet prasidėjus karui mano tėvai išvyko gyventi į kaimą. Baigiau ten mokyklą ir išvykau į Vilnių, į universitetą. Ir daugiau ten nebegrįžau.

– *Tarp jūsų šeimos narių ir draugų praėjo nesantaikos debesis?*

– Aš su vyru buvau išsiskyrusi. Pagrindinė priežastis, dėl kurios mes išsiskyrėme – tai, kad mes buvome skirtingi žmonės. Aš buvau amžina komunistė, o jis amžinas antikomunistas. Dabar jis jau miręs, tačiau, ačiū Dievui, suspėjo suprasti, kas iš tikrųjų vyksta. Jis aktyviai rėmė Sąjūdį. Dalyvaudavo jų renginiuose, kur visi buvo susikabinę rankomis. Agitavo už laisvę ir nepriklausomybę. Sutikdavo su tuo, kad rusai – tokie ir anokie. O paskui pamatė, kas tikrovėje yra ir suriko: „Kvailiai ir vagys atėjo į Lietuvą!“. Absoliučiai tikslus apibrėžimas. Ir vėliau rašė man laiškuose: „Kaip gerai, kad tu išvažiavai, nes čia nebūtum galėjusi gyventi. Būtum negalėjusi susitaikyti su lietuvių tautos išdavyste, kuri įvyko“. Ir net buvo atvykęs čionai pas mane į svečius su savo nauja moterimi pakalbėti apie tai, kaip sunaikino Lietuvą. Tai yra, visi normalūs žmonės suvokė, kuo tai baigėsi.

– *Kai aš susitikau Amerikoje su Džinu Šarpu, mane pribloškė jo pasakojimas apie tai, kaip jis Baltijos šalių atstovus mokė griauti Tarybų Sąjungą iš vidaus, visai atvirai, viešai skaitė jiems paskaitas Maskvoje.*

Subyrėjus Tarybų Sąjungai, buvusi mokslinio komunizmo dėstytoja Stanislava Jonienė nusivylė politika ir pasitraukė į „vidinį pogrindį“, nuo visų pasislėpė kačių ir pliušinių žaisliukų pasaulyje. Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

Tai yra, absoliučiai visi žinojo, kas yra ruošiamą, ir nebandė tam pasipriešinti?

– O ką Lietuva galėjo sustabdyti? Visa tai organizavo Vakarai. Kad sugriautų Tarybų Sąjungą, jie ėmė organizuoti įvykius pradžioje Ferganoje, Baku, Tbilisyje. Ir kiek tie azijatai vienas kito nešaudė, europiečiai ir amerikiečiai sėdėjo ramiai ir stebėjo. Ir tikriausiai galvojo: tegul tos bezdžionės viena kitą iššaudo. O paskui nusprendė pakelti triukšmą dėl Pabaltijo valstybių, ypač dėl Lietuvos, kadangi su ja ilgai dirbo. Ir prasidėjo...

Apie kvailius ir eglutės papuošalus

– *Kur jūs buvote 1991 metų sausio 13-osios naktį?*

– Sėdėjau virtuvėje ir užsirašinėjau viską, ką sakė per radiją. Dar niekas nešaudė, o per radiją visa gerkle jau rėkė, kad reikalinga medicų pagalba ir yra aukų.

– *Kodėl kitus žmones Džino Šarpo technologija – plaukiantys virš minios karstai, gedulo žvakės, mirties poetizavimas – paveikė, o jusų ne?*

– Tai tik kvailiai nesuprato, kad viską organizavo patys, ir žudė patys save. Gaila, kad Lietuvoje kvailių buvo tiek daug. Net kaimynai – vyras dirbo gamykloje, žmona Lietuvos komunistų partijos Centro komitete – taip pat nubėgo prie televizijos ir radijo komiteto bei bokš-

to, nes visus ragino ten eiti. Mano sūnui pavymui šnypštė: tavo mama buvo su tais, kurie į žmones šaudė... Paskui, tiesa, tūkstantį kartų atsiprašė. Ir iki pat šiol kiekvieną kartą, kai pamato Gintarą, prašo jo atleidimo už tai, ką anuomet „pasakėme apie tavo mamą“.

Apie tai, kas iš tiesų vyko prie radijo komiteto ir televizijos bokšto, mums vėliau papasakojo paprasti žmonės iš kaimo, kuriuos iš anksto surinko į autobusus ir atvežė į įvykio vietą. Jie mums atsiuntė daug laiškų apie tai, kuriose vietose juos pastatė ir iš kur į juos ėmė šaudyti. Visa tai buvo paskelbta laikraštyje „Tarybų Lietuva“.

– *Jeigu jūs dabar turėtumėte galimybę susitikti su Michailu Gorbačiovu – ką jūs jam pasakytumėte?*

– Viskas jau pasakyta. Vieną kartą buvo toks pasikabėjimas. Aš atėjau į kabinetą pas Mykolą Burokevičių (*neseniai miręs Lietuvos Komunistų partijos ant TSKP platformos pirmasis sekretorius, – G.S.*) ir sakau jam: jeigu Gorbačiovą kartų Raudonojoje aikštėje, aš pėsčiomis iki Maskvos nueičiau. Jis žiūrėjo, žiūrėjo į mane ir sako: aferistė...

Šia proga turiu dar vieną įdomų prisiminimą. Kai Gorbačiovas 1990 metų sausį atvyko į Lietuvą ir nusprendė pasakyti kalbą partijai aktyvui, žodį suteikdavo tik rusams. Tuo kryptingai norėjo pademonstruoti, kad vyksta nacionalinis procesas, o ne kokio nors kito pobūdžio. Galiausiai Vladimiras Antonovas paprašė žodžio ir vietoje kalbos pasakė: noriu, kad paklausytumėte Stanislavos Jonienės... Ilga pauzė. Galiausiai man buvo suteiktas žodis.

Ir perskaičiau laiškus lietuvių, kurie protestuoja prieš vadinamąją „perestroiką“. Tai buvo įspūdinga! Todėl, kad paprasti žmonės rašė apie tai, kaip yra naikinami mūsų santvarka ir mūsų gyvenimas... Aš perdaviau jam tuos laiškus.

Tik kvailiai nematė, kas vyko. Kolegos, kurie buvo nuvykę į Maskvą, pasakojo, kad sąjunginio pavaldumo gamyklų likimas Pabaltijyje apskritai nieko nedomino. Vyko konversija, karinės pramonės įmonėms buvo nurodyta gaminti papuošalus naujametinėms eglutėms. Viskas buvo parduodama ir visa tai buvo daroma atvirai... Kvailių buvo daug, tačiau be jų dar buvo išdavikai. Ir pirmieji, ir antrieji buvo „nuleisti“ iš viršaus.

„Nostalgijos neįaučiu“

– *Kada ir kaip jūs išvykote iš Lietuvos?*

– 1991 metais. Vienas bendradarbis mane išvežė aplinkiniais ke-
liais mašina. Mane tada vadino Valentina Ivanovna Žukovskaja.

– *Kaip tai?*

– Aš dirbau redakcijoje ir, kad neerzinti baltarusių savo keista pa-
varde, kurios niekas negalėjo ištarti, pasivadinau Žukovskaja. Pavarde
tos moters, pas kurią gyvenau.

– *Nuo kada Lietuvoje prasidėjo jūsų medžioklė?*

– Viskas tapo aišku, kai tik įvyko rugpjūčio perversmas. Ir skambino,
ir grasino. Boleslovas Makutinovičius (*buvęs Lietuvos OMON'o vadas,*
– G.S.) mane tada išgelbėjo – jis atsiuntė vaikus, kurie padėjo man
greitai susiruošti. Pirmas dvi savaites aš gyvenau redakcijoje, o paskui
– pas savo pažįstamus, mus priėmė viena moteris, tarybinė, normali.

– *Ką jūs veikėte pogrindyje?*

– Mes rengėme brošiūras, išleidome 7 ar 8, skirtas tam, kas vyko rea-
lybėje. Ir leidome laikraštį „Tarybų Lietuva“ rusų ir lietuvių kalbomis.

– *Jūsų ilgai ieškojo Lietuvoje, norėdami patraukti atsakomybėn?*

– Ilgai. Visur klausinėjo, taip pat ir vaikų. Marti pradžioje mano var-
du paimdavo pensiją, kol neatėmė. Kai lietuvių jėgos struktūros paėmė
valdžią, spaudimas buvo stiprus... Nebuvo jokių etinių ribų. Buvo suda-
ryti sąrašai nepageidaujamų asmenų, kuriuos reikėjo sunaikinti.

– *Kas buvo tos neapykantos pagrindas? Ar jūs, lietuvė ir buvusi aukš-
tosios mokyklos dėstytoja, galite įvardinti šio reiškimo priežastis?*

– Bendroji logika būtų tokia: esą rusų okupantai išmokė lietuvius ger-
ti, keiktis ir blogai dirbti, – todėl yra niekšai... Baltarusiai – irgi menkys-
tos. Lenkija lietuviams visada buvo pristatoma kaip negera valstybė, o
lenkai – vagys ir spekuliantai. Neapykantos pagrindas – nacionalizmas.

Normalus žmogus nežemina kitų, jam nereikia demonstruoti savo
pranašumo. O nevykėliams visada viskas yra blogai – šitas vyras kvai-
lys, kito žmona netikusi, trečias blogai vaikšto... Lietuva šiandien uži-
ma pirmą vietą pasaulyje pagal alkoholio suvartojimą vienam žmogui.
Pirmauja ir savižudybių statistikoje. O dėl visko kaltino rusus.

„Mus iš anksto pardavė“

– *Visus tuos 25 metus jūs nė karto nebuvote Lietuvoje?*

– 1993 metais buvau nuvykusi į mamos laidotuves. Mes nustojome važinėti, kai suėmė Ivaną Danilovičių Kučerovą.

– *Išsiskyrimas su savo tėvyne – kaip jūs tai apibūdintumėte? Kas tai yra? Sapnai, nuoskauda, troškimas atkeršyti ar poreikis pasakyti tiesą?*

– Taigi sunaikino tėvynę! Mano tėvynės nebėra... Aš nenoriu matyti tokios tėvynės, manęs ji nedomina. Nieko baisaus – ir didesnės imperijos subyrėdavo. Aš, sakydama „tėvynė“, ne apie Lietuvą kalbu, aš kalbu apie Tarybų Sąjungą ir socializmą. Aš – mokslinio komunizmo dėstytoja, mokslų kandidatė. Ir, beje, ne tik dėščiau, vadovavau katedrai Inžineriniame statybos institute.

– *Atsukus laiko juostą atgal, jūs galite prisiminti momentą iš 1980-ųjų pabaigos, kai dar galima buvo viską sustabdyti ir pakeisti istorijos tėkmę?*

– Žinoma, ne! Jeigu jau tokios didingos valstybės, kaip Tarybų Sąjunga, nesugebėjome išsaugoti, ką jau ten kalbėti apie Estiją, Latviją ir Lietuvą? Tai pasauliniai įvykiai. Globaliniai.

– *Katės – tai tam tikra užuolaida, kuria jūs sąmoningai atsitvėrėte nuo praeities?*

– Taip. Aš juokiuosi iš tų žmonių, kurie užėmė postus, didžiavosi ir galvojo, kad jie šiame gyvenime kažką reiškia. Savo gyvenime praėjau daug etapų, o dabar aš tiesiog kačių mama. Memuarų nerašysiu. Apie šį pasaulį viskas aišku...

– *Jūs su savo bendraminčiais jaučiatės aukomis arba pralaimėjusiais?*

– Nei pirmaisiais, nei antraisiais. Mes neimitavome kovos, mes kovėmės iš tikrųjų. Tai, kad mums nepavyko, – yra kitas klausimas. Nepavyko todėl, kad mus išdavė. Mus iš anksto pardavė, suprantate? Kas atsitiko su Lietuva, neturi jokios reikšmės, svarbiausia – buvo Tarybų Sąjunga... Mes neturime dėl ko apgailestauti – mes padarėme viską, ką galėjome.

Tačiau pralaimėjome ne mes, pralaimėjo visas pasaulis.

Česlovas Visockis:

„Aš gyvenau pogrindyje todėl,
kad Lietuva siekė mane suimti“

„Aš – komunistas, Lietuvos komunistų partijos pogrindyje sekretorius“, – dalykiškai paspaudė man ranką gana pagyvenęs, tačiau energingas žmogus, kviesdamas į savo „rūmus“ – dviejų kambarių butuką karo ir darbo veteranų internate. Tarp paveikslų ir medinių rankdarbių, kuriais gausiai buvo nukabintos šito improvizuoto namų muziejaus sienos, išsiskyrė trys darbai: Lietuvos komunistų partijos pirmojo sekretoriaus Mykolo Burokevičiaus, Rusijos komunistų partijos lyderio Genadijaus Ziuganovo ir Baltarusijos prezidento Aleksandro Lukašenkos portretai. Jeigu nežinotum autoriaus biografijos, – šitas rinkinys galėtų pasirodyti keistas...

– *Jūsų vardas lenkiškas. Kokia jūsų tautybė?*

– Motina – lietuvė, tėvas – lenkas. O aš – internacionalistas, visa to žodžio prasme. Gimiau Lietuvoje, Vilniaus rajono Naujo Gajaus kaime. 1934 metais. Beveik prie Lenkijos, kumečių šeimoje.

*Lietuvos
komunistų
partijos
pogrindyje
sekretoriui
Česlovui Visockiui
Baltarusija
oficialiai suteikė
politinio pabėgėlio
statusą.
G. Sapožnikovos
fotografija.*

Mama ir tėtis tarnavo lenkų dvarininko Kostelkovskio žuvininkystės ūkyje. Ir aš didžiuojuosi tuo, kad esu kilęs iš proletarinės šeimos. Gavau vidurinį išsilavinimą, mokiausi pedagoginėje mokykloje. Paskui, ačiū tarybų valdžiai, dar baigiau tris institutus nemokamai, plus Aukštąją partinę mokyklą Rusijoje. Po to dirbau Trakuose lenkų kalbos mokytoju ir mokyklos direktoriumi. Vėliau – į Šalčininkų rajoną, kur mane išrinko rajono partijos komiteto sekretoriumi, rajono liaudies deputatų tarybos pirmininku.

– Prisiminkime 1985–1986 metus, kai Tarybų Sąjunga dar nelėkė į nebūtį, o sunkumai rodėsi laikini. Kada ir kaip jūs pajutote, kad visuomenėje bręsta negerai dalykai?

– Jeigu Lenkija pagal CŽV sumanymą buvo tramplinas socialistiniam blokui sugriauti, tai Lietuva – tramplinas Tarybų Sąjungai sugriauti.

Buvo kalbama viena, o daroma kita. Kyšiai tapo norma. Suklestėjo kooperatyvinis judėjimas, valstybinė nuosavybė beveik veltui buvo perduodama privatiems asmenims. Paskui prasidėjo nacionalizmo burbulo pūtimo epocha. Atsirado nacionalinių mažumų problema.

Mes su kolegomis kiekvieną savaitę rašėme pranešimus Kriučkoviui ir Gorbačioviui apie tai, kaip Lietuva išeina iš Sąjungos sudėties, – važinėjome į Baltarusiją ir iš ten perdavinėjome informaciją. Visus metus tai darėme. Tapo aišku, kad, jeigu nesiims rimtų priemonių Sąjungos vadovybė, Lietuva išeis iš TSRS. Mes nežinojome, kad sprendimas dėl Pabaltijo išėjimo iš Sąjungos jau yra priimtas...

„Raudonasis rajonas“

– Pradėjome ieškoti preteksto. Mūsų, Šalčininkų, ir kaimyniniame Vilniaus rajone gyvena daugiausiai lenkai. Ir šitie rajonai buvo labiau atsilikę. Mes paskaičiavome: gydytojų 4-5 kartus mažiau nei visoje Lietuvoje, ir mokyklų, ir vaikų darželių – panaši padėtis. Su pramone ta pati istorija. Ir mes, žinodami, kad Lietuva ruošiasi išstoti, ėmėme ieškoti galimybės, kad šitie rajonai pasilikėtų Tarybų Sąjungos sudėtyje. Sugalvojome lenkų autonomiją, nors aš ir buvau prieš, sakiau – geriau

jau pavadinkime „internacionaline autonomija“. Bet man paprieštavo: jeigu jau autonomija, tai ji turi kažkaip vadintis. Lietuvos ji vadintis negalėjo – ten gyveno tik 9 procentai lietuvių. Ir tada mes nusprendėme padaryti lenkų teritorinį rajoną Lietuvos TSR sudėtyje, kuriame galioja tik TSRS konstitucija.

– *O kodėl jūs nenorėjote nepriklausomybės?*

– Todėl, kad matėme akivaizdžią neteisybę. Mes supratome, kad naujosios žaidimo taisyklės pažeidžia mūsų rajono interesus. Be to, mes buvome Tarybų Sąjungos šalininkai. Aš sakiau kalbą TSKP XXVIII suvažiavime Maskvoje ir buvau vienintelis, kuris sakė: „Mes turime išrinkti generaliniu sekretoriumi ne Gorbačiovą.“ Visi ėmė trypti kojomis, sako: „Pašalinkite šitą provokatorių!“ Po manęs prie mikrofono prišoko Sažy Umalatova ir pasakė dar griežčiau: „Išdavikai!“ Jelcinas metė partinį bilietą. Ir tada aš pasakiau: Tarybų Sąjungos nebebus. Gorbačiovas pardavė, o šitas, kuris metė bilietą, pribaiigs...

– *Kas buvo ta jūsų autonomija?*

– Mes nusprendėme, kad rajone bus trys valstybinės kalbos – lenkų, lietuvių, rusų. Laikraščiai – trimis kalbomis, mokyklos, pavadinimai. Ir nutarėme, kad galios tik TSRS konstitucija, o Lietuvos TSR konstitucija negalios. Mane iššaukė į respublikos Aukščiausią Tarybą. Aš sakau: jūs, deputatai, priėmėte neteisėtą aktą dėl išstojimo iš TSRS. Teisėta – tai, kai yra referendumas, todėl aš jūsų nurodymų nevykdysiu. Atsistojau ir išėjau.

Ir prasidėjo: pastato pasienio stulpelius, aš duodu nurodymą juos pašalinti. Vilniuje nutaria sužlugdyti naujokų šaukimą į Tarybinę armiją, mes, priešingai, pašaukiame 400 šauktinių. Mūsų rajonas buvo vienintelis visoje Pabaltijo teritorijoje, kur buvo vykdomas visuotinės karo prievolės įstatymas. Aš net buvau nuvykęs pas Tarybų Sąjungos Ministrų Tarybos pirmininką Nikolajų Ryžkovą, susitariau, kad tiekimas rajonui bus vykdomas per Baltarusijos teritoriją. Nafta, naftos produktai ir kai kurios pramoninės prekės buvo vežami į Lydą, o mes juos iš ten pasiimdavome. Lietuva save laikė užsienio valstybe, o mes dar pusantrų metų gyvenome Tarybų Sąjungoje, internacionaliniame „raudonajame“ rajone.

„Įsitikinimų dėl žmonos nekeičiu“

– Po 1991 metų sausio 13-osios įvykių, tiksliau – po to, kaip jie buvo nušviesti spaudoje, – paprastų žmonių simpatijas jūs tikriausiai praradote? Kaip susikomplicavo jūsų gyvenimas?

– Niekas nesusikomplicavo! Partijos narių skaičius augo. Visos tarnybos dirbo: KGB, milicija – visos jos buvo tarybinės. Labai daug gaudavome laiškų, šimtus... Tiesa, buvo ir priešiški man. Rašė: „Tu lietuvis ir pardavei Lietuvą, kaip tau negėda?“

– *Jūsų gretos augo, plėtėsi – kas jus rėmė? Lietuviai, rusai, lenkai?*

– Tose vietose iki karo lietuvių beveik nebuvo, 80 procentų gyventojų buvo lenkai. Aš jums pasakysiu tokį faktą, kurį mažai kas žino. Kai mes paskelbėme lenkų teritorinę nacionalinę rajoną, iš Lenkijos atvyko aukšti pareigūnai ir oficialiai apklankė mane, kaip rajono tarybos pirmininką, namuose. Pateikė pasiūlymą: „Mes galime padaryti didelį darbą. Ne, ne šiaip sau didelį: unikalų! Matote, kas dabar darosi Tarybų Sąjungoje? Armija ten dabar labai silpna. Lenkijos armijoje tarnauja 400 tūkstančių žmonių. Lenkai gyvena Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, yra galimybė visus šituos nacionalinius rajonus sujungti ir padaryti Lenkijos teritorija, nuo jūros iki jūros, jeigu jūs mus palaikysite“. Aš atsakiau: mes šitai provokacijai nepasiduosime todėl, kad mes – internacionalistai. Taip buvo bandoma sužaišti labai stipria korta.

– *Ar galima būtų teigti, kad pusė Lietuvos buvo prieš išstojimą iš Tarybų Sąjungos?*

– Už Tarybų Sąjungą, tikriausiai, buvo net daugiau nei pusė. Mūsų rajono referendume už Sąjungą balsavo 93,9 proc. O aš, beje, buvau 1991 metų kovo 17-osios referendumo, kurį Lietuvoje oficialiai uždraudė, organizacinio komiteto pirmininko pavaduotojas.

– *Kai per televizorių ėmė rodyti „Gulbių ežerą“, jūs supratote, kuo tai jums gresia?*

– Protingi žmonės Maskvoje mums iš karto pasakė: nesidžiaukite ir niekur nesikiškite, visa tai yra butaforija. Greičiausiai, visi jau žinojo, kad visa tai yra spektaklis, kad būtų galima padėti Sąjungos griovi-

mo paskutinį tašką. Vakare draugai man patarė – skubiai išvažiuok. Tik aš išvažiavau, po trijų minučių mano namą apsupo respublikos prokuroras, rajono prokuroras ir visa gauja sąjūdiečių su automatais. Spėjau tik marškinius pasiimti, viską palikau ir išvažiavau.

– *O šeima?*

– Mūsų šeima buvo pavyzdinė. Žmona nuėjo į Sąjūdį, o aš buvau komunistas. Ir pasakiau: savo įsitikinimų dėl žmonos nekeičiu. Aš jai iki šiol jokių priekaištų neturiu. Tik mūsų įsitikinimai yra visiškai skirtingi. Rajone dėl politikos išsiskyrė septynių vadovujančių darbuotojų šeimos. Jums tai labai sunku suprasti, bet įsivaizduokite: žmona neša Sąjūdžio vėliavėlę, o aš šalia einu su raudonąja vėliava...

„Gyvename kaip komunizme“

– *Kur jūs Baltarusijoje slapstėtės po pučo? Ką darėte ir iš ko gyvenote?*

– Atvažiuoju aš į Svisločių rajoną, ten mano draugas – rajono komiteto antrasis sekretorius, sakau, toks reikalas – neturiu kur gyventi ir neturiu darbo. Kolūkio pirmininkas sako: visi piemenys prasigėrė, neturiu piemens. Sakau: „Aš būsiu!“ Ir du metus Svisločių rajono Kornado kaime piemenavau. Pogrindyje buvau, gyvenau žeminėje, kadangi Lietuvos pareigūnai visą laiką bandė mane suimti. Aš gyvenau svetima pavarde – Ivanas Ivanovičius Voitkėvičius – ir rašiau, kad mano išsilavinimas pradinis, nors iš tikrųjų turėjau tris aukštuosius. Vieną kartą nutiko juokingas atsitikimas: sušaukė fermos vedėja gyvulininkystės darbuotojus. Štai, sako, Ivanas Ivanovičius Voitkėvičius – negeria, gerai dirba, bet pažiūrėkite: visą gyvenimą pragyveno, o nei mašinos neturi, nei namo – o viskas dėl to, kad jo išsilavinimas tik pradinis. O aš štai baigiau technikumą ir dirbu fermos vedėja! Mokykitės, sako, ir nedarykite taip, kaip Ivanas Ivanovičius! Ir liūdna buvo, ir juokinga...

Vieną kartą buvęs Vilniaus OMON'o vadas Boleslovas Makutinovičius, su kuriuo mes susitikome Maskvoje plenumė, davė man voką, kuriame buvo 100 dolerių. Aš pabandžiau kategoriškai atsisakyti juos

imti, bet jis buvo atkaklus ir įsiūlė. Man tai buvo milžiniška suma. Buvo laikai, kai aš galėdavau išleisti tik 4 dolerius per mėnesį. Iškeitęs juos į baltarusiškus „zuikelius“, aš nusipirkau rūbų, batus, o iš likusių maitinausi visą mėnesį, net galėjau nusipirkti sviesto, batoną ir silkės. Tai buvo pirmas kartas po 1991 metų, kai aš visą savaitę valgiau baltą duoną su sviestu, kaip tarybiniais laikais.

– *Kada ir kaip jūs išėjote iš pogrindžio?*

– Buvo CK plenumas, ir man Svisločių rajono partijos komiteto sekretorius pasiūlė pasisakyti. Aš pasisakiau. Komunistai paskambino Ziuganovui bei aviacijos generolui Kopyševui ir jiems papasakojo apie tai, kad Baltarusijoje yra Lietuvos komunistas, kuris neturi kur gyventi. Ir parašė laišką Lukašenkai. Mane išsišaukė į miliciją. O aš bijojau ir KGB, ir milicijos, kadangi 1994 metais Baltarusija išdavė Burokevičių ir Jermalavičių. Tik Lukašenka atėjęs padarė tvarką. Bet viskas baigėsi gerai: išrašė pasą, suteikė politinio pabėgėlio statusą. Viskas, aš dabar nieko nebijau ir gyvenu savąja pavarde Visockis, o ne Voitkėvič. Pensiją gaunu, kaip benamis, pačią mažiausią. Kadangi dokumentų man taip ir neatidavė, darbo knygelė liko Lietuvoje. Už tai davė nemokamai šiuos du kambarius internate. Aprengia mus, apauna, gydo. Gyvename kaip komunizme!

Neturiu nė minutės laisvo laiko. Tai straipsnį parašyti, tai eilėraščių knygą sudaryti, tai eilinį paveikslą užbaigti piešti, tai į valgyklą ką nors nuvesti. Gyveno čia toks vienišius Romanas Ivanovičius Zaicevas. Kai jis apako, žmona jį paliko. Jis verkia: pasikarsiu aš... Aš jam sakau: ne, geriau aš jus iki mirties vedžiosiu visur. Tai štai, aš jį išgelbėjau, ir jis paskui lektoriumi dar dirbo! Dabar štai dvi moteris vedžioju ir dar vieną vyrą. Nemokamai.

„Tarybų Sąjungą galima buvo išsaugoti“

– *Lietuva jus ilgai persekiojo?*

– Ir dabar dar persekioja! Man iki pat šios dienos yra paskelbta paieška. 1997 metais vykau į Maskvą, į Rusijos Federacijos komunistų partijos Centro komiteto plenumą, ir staiga man uždeda antrankius.

Trise civiliai, prisistatę milicijos darbuotojais, pareikalavo eiti su jais kaip nusikaltėliui, padariusiam nusikaltimą Lietuvos teritorijoje. Sakė, kad yra dvišalė sutartis tarp Rusijos ir Lietuvos dėl nusikaltėlių ekstradicijos, kurios pagrindu aš esu suimamas, kad būčiau perduotas Lietuvos valdžiai. Gerai, kad tai atsitiko „Izmailovo“ viešbutyje, kur ir vyko plenumas. Koridoriuje ėmė rinktis delegatai ir užsienio svečiai. Pranešė Ziuganovui. Paskambino Lukašenkai, susisiekė su vidaus reikalų ministru. Dvi dienas mane laikė su antrankiais, o paskui paleido. Dalia Grybauskaitė jau du kartus buvo parašiusi Lukašenkai, kad mane reikia išduoti ir teisti. A. Lukašenka atsakė: ne, Visockis nekaltas, ir mes jo neišduosime. Ir kai Aleksandras Grigorjevičius buvo atvykęs į mūsų internatą, aš jam savo nutapytą paveikslą padovanojau ir pasakiau: ačiū, kad išgelbėjote man gyvybę... Aš už tai galiu prieš jį ir ant kelių atsiklaupiti.

– *Dėl ko savo gyvenime jūs gailitės?*

– Daug ko neužbaigiau. Reikėjo visais varpais skambinti, kai pamčiau, kaip griūna Tarybų Sąjunga. Ją galima buvo išsaugoti.

Bendraminčiai pas mane atvažiuoja iki šiol, bet Lietuvoje taip visi yra prigąsdinti, kad jie prašo: tik niekam nesakyk mūsų pavardžių. Aš niekada nesakysiu. Tačiau tikiu, kad tiesa triumfuos!

– *Kada?*

– Aš šito nebesulauksiu, tačiau tai bus. Dukra savo paskutiniame laiške man rašė: „Tėte, aš esu tarybinė lietuvė!“ Ir aš esu laimingas. O man daugiau nieko ir nereikia.

* * *

Kas atsitiko su tais Šalčininkų rajono aktyvistais, kurie, skirtingai nei Česlovas Visockis, po pučo pasiliko Lietuvoje? Juos nuteisė. Už referendumą, už autonomiją, už tris lygiateises valstybines kalbas.

1997 metų rugpjūtyje Visockiui ir jo draugams buvo iškelta baudžiamoji byla. Kokie kaltinimai jiems buvo pateikti? „Aktyvus rajono vadovų dalyvavimas vykdant 1991 metų rugpjūčio perversmą, dalyvavimas kitos valstybės (TSRS) užsienio organizacijos veikloje, užsienio organizacijos (TSKP) ir jos padalinių Lietuvoje veikloje“.

Keturiems kaltinamiesiems (Leonas Jankelevičius, Alfredas Aliukas, Karlis Bilans, Janis Jurolait) Lietuvos Aukščiausias Teismas skyrė įvairios trukmės laisvės atėmimo bausmes, vienas (Ivanas Kučerovas) buvo išteisintas nesant nusikaltimo sudėties.

„Užbaigtas tyrimas Šalčininkų kenkėjų byloje“ – laikraščiai atsisikaitė pažįstamomis iš istorijos straipsnių antraštėmis. Tik tai jau buvo ne Stalino laikai, o Lietuvos.

„Jūs iš tiesų esate
pats geriausias vokiečių“

Praėjus trejiems metams po TSRS žlugimo, Česlovas Visockis parašė Michailui Gorbačioviui atvirą laišką:

„Iki 1991 metų rugpjūčio 22 dienos aš dirbau Lietuvos Šalčininkų rajono liaudies deputatų tarybos pirmininku ir partijos rajono komiteto sekretoriumi. Šis rajonas galbūt vienintelis Pabaltijyje dar pusantrų metų nuo Lietuvos išstojimo iš TSRS sudėties išliko tarybinis.

Jame vis dar galiojo TSRS Konstitucija. 1991 metų rugpjūtyje Lietuvos valdžia mane paskelbė lietuvių tautos priešu ir tėvynės išdaviku, mano „kaltė“ buvo ta, kad aš gyniau tarybų valdžią, TSKP, TSRS. Šiandien aš pogrindyje, neturiu darbo ir stogo virš galvos. Man paskelbta paieška. Tačiau aš nepalūžau ir savo likimu nesiskundžiu. Šiandien aš esu Lietuvos komunistų partijos, kuri tęsia savo veiklą pogrindžio sąlygomis, sekretorius.

Aš visada tikėjau jumis, garbingai ir sąžiningai vykdžiau TSRS liaudies deputatų suvažiavimo nutarimus. Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto biuro narių bendrame susitikime jūs užtikrinote mus, kad Lietuva pasiliks TSRS sudėtyje, o pastangos, nukreiptos tarybų valdžiai išsaugoti, bus palaikomos. Aš šituo nepatikėjau ir tai pasakiau jums atvirai.

...Jūs visiškai įvykdėte Vakarų užsakymą. Jūs išdavėte savo draugus, jūs sukėlėte žmonių skerdynes ir užliejote krauju mūsų žemę, nusiaubėte mūsų turtingą ir galingą šalį. Sąžiningus žmones jūs pavertėte atstumtaisiais. Jūs tyčia į valdžią įsileidote mafiją, perėjūnus ir niekšus,

jūs įvykdėte CŽV užsakymą ir už tai buvote apdovanotas Nobelio taikos premija. Tik tai ne Taikos premija, jums skyrė premiją už išdavystę.

Jūs tapote savu tarp svetimų ir svetimu tarp savų.

Jūs iš tiesų esate pats geriausias vokietis.

Tautos išdavikai – nereikalingi. Karo metais tokį žmogų, kuris duodavo kario priesaiką, o paskui pasiduodavo priešams, sušaudydavo. Dabar ne karo metas.

Tačiau teisti jus reikia. Už tėvynės išdavimą.

Teikiu pasiūlymą: perduoti M. Gorbačiovą visuomeninio tribunolo teismui, atimti iš jo Rusijos pilietybę ir pasiūlyti jam išvykti į bet kurią šalį, kuri sutiktų jį priimti.

Jūs išdavikas, nusikaltėlis, žudikas. Būkite prakeiktas!

Aš tikiu, kad jūsų laukia gėdingas Judo galas.

Su didžiausia panieka jums

Česlovas Visockis, nusipelnęs Lietuvos TSR kultūros darbuotojas“.

7 skirsnis

TĖVYNĖ ARBA MIRTIS?

Yra toks stebuklingas žodis, kuriuo 1990-ųjų pradžios Pabaltijo respublikose buvo galima paralyžiuoti bet kurį žmogų. Tas žodis yra OMON'as. Žodis – kulka, žodis – ugnis, žodis – šūvis...

Tiesa, tiek Vilniaus OMON'as, tiek Rygos gyvavo taip trumpai, kad mažai kas spėjo suprasti, už ką kovėsi ir kas tokie buvo šitie vaikinai su maskuojamąja uniforma, kurie griausmingai gynė tuo metu taip nemadingus principus, atkakliai kartodami: „Mes giname savo teisę galvoti kitaip ir elgtis taip, kaip mums liepia pareiga ir priesaika“.

Televizijos žurnalisto Aleksandro Nevzorovo nufilmuoti dešimties minučių trukmės filmukai „Našy“ („Mūsiškiai“) ir parodyti programoje „600 sekundžių“ skambėjo lyg antausis, o patys omonininkai atrodė kaip pavojingi retrogradai, į kurių rankas pateko ginklai. Taip galvojo, žino-

*Telvizijos žurnalistas
Aleksandras
Nevzorovas sukūrė
apie omonininkus
filmą, kuris
1991 metais buvo
prilygintas antausiui
visuomenės
nuomonei.
O praėjus 25 metams
pasirodė esą tiesa.
Michailo Makarenkos
fotografija, RIA Novosti.*

ЗАГОРСК 10/551 66 17/1 1125
ЛЕНИНГРАД ТЕЛЕГРАФНОЕ БЮРО НЕВЗОРОВ АЛЕКСАНДР
ОДИН ОСТАЛСЯ Я ОТ ПЕРВОГО НАБОРА ДЕВЯТЬСОТ Сорок девять ВИТЕБСКОГО
БРАТОВ СУВОРОВА И КУТЮЗОВА ВТЯРМОВОГО АДНАПОЛКА ТЕПЕРЬ НАС
ДВОЕ ЗА РЕПОРТАЖ ИЗ ЛИТВЫ ЗАЧИСЛЯЯ ТЕБЯ СМЫСЛ ВТОРЫМ ВЕТЕРАНОМ
НАШЕГО ПОЛКА ОТ ИМЕНИ ЧЕТЫРЕХ НАБОРОВ ПОГИБШИХ ЛЕТЧИКОВ ЗА
ОСВОБОЖДЕНИЕ БЕЛОРУССКИХ ЛИТВЫ ЛАТВИИ = 399
УЧАСТНИК ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ ЛЕТЧИК ВТЯРМОВИК
КАРТЫНОВ НИКОЛАЙ МИХАЙЛОВИЧ Г ЗАГОРСК МОСКОВСКОЙ ОБЛ
ВАЛОВАЯ ПЕРЕУЛОК ДОМ 4 КВ 59-
ИННИ 1432

Tokios telegramos laidai „600 sekundžių“ buvo siunčiamos, kai buvo parodytas Aleksandro Nevzorovo filmas.
Fotografija iš G.Sapožnikovos archyvo.

ma, ne visi – kita, nuskurdusios, morališkai palūžusios ir absoliučiai nepajėgiančios suprasti, kas vyksta, tarybinės visuomenės pusė juose matė savo gynėjus. Tų dienų maišalynėje tiesiog reikėjo nors kuo tikėti...

Peržiūrinėti Nevzorovo filmus šiandien ir gėda, ir baisu. „Mes kovojame su Pabaltijo fašizmu!“ – labai rimtai pasakoja prieš kamerą vienas iš herojų. Tada atrodė: perdeda. Deja, praėjus ketvirčiui amžiaus, tai tapo tikrove: mes iš tiesų kovojame su Pabaltijo fašizmu...

Ekране – atpažįstamos nuo 90-ųjų pradžios ugninės raidės ir žiemos Vilnius. Barikados. Chaotiškas šaudymas. Tarybų Sąjunga byra akyse, lyg purios žemės gabalas, atitrūkęs nuo skardžio.

– O ką mums patartų daryti tokioje situacijoje draugas Nevzorovas? – klausia šio filmo autoriaus Vilniaus OMON'o vadas Boleslovas Makutinovičius.

– Stovėti! – žybtelėjęs akimis, atsako žurnalistas.

Ir omonininkai stovi – dar nežinodami, kad šalies jie nesulaikys. Kad Lietuvoje jų ištikimybę priesaikai prilygins nusikaltimams žmoniškumui. Ir kad abiejose Lietuvos-Rusijos sienose pusėse su tuo galiausiai visi susitarkys.

„Sudaryti priešininkų pusės asmenų sąrašus, jų adresus ir pažymėti butus“, – beveik urgzdamas į mikrofoną pristato nacionalistų planus

Aleksandras Nevzorovas. Kaip tai nesiderina su gražiomis trispalvėmis juostelėmis ir žvakėmis, kurios iki tam tikro laiko visiems asocijavosi su žodžiais: „Lietuva ir lietuviai“! Praeis tik 8 mėnesiai ir tai taps realybe – gatvėse atsiras proklamacijos su būrio vado atvaizdu, ant kurio kaktos buvo išpjauta žvaigždė ir išdurtos akys, o laikraščiai išspausdins sąrašus asmenų, įtariamų tėvynės išdavimu... Ankstyvųjų 90-ųjų epochos labiausiai odiozinis tarybinis ir Rusijos reporteris pasirodė besąs pats įžvalgiausias.

Jo paties žodžiais tariant, visa tai įvyko dėl kažkokios likimo klaidos.

„Aš atsitiktinai atsiradau tiesos pusėje“, – prisipažino Aleksandras Glebovičius viename interviu 2012-ųjų metų žiemą, visai neužilgo iki to, kai jis vėl tapo aršiu opozicionieriumi. Tėvynė arba mirtis, Tarybų Sąjunga arba pražūtis, „mūsiškiai“ arba priešai: žmogus, kuris prieš save kėlė tik tokį pasirinkimą, prieš 25 metus buvo rūstus ir originalus bei visiškai nesiderino su to meto politiniu landšaftu. Dabartinio antivyriausybinių išsišokėliško elgesio fone šį žurnalistinės praeities epizodą jis, tikriausiai, norėtų permontuoti. Deja: tai įmanoma tik filmuose. Gyvenime – ne.

„Puolimas prieš TSRS
buvo surežisuotas ir įvykdytas“

– *Idomu, kaip jums pavyko „aplenkti posūkyje“ savo kolegas žurnalistus ir snaiperiškai tiksliai pataikyti į dešimtuką?*

– Aš važiauvau į Vilnių, būdamas pripumpuotas tos propagandos, kuri tuo metu dominavo Tarybų Sąjungoje. Vykau įelektrintas žinias-klaidos pasakojimų apie tai, kaip mūsų tankai traiško laisvę mylinčius lietuvius. Tačiau jau ant pirmojo aukos kūno, kurį man parodė lavoninėje, buvo visiškai aiškiai matomas automobilio „Žiguli“ padangos protektoriaus pėdsakas ir nesimatė jokių tanko pėdsakų. Aš puikiai žinojau, kaip atrodo žmogaus, patekusio po tanku, lavonas, kadangi prieš tai buvau Karabache ir pirmajame Azerbaidžano karo etape. Ir dar, aš mačiau žaizdas, padarytas tikrai ne kariniu ginklu, – yra labai nesunku jį atskirti nuo 12 kalibro (*medžioklinio* – G.S) ginklo. Yra, beje, didelė klaida manyti, kad snaiperis – tai tas žmogus, kuris šaudo pasislėpęs. Nereikia nieko demonizuoti ir galvoti, kad ten buvo kažkokie paslaptingi nindžės, kurie šliaužiojo stogais. Tai buvo žmonės iš minios, kurie šaudė iš lygiavamzdžių ir nupjautavamzdžių ginklų. Štai stovėjo kažkur už nugaros vyrukas iš Sąjūdžio ir pleškino...

Mūsų Gynybos ministerijai tai, kas įvyko, buvo didelis netikėtumas. Gynybos ministru tuo metu buvo nuostabus žmogus Dmitrijus Timofejevičius Jazovas. Jis, buvęs frontininkas ir prišaudęs begalę vokiečių, siaubingai bijojo, kad jis pats bus paskelbtas savųjų žudiku. Ir taip buvo jo ištreniruota ir išauklėta visa armija: kategoriškai uždrausta ne tik šaudyti į savus, net galvoti apie tai! O lietuviai, būtent, ir buvo savi. Vilniaus OMON'as, vienintelis kovingas būrys Lietuvoje, tada jau buvo paralyžuotas. Iš kareivių-šauktinių dėl viso pikto atėmė kovinius šovinius. Pažiūrėkite archyvinius vaizdo įrašus, pas juos net automatai be šovinių dėtuvių!

– *Beje, kaip tai atsitiko, kad reikiamoje vietoje ir reikiamu laiku atsirado masė užsienio žurnalistų, o mūsų spaudos ten nebuvo?*

– Spaudos atstovus kviečiasi prodiuseriai, režisieriai-statytojai ir pagrindinius vaidmenis atliekantys aktoriai. O mums ten buvo skirtas žiūrovų vaidmuo. Ir žiūrovų – blogiausiose vietose.

– *Kada jūs supratote, kad tai buvo surežisuotas vaidinimas?*

– Kai pamačiau šitų vaikinų veidus. Aš atsitiktinai atsiradau tiesos pusėje. Tai įvyko todėl, kad man reikėjo apsispręsti su savo simpatijomis: ar man labiau priimtini tie – klykiantys, žviegiantys, isterikuojantys, ar tie – ištikimi savo šaliai, vyriški, nuostabūs, – kaip, pavyzdžiui, Vilniaus OMON'o būrio vadas Boleslovas Makutinovičius ir Pskovo desantininkai. Aš pasirinkau TUOS.

Žvaigždės ir svastikos

– *Ar tiesa, kad išleidus į eterį filmą „Mūsiškiai“, ant jūsų būstinės Piteryje piešė svastikas?*

– Piešė. Persekiojo visais įmanomais būdais, kuriuos tik galima buvo įsivaizduoti. Pradedant kolektyviniais laiškais – tai buvo pagrindinis, tarybinės ir rusų inteligentijos žanras. Laiškus pasirašinėjo visi, ir būtinai isteriškai: kad tai yra šlykšti inscenizacija, melas ir insinuacija. Reikalavo išvyti, uždaryti eterį, kūrė demaskuojančius straipsnius.

Vilniaus OMON'o ištikimybės priesaikai, kurių jie davė TSRS laikais, praėjus 25 metams buvo prilyginta nusikaltimu žmoniškumui.

Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

Buvo toks masinis apspjaudymas, kurio, tikriausiai, mažiau ciniškas žmogus nei aš nebūtų ištvėręs. Neužmirškite, aš buvau pašalintas iš absoliučios šlovės teritorijos, anksčiau laiškus pasirašiusieji mane mylėjo kaip savo sūnų. Ir štai aš vykstu į Vilnių ir vietoje ilgai visų laukto pasakojimo apie „tarybinę agresiją“ staiga pateikiu TAI... Kalbų apie mano papirkimą nebuvo. Čia reikia žinoti Dmitrijų Timofejevičių Jazovą ir tuometinę tarybinę sistemą: tada tiesiog tokia struktūra, kuri užsiimtų papirkinėjimu, neegzistavo. Aš negaliu sakyti, kad buvau tiesos kankiniu. Pirma, tai ne mano vaidmuo. O antra, buvo atsvara – plukė neįtikėtinais nuostabūs laišakai ir telegramos iš visos šalies nuo žmonių, kurie nepriklausė kūrybinės inteligentijos kastai. Lakūnai siuntė savo skraidymo šalmus su užrašu „NAŠY“, karo veteranas, vienintelis likęs gyvas Berlyno šturmo aviacijos pulko vadas, atsuntė man įsakymą, kuriuo jis mane paskyrė į savo pulką. Aš negalėčiau sakyti, kad be šitos paramos būčiau neatsilaikęs. Tačiau tai buvo velniškai malonu. Kaip jūs žinote, aš ne tik nufilmavau „Mūsiškius“ – aš tiesiog užėmiau šias pozicijas ir laikiausi jų 20 metų: mes nieko nežudėme, viskas buvo surežisuota, tai buvo niekšybė, bandymas sugriauti šalį. Aš gyniau savo įsitikinimą: visa tai buvo melas. Vienintelis visoje tarybinėje žiniasklaidoje.

– *Tokiu atveju prašau paaiškinti: kas atsitiko su visais kitais? Visi staiga apako?*

– Įtarti, kad 99,9 procentus publikos papirko Vakarų jėgos, buvo neįmanoma, kadangi tuomet tai dar buvo nepriimta, o banko kortelių dar nebuvo. Šalis buvo visiškai užvaldyta naujosios ideologijos, naujosios demagogijos, nuostabiai išvystytos, kurias puikiai propagavo Anatolijus Sobčiakas ir dar nenusenęs Sergejus Stankevičius. Visa tai buvo išmaniai padaryta, po velnių! Puolimas prieš Tarybų Sąjungą buvo surežisuotas ir atliktas, kaip aš dabar suprantu, labai gudriai. O kas dėl pasiryžimo tikėti... Kas tai yra tikėjimas? Žinių nebuvimas. Štai jūs tikėjote Lietuvos šventumu ir Jazovo bei Kriučkovo ištvirkimu. Kitokių žinių jūs neturėjote, ir aš jų negalėjau jums duoti. Aš jas daviau tik tiems, kas žinojo, kad mūsiškiai nešaudys į tegul ir sužvėrėjusią, pakvaišusią minią. Kad nei Jazovas, nei Kriučkovas negalėjo šaudyti į savus.

– Kodėl jūs, pasakęs „a“, nepasakėte „b“? Ir daugiau nebesakėte Rygos ir Vilniaus omonininkų, kuriuos Lietuva ir Latvija medžioja visame pasaulyje, likimo?

– Nepamirškite, aš tuo metu jau buvau tapęs raupsuotoju. Ne tik Lietuvoje, bet ir visoje tarybinėje žiniasklaidoje mano vardas buvo niekinamas. Būtent dėl filmo „Mūsiškai“.

Likimų atgal nesulipdysi, šalies nesugrąžinsi. Kokie mes dabar, praėjus 25 metams, būtume išmintingi, tai niekaip nebepakeis nei Vilniaus OMON'o vado Boleslovo Makutinovičiaus (*mirė 2015 metų lapkričio mėnesį*, – G.S.) likimo, nei tuo labiau žuvusio „Alfos“ karininko Viktoro Šatskich lemties. Lietuviai gyvens su savo mitu, jie ir toliau juo tikės, jie šiuo mitu kūrė visą savo valstybinę ideologiją, kadangi daugiau nieko, be sausio įvykių, absoliučiai neturi.

...Kitas skirsnis apie tai, kaip omonininkai kovėsi su vėjo malūnais ir kaip jie bandė išgyventi, kai paaiškėjo, jog jie yra niekam nereikalingi.

Atlantai, kuriems nepavyko išlaikyti dangaus

Surinkti juos kartu buvo nelengva, nors jie ir gyvena daugiaaukščio namo toje pačioje laiptinėje Pamaskvėje. Po daugybę metų trukusių vargų buvusiam Vilniaus OMON'o vadui Boleslovui Makutinovičiui pavyko savo kariams šiaip ne taip „išmušti“ kelis butus ir apgyvendinti juos kartu vienoje vietoje.

Ateiti į susitikimą ryžosi ne visi, ir tam buvo pateisinamų priežasčių, – bet keletas žmonių sutiko, jie vienas paskui kitą su namų šlepetėmis leidžiasi į Viktoro Roščino butą ir šaiposi: „Kai tik mes čia prisiregistravome, apylinkės įgaliotinis atbėgo. Klausia: jūsų, tikriausiai, dėl alimentų nemokėjimo ieško? Aha, sakom, ir visų kartu...“

Planavome, kad mūsų susitikimas vyks visiškai kitaip. Kad būrio vadas vėl juos išrikiuos kaip garsiajame Nevzorovo filme, ir visiems žinomam žemu balsu sukomanduos: „Būry! Klausyk kovinio įsakymo!“ O paskui šie atlantai susės ratu ir papasakos apie tai, kaip jie bandė savo akmeninėmis rankomis išlaikyti TSRS dangų...

Deja: Boleslovas Makutinovičius pasitraukė iš gyvenimo, taip ir netaręs savo paskutinio žodžio. Interviu duoti daugybę metų kategoriškai atsisakydavo, nenorėdamas nei savęs aukštinti, nei teisintis. Todėl už jį kalbės ir pasakos būrio istoriją kiti: budinčiosios dalies viršininkas Viktoras Roščinas, analitinio skyriaus karininkas Aleksandras Stepantenko, ekspertas-kriminalistas Aleksandras Stankevičius ir seržantas Jurijus Rachmanas. 25 metai, kurie prabėgo nuo pačių svarbiausių ir pačių šlovingiausių jų gyvenime įvykių, žinoma, paliko savo pėdsaką. Ir reikalas čia ne pražilę plaukai – tiesiog jie visi pagaliau atsikratė iliuzijų. Lietuva vieniems iš jų – tėvynė, kuri iki šiol jiems sapnuojasi. Kitiems Lietuva – rakštis, kurią norėtusi ištraukti ir nebeprisiminti. Visus juos jungia viena – visi jie yra prakeikti tos tėvynės, – geriau jau velnią paminėti, nei Vilniaus omonininką.

„Mūsų name gyvena tikri, gryni omonininkai lietuviai. Aš nesakyčiau jų pavardžių, kadangi jų artimi giminės gyvena Lietuvoje. Aš galiu atvirai kalbėti, kadangi mano mama praėjusiais metais mirė. Man jie

ten nieko nepadarys“, – pasitikėdamas pasakoja Viktoras Roščinas. Visi kiti klausosi įsitempę. Kiekvienas iš jų yra pasirengęs atsakyti už savo žodžius, tačiau, kad neprarasti logikos ir nenukrypti į smulkmenas, geriau pateikti jų kolektyvinį atsakymą.

„Ginklus jie rinko iš visos Lietuvos“

– *Kas yra idėjos organizuoti OMON'ą autorius?*

– Tai buvo įsakymas iš Maskvos. OMON'o būriai tada buvo kuriami visose respublikose, sričių centruose ir milijoną gyventojų turinčiuose miestuose todėl, kad labai išaugo nusikalstamumas gatvėse. Atsirado poreikis padalinių, kurie gebėtų kovoti su masinėmis riaušėmis ir grupiniu chuliganizmu. Vilniaus OMON'o branduolį sudarė Vilniaus patrulinės tarnybos bataliono, kuris buvo vienas iš geriausių patrulinės tarnybos padalinių visoje Sąjungoje, darbuotojai. Į OMON'ą buvo priimami sportinių pasiruošimą turintys žmonės, tarnavę milicijoje. Iš operatyvinių šaltinių mes gaudavome informaciją apie tai, kaip nacionalistai iš Krašto apsaugos departamento siekia apsiginkluoti. Ginklus jie rinko iš visos Lietuvos – iš medžioklės ūkių, sporto sekcijų, iš mokyklų pradinio karinio parengimo kabinetų. Kai prasidėjo visas šitas

Niekam iš buvusių Vilniaus omonininkų vėliau nepavyko įsidarbinti milicijoje. G. Sapožnikovas fotografija.

nacionalistinis pamišimas, į milicijos ginklus daugelis akis spigino. Tačiau patrulinės tarnybos batalionas buvo žinomas kaip „raudonas“, visi žinojo, kad ten geriau nosies nekišti. Ir kai buvo duotas įsakymas perduoti ginklus, Viktoras Roščinas ir vaikinai, sutinkamai su TSRS VRM potvarkiu, paėmė 40 automatų ir juos perdavė OMON'ui, kur jie ir turėjo būti. Būtent už tai Lietuvos prokuratūra visus tuos 25 metus jo ir ieško, o visai ne už 1991 metų sausio 13-ąją. Niekas iš mūsų keturių tuo metu OMON'e dar netarnavo.

– *Kas, jūsų nuomone, iš tikrųjų už visų šitų įvykių slypi?*

– Lietuvos vyriausybė sausio 8 dieną staigiai, net kelis kartus pakėlė maisto produktų kainas. Plius bendras fonas: viešumoje buvo jaučiama tokia įtampa, kad atvirai skambėjo raginimai užgrobti rusakalbių mokyklas ir vaikų darželius. Prie Aukščiausios Tarybos vyko masinis mitingas, ir darbo kolektyvų atstovai pabandė patekti į vidų. Dar nesusiskaldęs Vilniaus OMON'as saugojo Aukščiausią Tarybą, kariai matė, kas vyko pastato viduje. Jame buvo labai daug smogikų. Net seniai nacionalistai – ir tie išlindo, su mundurais ir fašistiniais kryžiais. Ne vieno iš jų rankose buvo vokiški Antrojo pasaulinio karo laikų šautuvai.

– *Kaip jūs vertinate versiją apie trečiąją jėgą, kuri išprovokavo tragediją?*

– Šita jėga buvo Krašto apsaugos departamentas ir Sąjūdis. Mūsų turima informacija, į žmones, greičiausiai, šaudė ir Lietuvos vidaus reikalų ministerijos Kriminalinio skyriaus darbuotojai iš sutrumpinto 5,45 kalibro automato. Prie televizijos bokšto ir telecentro autobusais buvo atvežti vaikai iš vaikų namų. Restoranams ir kavinėms buvo duoti nurodymai paruošti maisto, kuris buvo vežiojamas žmonėms prie Aukščiausios Tarybos, televizijos centro ir televizijos bokšto. Apskritai, viskas vyko taip pat, kaip ir Kijevo maidane, tik aukų buvo mažiau. Šiais laikais žmonės jau prie visko įprato, ir 10, 20, 30 aukų niekam įspūdžio nedaro. O tais laikais tai buvo siaubas – nužudytas žmogus... Vienas iš mūsų tarnavo VRM ekspertiniame kriminalistikos skyriuje ir pagal savo pareigas važinėjo į morgą. Tai štai morgo darbuotojai pasakojo, kad ryte, kaip pradėjo gabenti nužudytuosius, morge buvo kū-

nai, kurių negalima buvo priskirti aukoms nė pagal jokus kriterijus. Lyg juos būtų kažkas surinkęs per parą iš visų nelaimingų atsitikimų vietų artimiausiuose Vilniaus rajonuose ir suvežęs į vieną vietą. Visi šie duomenys buvo perduoti Lietuvos prokuratūrai.

„Aurora“ Neries upėje

– Visi jūs atėjote dirbti į OMONą ne jo klestėjimo laiku – 1991 metų gegužę, kai jau buvo aišku, kad situacija šalyje ne iš geriausių. Nežiūrint į tai, atėjote.

– Tikėjomės, kad viskas stos į savo vietas. Šalis didelė, galvojome, kad jos pabaiga negali būti TOKIA. Pirmomis pučo dienomis mes buvome įsitikinę, kad viskas baigsis gerai. Tačiau kitą dieną ėmėme gerti degtinę...

– Kaip jūs jautėtės, gyvendami tuos kelis mėnesius iki pučo atstumtųjų kailyje? Lietuvoje jūsų bijojo?

– Gerbti – gerbė. Žinojo, kad savųjų skriausti neeisime. Vieni žmonės mums nešdavo duoną ir obuolius, kiti „spjaudė į nugaras“. Vieniems mes buvome didvyriai, kitiems – atstumtieji. Mes visi buvome jauni, karšti, – atrodė, kad jūra mums iki kelių, ir mes nieko nebijome. Ir fotografijas mūsų ant tvorų kabindavo, ir grasinti bandė, tačiau tarp mūsų buvo lyg brolybės jausmas, tad niekas mūsų negąsdino! Lietuvos vadovybė mūsų, žinoma, labai bijojo. Pakakdavo mums kartą pravažiuoti su šarvuočiu už pusantrą kilometro nuo Aukščiausios Tarybos, ir jie tuoj pat sukeldavo ant kojų visas savo ginkluotąsias pajėgas. Mes – viso labo – variklį pašildydavome, iki televizijos bokšto ir atgal nuvažiuodavome – kad šarvuočiai būtų parengtyje, juos reikėjo nuolat pašildyti. O jie iškart imdavo rėkti: eina šturmuoti, šturmuoti eina... Galima papasakoti anekdotinį atvejį? Mums reikėjo pristatyti ataskaitą-pažymą Lietuvos komunistų partijos CK kariniam skyriui, o ten stovėjo kelių milicija. Mes vienas kitą pažinojome, sveikinomės, kadaise kartu dalyvavome operacijose. Išeinam iš mašinos, sakome: „Štai čia geležinkelio bėgius klojame, ir štai ten... Vaikiniai, kas nors iš jūsų gal lokomotyvo mašinistas esate?“ Ne, o ką? Šarvuotį tuoj atva-

rysime, bėgime klosime, o mašinistų pakankamai neturime... Jūs nepatikėsite, kitą dieną per televiziją pranešė, kad šarvuotu traukiniu bus šturmuojama Aukščiausioji Taryba... Mes tada paleidome kitą „anti“ – esą mes iš Piterio atplukdysime „Aurora“ ir ji Neries upe priartės iki pat Aukščiausios Tarybos. Jie ir šituo pokštu patikėjo.

– *Po sausio 13-osios, logiškai galvojant, visuomenėje turėjo atsirasti žmogaus su ginklu baimė...*

– Ne, visa tai buvo labiau panašu į žaidimą. Viskas buvo nauja. Kai kas žaidė nepriklausomybės žaidimą, kai kas gynė savo šalį.

„Kodėl jūs mus paliekate?“

– *Ir taip, pirmą rugpjūčio pučo dieną jūs žiūrite televizorių, antrą geriate degtinę...*

– Ne taip, pirmą dieną mes atkuriamo tarybų valdžią! Kada Maskvoje prasidėjo pučas, į padalinį užbėgo žmogus iš pirmojo skyriaus ir pasakė naujieną: kariškiai, sako, šturmuoja parlamentą. Visi apsidžiaugė: tuoj ateis mūsiškiai, viską gražinsime į savo vietas! O paskui paaiškėjo, kad tai vyksta ne Vilniuje, o Maskvoje. Ir apėmė kažkoks sutrikimo jausmas... Mes tikėjomės, kad stosis pagaliau tvarka, o atsirado dar didesnė betvarkė.

Buvo duotas įsakymas mus nuginkluoti. O mes sudėti ginklų nenorėjome, nes žinojome: beginklius mus tiesiog visus sušaudys. Buvo juokingų situacijų: Pskovo desantininkams sakė, kad OMON'ą šturmuoja Vidaus kariuomenė, ir jeigu tie pabandys omonininkus ginti, tai tankai ir juos sušaudys. Šiaurės miestelyje, kur buvo dislokuota divizija, sakė, kad mus šturmuoja desantininkai. Tai yra, mus visus stengiesi supjudyti tarpusavyje. Tačiau jie nieko nepešė. Karininkai iš Šiaurės miestelio mums paskambino ir pasakė: vaikinai, atvažiuokite, duosime mes jums truputį šaudmenų. Mes klausiamo: „Tai jūs mūsų nešturmuosite?“ Jie sako – jūs ką? Mes bet ką dėl jūsų sudraskysime į gabalus! Mus, kai mes atvažiavome, vos ne ant rankų nešiojo. Tada Vidaus kariuomenės divizija, kuriai mes formaliai priklausėme, atsisakė mums tiekti maistą ir ryšį užtikrinti. Jie nuo mūsų nusigręžė,

nors mes buvome jiems pavaldūs. O visai kitas karinis dalinys mums davė duonos, maisto.

Trečiąją pučo dieną į mūsų būrį atvyko Lietuvos prokuroras Artūras Paulauskas ir vidaus reikalų ministras Marijonas Misiukonis. Ir jie mums įrodinėjo, kad priesaiką galima duoti kelis kartus. Siūlė atiduoti jiems savo vadą. Štai tada galvose gimė mintis, kad galas jau arti...

Pažymėtina, kaip mes persikėlėme į karinio dalinio teritoriją. Sukrovėme visą savo turtą ant šarvuočių, ant priekinio šarvuotio bokštelio privirtinome Lietuvos TSR VRM vėliavą – ją, beje, mes iki pat šiol saugome – ir išvažiuojame į Šiaurės miestelį. Žmonės stovėjo šalikelėse ir žiūrėjo mums pavymui. Jokių praeiksmų – tik gėlės ir obuoliai... Jūs nepatikėsite, bet prie mūsų ėjo ne tik rusakalbiai gyventojai, priedavo vietiniai lietuvių tautybės žmonės, kuriems artima buvo tarybų valdžia, ir kalbėjo: „Kodėl jūs mus paliekate? Mes „miško brolius“ naikinome, o jūs mus paliekate prieš jų peilius?“ Nuo šių žodžių vaikinams ašaros riedėjo...

O Aukščiausioje Taryboje vėl paskelbta kovinė parengtis. Sakė, kad OMON'as eilinį kartą eina jų šturmuoti.

Niekas nenorėjo išeiti, visi tvirtino, kad būrys gali būti išvestas tik visas. Bet mus apgavo, ir ne vieną kartą, net jau po to, kai mus pervedė į karinio dalinio dislokacijos vietą: pradžioje uždraudė vaikščioti su ginklu, o kai nuėjome į valgyklą, ginklus iš mūsų atėmė. O be ginklo mes jau buvome niekas...

Dalis mūsiškių iš darbo išėjo ir pasiliko Lietuvoje, dalis perėjo tarnauti į ginkluotąsias pajėgas, o likusieji išskrido į Maskvą. Boriso Pugo jau nebuvo tarp gyvųjų, bet mums vis tiek atskraidino vidaus reikalų ministro lėktuvą. Į Vilniaus aerodromą mus atvežė karinio dalinio mašinos. Kartu su mumis ketino skristi TSRS VRM komisija, tačiau jos vadovas ponas Demidovas išsigando mūsų pokšto, kad mes užgrobsime lėktuvą ir išskrisime į užsienį, ir su mumis neskrido. 107-osios divizijos karininkai išsirikiavo ant pakilimo tako ir atidavė mums pagarbą. Būsimasis čekėnų prezidentas Aslanas Maschadovas stovėjo prieš mus poza: „Ramiai!“ Tuo metu jis buvo tikras tarybinis karininkas, viso garnizono karininkų susirinkimo pirmininkas. Tad mes jį pažįstame šiek tiek ir iš kitos pusės, nei visi kiti.

– *Apie ką jūs galvojote, kai lėktuvas pakilo į orą?*

– Apie tai, kad tik jis Vilniuje vėl nenusileistų... Kol skridome, niūriai juokavome, ar mums prie nusileidimo tako atvairavo kalinių automobilius? Kadangi mums sakė, kad mus veža į Dzeržinskio diviziją namų areštui. Išlipome iš lėktuvo, eina kažkoks pulkininkas, klausia: jūs iš kur, vaikinai? Iš Vilniaus. Ech, kur jūs buvote prieš kelias dienas? Tada būtume ir tarybų valdžią išgelbėję...

Visus mus paskelbė aršiais pučistais. „Žvalgyba“ mums pranešė, kad yra neviešas nurodymas į statutinę tarnybą nė vieno iš mūsų nepriimti, atleisti iš tarnybos pirmai progai pasitaikius ir kategoriškai buvo draudžiama mus priimti į darbą Maskvoje, Leningrade ir srityje. Ir net jau praėjus keliems metams, kai, pakankamai pasiblaškę po šalį ir išgyvenę sunkius laikus, daugelis iš mūsų bandė grįžti į tarnybą milicijoje, mums atakydavo: „Viso gero“, kai tik išgirdavo, kad mes esame iš Vilniaus OMON'o. Važiuavome į priėmimą, į Gynybos ministeriją. Čia sakėme: mes karininkai, mes į tarnybą norime, kaip tik karas Čėčėnijoje prasidėjo. Tačiau kiekvieną kartą, kai tik mes įsikurdavome, viskas baigdavosi tuo, kad ateidavo atsakymas: jūsų paslaugos mums nereikalingos.

Nuo nulio

– *Kuo pagaliau dirbote?*

– Kas apsauginiu, kas vairuotoju. Daugeliui iš mūsų teko palaidoti ir svajones, ir įgūdžius. Todėl, kad teko dirbti tai, ko gyvenime mes neketinome dirbti. Į organus mūsų nė vieno daugiau dirbti nepriėmė. Buvo vienietiniai atvejai, vaikinai įsidarbindavo, tačiau ne kaip buvę darbuotojai, bet kaip naujai priimti. Pradėdavo nuo nulio. Kai tik parašai anketoje, kad tu Vilniaus omonininkas, – iškart – viso gero...

15 žmonių išvažiavo į Minsko milicijos mokyklą. Ir ten mums pareiškė, kad niekam nereikalingi. Ir ten kažkoks žmogus koridoriuje mūsų klausia: „Jūs iš kur, vyrai?“ O mes su kamufliažine uniforma. „Iš Vilniaus. Paskyrė tarnybai Baltarusijoje, bet niekas nepriima“. „Eikite pas mane tarnauti, į Borisovo miestą, aš – tenykščio vidaus reikalų skyriaus viršininkas“, – pasiūlė jis. Tai buvo pulkininkas Šibalko. Po mėnesio jis

mus dar kartą išgelbėjo – įspėjo, kad į Borisovą atvyko speciali brigada mus suimti. Jeigu jis gyvas, duok, Dieve, jam ilgus gyvenimo metus ir daug sveikatos! O jeigu jau ne – amžinas jam atminimas...

Mes suglumome: ką gi mums daryti? Atvažiavo trys mūsų vaikinai, kurie kartu su Rygos omonininkais išskrido į Tiumenę, ir siūlo: važiuojam tarnauti į Rygos būrį! Atskridome. Ir čia mus tiesiog pritrenkia, kad štai ką tik suėmė Rygos OMON'o vado pavaduotoją Sergejų Parfionovą, – jį iškvietė valdybos viršininkas, jis įėjo – ir latviai čia pat jam rankas užlaužė ir į Rygą išgabeno.

Tiumenės miesto milicijos vadovybė lyg ir palankiai į mus žiūrėjo, tačiau į tarnybą nepriėmė. Siūlė laikinai įforminti draugovinėmis. Bet mes beturėjome po 100-150 rublių, o kilogramas makaronų jau kainavo apie 100. Ir tada vienas iš mūsų pardavė budintiesiems prie įėjimo žieminių kamufliažinės uniformos komplektą, mes nusipirkome bilietus ir išskridome į Maskvą.

– *Jums visiems buvo paskelbta medžioklė?*

– Oficialiai per Interpolą paieška buvo paskelbta trimis žmonėms: Roščinui, Razvodovui ir Makutinovičiui. Tačiau realiai medžiojo visus. Paieškomų žmonių sąrašai labai santykiniai, ir Lietuvos prokurorai juos nuolat, lyg kortų kaladę, keitė. Galite pasakyti – kada šitame sąrašė atsirado tankistas Jurijus Melis? Jau PO TO, kai jis buvo suimtas, taip? Būtent...

* * *

Išsiimu fotoaparata, norėdama juos nufotografuoti. Mirkтели vienas kitam: ką – beretes reikia užsidėti? Užsideda ir akimirksniu tampa atpažįstamais – tais pačiais 1990-ųjų metų omonininkais, kurie per televiziją gąsdindavo žmones prieš miegą. „Roščinai, tu lyg ir remontą bute ruošėsi daryti, taip? – klausia jie buto šeimininko, gudriai apžiūrinėdami baltus tapetus. O gal užrašome ant sienos anglimi: „Mes grįšime!“ ir nusiųskime nuotrauką į Vilnių? A?“

...Kad išvengtų nesusipratimų, nusprendžia sienos visgi negadinti. Kad nesitiktų taip, kaip su šarvuotu traukiniu ar kreiseriu „Aurora“...

Teisingos istorijos pusėje

2015 metų birželyje Lietuvoje netikėtai pasigirdo protingas balsas – teisėjas Audrius Cininas paskelbė išteisinamąjį nuosprendį buvusiam Vilniaus OMON'o vadui Boleslovui Makutinovičiui ir štabo viršininkui Vladimirui Razvodovui, kurie buvo teisiami už akių. „Kaltinimo požiūriu 1991 metais nebuvo įvesta karinė padėtis, nebuvo karinio konflikto nei okupacijos, vadinasi nebuvo sąlygų Ženevos konvencijos nuostatomis įsigaliooti“, – pakomentavo savo sprendimą teisėjas, pripažindamas akivaizdų faktą: bandyti įtariamiesiems suteikti karo nusikaltėlių statusą – yra teisinis absurdas.

Kuo baigsis šis procesas, vienas iš įtariamųjų (Makutinovičius) jau niekada nebesužinos. O štai jo „bendrininko“ Vladimiro Razvodovo bus stengiamasi nepagailėti – reikia gi Lietuvos prokuratūrai kažkaip atsiskaityti už 25 metus beprasmiško darbo. Tarp nesuskaitomos daugybės baltų dėmių Sausio 13-osios tragedijoje, yra Lietuvos istorijoje dar vienas neišspręstas rebusas – Medininkų posto muitininkų žudynės, įvykdytos 1991 metų liepos 31 dieną, būtent tą pačią dieną, kai į Maskvą vizitui atvyko Džordžas Bušas – vyresnysis.

*Vilniaus
OMON'o vadas
Boleslovas
Makutinovičius.
Fotografija
iš G. Sapožnikovas
archyvo.*

Lietuva garbaus amžiaus komunistus Burokevičių ir Jermalavičių, priminsiu, pavogė Minske Bilo Klintono vizito dieną. Matyt, tais laikais vyravo tokia politikos mada. Oficialiai „atpirkimo ožys“ už muitinės posto sušaudymą jau surastas ir nuteistas laisvės atėmimu iki gyvos galvos. Juo, nežiūrint į tai, kad byloje nėra jokių jo kaltės įrodymų, pripažintas buvęs Rygos OMON'o karys Konstantinas Michailovas (Nikulinas). Bet vienam žmogui įvykdyti „amžiaus nusikaltimą“, yra akivaizdžiai ne pagal jėgas. Todėl Lietuvos prokuratūra aktyviai ieško jam malonių kompanionų. Buvęs Vilniaus OMON'o štabo viršininkas Vladimiras Razvodovas kaip kompanionas visus patenkintų.

Kaip jis nebūtų bandęs pakeisti savo likimo liniją, susitikimo su OMON'u jam nebūtų pavykę išvengti. Desantininkas, sambo imtynių kandidatas į sporto meistrus, kuris tarnavo Vidaus kariuomenėje ir vadovavo specialios paskirties kuopai, – kokioje dar pusėje jis galėjo atsirasti 1991 metais, jeigu ne šitoje? Kai prasidėjo neramūs laikai, pasirinkimai buvo du: arba tampa banditu, arba eini pas tuos, kurie su jais kovoja. Pradžioje OMON'as taip ir buvo suvokiamas – kaip kovotojas su banditizmu. Teoriškai gyventojų simpatijos turėjo būti jų pusėje, kadangi nuo banditų siautėjimo vienodai kentėjo visi nepriklausomai nuo tautybės. Tačiau gyvenimas pakeitė tas nuostatas.

„Mūsiškiai ir ne mūsiškiai“

– *Kaip tai atsitiko, kad jūs iš liaudies masių draugų tapote jų priešais?*

– Prasidėjo visų gyventojų pasidalijimas į mūsiškius ir nemūsiškius. 1990 metais, kai valdžią užėmė Vytautas Landsbergis, vyko mitingai, kurie palaipsiui peraugo į masines riaušes. O specialybė, kurią aš įgijau specialioje mokykloje, taip ir vadinosi: „Kova su grupiniu nepaklusnumu ir masinėmis riaušėmis“. Lietuvos TSR OMON'as užtikrindavo visų valstybinių įstaigų – Aukščiausiosios Tarybos, Ministrų Tarybos, Vidaus reikalų ministerijos, – saugumą. 1990 metų lapkričio 8 dieną daugiataūkstantinė rusų ir lenkų minia veržėsi į Aukščiausiosios Tarybos pastatą pasiaiškinti su valdžia. Mus, 30 omonininkų, gyvu skydu išrikiavo tarp Aukščiausiosios Tarybos ir liaudies. Kokiais tik vardais jie mūsų nepravardžiavo, ir ko tik į mus nesvaidė... Mes

*Vilniaus OMON'o štabo viršininkas Vladimiras Razvodovas buvo teisiamas už akių dėl karo nusikaltimų ir buvo... išteisintas! Pagrindas: jokio karo tarp Lietuvos ir TSRS 1991 metais nebuvo.
G. Sapožnikovas fotografija.*

įleidome du žmones į vidų paaiškinti jiems, kodėl mes jų neišleidžiame: viduje sėdėjo smogikai, kurie buvo ginkluoti ne tik peiliais ir armatūra, bet ir koviniais ginklais, ir tik laukė momento juos nužudyti... Po to mitinguotojai patys ėmė raginti minią elgtis ramiau. Bet tūnoje pastate smogikai, per mūsų galvas ėmė provokuoti žmones. Kažkas stvėrė brandspoitą ir karštu vandeniu ėmė lieti minią. Ši suriaumojo... Tiesą sakant, tada mes liaudį nuo šturmo sulaikėme vos-ne-vos.

– *Jūs tikrai žinote apie smogikų ginklus?*

– *Žinoma. Aš savo akimis mačiau jų rankose pistoletus, naganus, Mosino šautuvus ir TOZ'us (sportiniai mažo kalibro šautuvai, – G.S.)...*

– *...iš kurių, tikėtina, praėjus dviem mėnesiams nežinomi snaiperiai ir šaudys nuo stogų sausio tragedijos naktį? Kaip gi jūs, profesionalai, nepastebėjote, kad ruošiama provokacija?*

– Ir pranešimus siuntėme viršininkams, ir atskaitas. Tačiau kol Vilniaus OMON'o vadovybėje tūnojo nacionalistas Erikas Kaliačius, viskas buvo veltui.

– *Tai būrys suskilo dėl nacionalinių priežasčių?*

– Ne visai taip. Vilniaus OMON'as buvo daugianacionalinis, tarnavo pas mus ir lietuviai, ir lenkai, ir rusai, ir armėnai. Dauguma iš jų nepritarė tam, kas vyksta respublikoje, tačiau buvo ir Sąjūdžio šalininkų. Naujųjų metų naktį, kai mus pakėlė pagal pavojaus signalą, kadangi mieste prasidėjo restoranų ir parduotuvių pogromai, mes tarpusavyje vos nepradėjome peštynių: lietuviai mušė rusus ir lenkus, o lenkai ir

rusai – lietuvius. 1991 metų sausio 12-osios naktį Vilnaus OMON'as galutinai susiskaldė į dvi dalis, bet greičiausiai dėl politinių pažiūrų skirtumų – vieni liko ištikimi Tarybų Sąjungai, o kiti – Lietuvai. Visą techniką ir ginklus mes pasiėmėm sau ir persikėlėme į milicijos mokyklą, kuri buvo netoli bazės. Pradžioje su mumis pasiliko pakankamai daug vaikinių, tačiau vėliau žmonės ėmė bėgti nuo mūsų – vieniems šeima reikia rūpintis, kitų giminaičiai lietuviai. Galiausiai mūsų būryje liko tik 12 žmonių. Atvirai kalbant, mane apėmė didelis nusivylimas... Nacionalistai pradėjo mūsų apgulti. Mes pakėlėme visus prie ginklų, išstatėme postus, ir Boleslovas Makutinovičius paskambino miesto karo komendantui pulkininkui Belogorodovui: gelbėk, reikia apsaugos. O tas sako: mane patį apsupo iš visų pusių, luktelk, pabandyčiau susisiekti su desantininkais. Ir tada desantininkai iš Alytaus (*miestas už 10 km nuo Vilniaus, kur tuo metu buvo dislokuotas 97-asis gvardijos parašutinis-desantinis pulkas, – G.S.*) atskubėjo mums į pagalbą – jie pakėlė specialų batalioną, įžengė į Vilnių ir perdavė mums skyrių su dviem šarvuotais desanto automobiliais. Per keturias valandas, lyg ant sparnų, atskrido! Mes buvome jiems be galo dėkingi. Paskui viskas palengva stabilizavosi, mūsų žmonės ėmė grįžti į būrį, ir iki mėnesio pabaigos mūsų būryje jau buvo 80 žmonių. Tad sausio 13-osios įvykiuose mes negalėjome dalyvauti net ir labai to norėdami – buvome užblokuoti savo bazėje minios agresyviai mūsų atžvilgiu nusiteikusių žmonių, kurie mums rėkė, kad mes – priešai... Aš tada atkreipiau Nevzorovo dėmesį į dviprasmiškumą jo reportažo, iš kurio galėjo susidaryti įspūdis, kad mes didvyriškai atsišaudėme Vilniaus televizijos bokšte, o jis numojo ranka – tai, esą, tik televizinis siužetas, žmonės patys viską supras... Žmonės nesuprato: praėjo jau 25 metai, tačiau mums visą tą laiką nuolat tenka įrodinėti, kad mūsų ten nebuvo.

Agresijos amžius

– *Lietuvių visuomenė nuo to laiko pasikeitė? Paprastai, praradimų ir skausmo metu žmonės tampa humaniškesni...*

– Priešingai, tapo agresyvesni. Ypatingai tai pasireiškė tarp mano

kartos ir jaunesnių atstovų. Vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonės reaguavo kitaip, kadangi jie žinojo, kas tai yra Tarybų Sąjunga ir normalus žmonių gyvenimas. Kai palengva viskas stojo į savo vėžes, mes pradėjome savo karius išleisti aplankyti šeimų. Nuvykau ir aš. Išeinu iš savo buto, priešais laiptais kyla mano kaimynas, Algis, jis tarnavo Krašto apsaugos departamente ir gyveno priešais mane. Jis su savo žmona buvo prieš mane nusiteikęs taip priešišškai, kad, kai mes atsitiktinai susitikome ant laiptų, net drebėjo. Paskui į mano buto duris pasibeldė šito Algio tėvas, atsiprašė ir mano žmonai pasakė: perduokite savo vyrui, kad jis taip atvirai namo daugiau nevažinėtų, kadangi sūnus davė įsakymą surengti čia pasalą. Nuostabus buvo senolis! Aš vėliau jo netgi paprašiau, jeigu kas, prižiūrėti mano šeimą, kadangi ir duris buvo padegę, ir stiklus išdaužę... Bet ne visi buvo tokie: kiti lietuviai, priešingai, mus palaikė. Nepažįstami žmonės rinko mums pinigų ir maisto produktus, kadangi tik kovo mėnesį Boriso Gromovo, kuris tuo metu buvo pirmuoju vidaus reikalų ministro pavaduotoju, įsakyta mus pervedė Vidaus kariuomenės 42-os divizijos žinion. Tik tada mums atsirado ir uniforma, ir aprūpinimas, ir maitinimas normalus. Ir žmonių padaugėjo. Buvo ir ypač vertingų pastiprinimų – pas mus į OMON'ą perėjo kriminalinės paieškos majoras Aleksejus Antonenko, kuris perėmė būrio operatyvinio skyriaus vadovavimą. Vėliau būtent jo dėka pavyko išgelbėti ne vieną iš mūsų.

Karo žaidimai

– 1991 metais viešosios informacijos priemonėse dažniau buvo minimas Rygos OMON'as, o ne Vilniaus.

– Tai tik Rygos OMON'o vado Česlavo Mlyniko dėka. Aš – kariškis, ir šitie milicijos aplinkos žaidimai man buvo nepriimtini. Aš visada sakydavau: karinis padalinys privalo veikti tiksliai pagal statutą. O Makutinovičius ir Mlynikas – milicininkai, vienas politinės dalies pavaduotojas, kitas – apylinkės įgaliotinis, – jiems tai buvo bravada, karo žaidimai, todėl jie susidraugavo su Aleksandru Nevzorovu ir kartu su juo filmus suko išsijuose. Mes su Aleksejumi Antonenko dūsavome:

cirkininkai, paskui jiems patiems visa tai atsirūgs! Boleslovui tiesiai sakėme – nereikia afišuotis, paskui verkti gali tekti. „Ne, – atrėždavo jis, – mes turime būti pirmuose naujienų puslapiuose...“

– *Tai jūs ir buvote – ypač tuo metu, kai su entuziazmu ėmėte triuš-kinti muitinės postus. Jūs tai darėte gavę įsakymą ar jūs taip įsivaizdavo savo pareigą?*

– Tiesą sakant, šie išpieštų vagonėlių su šlagbaumais, ant kurių buvo lietuvių kalba užrašyta: „Muitinės kontrolė“, neegzistuojančios sienos gyventojai tik plėšė žmones. Žmonės pas mus būriais ėjo skūstis dėl jų. Mes pranešėme Maskvai. Iš ten atėjo aškus ir konkretus įsakymas: kad nebūtų jokių muitinės postų, kadangi visa tai yra Tarybų Sąjungos teritorija. Jokių problemų: mes nedidelėmis grupėmis apsilankėme visuose postuose ir padarėme tvarką. Vėliau mus bandė apkaltinti, esą mušėme žmones, tačiau mes ne kvaili – viską nufilmavome... Kiekvieną savo žingsnį įrašėme, kadangi žinojome, kad tai gali atsiliiepti mums. Viskas vyko maždaug taip: mes iš „muitininkų“ atimdavome ginklus, nuplėšdavome skiriamuosius ženklus ir sakydavome – nešdinkitės iš čia, kol jums į sprandą neužvažiuosime. Na o tie, kurie priešinosi, gaudavo rimčiau. Vagonėlius sudegindavome, teritoriją atlaisvindavome. Žmonės skundėsi mums ir dėl Medininkų posto, sakė, kad iš vairuotojų jie atima viską, kas turėjo vertę. Mes parengėme operaciją, pasiuntėme ten savo žmones su videokameromis. Ir tai viskas! Kasetės, kurias mes paskui perdavėme prokuratūrai, iš baudžiamosios bylos dingo.

– *Jūs pamenate „muitininkų“ nužudymo naktį?*

– Ateinu į darbą, budintysis raportuoja: Medininkuose sušaudė postą, bet mūsiškai visi buvo čia, niekas niekur nebuvo išvykęs. Aš tiesiog suakmenėjau... Lėkiu pas vadą – jis taip pat šoke. Pirma, ką aš pagalvojau, – dabar viską suvers ant mūsų. Taip ir buvo: pirmuoju pareiškimu dėl visko apkaltino omonininkus. Sakė, kad yra liudytojas, kuris išgyveno. Jis visiškai prarado atmintį, tačiau iš pokalbių atpažino Razvodovą, Makutinovičių, Nikuliną-Michailovą ir dar kelis Rygos omonininkus... „Kas per kliedesiai?“ – sakau. Nei aš jo, nei jis manęs akyse nesame matę, kaip jis iš kalbos galėjo pažinti, kad tai buvau aš? Aš tą naktį buvau namuose. Norite patikrinti? Prašom. Aš turiu sargą

– kaimyną, Krašto apsaugos departamento skyriaus viršininką, – paklauskite, kur aš buvau. Šis vėliau patvirtino: aš patikrinau, Razvodovas buvo namuose. Triukšmas kilo baisus! Niekas nieko negalėjo suprasti. Omonininkai prieš tai muitinės postus niokojo? Niokojo. Ir čia – bac, žudynės... Pabandyk dabar įrodyti, ka nesi kupranugaris. Aš taip suprantu, Landsbergiui ir jo kompanijai reikėjo įkaitinti visuomenę, kadangi kaltinimai ant mūsų liejosi upe.

– *Kuriuo momentu ir kodėl šioje byloje sušmėžavo Rygos OMON'o šešėlis?*

– Mes su jais palaikėme ryšį, važinėjome vieni pas kitus – reikėjo dalintis patirtimi, tuo labiau, kad aš buvau kilęs iš Latvijos. Gali būti, kad tiesiog pasinaudojo momentu, kai Rygos omonininkai nakvojo mūsų bazėje, ir pranešė kam reikia? Mūsų būryje vadinamųjų „žvalgų“ buvo iki valiai, mes patys net keturis demaskavome, – kiek dar liko neišaiškintų?

Aš žinau, kad tai padarė ne omonininkai. Mes turėjome informaciją apie kontrabandistus – esą baltarusių banditai ketino pervežti per sieną didelę partiją kailių, o lietuvių grupuotė – partiją narkotikų, ir kažko jie tarpusavyje nepasidalino. Sprendžiant pagal fotografijas ir videoįrašus, kurie buvo padaryti tuoj pat po muitininkų nužudymo, galima teigti visai tiksliai: mes taip nedarome. Mes būtume įjėgę, ištempę muitininkus į kiemą, suguldę juos ant žemės ir išvažiuę. Taip, aš puikiai žinau savo vaikus, – jie būtų ten viską` išdaužę į šipulius. O ten, kaip rodo fotografijos, ant stalo liko net butelys degtinės su užkanda neliesti, o patys „muitininkai“ su skylėmis pakaušyje gulėjo, gražiai sukrauti į krūvą.

„Milicija gaudė mus lyg nusikaltėlius“

– *Iki Vilniaus OMON'o išformavimo buvo likusios kelios savaitės. Kaip gyveno paskutines savo dienas būrys Lietuvoje?*

– Rugsjūčio pabaigoje, po nepavykusio pučo, į mūsų bazę ėmė dažnai lankytis viršininkai. Vietoje generolo Uschopčiko vadovauti Šiaurės miestelio motorizuotų šaulių divizijai buvo paskirtas pulki-

ninkas Frolovas. Jis keletą kartų buvo atvykęs į būrį ir ultimatyviai reikalavo, kad mes sudėtume ginklus ir paliktume bazės teritoriją. Aš ilgai kentėjau, o paskui pasakiau: pulkininke, eik iš čia ir daugiau niekada nebesirodyk! Mes tada su juo stipriai susikivirčijome. Iš Maskvos atvyko vidaus reikalų ministro pavaduotojas generolas majoras Demidovas. Klausimas buvo – perdislokuoti būrį arba jį išformuoti. Frolovas sakė: reikia būrį išformuoti, omonininkai – nusikaltėliai.. O Šiaurės miestelyje buvo karininkų sąjunga, kurios pirmininku buvo pulkininkas Maschadovas. Girdėjote apie tokį? Aš vėliau Čechėnijoje prieš jį kariavau, tačiau tuo metu su juo kartu gėrėme degtinę. Tikras vyras, nuostabus karininkas. Ir visi jie buvo už Tarybų Sąjungą, mūru už ją stojo. Ir jis pasakė: jeigu reikia pagalbos – Šiaurės miestelio teritorija visada jūsų žinioje. Mes surinkome viską, sukrovėme į mašinas ir visą techniką su visu turtu pergabenome ten. Būrį galiausiai išformavo. Didžiąją dalį žmonių – apie 89 žmones – lėktuvu išskraidino į Maskvą. Techniką ir ginklus perdavė Lietuvai.

– *Kaip jus sutiko tėvynė?*

– Tai atskira tema. Grįžome mes visai ne didvyriai. Daugelis iš mūsų buvo gimę Pabaltijyje ir iki tol Rusijoje nebuvo gyvenę nei dienos. Mane paskyrė į Vidaus reikalų akademiją. Po kurio laiko kurso vadovas mane kviečia pas rektorių ir į ausį sako: atsargiau, ten tavo tėvynainiai atvyko. Kokie dar tėvynainiai? Lietuviai iš prokuratūros. Įeinu į kabinetą, sėdi dviese: „Laba diena, laba diena“..

Tyrėjas ir tardytojas, vienas iš jų mane pažinojo asmeniškai, specialiai atvyko, kad mane atpažintų. Ir rektorius man sako: drauge majore, jums derėtų vykti į Lietuvą, duoti parodymus, kad pašalinti įtarimus.. „Jūs suprantate, kad iš ten aš jau nebegrįšiu?“ – klausiu. „Kaip tai – nebegrįšite?“ – jis, mokslo žmogus, tiesiog negalėjo suprasti, kaip tai gali būti... Aš išėjau į koridorių, priėjau prie lango ir matau: prie įėjimo stovi trys juodos „Volgos“ ir šeši jaunikliai civiliais rūbais, o pirmame aukšte dar trys sargauja. Iššokau per tualetą antrame aukšte langą, per galinį kontrolės postą patekau į bendrabutį, greitai persirengiau ir išėjau. Paskui jau Aleksejus Antonenko man pasakė, kad iš Lietuvos į Maskvą buvo pasiųsta 70 žmonių mus visus suimti. Maža,

kad lietuviai gaudė – Maskvos milicija mus gaudė lyg nusikaltėlius.

1992 metų pradžioje Jelcinas davė nurodymą grąžinti į tarnybą karininkus, kurie pageidauja tęsti tarnybą Rusijai. Mane pašaukė į Novosibirsko OMON'ą. Paskui pasirodė emisaras ir pasiūlė padėti Abchazijai. Buvo suformuotas būrys iš Vilniaus ir Rygos bendradarbių, ir mes išvykome. Ten mus vėl išdavė ir išvedė į minų lauką. Tada mūsiškių krito nemažai. Aš pats buvau rimtai kontūzytas.

Persivedžiau į Sankt Peterburgą, stojau į tarnybą FBVT (*Federalinė bausmių vykdymo tarnyba, – G.S.*) ir tapau Vidaus kariuomenės specialiosios paskirties būrio „Taifūnas“ vado pavaduotoju. Dvi komandiruotės į Čėčeniją, Specialus greitojo reagavimo būrys ir galiausiai atsistatydinau – kontūzija nuolat save primindavo. Viskas buvo gerai iki to momento, kol nepaskambino iš Interpolo ir nepasakė: tu esi stebimas. Jeigu išvažiuosi į užsienį, būsi suimtas. Taip aš sužinojau apie savo teismą už akių.

Savų nepaliekame likimo valiai?

– Tai pavadinti tarptautiniu cirku būtų netaktiška. Politinis farsas! Tai, kad iš mūsų bando padaryti karo nusikaltėlius ar tiesiog nusikaltėlius, – tiesiog nesąmonė. Jau 25 metai man siunčia dokumentus dėl mano ekstradicijos. Keletą kartų buvo atvažiavę vyrai iš milicijos: jūs, kaip Lietuvos pilietis, privalote išvykti. Aš jiems sakau: aš esu milicijos papulkininkis pensijoje, tarnavau Rusijoje – kodėl aš staiga tapau Lietuvos piliečiu? Jie nustebę žiūri į pasą, atsiprašo ir išeina. Aš pats asmeniškai ėjau pas Generalinės prokuratūros Ekstradicijos skyriaus viršininką, jis man sakė: nesijaudinkite, mes savų neišduodame. Keletą metų buvo tylu. Paskui, matyt, prasidėjo kažkokia nauja politinė banga, ir vėl... Neseniai šeštą valandą ryto beldimas į duris – atidaryk! Stovi trys žmonės, berniukščiai, gal 22-23 metų, teismo vykdytojai. Sako: yra teismo pirmininko nurodymas dėl to, kad jus reikia pristatyti į Kirovo rajono teismą, ir bando man rankas užlaužti. Aš sakau: berniukai, nedarykite kvailysčių, nežiūrėkite, kad aš senas, aš tuoj visus išgrūsiu iš čia su durimis, ir bus precedentas. Geriau taikiai išsiski-

riam. Trumpai tariant, teko juos išmesti... Susitarėme, kad į teismą aš atvyksiu pats. Tačiau mano žmona išsigando, paskambino mano buvusiems tarnybos draugams. Kol aš nuvažiauvau, ten jau stovėjo visas būrys mūsiškių. Teismo pirmininko pavaduotojas paskui labai ilgai atsiprašinėjo.

Aš nieko neteisėto neįvykdžiau. Aš buvau ištikimas priesaikai, vykdžiau konkrečius įsakymus, kuriuos man duodavo vadovybė. Jeigu vadovybė savo įsakymų atsisako, tai tegul tai lieka vadovybės sąžinei. Aš iki šiol savo vyrus matau tokius, už kuriuos galvą guldysiu. Pačiam vyriausiam iš mūsų tada buvo 27 metai. O šiandien jie visi jau žilais plaukais...

Tarybinis Robinas Hudas

Nuo Lietuvos sienos iki šito namo – tik 12 kilometrų: atrodo, galima rankomis ją, Lietuvą, paliesti, – bet pavojinga.

Buvęs Vilniaus OMON'o vado pavaduotojas operatyviam darbui Aleksejus Antonenko seno baltarusiško kaimo pakraštyje statybą 1991 metų vasarą stengėsi užbaigti kuo greičiau, lyg nujausdamas, kad iš Lietuvos teks visgi išvykti. Galvojo, kad, jeigu kas atsitiktų, jam ir jo būrio vyrams čia būtų galima pasislėpti. Vieta saugi, toli nuo svetimų akių: jeigu ne vietinis kunigas – mes būtume taip ir neradę jo painių miško keliukų labirinte.

Lyja, iš mikroautobuso pirmieji iššoka vyrai, automobilio langai užtamsinti – labai jau pavojingas mašinos turinys tam, kuris jau daug metų gyvena taikiklio zonoje. Įdėmus namų šeimininko žvilgsnis degina it žaibas.

– Aš gimiau Vilniuje, mama – lenkė, tėvas – ukrainietis. Kai man sukako 16 ir aš turėjau pasirinkti tautybę, pasakiau, kad noriu būti rusu. O man sako – negalima, reikia rinktis pagal tėvų tautybę. Teko užsirašyti lenku. Kaip mano tėvas pateko į Pabaltijį? Kai Lietuva buvo išlaisvinta 1944 metais, Antanas Sniečkus, pirmasis Lietuvos komunistų partijos sekretorius, paprašė Rusijos pagalbos, buvo reikalingi specialistai, kadangi visi inžinieriai, kurie buvo, paspruko į Vakarus. Todėl pirmas į žvalgybą išvyko mano brolis, jis tuo metu buvo tik baigęs šaldymo įrengimų specialisto mokslus technikumė ir parašė tėvui, kad galima gauti darbą.

Aš Vilniaus vidaus reikalų organuose išdirbau dvi dešimtis metų. Kriminalinė paieška buvo daugiau rusakalbių organizacija, lietuviai daugiau dirbo KSNGS (Kovos su socialistinės nuosavybės grobstymu skyrius) arba ministerijoje – ten, kur vietelės šiltesnės. O rusus mesdavo juodą darbą dirbti. Nuo pat pradžių mes žinojome, kad esame antros rūšies žmonės. Bet nepykome. Apie 1987-uosius metus, kai visi jau nustojo žavėtis Gorbačiovu, lietuviai ėmė mums už nugaros šnabždėtis. Anksčiau mūsų santykiai buvo puikūs, o dabar jie ėmė vengti bendravimo su mumis. Sąjūdžio lozungai apie demokratiją ir laisvę vi-

liojo žmones, tik aršūs komunistai matė čia ereziją, o visiems kitiems buvo įdomu, kas iš viso to išeis. Tačiau buvo tikėjimas tuo, kad net Lietuvai atsiskyrus nuo Tarybų Sąjungos, vis tiek bus galima gyventi ir dirbti. Galų gale, kriminalinė paieška – tai kova su nusikalstamumu, o nusikalstamumas yra prie bet kurios valdžios. Tačiau viskas tapo aišku, kur mes einame, kai 1989 metų rudenį Sąjūdis surengė savo pirmąjį suvažiavimą, į Sporto rūmus suvažiavo delegatai iš visos Lietuvos, ir viską, kas ten vyko, transliavo lietuviški televizijos kanalai. Ir kai aš išgirdau, kokių būdu ketinama spręsti mūsų likimą, viskas tapo aišku.

Šliaužiantis genocidas

– Jūs supratote, kad tyliai išlaukti nuošalyje jums nepavyks ir vis tiek teks kariauti?

– Maždaug nuo 1987 metų aš ėmiau atidžiau stebėti ir klausytis visko, kas dėjosi, ir galvoti apie tai, ar yra alternatyva? Buvo jau aki-vaizdu, kad Gorbačiovas yra jeigu ne išdavikas, tai – kvailys. Mes įpratome pasitikėti savo vadovais, o čia tokie dalykai... Viskas ėmė vystytis didėjančiu greičiu, štai lietuviai su tavimi jau nebesikalba. Jeigu anksčiau buvę bendražygiai tavęs tiesiog vengdavo, tai dabar staiga tavęs su užuojauta klausia: tu ruošiesi išvykti iš Lietuvos ar ne? Aš sakau – o kur man važiuoti? Aš čia gimiau, tai mano gimtasis miestas. Kai jie pareiškė, kad Lietuvoje bus tik lietuvių kalba ir visokių įstatymų priėmė, kitą dieną visose troleibusų stotelėse skelbimus lietuvių kalba iškabino, o buvusius skelbimus rusų kalba peiliu nuskuto. Tai atrodė taip nepadoriai... Ir eini per miestą, prieini stotelę, pamatai tai – ir lyg spjūvis tau į veidą. Nusivalai tyliai ir eini toliau, už 200 metrų kita stotelė – o ten dar vienas spjūvis... Pamenu, gegužės 9-ąją mes su draugais norėjome dalyvauti Pergalės dienos eitynėse Gedimino prospekte, kuris anksčiau vadinosi Lenino. Prisijungiame prie kariškių kolonos, kuri žengia rikiuotės žingsniu, o kažkokia moteris šnypščia mums pavymui: „Parazitai“. Ir man tai pasirodė labai keistai... Einame toliau – atleikia studentų gauja, rékia : „Gėda, gėda, gėda!“. Ir vos ne spjaudosi ant mūsų.

*Buęs Vilniaus OMON'o
vado pavaduotojas
Aleksejus Antonenko
iš Lietuvos išvyko po to,
kai su juo bandė susidoroti
ir žiauriai sumušė.
Bet jis išgyveno.
G. Sapožnikovos fotografija.*

– Šitas nacionalizmo žvėriūkštis, kuris 1980-ojo dešimtmečio pabaigoje lietuviuose sujudėjo, prabudo pats ar jį kažkas pažadino?

– Žmones kurstė viešosios informacijos priemonės. Ir daroma tai buvo netiesiogiai. Aš tai pavadinčiau „šliaužiančiu genocidu“. Net nusikaltėlius ėmė skirstyti į savus ir svetimus. Per televiziją visada pabrėždavo, kas padarė nusikaltimą – rusas, lenkas ar lietuvis. Ieškodamas alternatyvų, ėmiau vaikščioti į mitingus. Man labai patiko Valerijaus Ivanovo idėja dėl to, kaip išspręsti nacionalinį klausimą. Taip pat, kaip jį sprendė Tarybų Sąjungoje: jeigu Vilniuje lietuvių ir nelietuvių santykis yra 50 proc., vadinasi, visi valdininkai, deputatai ir ministrai taip pat turi būti skiriami ta pačia proporcija. O lietuviai prieštaravo, kai su jais ta tema kalbėjomės. Jie sakė: iš kur jūs gausite tiek protingų rusakalbių?

Matote, visa ta lavina jau ritosi, ritosi... Galiausia atėjo 1991 metų sausis. Aš jau buvau idėjinis Sąjūdžio priešinininkas, stovėjau su minia Aukščiausios Tarybos kieme, kai Landsbergis persigandęs išlindo per langą antrame aukšte. Galbūt, jeigu tuo metu žmonės būtų įsiveržę į vidų ir pribaię šitą valdžią užuomazgoje, viskas būtų buvę kitaip. Tačiau nepavyko. Beginkliai neišdrįso kilti prieš ginkluotuosius.

Kas plėšė „muitines“?

– *Jūs perėjote į OMON'ą, kai viskas jau buvo įvykę – ir sausio 13-osios įvykiai, ir būrys jau susiskaldė. Kodėl laukėte iki gegužės?*

– Aš ir anksčiau norėjau ten pereiti eiliniu kariu, bet manęs nepriėmė. Man pasakė: tu turi puikią galimybę mums talkinti, kadangi esi įvykių sukuryje. Aš būriui teikiau daug vertingos informacijos.

Pavyzdžiui, apie tai, kaip 1991 metų gegužę Baltarusijos-Lietuvos pasienyje buvo nužudytas Baltarusijos milicijos apylinkės inspektorius kapitonas Aleksandras Fijasas, ko labai nenori prisiminti Lietuvoje.

Jis važiavo nuosavu automobiliu į Vilnių su žmona ir vaikais. Ten stovėjo „muitinės“ vagonėlis, jis šitiems apsišaukėliams nepakluso ir važiavo tiesiai per šlagbaumą. O krūmuose lindėjo slaptas šaulys, ginkluotas dviavamzdžiu, ir iššovė jam į nugarą. Vaikiną, kuris šaudė, sulaukė ir pasodino į LSI (*laikino sulaikymo izoliatorius*, – G.S.), o aš tuo metu kaip tik dirbau rinkdamas informaciją iš sulaikytųjų kamerose. Aš jam parūpinau „gerą“ kameros draugą, pasodinau į kamerą savo žmogų, kuris vėliau papasakojo, kaip prokurorai mokė jo kameros draugą, ką reikia kalbėti. Nusikaltimo vaizdas buvo aiškus, tačiau spaudoje viskas buvo nušviesta taip lyg Fijasas pats pirmasis išsitraukė ginklą... Vaikinas, kuris šaudė, vėliau buvo išteisintas, kaip veikęs nepriekaištingai pagal instrukciją.

– *Dviem mėnesiais vėliau įvykdytų Medininkų „muitininkų“ žudynių buvo galima tikėtis?*

– Išvakarėse mes sugalvojome ten įvykdyti savo operaciją. Reikalas čia, kad mus pasiekė informacija, jog šitoje „muitinėje“ bedieviškai apiplėšiniejami žmonės. Šis postas pas juos buvo numeris vienas, per jį ėjo didžiausias transporto sriautas – ir vilkikai, ir lengvosios mašinos, – „muitininkai“ iš visų rinko kyšius. Po pamainos jie vykdavo į kieno nors vasarnamį, sukraudavo prisiplėštą turtą ir dalindavosi. Toks pats plėšikavimas, mūsų duomenimis, vyko ir oro uosto muitinėje. Bendradarbis pažadėjo ten įdarbinti mūsų žmogų su kamera, kad šis nufilmuotų, kas ten vyksta. Ir mes nusprendėme, kad, jeigu yra tokia galimybė, reikia nufilmuoti ir Medininkus, o vėliau parodyti tai per „kasperviziją“ – taip tada vadinosi Burokevičiaus televizija. Tuo tikslu 1991 metų lie-

pos 29-ąją aš su savo kolega, taip pat milicijos majoru, kuris prieš tai, kai perėjo dirbti pas mus, dirbo KSNGS, išvykome ten. Sumanymas buvo toks: priešais „muitinės“ postą, truputį žemiau, augo alksnių ir drebulės krūmokšniai – mes norėjome ten pasodinti du mūsų skyriaus žmones, kurie anksčiau dirbo išorės stebėtojais. O Baltarusijos teritorijos pusėje suradome vietą, kur galima buvo pastatyti galingą anteną turinčią vadavietės mašiną ir ten turėjo sėdėti mūsų inžinierius bei pagrindinė grupė su videokamera. Išorės stebėtojai fiksuoja, ką apiplėšė, perduoda mums sutartą frazę, mes šitą mašiną sustabdome ir apklausiamo.

– *Kažkas jus aplenkė? Ar apie jūsų sumanymą „pranešė“?*

– Negalvoju, kad pranešė. Nežinau... Mes pranešėme Makutinovičiui. Jo kabinete kabojo mokyklinė klasės lenta, aš jam nubraižiau schemą, kas ir kaip. Ir išvykau namo ilsėtis. O kai kitą dieną atvykau, žinia apie Medininkus trenkė lyg žaibas iš giedro dangaus...

– *Jūs iškart supratote, kad tai buvo spąstai?*

– Ne, aš apie tai negalvoju. Mes jau buvome pripratę, kad viskuo kaltina mus. Kasdien kažkokie žmonės šlaistėsi aplink bazę, auklėtojos atveddavo vaikučius, ir lygiai taip pat, kaip dabar Ukrainoje, rėkia: „Komunistus ant šakos!“, taip tada našlaičiai iš vaikų namų rėkė: „OMON – lauk! OMON – tai ŽIV Lietuvos kūne!“. Prieš tai, kai aš atėjau dirbti į būrį, vaikinai dažnai vykdavo į reidus, kad nutrauktų neteisėtų muitinės postų veiklą, tai vėliau Maskva tai uždraudė. Kategoriškai! Ir ne šiaip sau uždraudė, bet ir atsiuntė savo emisarą – papulkininkį iš TSRS VRM viešosios tvarkos apsaugos valdybos, kuris gyveno mūsų bazėje ir visą dieną sėdėjo Makutinovičiaus kabinete. Mes į šitas „muitines“ nustojo me važinėti, tačiau ir po to griovimai tęsėsi. Visi OMON'o ginklai buvo atšaudyti – jokių klausimų dėl to mums nebuvo.

„Aš myliu TSRS“

– *Jūs, kaip buvęs operatyvininkas, turite savo versiją?*

– Teoriškai galima teigti viską, kas tik įmanoma. Mes galvojome, kad tai padarė Krašto apsaugos departamentas todėl, kad diskredituoti OMON'ą. Mes maksimum ką galėjome padaryti – tai priversti

„muitininkus“ padaryti dešimt atsispaudimų nuo grindų, pasakyti: „Aš myliu TSRS“ ir pasiūsti juos pėsčiomis į Vilnių. O čia buvo demonstratyvi parodomoji akcija...

Tyrimo metu, kurį kartu darėme ir mes, ir VRM, ir KGB, ir Lietuvos prokuratūra, buvo keliamos įvairios versijos. Versiją, kad tai galėjo įvykdyti patys lietuvių oficialių struktūrų atstovai, prokuratūra tyrė taip pat. Mes su oficialiais tyrėjais ryšių nepalaikėme, tačiau mums buvo žinoma, kad žmones nužudė ne tame namelyje, kuriame rado kūnus, kadangi kulčių skylių nei grindyse, nei sienose aptikta nebuvo, buvo rastas tik kraujas... Keturi iš nužudytų „muitininkų“ buvo ginkluoti – du kariai iš būrio „Aras“ buvo ginkluoti automatais ir du buvo iš kelių policijos – taip pat ne pėsti, – jeigu kas, nedelsiant išsitraukdavo ginklus. Tačiau kažkodėl nė vienas nepasipriešino. Ką tai sako? O tai, kad operacija buvo kruopščiai suplanuota.

Maždaug praėjus savaitei po įvykių Medininkuose, buvo pabandyta įvykdyti dar vieną provokaciją, apie kurią mažai kas žino. Respublikoje buvo paskelbtos net kelios gedulo dienos. Landsbergis rengė isteriškas laidas per radiją ir televiziją dėl to, kad su OMON'ų reikia susidoroti, kadangi jie žudikai, ir visus paragino surengti trijų dienų piketą prie mūsų bazės. Mes gavome informaciją apie tai, kad yra parengta operacija „Audra“. Esmė – surinkti į piketą kiek įmanoma daugiau žmonių, sukelti neramumus ir nušauti kelis žmones ir vėl apkalinti mus. Minia turėjo apsupti pastatą ir pasistengti patekti į vidų – ir tada OMON'as pats bus priverstas išlaisvinti bazę. Tokia versija buvo pateikiama žmonėms.

Mes supratome, kad bet kuriuo atveju būsime nedėkingoje padėtyje, todėl kreipėmės į žmones per televiziją ir papasakojome jiems, kad yra ruošiamas provokacija. Apskambinome Maskvos ir Leningrado redakcijas. Žurnalistų, tiesa, pas mus atsiuntė nedaug. Bet prasidėjus mitingui keletas žmonių – korespondentai ir omonininkai su videokameromis, – sėdėjo ant stogo.

Dramatiškiausia buvo antroji piketo diena. 17.00 val. mums pranešė, kad iš Krašto apsaugos departamento išvyko du ekipažai, pasikrovę dėžių su ginklais. 17.30 val. iš pro šalį važiuojančių automobilių nežinomi

*O viskas prasidėjo nuo karo
su simboliais. Nuotraukoje:
Vilniuje keičiamas
valstybinis herbas.
Verčiami paminklai
tarybiniams didvyriams.
Fotografija
iš G. Sapožnikovos archyvo.*

asmenys apšaudė Vidaus kariuomenės divizijos štabą. 17.55 val. mums buvo blokuotas radijo ryšys. Buvo aišku, kad yra ruošiamas puolimas... Ir tikrai: lygiai 18.00 val. bazę ėmė supti jauni žmonės, bet ne mitinguotojai – mitingavo daugiausiai agresyvios senutės. Paskui buvo paleista serija šuvių viršum galvų tiems, kurie buvo ant stogo, tačiau niekas nenukentėjo. Ar nenorėjo pataikyti, ar nepataikė iš tiesų. Būrio vadas davė įsakymą visiems postams skubiai slėptis pastato viduje.

Aš išbėgau pas mitinguotojus: „Eikite iš čia, dėl Dievo! Mus ką tik iš miško apšaudė, tuoj ims šaudyti į jus, nori sausio 13-osios įvykius pakartoti!“ „Jūs patys save apšaudėte!“ – rėkė senutės. Šalia stovėjo VAI viršininko pavaduotojas, jau su nauja lietuviška uniforma. Paaiškinkite jiems, gal jie jūsų paklausys!“ – paprašiau aš jo. Ir tikrai – po jo žodžių pusė mitinguotojų išsiskirstė, o likę pritilo. Iš miško daugiau šaudyti nesiryžo. Provokacija nepavyko. O kas dėl Medininkų – tai čia versijų buvo daug. Per tuo metus pas mane visas archyvas susikaupė.

Lietuvos prokuratūra užverbavo daug žmonių iš tų, kurie liko gy-

venti Lietuvoje, juos ir buvusius omonininkus, – paspausti buvo nesunku, ypač tuos, kurie turėjo leidimą gyventi: jį gi reikia kiekvienais metais pratęsti, o kas tau jį pratęs, jeigu tu nesutiksi bendradarbiauti? Daugeliui iš jų teko vienu ar kitu būdu eiti į kompromisą, kad nuo jų atsikabintų... Todėl nėra nieko nuostabaus, kad praėjus tiek metų ima pasirodyti nauji šios istorijos liudytojai. Juos ištraukia į dienos šviesą tada, kai prokuratūra yra priversta teisintis prieš visuomenę. Buvusį Rygos omonininką Konstantiną Nikuliną-Michailovą pasodino į kalėjimą be jokių įrodymų. Šiandien Lietuvoje vyksta ištisa kampanija jį ginti. Mums savo laiku taip pat siuntė aukas, galvojo, kad mes negauname darbo užmokesčio. Senutės rinko po tris rublius, stiklainius perdavinėjo. Žmonės Lietuvoje buvo įsitikinę, kad OMON'as – tai kažkokie Robinai Hudai, mane sujaudino, kai iš vieno absoliučiai lietuviško kaimo Kauno rajone mums atsiuntė daugiau nei 400 rublių, kas tais laikais buvo nemaža suma, o prie laiško buvo pridėtas dar ir sąrašas aukotojų pavardžių. O Nikulinui šiandien padeda net buvusi disidentė Nijolė Sadūnaitė, kuri tarybiniais metais leido katalikų gyvenimo kroniką Lietuvoje. Dabar Sadūnaitė priklauso kažkokiam vienuoliškam ordinui, gauna labai kuklią pensiją ir iš šitų pinigų perka bei siunčia siuntinius į kalėjimą...

„Mes buvome pasiruošę mirti už šalį“

– *Kuo jums įsiminė rugpjūčio pučas?*

– Kelios dienos prieš įvykius pas mus atvažiuoja Česlavas Visockis, jis tuo metu buvo Šalčininkų rajono vykdomojo komiteto pirmininkas, ir prašo patarimo. Reikalas toks, kad jie surengė pirmąjį visų lygių deputatų suvažiavimo etapą ir susitarė, kad po mėnesio bus rengiamas antrasis etapas, – dėl išėjimo iš Lietuvos Respublikos sudėties, panašiai kaip Padniestrė. Jis prašė mus būti jų būsimoji armija. Pradžiai mes turėjome užtikrinti suvažiavimo, kuriame jie norėjo priimti konstituciją, gynybą ir apsaugą. Mes sutikome šią žinią jeigu ne su entuziazmu, tai labai susidomėję. Jis buvo pas mus rugpjūčio 15-ąją ir pasakė, kad suvažiavimas numatytas kitai savaitei, o 19-tąją įvyko pučas.

Pirmoji reakcija: valio, ačiū Dievui! Po pietų pasirodo žmonės iš Alytaus pėstininkų-desantininkų pulko: iškelta užduotis – užimti Aukščiausiąją Tarybą. Jie pabandė atlikti žvalgybą ir susidūrė su sunkiais – gatvės užtvėtos galingais blokpostais iš betoninių blokų. Dar daugiau, užminuota Neries upės pakrantė, visos vejos ir priegios prie Aukščiausios Tarybos. Jie paprašė mūsų, vietinių gyventojų, gerai žinančių vietą, išsiaiškinti landas. Mes nuvykome ten, radome būdą praeiti pro pagrindinę barikadą. Vietoje to iš vidaus reikalų ministro ateina įsakymas užimti respublikinį ryšių mazgą, o paskui jį perduoti saugoti armijai. Pastatą mes užėmėme, antroje dienos pusėje ten atvyko žvalgų batalionas iš Šiaurės miestelio. O paskui pasirodė, kad nei ryšių mazgas, nei patys žvalgai yra niekam nereikalingi ir jiems iš ten teko išvažiuoti. Viskas, pučas baigėsi.

– *Kada jūs supratote, kad su Lietuva jums teks atsisveikinti?*

– Kai pradėjo išvesti armiją. Rugsėjo 19-ąją atėjo įsakymas suteikti man majoro karinį laipsnį. Aš, kaip Operatyvinio skyriaus viršininkas, turėjau daug patikėtinių, agentūros nuo to momento, kai dar dirbau OMON'e, ir visi šie žmonės liko vieni, bet vis tiek su manimi palaikė ryšius ir teikė man vertingą informaciją. Tuo momentu svarbiausia užduotis buvo apsaugoti Vilniaus OMON'o karius. Tokiu būdu man pavyko du kartus įspėti Volodiją Razvodovą apie tai, kad į Maskvą išvyko 70 lietuvių operatyvininkų su jo fotografijomis. Nežiūrint į tai, kad telefono buvo klausomasi, kai ką padaryti vis tik pavykdavo. Visa tai baigėsi tuo, kad 1992-ųjų metų gegužę su manimi nusprendė tiesiog susidoroti. Pradžioje mane iškvietė į policiją apklausai ir paklausė – ar aš turiu tarnybinį ginklą ir ar nešioju jį su savimi? Kadangi supratau, kad aš ginkluotas, nusprendė su manimi nesusidėti ir nuėjo kitu keliu. Mano brolis Andrejus leido už vyro savo įdukrą, ir jo sužadėtinis kažkur prasitarė, kad jo vestuvėse dalyvaus toks piršlys, kaip aš. Ir „ten, kur reikia“, buvo staigiai priimtas sprendimas.

Policija tuo metu buvo korumpuota ir, matyt, tiesiog susitarė su banditais. Vestuvių metu staiga nuėjo gandas, kad kažkur dingo sužadėtinis. Išiname į gatvę – ten stovi 8 žaliūkai ir visi žiūri į mane...

Mušė, trypė, aš tik girdėjau, kaip traška mano krūtinės ląsta. Paskutinė mintis: už ką muša taip žiauriai, pribaiigs juk?! Tuomet dar nesu-pratau, kad buvau „objektas“, galvojau, kad jie paprasti chuliganai.

– *Ir po to padarėte teisingą išvadą, kad Lietuvoje geriau nepasilikti?*

– Ne, kokios ten dar „teisingos išvados“, ką jūs! Jau po dviejų mėnesių pasveikau ir išėjau į darbą, tuo metu buvo pats divizijos išvedimo iš Lietuvos kampanijos įkarštis. Paskui atsiradau Leningrade, dar vėliau – Abchazijoje. Prieš tai dar Padniestrėje pabūvojau.

Neveltui mus į savo įskaitą KGB įtraukė iki gyvos galvos, operatyviniam stebėjimui. Jeigu blaviai žiūrėtume, mes buvome maištininkai, tiesa, teisėti. Visus mus slėgė savęs nerealizavimo jausmas. Mes buvome pasiruošę mirti už savo šalį! O čia įvyko taip, kad mes niekam nereikalingi. Todėl žmones, kurie 2014-aisiais važiavo kariauti į Donbasą, aš puikiai suprantu...

Ką pasakė Aleksėjaus Antonenko žmona, Liubovė Ivanovna, kai vyras negirdėjo:

– Jūs neįsivaizduojate, kaip mums buvo sunku išvažiuoti. Aleksejus sakė, kad greitai atsigavo ir jau po dviejų dienų stovėjo ant kojų, jis teisiog nieko negalėjo atsiminti ligoninėje – kaip aš vaikščiojau pas vadovybę, kaip sukėliau visus ant kojų, reikalavau, kad Rusijos piliečiui būtų suteikta medicinos pagalba. Jis nepamena, kaip policijoje vienas žmogus pasakė: „Aš buvau stažuotoju pas jūsų vyrą. Jeigu jūs norite, kad jis gyventų, pasiimkite jį iš ligoninės ir skubiai išvežkite“. Mes su draugais ir giminaičiais jį atvežėme į šiuos tuščius namus, kur nebuvo nieko – nei langų, nei krosnies, – ir moliu užkrėtėme skyles sienoje, kad išgyventi žiemą.

Atvežė jį išblyškusi, baltą kaip popierių. Po galvos traumos – atviro 14 cm žaizdos, o jį dar nunešė į visas tas Abchazijas, Leningradus ir Padniestres, kadangi jis negalėjo išsiskirti su savo vyrais.

Mūsų šeimoje savo drama – šeima padalinta į dvi dalis – vyresnysis sūnus pasiliko Vilniuje, vedė lietuvę, anūkas nė žodžio nemoka rusiškai. Jaunesnysis gyvena Baltarusijoje – su savo įsitikinimais ir suvokimu, jo vaikai nekalba lietuviškai. Bendrauti jie beveik negali...

* * *

...Matyt, tuo metu kažkas buvo labai ne taip, jeigu kaltais tapo tie, kuriais šalis turėtų didžiuotis. Tie, kas nusikaltimu laikė tėvynės ir šalies išdavystę, kas nepalūžo – nežiūrint į tai, kaip stipriai juos spaudė.

Tačiau jeigu jiems iki šios dienos tenka teisintis prieš savo anūkus, kurių portfeliuose tarpusavyje konfliktuoja net vadovėliai – akivaizdu, kad kažkas ne taip ir mūsų laikais.

8 skirsnis

KLAUSYK, DRAUGE!

Gyvenimas be oficialaus priešo Lietuvos ideologams yra nepakeliamas: gąsdinimai po rugpjūčio pučo bejėgiu tarybiniu monsturu jau nebeįtikindavo, armija turėjo būti greitai išvesta, OMON'as išskrido neatsisveikinęs, o vietiniai komunistai pasitraukė į pogrindį kaimyninių šalių platybėse... Kaip gyventi šaliai, kurioje norinčių taikyti represijas kiekis aiškiai viršija potencialių represuojamųjų kiekį?

Jeigu priešai baigėsi, reikia sugalvoti naujų.

Tų pačių 1991-ųjų rudenį Lietuva ėmėsi griausmingai pūsti mitą apie ginkluotą pogrindį, kurio iš tiesų nebuvo. Išlaužusi iš piršto nuosprendį, ėmė atkakliai kišti po juo visus, ką tik galėjo pasiekti.

Pagal pradinį sumanymą tai turėjo būti piktybiniai tėvynės išdavikai, kurie planavo sprogdinti traukinių sąstatus ir tiltus. Bet tokių šalyje neatsirado. Tada nusprendė patraukti kitus – tuos, kurie viešai reiškė nepasitenkinimą dėl kainų pakilimo 1991-ųjų metų sausio 8 d. mitinge. Vėl nesėkmė: nuosprendžio paskelbimo momentui kaltinamieji tapo Rusijos piliečiais, dėl ko straipsnis „tėvynės išdavimas“ jiems niekaip negalėjo būti taikomas. Be kita ko, kai kurie iš jų – pavyzdžiui, Vilniaus radijo Matavimo prietaisų Mokslo tyrimo instituto inžinierius Bobyliovas – buvo susitikę Aukščiausiosios Tarybos pastate su vyriausybės nariais jų kvietimu. Nesodinti gi į kalėjimą žmogaus tik už tai, kad jis atsisakė paspausti ranką vicepremierui...

Bet! Peticiją jie nunešė ne patys sugalvoję, o Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos prašymu! Todėl – daro išvadą teisėjas V. Višinskis – „dalyvavo minėtos partijos, kuri siekė pakirsti valstybinę ir

Už tai, kad Aleksandras Bobyliovas buvo vienas iš referendumo dėl TSRS išsaugojimo organizatorių, jam atkeršijo trimis metais kalėjimo.
G. Sapožnikovos fotografija.

visuomeninę santvarką, veikloje“. Tai yra vykdė antivalstybinę veiklą!

Ne pats blogiausias, beje, teisėjas pasaulyje, nežiūrint į pavardę (*jį dažnai lygino su liūdnai pagarsėjusiu bendrapavardžiu, TSRS prokuroru Andrejumi Vyšinskiu, – G. S.*), – todėl jis neleido Lietuvai tapti pasauliniu anekdotu ir pačius absurdiškiausius tardymo prasimanymus atmetė. Dauguma kaltinimų garsiojoje Lietuvos visuomenininkų baudžiamojoje byloje, nuosprendis kurioje buvo paskelbtas 1994-ųjų metų balandžio 29 dieną, pasirodė nepagrįsti: na, neorganizavo šitie keisti teisiamieji, tarp kurių buvo ir privalomosios tarnybos karys, pora inžinierių, „Žinijos“ draugijos lektorius, miesto partijos komiteto darbuotojas ir dar vienas telefonistas, – daugiataūkstantinių mitingų, nenaikino Aukščiausios Tarybos nuosavybės ir neorganizavo „tyčia nusikalstamos grupės, kuri jėga siekė nuversti valstybinę valdžią Lietuvos Respublikoje“.

Tegyvuoja Spalio revoliucija!

...Nežinau, kas labiausiai sukrečia šioje istorijoje, – įžūlumas, su kuriuo buvo kurpiamas nuosprendis, ar naivumas teisiamųjų, besiribojantis su kvailyste, – tų, kurie buvo kaltinami šioje baudžiamojoje byloje, pasibaigusioje pastariesiems kalėjimu – nuo 3 iki 8 metų.

Epizodai tarpusavyje visiškai nebuvo susiję. Atrodytų, kaip gali būti

susijusi peticija dėl kainų pakėlimo, kurią mitingo dalyviai nunešė į Aukščiausiąją Tarybą 1991-ųjų metų sausį ir ginkluotas susirėmimas pasienio poste, netoli Šumsko miesto, kuris vyko net dešimčia mėnesių vėliau? Lietuvos Temidė tokių literatūrinių niuansų nepastebėjo: šitos dvi tarpusavyje visiškai nesusijusios istorijos nuosprendyje eina viena po kitos po kablelio, kaip traukinio vagonai. Tokios aritmetikos dėka buvo surinkta grupė net iš 8 asmenų. O tai jau visa teroristinė organizacija!

Jūs tik įsigilinkite į fabulą: 1991-ųjų metų rudenį keli žmonės, širdyje likę tarybiniais žmonėmis, nusprendžia sumontuoti radijo laidą, kad pasveikintų lietuvių tautą su 74-osiomis Spalio revoliucijos metinėmis iš Baltarusijos teritorijos: dabar tai skamba neįtikinamai ir juokingai, tačiau tomis dienomis, totalinio draudimo visko, kas komunistiška sąlygomis, nieko kito sukurti nebuvo galima.

Paskutinių prijaučiančių tarybinei santvarkai likučių naikinimo operacija pavyko labai puikiai, būsimoji teisiamieji ir jauką prarijo, ir meškerę – Tarybų Sąjunga iš tiesų buvo naivių žmonių inkubatoriumi.

Praėjus 25 metams, šis „žygdarbis“ atrodo kaip pigi romantika, įkvėpta tarybinės literatūros mokyklinio kurso ir rašinėlių „Jaunosios gvardijos“ tema. Tačiau tiems, kurie 1991-aisiais metais bandė įvykdyti šį projektą ir kratėsi kaimo keleliais, kad sumontuotų radijo laidą, viskas buvo reikšminga.

Tie kurie sugalvojo „naujesiems partizanams“ vaidmenis šiame spektaklyje, taip pat, žinoma, intelektu neblizgėjo, bet padarė svarbiausią – be abejotinos idėjos, sugebėjo pakišti vykdytojams į rankas kompromatą – ginklą su garantuota „negera“ istorija, o patys apsirūpino granatomis, kad krūmuose lauktų teatrališko finalo. Stebėtis tuo neverta – kai Tarybinė armija buvo išvedama iš Pabaltijo, šito gero buvo nors vežimu vežk, vos ne laikraščiuose buvo skelbiama, kad parduodama viskas, ko širdis geidžia, – nuo raketų iki granatsvaidžių.

Ir taip, įsivaizduokite: 1991-ųjų metų lapkričio 6 dieną draugovinėms Aleksandras Smotkinas ir Vladimiras Šorochovas, buvęs kariškis Chetagas Dzagojevas ir civilis aktyvistas Viktoras Orlovas vyksta į kaimyninį Lietuvai Baltarusijos rajoną netoli Šumsko miesto, kad suderintų radijo signalą.

Štai jie – naujosios Europos politiniai kaliniai, pasinaudojusi kuriais Lietuva bandė įrodyti ginkluoto pogrindžio teoriją. V. Ivanovas, A. Bobyliovas ir kiti. Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

„Kelionės tikslas, kurio mes siekėme, – vėliau parašys iš kalėjimo vienas iš jų, – buvo toks: pasveikinti visus, kuriems brangūs socialistinės tėvynės idealai, su Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos švente.

Kito būdo čia, demokratiškoje ir laisvoje Lietuvoje, mes nematėme. Todėl 1991-ųjų metų lapkritį trimis automobiliais išvykome į Baltarusiją, kuri tuo metu buvo TSRS sudėtyje, ir, pasinaudoję TSRS piliečių, pikta politikų valia tapusių atstumtaisiais savo tėvynėje, moraline teise, atlikome bandomąją transliaciją tikrindami radijo siųstuvo veikimą. Grįžtančius iš Baltarusijos į Lietuvą kelyje mus sulaikė Krašto apsaugos departamento pareigūnai“.

Viskas vyksta lyg ir pagal planą, bet „užtaisytas ginklas“, kuris pagal žinomą A. Čechovo sentenciją, turi būtinai iššauti paskutiniame veiksmė, suveikia pačiu netinkamiausiu momentu: Aleksandro Smotkino nervai neišlaiko, ir jis, bėgdamas į mišką, meta granatą... Visi, ačiū Dievui, gyvi, tačiau ši aplinkybė plano dėl „raudonųjų aktyvistų“ sulaikymo organizatoriams sumaišo visas kortas. Kiti keli metai buvo skirti tam, kad iš šito siužeto būtų išspausa kuo daugiau naudos.

Triukšmingas „teroristų“ procesas turėjo sustiprinti naująją valdžią ir be to jau esančią euforijoje. Ne „gydytojų-kenkėjų byla“, žinoma, bet vis tiek solidi.

Dygliai žaizdoje

„...Aš visai nebe tas, koks buvau prieš šešiolika mėnesių, aš taip pasikroviau neapykanta, troškimu kautis, kad teismo laukiau su azartu. Ne visų, tačiau daugumos nuomonė tokia – teisme ne gintis einame, išvengę smūgio, bet KAUTIS. Ne inkvizicija mums turi įvykti, bet teismas, kurio metu turi būti atskleista visa provokacijos niekšybė ir klasa, įvykdyta tautai, šaliai ir asmeniškai mums. Aš stengiuosi surinkti visas informacijos nuotrupas apie tai, kaip kažkokio M.S. Gorbačiovo žinia buvo sumanyta ir paleista tai, kad „procesas eina“. Laikas pradėti žmonėms atverti akis, kitaip vėl pavėluosime, ir šitie išgamos išvengs atsakomybės. Jie patys panoro politinio proceso, tai kortos jiems į rankas – tegul bus taip. Taip veikia Georgijus Dimitrovas, mušti juos jų pačių ginklu, jų snukius murkdyti jų pačių mėšle.

Tai yra laimė – būti priešakinėje linijoje. Be žinios prapulti – tai yra sunku, tai yra baisu. Mes per daug pripratome gyventi taikiai ir be rūpesčių. Skaičiau anksčiau apie karą ir galvojau, kaip gi galima buvo sėdėti žeminėse, dainuoti ir gerti. Atrodė, kiekvieną minutę reikia šaudyti, vokiečiams gerklę net dantimis perkąsti...

...Kaip tai galėjo atsitikti, kad tautai su tokia istorija tektų toks išbandymas?! Perskaičiau A. Tolstojaus „Rusų charakteris“. Stulbina, kokia yra ištverminga mūsų tauta prieš išorinį priešą, tačiau kokia vaikiškai naivi ir silpna ji yra prieš vidaus priešą. Patiklūs mes, tai taip pat mūsų nacionalinis bruožas. Tačiau neišdeginti mumyse tėvynės jausmo, meilės tarybinei MŪSŲ valdžiai jausmo, mes per daug ją suspėjome pajauti, kaip, beje, ir šitą šlykštynę, kurią mums dabar kiša vietoj jo. Kokius mums laiškus, kokias gražias atvirutes su Naujaisiais metais ir Vasario 23-iosios proga mums siuntė mūsų – TARYBINIAI – žmonės! Štai šita meilės tėvynei krikštoline švara ir nepalaužiamu, nenugalimu pasididžiavimu mes ir nugalėsime, tai už žalius popierėlius neparsiduodama ir neperkama. Mus tiesiog trumpam pribloškė šito pasirodžiusio prieš mus žvėries išūlumas, netikėtumas ir gebelsiškas chamiškumas. Nieko, mes jau atsigauname. Su komunistiniais linkėjimais...“

Jeigu prieš keletą metų Aleksandrui Bobyliovui kas nors būtų pasakęs, kad jis pateks į kalėjimą ir iš ten siųs tokius „komunistinius linkėjimus“, – jis nė už ką nebūtų patikėjęs.

Į politiką iki tam tikro momento jis žiūrėjo abejingai, o į partiją įstojo kaip tik tada, kai iš jos visi pradėjo bėgti. „Aš pagalvoju, jeigu visoks mėšlas iš ten ėmė bėgti, tai reikia eiti jį pakeisti ir kažkaip sustiprinti“, – paaiškino jis savo noro įstoti į Lietuvos komunistų partiją po jos skilimo logiką. „Kada dar tik buvo sakomos gražios kalbos apie savarankiškumą, suverenitetą ir nacionalinį atgimimą, aš puikiai supratau, kad kalba eina apie Sąjungos sugriovimą. Ir kad tai yra tik priemonė pakeisti socialinę santvarką. Ir su tuo aš negalėjau sutikti visiškai“. Rezultatai pasirodė greitai: Bobylovas buvo pasiūstas į kalėjimą, kadangi tokios mintys į nepriklausomos Lietuvos standartus netilpo nei tada, nei dabar. Dabartinis jos isteriškas požiūris į bet kokius kitaminčius turėjo savo šaknis – tai štai: jos čia, 1991-ųjų metų įvykiuose, kai į Lietuvą dar niekas nekreipė dėmesio. Visi gyrė ją už nulinį pilietybės variantą, o pasirodė jis buvo reikalingas visai kitam – kad visus „nesutinkančius“ užrašytų į piliečius ir paskui teistų juos už išdavystę.

Jie troško revanšo

– *Kokia gauja jus norėjo pavaizduoti?*

– Tai, iš esmės, buvo pirmoji Lietuvoje grupė asmenų, nuteistų pagal politinį straipsnį. Iki mūsų, pagal jį (70 str. – *antivalstybinė veikla*. – G.S.), buvo nuteistas tik vienas žmogus – Sergejus Reznikas, už tai, kad jis perėmė ūkinį vadovavimą Lietuvos komunistų partijos leidyklai, kuri buvo pervesta TSKP žinion. Jį nuteisė pirmą, tai buvo 1993 metų vasarą, o antroji buvo mūsų grupė. Kokiu būdu ją surinko?

Valerijų Ivanovą gaudė kaip vadovą organizacijos „Vienybė – Jėdinstvo-Jiednost“, labai galingos ir rimtos paraiškos į internacionalinę judėjimą, nukreiptą prieš nacionalizmą Lietuvoje. Su kitais teismo proceso dalyviais jis buvo niekaip nesusijęs – gal tik dalyvavo kartu nešant peticiją vyriausybei. Mane prie jų prikabino tik dėl mano būsimos žmonos pavardės, ji taip pat buvo Ivanova, – nusprendė, kad jie

giminaičiai. Kai paaiškėjo, kad tai nėra taip, mane padarė aktyviu jo organizacijos nariu, nors aš niekada toks nebuvau. Viktoras Orlovas ir Chetagas Dzagojevas nei politikoje niekada dalyvavo, nei draugovinėmis buvo, jie buvo atskira grupelė politinių aktyvistų, turinčių savo poziciją. Visus mus susiuvė į vieną bylą. Suplakė grupę ir prikabinė nuosprendį.

Pradžioje pateikė kaltinimus pagal Lietuvos tarybinio baudžiamojo kodekso 62 straipsnį: „Tėvynės išdavimas“. Bet mes – Rusijos piliečiai, – koks išdavimas? Jiems labai norėjosi nuteisti mus pagal tą patį politinį 58 straipsnį, pagal kurį buvo teisiami jų protėviai, jie troško revanšo. Juos graužė, suprantate, 50 metų juos graužė! Ir dabar dar tebegraužia... Ir kuo toliau, tuo stipresnis šitas niežėjimas. Galiausiai buvo pritaikyti du straipsniai: „Antivalstybinė veikla“ ir „Nelegalus ginklo laikymas“, kadangi sulaikymo metu rado mano tarnybinį ginklą, kurį gavau išstarnavęs kelias savaites OMON'e ir negalėjau grąžinti būrio evakuacijos sumaištyje. Susumavus – gavau tris metus.

Partijos kovinis būrys

– Ar galėjote įtarti, kad Lietuvos „dainuojanti“ revoliucija parodys tokias grimasas? Ar visgi buvo kažkokia viltis daugiau mažiau taikiai jos baigčiai?

– Paskutinėmis dienomis prieš sausio 13-ąją vilčių beveik nebėliko. Buvo aišku, kad taikiai situacija neišsispres, bet visi tikėjosi, kad bus apsieita be aukų. Ėjo vienas po kito mitingai, provokacija po provokacijos. Buvo keletas bandymų išniekinti paminklą Leninui, kuris stovėjo Vilniaus centre, – ir dažais jį apipylė, ir degančiu skysčiu. Mes du kartus ėjome jo saugoti.

Vieną kartą gatvės peštynėse su nacionalistais gavęs gerokai į dantis, nuėjau ir užsirašiau į darbininkų draugovę.

– Kas jie tokie tie draugovinėmis ir iš kur jie atsirado?

– Tai principinis klausimas. Draugovė niekada nebuvo sukurta organizacija, mes niekada neturėjome jokių ginklų ir nesiekėme spęsti problemų ginkluotu būdu. Liaudies draugovės buvo visuose Tarybų

Šitas pūlinys anksčiau ar vėliau turėjo sprogti: 1991 metų žiemą Vilnius buvo išsekintas daugiakūkstantinių mitingų.

Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvu.

Sąjungos miestuose ir kaimuose. Tai buvo paprastas budėjimas mieste kartu su milicija siekiant užtikrinti viešąją tvarką. Paskui, kai prasidėjo mitingai – tai lietuviški, tai mūsų, – ir įvyko daug provokacijų, miesto partijos komitetas kreipėsi į pirminių draugovininkų būrių gamyklose vadovus, kad ir mes prisijungtume. Neturėjome jokių specialių priemonių, išskyrus raudonas juostas ant rankovės. Tačiau mitinguose nuolat kildavo muštynės, mes pradėjome daryti fizinio pasiruošimo treniruotes, kad išmoktume bent elementarių savigynos veiksmų. O teisme tai bandė pateikti taip, lyg tai būtų buvusi slapta sukarinta organizacija. Tikriausiai berniukai iš lietuvių specialiųjų tarnybų tokiu būdu norėjo pabrėžti savo reikšmę – štai kokius baisius šnipus mes gaudome! Mus atkakliai bandė įrašyti į kovinį smogiamąjį partijos būrį, kad įrodytų, jog mes esame organizacija, turinti struktūrą, vadovybę, bendrą planą ir tikslą.

„Aš rankos jums nepaduosiu“

– *Kas buvo tas lūžio taškas, po kurio situacija Vilniuje sparčiai ėmė riedėti žemyn?*

– Sausio 8-ąją dieną kainos buvo pakeltos tris-keturis kartus. Moterys nubėgo į parduotuvę, grįžo apstulbusios, akyse ašaros – jūs matėte,

sako, šitas kainas? Ir čia per instituto radiją paskelbė, kad Kuro aparatūros gamykla eina į mitingą prie Aukščiausios Tarybos protestuoti. Ir mes nuėjome. Pradžioje mitingas vyko gana taikiai, tačiau kažkuriuo momentu grupė jaunų apie 25-36 metų amžiaus vaikinių ėmė siūbuoti minią. Pirmyn – atgal, pirmyn – atgal, ir – į šturmą. Aš šonu priėjau prie durų ir čia susipažinau su Vladimiru Razvodovu, kadangi dar nepasidalinęs OMON'as čia buvo išstatęs savo karių užkardą. Stovi tokia galinga „spinta“, aš prie jo priėjau arti ir sakau: „Klausyk, kapitone, kokio čia tavo uniforma? Lyg ir tarybinis milicininkas, bet sagos naujos, lietuviškos, su vyčiais?“. Jis taip įsiuto – visas sagas nuplėšė, numetė žemėn, imk, sako, man jos irgi skersai gerklę stovi! Mes su juo dar kiek pasikalbėjome ir supratome, kad nesame priešai... Čia prasidėjo šturmas, minią įsiūbavo, mane pargriovė žemėn. Kažkas paskelbė žinią: Aukščiausiosios Tarybos deputatai prašo suformuoti oficialią grupę, kuri galėtų pareikšti mūsų reikalavimus organizuotai. Mes įėjome į vidų, mūsų buvo 12 žmonių. Vicepremjeras Romualdas Ozolas, aršus nacistas, kuris paskelbė, kad Lietuva yra karo stovyje su TSRS, eina ir iš eilės su kiekvienu sveikinasi. Prieina prie manęs, ištiesia ranką, o aš jam sakau – atsiprašau, bet jums rankos aš nepaduosiu...

– *Ar galvojote, kad praėjus tik keturioms dienoms jūs su kitais draugovinėnkais vėl eisite ten?*

– Sausio 12-ąją mus sukviatė partijos miesto komitete, pasakė, kad situacija labai įtempta, labai tikėtina, kad kils būtinybė vykdyti patru-liavimą mieste. Kelių Vilniaus įmonių darbo kolektyvai paruošė peticiją Lietuvos vyriausybei apie tai, kaip ji vykdo kenksmingą liaudžiai politiką. Šią peticiją reikėjo pristatyti į Ministrų Tarybą ir į Aukščiausiąją Tarybą. Mus padalino į dvi dalis – viena grupė nuėjo į Aukščiausiąją Tarybą o kita – į Ministrų Tarybą. Man susidarė įspūdis, kad abi pusės labai gerai žinojo visą šitą scenarijų, – bet kuriuo atveju lietuvių pusė tikrai buvo informuota. Įvyko susirėmimai, jokios peticijos įteikti mums nepavyko. Grįžome į partijos komitetą. Kai ėjome atgal, matėme, kaip televizijos bokšto link nuvažiavo šarvuota technika. Tik įėjome į salę – žmonių banga plūstelėjo atgal: reikia skubiai vykti prie Televizijos ir radijo komiteto. Paties šturmo mes nematėme. Dar kai

kur šaudė, tai ten, tai čia pokštelėdavo – stiklai devynaukščio byrėjo, kaip naujametinės eglutės žaisliukai. Mes sustojome grandine už kareivių nugarų ir taip išstovėjome iki ryto. Kai pagaliau mus nuvedė į televizijos komiteto vidų, ten jau viskas buvo išlaužyta, visi stiklai išdaužti, patalpose buvo baisus šaltis. Mūsų paprašė viską sutvarkyti, davė vinių, plaktukus, ir mes užkalėme žemutinio aukšto langus. Aš iš ten išėjau tik sausio 18 dieną. Atėjau pas tėvą, sakau: pagaliau ir mes turėsime galimybę platinti teisingą informaciją, mes atėmėme iš šitų nacistų propagandos ruporą! O jis sako – gali krautis lagaminus, greitai jus pačius išmes kaip šampano butelio kamštį. Jis suvokė, kuo tai baigsis, dar tada. O mes – ne.

„Skylėtos“ bylos

– Ar galiu paprašyti nutapyti paveikslą to, ką jūs matėte, – lyg filmuotumėte dokumentinį filmą?

– Nužudytųjų kūnai jau buvo išvežti. Vietoje Alvydo Kanapinsko, kurio rankose sprogo sprogstamasis paketas, prie įėjimo buvo tik kraujo dėmė. Mūsų paprašė nuplauti pėdsakus, mes kibirais nešėme vandenį ir šluotomis plovėme. Pasikalbėjome su kareiviais, jie papasakojo, kad sprogstamuosius paketus turėjo daugelis nacionalistų – baudžiamojoje byloje, kurią tyrė Maskva, buvo prijungti liudijimai mūsų kareivių, kurie matė, kaip civiliai išbėgdavo prieš koloną ir bandė į kėbulą, kur sėdėjo kareiviai, įmesti sprogstamuosius paketus. Ir mažiausiai du ar tris kartus paketai sprogo nacionalistų rankose. Kuomet kalėjime aš susipažinau su savo bylos medžiaga, mačiau seriją to paties Kanapinsko fotografijų. Standartinė lavono apžiūros procedūra: štai jis guli ant plytelėmis išklotų grindų, štai jį ima nurenginėti, viskas yra fotografuojama. Pirma nuotrauka – žmogus guli su striuke, striukės kraštai nuo sprogo išskleisti išorėn. Kita nuotrauka – jis su megztniu, paskui su jūreiviškais apatiniais marškiniais – audinio skarmalai įmušti į žaizdą. Kai su bylos medžiaga susipažinau pakartotinai, šios nuotraukos iš bylos jau buvo pašalintos. Prieš metusėjau pro Televizijos ir radijo komiteto pastatą, žiūriu, lentelė kabo – čia žuvo didvyris

Kanapinskas... Gal jis, žinoma, ir buvo didvyris: mes ėjome ten ginti savo valstybės, o jis savo. Iš kur jis galėjo žinoti, kokį sprogstamąjį užtaisą jam pakišo Audrius Butkevičius? Šitam žmogui, kaip žinoma, yra būdingas tuščios šlovės troškimas – viename lietuvių laikraštyje buvo rašyta, kaip jis pasakoja, kad dar prieš metus iki įvykių jis prie Kauno įkūrė dirbtuves, kur gamino savadarbius sprogstamuosius užtaisus. Kanapinskas susprogdino sprogstamąjį užtaisą savo rankose, arba jį tiesiog prispaudė minia.

Kitos dienos rytą mums leido įeiti į naują radijo ir televizijos pastatą. Pirmojo aukšto vestibulyje buvo įėjimas į valgyklą. Prie įėjimo stovėjo stalas, uždengtas pliušine tamsiai geltonos spalvos užuolaida. Visa užuolaida buvo persisunkusi krauju ir po stalu telkšojo bala. Pasakė, kad čia buvo paguldytas „Alfos“ karys Viktoras Šatskich. Aš nuėmiau šitą staltiesę ir ploviau stalą. Mano rankos buvo kruvinos...

Kai mes pirmą kartą susipažinome su bylos medžiaga, ten buvo prijungta ir Šatskich byla. Visas tomas: ekspertizė, atlikta Minske, didelis kiekis dokumentų ir fotografijų. Buvo aprašyta, kad kulka įėjo per šarvuotos liemenės nugaros plokštę 45 laipsnių kampu iš apačios į viršų, pramušė plautį, atsimušė į krūtinės ląstą ir grįždama pažeidė inkstus bei kepenis. Ir štai su šia žaizda jis bėgo voroje ir sakė vadui, kad jam degina nugarą... O vėliau visa tai iš bylos buvo išimta, antrą kartą susipažįstant su byla, šių dokumentų jau nebuvo, kaip ir Kanapinsko fotografijų. Bet kurioje padorioje valstybėje už tokius dalykus jau seniai būtų iškelta baudžiamoji byla ir teisėjams, ir tardytojams.

Nė vienoje garsioje baudžiamojoje byloje, susijusioje su 1991 metų įvykiais, Lietuvoje nėra normalios įrodymų bazės. Daugybė prieštaravimų ir dingusių dokumentų, net nužudyto Medininkų žudynių metu „muitininko“ baudžiamojoje byloje dingo automatas. Gerai, dingo video kasetės ar kažkokie protokolai iš bylos, bet kaip galėjo dingti ginklas? Tarybiniam kodekse buvo nustatyta atsakomybė ir teisėjams, ir tardytojams už neteisėtą persekiojimą ar neteisėtą nutiesimą, Lietuvoje šių straipsnių nebeliko, todėl jie ir savivaliauja.

Arba mes meluojame, arba jie

– *Viename interviu sakėte, kad kalėjimu „jums atkeršijo už referendumą“. Ką turėjo omenyje?*

– Aš buvau Vilniaus apygardos 1991 metų kovo 17-osios referendumo vykdymo komisijos pirmininkas. Referendumui įvykdyti mums buvo skirta 25 tūkst. rublių – tais laikais tai buvo nemaži pinigai. Na, o aš su savo valstietišku charakteriu sugebėjau išleisti tik 6 tūkst., o sutaupyti 19 tūkst. įteikiau Boleslovui Makutinovičiui, kadangi omoninkai sėdėjo apgultyje ir maitinosi labai blogai, neturėjo jokio aprūpinimo. Referendumą mes surengėme sąžiningai. Pagrindinis jo rezultatas buvo tas, kad Vilniaus apygardoje labai skyrėsi mūsų referendumo ir apklausos, atlikos sąjūdiečių, kurią jie pateikė kaip plebiscitą, rezultatai. Vadinasi, arba mes meluojame, arba jie. Bet už mūsų rezultatus aš pasiruošęs galvą duoti nukirsti. Tai buvo dar vienas sąjūdiečių melas, kuris kada nors gali paaiškėti.

– *Ilgą laiką mes Tarybų Sąjungoje gyvenome ir negalvojome apie nacionalines problemas arba nepastebėjome dėl savo naivumo, kad šalia gyvenantys žmonės laiko špygą kišenėje. Tas greitis, su kuriuo keitėsi pabaltijiečių požiūris į kaimynus laiptinėje ir į kiemo draugus, – atskiro tyrimo tema. Kaip kalėjimo sąlygomis dirbo atpažinimo sistema „savasvetimas“?*

– Kai mane atvežė į kalėjimą, ten visi bendradarbiai vaikščiojo su tarybine uniforma. Sėdi prieš mane toks operatyvinis darbuotojas, ir tu nesupranti, kaip su juo elgtis: kaip su draugu ar kaip su priešu? Paskui jie persirengė lietuviška uniforma ir viskas tapo žymiai paprasčiau. Bet įdomu: iškviečia tave auklėtojas ne su žvaigždutėmis antpečiuose, o su kvadratukais, kaip vokiečių, o tu jauti, kad jis tave nuoširdžiai užjaučia... arba atvirksčiai.

Nacizmas – toks dalykas, jis ir sveiką gali užkrėsti, aš daug metų važinėju žvejoti pas vieną nuostabią lietuvių šeimą. Susidraugavome su jais labai, gyvenome su tais valstiečiais kaip broliai. O paskui man vienas iš jų sūnų perdavė, kad kojos mano ten daugiau nebūtų. Aš, kai išėjau į laisvę, pas juos vis tik nuvažiauvau. Vartus atidarė dukra. „Al-

dona, – sakau, – jūs man atleiskite, kad atvažiavau, Algis sakė, kad aš čia daugiau nesirodyčiau“. O ji vos neverkia: „Saša, liaukis, mes viską seniai supratome ir labai tavimi džiaugiamės“...

Dvi žaizdos šiandien nuodija Rusijos ir Lietuvos santykius: sausio įvykiai ir Medininkų žudynės. Jei kas – iškart išmetamas koziris: „O pamenate, kokie jūs esate, tie rusai? Jie sausio 13-ąją surengė, o paskui dar ir „muitininkus“ nužudė“. Ir ši tema visą laiką sukasi, visą laiką į žaizdą badoma spygliais, kad ji kraujuotų. Ir kol mes neišsiaiškinsime visų tikrųjų aplinkybių, užsakovų, scenaristų ir vykdytojų, šitas kraujas visada sunksis.

Pasveikinti su švente

Kokiu būdu šis laiškas iš kalėjimo buvo perduotas – tegul liks paslaptimi. Svarbiausia, kad jis išliko pigaus geltono popieriaus lapuose, nors vietomis ir išbluko. Būtų nusikaltimas jį trumpinti – ir stilius, ir kalba, o svarbiausia – autorias, tuo metu 26 metų amžiaus politinio kalinio, Viktoro Orlovo pilietinė pozicija buvo tokia nuostabi, kad yra prasmė šį kreipimąsi paskelbti be jokių iškarpyimų:

„Aš buvau sulaikytas 1991 m. lapkričio 6 d. Šumsko kontrolės poste, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento pareigūnų. Atlikus kratą, automobilyje buvo rastas ginklas, skirtas gintis nuo galimo banditų užpuolimo (mašina iš Suomijos, su užsienietiškais numeriais, brangiai kainuojanti radijo stotis, važinėti Lietuvos keliais tuo metu buvo pavojinga dėl dažnai pasitaikančių banditiškų išpuolių prieš užsieniečių automobilius). Tamsus paros laikas, vieškelis, einantis per mišką...

Dvidešimt penkerių metų amžiaus patirti suvaidintą sušaudymą – kaip tai buvo Viktorui Orlovui – ne kiekvieno gyvenime atsitinka. Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvų.

Atvykusi Krašto apsaugos departamento (KAD) tarnautojų grupė puolė mane ir mano draugą Chetagą Dzagojevą, ir ėmė daužyti mus automatų buožėmis. Paskui mus pastatė veidu į kelio ženklą su iškelto-
mis rankomis. Pasigirdo traukiamų automato spynų garsas. Iš riksmų
lietuvių ir rusų kalba aš supratau, kad mus ruošiasi sušaudyti. Driok-
telėjo serija, kulkos prazvimbė virš mūsų galvų. Aš atsigrėžiau ir pa-
mačiau, kad vienas iš KAD karių laiko ranka savo kolegos automato
vamzdį, pakeltą į viršų. Akivaizdu, tai išgelbėjo mūsų gyvybes. Nieko
pas mane neradę, išskyrus asmens dokumentus, įsakė lipti į dengtą ka-
rinę mašiną. Kiekvieną kartą bandant įlipti į kėbulą, mane pradėdavo
daužyti automatų buožėmis, aš mačiau, kad ir Chetagą taip pat daužo.
Po to, kai pagaliau pavyko įlipti į mašiną, mane metė ant grindų, pri-
vertė rankas uždėti už galvos ir gulėti veidu į grindis. Vienas iš konvo-
juotojų padėjo savo kojas man ant nugaros ir savo automato vamzdį
įrėmė man į pakaušį taręs: „Pajudėsi, niekše, – nušausiu“. Aš girdėjau
šalia trūkčiojantį Chetago kvėpavimą. Mašiną mėtė į šalis dėl kelio
nelygumų, ir, matyt, tik vienam Dievui žinoma, koks nevalingas mano
judesys konvojuotojui galėjo pasirodyti kaip bandymas pabėgti.

Mus atvežė į Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą, ten kar-
tu su Chetagu surakino antrankiais ir, stumdydami ginklais, įvedė į
pastatą.

Viename iš tarnybinių kabinetų, kur tuo metu buvo susirinkę ne
paskutiniai vyriausybės asmenys, tarpe jų – ir krašto apsaugos minis-
tras Audrius Butkevičius, ir einantis tuo metu užsienio reikalų minis-
tro pareigas Algirdas Matonis, mus perdavė VRM tarnyboms. Pirma,
kas krito į akis – tai keli žmonės su Tarybinės armijos karininkų uni-
formomis, bet su nuplėštais antpečiais. „Išdavikai!“ – ši mintis per-
smeigė mane kaip elektros iškrova. Jie stovėjo ir šypsojosi, apžiūrinėjo
mus, purvinus ir sumuštus, surakintus antrankiais.

Mus su Chetagu atskyrė, mane įvedė į kabinetą, kur trys ministeri-
jos darbuotojai pradėjo tardymus, kurie beveik be perstojo tęsėsi dvi
su puse paros. Tik vieną kartą, baigiantis antrajai parai, mane paguldė
ant grindų, prirakinę antrankiais ranką prie stalo kojos, ir leido „pail-
sėti“ kelias valandas.

Mane vedė iš vieno kabineto į kitą, aš visada buvau surakintas antrankiais, net į tualetą einant man nenuimdavo „apyrankių“. Visi šie žmonės atvirai demonstravo neapykantą ir panieką viskam tarybiniam, viskam tam, su kuo aš visada siejau savo gyvenimą. Ir ar galėjo būti kitaip, aš gi gyvenau ne Marse ir ne Mėnulyje. Viskas, ką aš išgyvenau, – tai mano gyvenimas! Tai kažkuria prasme ir jų buvęs gyvenimas. Aš gimiau ir išaugau valstybėje, kuri vadinosi TSRS. Ir didžiavausi, kad esu jos piliečiu. Mokiausi, dirbau tėvynės labui. Kariuomenėje prisiekiau ištikimybę savo valstybei, savo liaudžiai ir negalėjau priesaikos sulaužyti.

Nuo mano sulaikymo ir tardymo pradžios momento aš buvau priblokštas tuo, kaip gerai nacionalistai buvo informuoti bei vykdė priemones, sekdami ir suimdami kitaminčius, – paprastus tarybinius žmones, valdančiųjų valia staiga tapusius užsieniečiais respublikoje, kuri dar vakar buvo neatsiejama dalimi Tarybų Sąjungos, kurios piliečiais mes visi buvome. Daugiau nei šimtas kratų buvo atlikta tik per vieną 1991 m. lapkričio 12-osios naktį butuose piliečių, kurie buvo pastebėti aktyviai remiantys tarybų valdžią. Nuo pat tardymo pradžios aš puikiai supratau, kad tardymo organai siekia aiškiai užsibrėžto tikslo – apkaltinti mane ryšiais su tuo metu jau paskelbta už įstatymo ribų Lietuvos komunistų partija ir kitomis socialistinėmis organizacijomis.

...Mane įmetė į bendrą kamerą su kriminaliniais nusikaltėliais ir jiems paskelbė informaciją apie tai, kad aš galiu būti omonininkas. Manau, suprantate, kaip mane sutiko kaliniai, kurie manyje matė milicininką – nors aš niekada nesu dirbęs VRM struktūrose. Kamera buvo perpildyta, man teko ilgą laiką miegoti ant betoninių grindų. Visą tą laiką, kurį praleidau tardymo izoliatoriuje, man teko sėdėti su žudikais, prievartautojais, recidyvistais. Nuolat teko kęsti psichologinį ir fizinį terorą. Mane lyg užmiršo, keturis mėnesius po to, kai man buvo pareikštas kaltinimas, tardytojas manęs nė karto neiškvietė. Sumanymas, matyt, buvo paprastas: laikyti mane tokioje aplinkoje, kuri mane palaužtų. Tokiu būdu jie siekė padaryti iš manęs medžiagą, iš kurios būtų galima nulipdyti bet ką, ko nori tardytojai.

Kol Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra bandė palaikyti jos pačios sukurtą mitą apie tai, kad respublikoje nėra politinių kalinių, nėra persekiojamų dėl įsitikinimų, aš gyvenau kameroje, numatytoje dviems žmonėms, kartu su 8-10 kitų kalinių. Antisanitarija, pelės, žiurkės, pirties nebuvimas, utėlės, niežai... Visa tai buvimą tardymo izoliatoriuje pavertė nežmonišku išbandymu.

Tuo metu Lietuva ruošėsi rinkimams į naująjį Seimą. Dar 1992 metų vasarą man pateikė nutarimą dėl Valerijaus Ivanovo (organizacijos „Vienybė-Jedinstvo-Jednost“ lyderio) bylos – dalies 1991 m. sausio 13 d. įvykių bylos, o taip pat buvusio omonininko Bobyliovo bylos dėl ginklo laikymo, ir mūsų bylos, pavadintos „Šumsko byla“, sujungimo į vieną bylą. Kuo vadovavosi tardymas, priimdamas sprendimą sujungti šias bylas, belieka tik spėlioti. Greičiausiai – vykdė politinį užsakymą, kad tuo metu susiklosčiusioje priešrinkiminėje situacijoje pasinaudotų mūsų procesu savo toli siekiantiems planams. Mes tapome politinės konjunktūros įkaitais. Šis sumanymas tapo akivaizdus, kai 1992 m. spalio pradžioje mums visiems pateikė kaltinimą dėl valstybinio perversmo organizavimo. Nejaugi Šumske galėjo prasidėti valstybinis perversmas? Kaltinimas nors ir absurdiškas, tačiau labai rimtas – ir visa tai dėl to, kad aš su savo draugais norėjau pasveikinti žmones su šventėmis...

Į mano pastabas dėl mano pilietinių teisių pažeidimo (aš ne vieną kartą buvau necenzūriniais žodžiais įžeidinėjamas budinčių kontrolierių ir kitų tardymo izoliatoriaus pareigūnų) man buvo atsakyta pažodžiui: „Džiaukis, kad tokiomis sąlygomis sėdi ir su tokiu kontingentu, o tai pasodinsime į tokią kamerą, kad sienomis laipiosi ir grotas dantimis grauši!“

...Tikslas, kurio jie siekė, vienas – pažeminti, paniekinti žmogų iki gyvuliško būvio, kad jis pats suvoktų, koks yra „mažas ir menkas“, o jie yra jo likimo šeimininkai – viršininkai! Jie bijo žmonių, stiprių savo dvasia, tokie žmonės jiems gyvas priekaištas, priekaištas visai jų sistemai, slopinimo ir žeminimo sistemai.

Aš ir mano draugai dabar susipažįstame su medžiaga bylos, o jos – keturiasdešimt šeši tomai! Patys generalinės prokuratūros darbuo-

tojai mums sako, kad tikriausiai šitie straipsniai teisme bus atmesti. Tokiu atveju, kodėl pagal juos reikšti kaltinimus? Kodėl kaltinti mane tuo, kad sukūriau nusikalstamą grupę, siekiančią nuversti valstybinę santvarką Lietuvos Respublikoje? Kodėl sujungti į vieną bylas, kurios tarpusavyje niekaip nesusiję? Nejaugi valdžiai reikalingas procesas, kuriuo ji nori vienu kartu susidoroti su visa politine opozicija?

Vilniaus miesto Lukiškių kalėjimo tardymo izoliatoriaus kalinys Viktoras Orlovas, 26 metai, kamera nr. 271, 1992 m. gruodis“.

Stiklas degtinės ant stalo

Pats sudėtingiausias visoje knygoje interviu – šis. Todėl, kad jį tenka imti programa „Skype“ – atsargiai apeinant „minų lauką“ – dabartinėje Lietuvos Respublikoje totalinį telefonų pasiklausymą – ir vengiant nepatogių klausimų. Viktoras Orlovas liko gyventi Vilniuje, ir tuo viskas pasakyta... Ir kur jam bėgti, jeigu Lietuva – jo tėvynė ne tik pagal gimimo vietą, bet ir pagal kraują: čia gyveno dar jo prosenelis – lietuvis, pirmasis Pabaltijo geležinkelio komisaras, generolas majoras Vaclovas Kadziulis.

Bet nuostabiausia ne tai: 1991 metais Orlovas, būdamas jaunas žmogus ir neslegiamas komunistinės praeities, galėjo atsidurti kitoje barikadų pusėje. Tačiau atsidūrė kažkodėl šitoje...

– Aš jaučiausi kitu žmogumi. Jaučiau atsakomybę dėl savo šalies. Ir viską padėjau ant ešafoto, – kiek patetiškai aiškina jis. Tiesą sakant, atsakymas buvo neaiškus: praktiškai kiekvienas „lietuviškos medžioklės“ dalyvis turėjo savo „paskutinį lašą“, kažkokį tašką, kuris nulemdavo jo tolesnį gyvenimo maršrutą. Šis personažas taip pat turėjo...

– Ne kaimynų chamiškumas, ne išdavystė, ne koks nors kitas sukrėtimas – tiesiog atėjo supratimas, kad turime stoti ginti mūsų Tėvynę. 1991 metais aš buvau TSRS pilietis. Su savo buvusiu jau amžiną atilšį uošviu mes nusiuntėme Gorbačiovui telegramą, kurioje rašėme, jog norime sustabdyti Sąjungos griūtį. Iš Lietuvos tokį tekstą išsiųsti buvo neįmanoma, todėl nuvykome į Baltarusiją, Lydos miestą, ir paštu nusiuntėme: „Kremliaus. Maskva. Gorbačiovui“.

– *Tai tiesa – dėl suvaidinto sušaudymo, apie kurį jūs rašėte laiške iš kalėjimo? Aš jokiū būdu nenoriu idealizuoti tarybinės milicijos darbo metodų, bet tai, ką perskaičiau jūsų byloje, mane sukrėtė...*

– Tik dėl to, kad lietuvių karininkai dar mąstė savo galva, mūsų tada nesušaudė prie kelio ženklų, kur stovėjome su Chetagu Dzagojevu pakeltomis rankomis. Mūsų sunkiais laikais, kai prievarta iš ekranų pilasi kiekvieną dieną, tuometinės kančios atrodo juokingos. Tačiau 1991 metais žmonės buvo labiau demokratiški ir netoleravo prievartos.

– *Koks buvo Chetagas Dzagojevas – kaip žmogus, kaip asmenybė (jis mirė prieš keletą metų. – G.S.)?*

– Paprastas eilinis seržantas, šauktnis, kuriam paskyrė dembelišką akordą: štai padėsi vaikinams parengti radijo laidą ir greitai važiuosi namo. Jis apskritai jokių lietuviškų paslapčių nežinojo, jau vien dėl to, kad pats buvo iš Šiaurės Osetijos. Jis jau turėjo nusipirkęs bilietą kelionei į Vladikaukazą. Mūsų atžvilgiu buvo pažeistos visos įmanomos ir neįmanomos normos. Su kuo tik nebuvo bandyta mus susieti! Jūs įsivaizduojate, po dviejų metų iškvietė mane į tardymą kalėjimo viršininkas, prie kurio sėdi radijo stoties „Laisvė“ korespondentas ir sako: jūs esate kaltinamas Medininkų „muitininkų“ nužudymu. Ir rodo schemas, pagal kurias ten lyg ir aš visus iššaudžiau... Paskui viską atsuko atgal, pasakė: žinoma, Orlovas jokio ryšio su tuo neturi.

Nors buvo ir linksmų dalykų, vasario 23 dieną, pavyzdžiui, kameroje atsidaro durų langelis ir pastatomas stiklas degtinės. Ir aš jį išgerdavau.

O vieną kartą mes su kameros kaimynais už penkis šimtus talonų nusipirkome radijo imtuvą ir klausėmės visko, kas 1993 metų spalį dėjosi Maskvoje. Ir galvojome – pagaliau! Bet neįvyko. Ir mes vėl likome vienui vieni.

Mus išdavė, kad sukurtų mitą apie ginkluotą pogrindį, kuris ruošia naujosios lietuvių valdžios nuvertimą. Todėl ten buvo sujungtos į vieną ir Bobyliovo, ir mūsų su Chetagu Dzagojevu, ir net Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos sekretorių bylos. Jeigu bylos būtų tirtos atskirai, tai nebūtų buvę jokios bendros bylos. Ir Burokevičiui tada nebūtų tekę sėdėti, o čia, prašau jums, vadeiva, o mes vykdytojai su automatais. Ir net bombininkas Smotkinas, kuris metė granatą.

Taikaus atomo apsaugos departamentas

Po to, kai mus išleido iš kalėjimo, aš grįžau namo, mane iš karto iškvietė į migracijos tarnybą, esą sutikrinti dokumentų, o kai atėjau – atėmė leidimą gyventi ir oficialiai pareiškė, kad aš Lietuvos teritorijoje esu nelegaliai.

Bet prieš eidamas į migracijos tarnybą, užėjau į notaro kontorą ir pasidariau savo leidimo gyventi kopiją. O po to visa mūsų komanda, kuri po paleidimo iš kalėjimo liko Lietuvoje, surengė spaudos konferenciją ir papasakojo žurnalistams apie ruošiamą deportaciją, kadangi gavome migracijos tarnybos ir VRM departamento direktoriaus pasirašytą nurodymą palikti Lietuvos teritoriją per 48 valandas, nežiūrint į tai, kad čia mes turėjome šeimas, tėvus ir vaikus. Tada mechanizmas ėmė sukintis atgal, departamento direktorių atleido, paskyrė naują. Šis išvietė pas save, įteikė naują leidimą gyventi, bet paėmė iš manęs pasižadėjimą, kad prie atominės Ignalinos elektrinės aš negaliu priartėti arčiau nei 50 km. atstumu. Jeigu aš pažeisčiau šį pasižadėjimą, tai gali būti pagrindas deportuoti mane iš šalies.

– *Dėl ko labiausiai apgailestaujate?*

– Jokio apgailestavimo nėra. Tikriausiai buvau ne visai teisingai išauklėtas. Tai ne priekaištas mano tėvams, tai mano vidinis protestas, kai mes 70-aisiais – 80-aisiais praėjusio amžiaus metais susiformavome kaip žmonės. Jeigu nuo pat pradžių būčiau užėmęs tokią gyvenimo poziciją, kurią užėmiau tik po 1989–1991 metų, tikriausiai visam tam, kas įvyko su TSRS, mes nebūtume leidę įvykti.

Mes kalti dėl to, kas įvyko su mūsų šalimi. Mes.

Žmogus us šautuvu

„Patikėsite – net 10 metų po to mane persekiojo vienas ir tas pats sapnas: aš bėgu, o mane gauda. Visi šie prisiminimai nuolat grįžta. Man sunku. Aš atsėdėjau daugiau už visus. Na, nebent Burokevičius ir Jermalavičius sėdėjo ilgiau.“

Žmogus, kuris dosniai dabar dalinasi laikraščių archyvų, savo vertinimuose labai griežtas ir kategoriškas. Jokių sentimentų, žinote, Lietuva jam – tai durklas ir išdavystės simbolis. Ne dėl tų aštuonių kalėjime praleistų metų. Fizinį skausmą galima užmiršti, tačiau sielos traumos taip lengvai nepraeina. Tu ją nešioji visą savo gyvenimą savyje, kaip tatuiruotę, kuri melsva spalva prasišviečia per bet kurį rūbą.

– Gimiau aš Vilniuje 1949 metais, mano pavardė Smotkinas Aleksandras Romanovičius, mano tėvas – Didžiojo tėvynės karo veteranas – Berlyno šturmo metu buvo 293-ojo haubicų-artilerijos pulko vadas. Tėvas gimė Baltarusijos TSRS Rosono rajono Juchovičių kaime, visą giminę 1942 metų vasarį žvėriškai nužudė vokiečiai, latvių policajai ir baltarusių išdavikai. Visą giminę, visiškai... 1963 metais man buvo 14 metų, ir tėvas pirmą kartą mane pasiėmė su savimi į Baltarusiją, iki tol aš net nežinojau, kad jis kilęs iš čia, jis tai slėpė. Draugai partizanai parašė jam laišką, kad į kaimą atvažiavo buvęs policajus, kuris nužudė jo senelį, ir jis išvyko pažiūrėti jam į akis. Ir aš mačiau šį baisų vaizdą, kai tėvas sugriebė jį už atlapų. Susirinko visa gatvė, ėmė rėkti: „Kokią tu turi teisę, jis atsėdėjo 25 metus, jam valdžia jau viską atleido.“ O

Aleksandras Smotkinas net neįtarė, kad dėka savo audringo charakterio nutraukė operaciją, pagal kurią turėjo būti nužudytas.

G. Sapožnikovos fotografija.

tėvas pasakė: „O aš neatleidau“. Vos vos atplėšė... Taip aš pirmą kartą sužinojau apie savo šeimos tragediją.

Ir kai iškilo klausimas, ar Baltarusija ketina mane išduoti Lietuvai, tėvas, kuris tuo metu sirgo vėžiu, priėmė tokį sprendimą – paėmė ginklą į rankas ir vietinei Glubokoje miesto valdžiai pasakė: „Perduokite visiems – aš užėmiau gynybines pozicijas geležinkelio stotyje, ir jeigu lietuviai išdrįs čia atvažiuoti, – imsiu šaudyti, aš jums savo sūnaus suminti neleisiu“. Bet mane vis tiek suėmė.

Virš Lietuvos giedras dangus

– Prasiđėjo viskas netikėtai. Aš tada dirbau telefonų stotyje. Kalbėjome mes maišyta kalba, kadangi Vilnius – absoliučiai nelietuviškas miestas. Staiga pas mane atbėga mūsų lietuviai ir rėkia : eik, mokykis lietuvių kalbą, kas nekalba lietuviškai, tas mūsų kolektyve nedirbs. Aš klausiu: nuo kada jūs čia pradėjote versti mus kalbėti lietuvių kalba – jūs ką, nežinote, kaip gavote Vilnių? Tai aš galiu priminti: 1939 metų spalio 10 dieną Stalinas ir jūsų prezidentas Smetona sudarė Molotovo – Škirpos sutartį. Būtent pagal šią sutartį buržuazinė Lietuva gavo Vilniaus kraštą. Kai tik lietuviai gavo šį miestą, jie tuoj pat išsiuntė į koncentracijos stovyklą lenkų universiteto rektorių Gurskį, surinko lenkus ir žydus prie Lietuvos–Tarybų Sąjungos sienos ir perdavė juos tarybiniams pasieniečiams, sakydami, kad šie esą pabėgo iš Baltarusijos, ir NKVD rankomis ištrėmė juos į Sibirą. Tokiu būdu miestas buvo sulietuvintas. Būtent dėl šios priežasties 1940 metų birželio mėnesį Vilnius Raudonąją armiją sutiko su gėlėmis. Ir lenkai, ir žydai šaukė: „Geriau jūs, nei lietuviai!“

– *Jūs norite pasakyti, kad nė sekundei neturėjote jokių iliuzijų dėl to, – kokią grėsmę kelia nacionalinis lietuvių atgimimas?*

– Taip. Aš sužinojau, kad radijo Elektroninių prietaisų gamyklos direktorius (*Socialistinio darbo didvyris Oktiabris Osipovičius Burdenko. – G.S.*) sušaukė partijos komiteto posėdį ir paragino pasisakyti visų įmonių komunistus. Ten buvo įkurta organizacija „Jedinstvo-Vienybė-Jednost“.

Pirmas darbas, kurį mes padarėme, – 1989 m. vasario 12 dieną organizavome grandiozinį mitingą prieš Lietuvos išėjimą iš TSRS sudėties ir prieš rusų kalbos persekiojimą. Buvo priimtas sprendimas: jeigu lietuvių nacionalistai nebaigs prievarta brukti savo pažiūrų kitų tautybių piliečiams, mes skelbsime politinį streiką.

Labiausiai nukentėjau aš, kadangi, sakydamas savo kalbą, aš pastebėjau: „Prisiminkime 1936 metų Ispaniją, kai per radiją buvo pasakyta kodinė frazė: „Virš Ispanijos giedras dangus“ – ir fašistai pradėjo Madrido šturmą. Virš viso Vilniaus dabar taip pat giedras dangus. Pradžioje mus iš čia išmes rėkaudami: „Lagaminas, stotis, Rusija“, o paskui mes neteksime ir Tarybų Sąjungos“. Po šito mitingo mano mamą, važiuojančią troleibuse, užpuolė lietuvis ir sužeidė jai stuburą įvyniotu į laikraštį metaliniu strypu. Atbėgo mano brolis, kuris politika abso-liučiai nesidomėjo, išsikviečia mane už gamyklos vartų ir duoda man į snukį: „Tu ką, politikieriau, darai, mama jau ligoninėje“...

„Mes galvojome, čia visi priešai“

– *Pamenate, kaip jums prasidėjo 1991-ieji metai?*

– Mes pradėjome politinį streiką, sukilo visas Vilnius.

Ir tada Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos prezidiumo pirmininkas Vytautas Astrauskas pasikvietė mūsų judėjimo delegaciją pas save, pažadėjo įvesti respublikoje tvarką. Mes patikėjome šia apgaule, streiką nutraukėme, dėl ko galiausiai mūsų judėjimas buvo užgniaužtas užuomazgoje. 1991 metų sausį, kai jau nebebuvo galima kentėti visai, Maskvos įsakymu į Vilnių įvedė tankus. O mes apie tai, kas buvo ruošiamasi daryti, net nežinojome! Mes streikavome. Tris dienas streikavome – ir iš niekur jokių žinių, reakcijos... Traukiniai į Vilnių nejudėjo. Užsieniečiai ėjo pas mus skųstis: ką jūs darote, vagonuose net tualetai uždaryti! O mes jiems ir sakome: „Jūs remiate nacionalistus, tai ir eikite pas juos į namus, tegul jie jums leidžia pasinaudoti savo tualetu. Mes nenorime atsiskirti nuo Tarybų Sąjungos, o jus kartu su jais ir atsiskirkite!“ Ketvirtąją streiko dieną, tai buvo kaip tik sausio 13-osios naktį, ateiname į miesto partijos komitetą, ir mums sako: „Su-

Tarybų rajono partijos komiteto sekretorius Izia Butrimovičius – dar viena nežinoma 1991 m. sausio 13-osios įvykių auka.

Buvo mirtinai sumuštas lietuvių nacionalistų.

Fotografija iš G.Sapožnikovos archyvo.

sėskite po 50 žmonių į du autobusus, dalis važiuosite prie Televizijos ir radijo komiteto, o kita dalis – prie telebokšto. Šiuos objektus užgrobė minios ginkluotų metaliniais strypais nacionalistų, kuriuos suvežė iš visos Lietuvos. Jau sumušė kelis kareivius. Ginklus turi tik karininkai. Įspėjame – jus gali nužudyti. Bet mes, miesto partijos komiteto nariai, eisime priekyje...”

Mes dėkojome Dievui už tai, kad mūsų autobusą pasiuntė prie Televizijos ir radijo komiteto, o ne prie televizijos bokšto, kur šaudė į žmones. Draugovininkams priėjus prie nacionalistų minios, iš ten pasigirdo riksmi: „Mirtis rusų žudikams!“ Priekyje visų ėjo Tarybų rajono partijos komiteto sekretorius Izia Butrimovičius. Jį daužė baisiai... Darbininkai bandė jį išgelbėti ir prasiveržė į priekį, bet jam sulaužė visus šonkaulius, todėl po trijų dienų mes jį laidojome žydų kapinėse, – visa mūsų nelaiminga komunistų partija. Ir rabinas pasakė: per tiek metų, kai stovi Vilnius, man dar neteko nė karto matyti, kad tiek daug nežydų laidotų vieną žydą...

Prie Televizijos ir radijo komiteto buvo paprasčiau. Mūsų autobusą tik apšaudė, reikia pasakyti, savi. Koloną vedė LKP CK darbuotojas Romas Juchnevičius. Vienas kareivis sudavė jam automato buože. Tas riktelėjo: „Aš komunistas, ar nematai, kad aš su raudonu raiščiu!“ Ir

karininkas pasakė: „Šią naktį aš pirmą kartą matau Vilniaus gyventojus, kurie mus palaiko. Mes galvojome, kad čia vieni priešai“. Mes paklausėme, ar yra nuostolių. Jis atsakė, kad kapitonui Gavrilovui sprogstamasis užtaisas nutraukė pėdą, o dar nukentėjo „Alfa“ – nacionalistai kariui iš arti iššovė į nugarą, kulka pramušė šarvuotą liemenę, jį išvežė į ligoninę. Tada vienas iš mūsų draugovininkų, buvęs greitosios pagalbos gydytojas, sušuko: „Jūs pasiuntėte jį mirčiai į nagus! Lietuvių gydytojai pareiškė, kad rusams jie nesilaikys Hipokrato priesaikos!“ Taip ir ivyko...

Prie televizijos bokšto dėjosi baisūs dalykai. Kaip pasakojo staklių gamybos įmonės darbininkas, vieną iš jų, tą, kuris nešė vėliavą, nušovė tyčia, kad paskui galėtų sakyti, kad šaudė rusai. Ten, pylimo viršuje, buvo metalinė tvora, kuri juosė visą televizijos bokšto perimetrą. Karininkas iš šarvuotio šaukė: „Piliečiai, objekto centras yra jau užimtas TSRS kariuomenės, kad išvengtume aukų, prašau eiti žemyn“. Mūsų draugovininkų akyse lietuviai stvėrė Loretą Asanavičiūtę ir metė ją ant tos tvoros, šarvuotis iš inercijos ją prispaudė. Ji buvo gyva ir mirė tik operacijos metu ligoninėje. O lietuviai rėkavo, kad ją sutraiskė tyčia.

Vienoje rikiuotėje

– Po televizijos bokšto ir centro išlaisvinimo specialistus, kurie galėjo dirbti vietoje iš ten pabėgusių nacionalistų, pakvietė dirbti televizijoje. Aš šitame pastate aptarnavau ryšių sistemas, o kiti vaikinai – televizijos signalo perdavimo įrangą. 1991 metų rugpjūtį, kada įvyko perversmas, mums įsakė nedelsiant išeiti, kadangi pastatą apsupo sąjūdiečiai. Mes nubėgome į CK pasiimti darbo knygelių. Ateiname ir matome: žmonės iš ten varo laukan ir automatų buožėmis grūda į mašinas. Tarybinės milicijos nėra nei kvapo, tik Krašto apsaugos departamento smogikai banditauja. Kur mūsų dokumentai?

Juos išvežė į Vilniaus radijo technikos technikumą. Nuėjome ten. Karininkas juos išnešė ir pasakė: „Vyrų, aš negaliu jūsų apsaugoti, mes gavome įsakymą iš Maskvos – nesikišti“. Mes, keli žmonės, stovime ir nežinome, ką daryti? Kažkuris sako: „Makutinovičius ir Razvodovas

užsidarė OMON'o bazėje, sakė, kad jie šitos bjaurios valdžios nepripažįsta ir savo šalį nuo jų gins“. Nuvažiavome ten.

Iš pradžių būryje mums ginklų nedavė, bet paskui vis tiek išdavė, kadangi visai netoli stovėjo ginkluotų nacionalistų būriai. Rikiuotės metu vienas karininkas sako – jeigu jau paėmėmte ginklą į rankas, stokite kartu su mumis į vieną rikiuotę. Atvažiavo TSRS VRM papulkininkis, baltas it grietinė: „Kodėl čia yra civilių su ginklais? Paaiškinkite, drauge Makutinovičiau“. Šis sako: „Tai žmonės, kurie davė priesaiką Tarybinėje armijoje. Jie sužinojo, kaip jūs išdavėte tarybinę Tėvynę, o jūsų vidaus reikalų ministro pavaduotojas Demidovas įsakė divizijos vadui mus sunaikinti ugnimi, kadangi dabar mes – separatistai, neteisėtas ginkluotas susivienijimas, kuris trukdo įvesti tvarką demokratiškoje Lietuvos Respublikoje“.

Visi stovi ir tyli. Ir staiga vienas iš omonininkų sušuko: „Papulkininki, tu jau nusišlapinai ant raudonosios vėliavos, o mes už ją numirsime!“ Šis sėdo į automobilį ir greitai išvažiavo. O po kurio laiko Makutinovičius paskelbė: skambino generolas Uschopčikas, sakė, kad jis artilerijos ugnimi sušaudys visus, kurie kėsinsis žudyti tarybinius piliečius. Ir kažkas iš omonininkų pasakė: Maskvoje išsigando precedento – kad Tarybų Sąjungoje vienas karinis dalinys nusispjovė ant visos tos demokratijos ir nusprendė numirti už tarybinę Tėvynę...

„Dabar mirsime abu!“

– Po viso šito aš išvykau į Polocką. Įsidarbinau Polocko ryšių skyriuje. Viršininkas liepė važiuoti į Vilnių ir išsiregistruoti. Ir čia gaudu laišką iki pareikalavimo iš Pavelo Vasilenko – buvo toks liaudies draugovės prie rajono partijos komiteto štabo viršininkas: atvažiuok, reikia padaryti vieną radijo laidą. Atvažiuoju – ir „atsitiktinai“ sutinku gatvėje visus savo „bendrininkus“. Galvoju, jie manęs tyčia laukė. Pasikrovėme į automobilį automatą, kurį mums davė Vasilenko, ir išvykome į Baltarusiją.

Tie, kurie mūsų tykojo pasaloje, be abejo, žinojo, kad šis automatas yra pažymėtas. Norėjo pakišti OMON'ą, bet, pamatę, kaip bėgioja

toks cholerikas Smotkinas, nusprendė, – panaudojus mus, išspausti kiek galima daugiau naudos.

Padarė tai kažkuris iš mūsų, tai akivaizdu, – nei vienas eilinis žmogus negalėjo atnešti į OMON'ą „negerą“ automatą ir pasakyti: „Paimkite žuvusiojo ginklą“. Vadinasi, kažkas atėjo, parodė savo tarnybinį pažymėjimą ir pasakė: „Tegul jis kol kas pabus pas jus“. Aš turėjau dvi granatas. Niekas apie jas nežinojo.

– *O iš kur jūs, civilis žmogus, jas gavote?*

– Tą kartą atvykęs į Vilnių, aš troleibuso stotelėje sutikau vieną omonininką civiliais rūbais. Tas vaikinai man sakė, kad visoje Lietuvoje ėmė medžioti omonininkus. Siekdami išvengti suėmimo, likę būrio nariai pasiėmė iš dėžės granatų ir grupėmis arba pavieniui išvyko į Maskvą. Jeigu juos bandys suimti, susiprogdins. Aš tada paprašiau jo duoti man vieną granatą, įtikinau jį, kad susisprogdinti jam ir vienos pakaks. Antrąją man davė Chetagas Dzagoevas – pas kariškius šito gero buvo į valias. Galima sakyti, šitos granatos išgelbėjo man gyvybę.

Aš mečiau pirmąją granatą, nuo jos niekas nežuvo, kadangi aš ją mečiau į griovį. O kai pasienietis nutaikė į mane automatą ir jau norėjo mane nušauti, aš jam šūktelėjau: „Dabar mirsime abu!“ – ir mečiau antrąją. Jis spėjo atšokti. Tai jiems sutrukdė į mane nusitaikyti, ir aš pabėgau į mišką.

Atėjau iki Šumsko stoties, tai dar buvo Lietuvos teritorija, sėdau į traukinį ir išvykau į Minską. Ir ten mane įskundė vienas išdavikas, su juo mes anksčiau buvome susitikę Leningrade, kažkokiame partijos suvažiavime.

Jis sakė – važiuok į Polocką, ten tavęs niekas nelies. Ten mane ir suėmė: atvažiavo Polocko vidaus reikalų skyriaus viršininko pavaduotojas O.D. Dragūnas ir sako: mes žinome, ką tu iškrėtei, nesijaudink, išsiųsime tave į Vitebską. Vietoje to atvyksta keturi ginkluoti lietuviai, vienas – iš Lietuvos policijos kovos su banditizmu skyriaus, Adiklis, kuris vėliau buvo nuteistas savo gimtojo lietuviško teismo už nužudymą tardymo metu. Dragūnas apsivelka savo paradinę uniformą, stovi prieš juos lyg policajus prieš gestapininkus, ir atiduoda jiems mane susidorojimui. Mane pribloškė net ne tai, kad jis mane išdavė, o tai, kad jis prieš juos stovi išsitempęs...

Kada mane iš ten vedė laukan, aš nusilenkiau jiems visiems ir pasakiau vienam iš milicininkų: ačiū tau, kapitone, kad tu mane išdavei susidorojimui šitiems lietuvių fašistams. Po daug metų sutikau jį Pollocke autobuse, atsiprašinėjo ir vos neverkė...

„Nusigręžk nugara“

Mušė mane visą kelią iki Vilniaus. Tardytojas, pavarde Adiklis, įrėmė man į pilvą pistoletą ir bandė įpiršti mintį, kad ginklus iš OMON'o pasiėmiau aš pats asmeniškai. Aš jam spjoviau į snukį ir kojomis trenkiau į priekinį stiklą, kad sukelti autoįvykį. Prie Lietuvos VRM pastato bandžiau išprovokuoti savo paties sušaudymą ir spyriau į tarpukojį automatininkui Vasiliauskui. Bet jis negavo įsakymo mane sušaudyti, todėl automato buože tiesiog sulaužė man tris šonkaulius. Paskui mane įmetė į mirtininkų kamerą, iki 1993 metų nusikaltėlius dar sušaudydavo. Kameroje buvo šalta – iki 12 laipsnių, jokio šildymo. Dieną miegoti draudžiama. Pabuvojau kalėjime-durnių namuose Utenoje. Ten mane ragino pasirašyti, kad granatą mesti įkalbėjo komunistai. Mane išgelbėjo tos įstaigos viršininkė, žydė. Ji neleido suleisti sedukseno ir pasiuntė mane į miesto ligoninę išsiimti pažymos, jog mano šonkauliai yra sulaužyti. Dėl to šios įstaigos policijos komisaras buvo atleistas iš tarnybos už simpatijas komunistams.

Pasodino mane vienutėje atskirai nuo visų, griežto režimo bloke, kad aš negadinčiau savo politinėmis kalbomis kitų kalinių ir vienai valandai išvesdavo pasivaikščioti į vidinį kiemelį, kuriame aš mačiau tik dangų per grotas.

Išgelbėjo mane Kostas, lietuvių čigonas ir buvęs Lietuvos TSR bokso čempionas, jis zonoje buvo kalinių autoritetas. Jis visiems zonos kaliniams davė griežtą nurodymą – politinių neliesti. Todėl mes ir išgyvenome.

– *Už ką konkrečiai jums skyrė tokią didelę laisvės atėmimo bausmę?*

– Už „pasikėsirimą nužudyti Lietuvos Respublikos pareigūnus, šiems einant tarnybines pareigas“. Aštuonerius metus atsėdėjau kalėjime, paskui mane automatininkų konvojus atgabeno prie sienos ir perdavė Baltarusijai. Vežė mane vienas Rusijos ambasados darbuotojas, la-

bai geras žmogus. O kitam geram žmogui, Sergejui Zagriadskui, aš esu skolingas savo gyvybę, kadangi jis 1992 metais paėmė Rusijos piliečio paso blanką, rizikuodamas savo karjera, surado rusakalbį karininką ir jam pasakė: „Nusigręžk nugara“ – ir davė man pasirašyti pasą. Man ir visiems kitiems poltiniams kaliniams, kurie ten buvo. O toliau viskas vyko taip: mūsų advokatai sako prokurorui Gaudučiu: „Kaip jūs galite teisti už Lietuvos išdavimą užsienio pilietį?“. Tada Gaudutis pareiškė, kad RF konsulas Zagriadskis apgaulės būdu pateko į tardymo izoliatorių ir nusikaltėliams įteikė pasus pasirašyti. Rusijos Federacijai pareiškė protestą, konsulą išsiuntė į Maskvą. Toks drasus buvo žmogus...

– Kilęs susidomėjimas dvidešimt penkerių metų senumo istorija jus stebina?

– Aš savo įsitikinimų nekeičiau. Visus tuos metus Rusija praktiškai stengėsi nepastebėti, kas atsitiko su mumis, ir nesiėmė jokių žygių. Rusija šiuo metu žengia Tarybų Sąjungos keliu, jos taip pat nekenčia, kaip kažkada nekenė TSRS. Kokia ji būtų – carinė, tarybinė, buržuazinė, – jos apskritai neturi būti, taip galvoja Vakaruose. Ir dabar su ja bando padaryti tą patį, ką padarė Tarybų Sąjungai. Todėl šiuo metu visi susidomėjo klausimu – o kaip buvo pardavinėjama TSRS, urmu ar mažmena? Ir kas yra tie išdavikai, kurie su ja ketina padaryti tą patį?

Paskutinis žodis

Praėjus daugiau nei dvidešimt metų Aleksandras Smotkinas sužinojo du svarbius dalykus.

Operacija, kurią jis sužlugdė dėl savo temperamento, vadinosi „Maišas“. Sutinkamai su planu, visi „radistai Ket“, kurie bandė pasveikinti lietuvių tautą su Spalio revoliucijos metinėmis, turėjo būti sušaudyti vietoje dar miške. Tai būtų buvęs puikus problemos sprendimas: nusikaltimas Medininkuose dar neatskleistas, o čia staiga tokia sėkmė: grupė „raudonų“ aktyvistų su nužudytų „muitininkų“ ginklu... Tačiau Smotkino pabėgimas sugriovė visus organizatorių planus. Kadangi pristatyti profesionaliais kileriais tuos romantiškai nusiteikusius „žioplius“ su karštomis sielomis buvo tiesiog juokinga.

Ir tada Lietuvoje ėmė kurti naują versiją, kad „muitininkų“ žudy-

nes įvykdė Rygos omonininkai. Na, arba Vilniaus. Šia nešvaria versija Vilniuje manipuluojama iki šiol... Tai pirma.

Antruoju atradimu Aleksandrui Romanovičiui Smotkinui tapo karti žinia, kurią jis sužinojo iš manęs. Savo archyve aš radau iškarpą iš laikraščio „Pravda“: „Aš mirštu. Leiskite man atsisveikinti su sūnumi“, – apie kurią Aleksandras Smotkinas nežinojo. Joje jo mirtinai sergantis tėvas, Romanas Naumovičius, gulėdamas onkologiniame skyriuje Baltarusijos rajono ligoninėje, prašė Lietuvos prezidentą ir buvusį komunistų lyderį Algirdą Brazauską išleisti sūnų atsisveikinti su dar gyvu tėvu: „Aš – tėvas politinio įtariamojo Aleksandro Smotkino, jau 13 mėnesių kalinamo Lukiškių kalėjime. Prašau jūsų, išleiskite be užstato, kadangi nei jis, nei aš pinigų neturime. Prisiekiu, kad mano sūnus nesulaužys mano duoto priešmirtinio garbės žodžio ir atvyks į teismą, jeigu toks įvyks. Jis, kaip ir visi jo draugai, yra antiliaudinio režimo politinių intrigų ir provokacijų auka“.

Atsakymo, savaime suprantama, nebuvo.

„Aš nieko nežinau apie jokią savo tėvo laišką šitam išdavikui!“ – užsidedė Smotkinas jaunesnysis, kai aš jam papasakojau apie tai, – su tokiu įniršiu, su kuriuo jis kažkada miške metė granatą. Tai suprantama: jis sėdėjo Lietuvos kalėjime, laikraščio „Pravda“ ten niekas neužsakė...

Aleksandro Smotkino tėvas, sergantis vėžiu, prašė lietuvių valdžios leisti atsisveikinti su sūnumi, bet jam neleido. Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

Atsisveikinti jiems neleido – Smotkinas vyrenysis mirė 1994 metų gruodžio mėnesį, kai jo sūnui dar liko sėdėti kalėjime penkeris metus.

„Pats kurk ginkluotus būrius,
pats gink savo gamyklą“

Įrodyti šių žmonių dalyvavimą nei antivalstybinio perversmo organizavime, nei muitininkų nužudyme Lietuvos prokurorams nepavyko, nors jie ir labai stengėsi.

Maksimumas, kurį sugebėjo išspausti teismas, skambėjo visai nevaisiai: „Aukščiau išdėstytų įrodymų visuma leidžia teigti, kad teismai aktyviai dalyvavo veikloje LKP (TSKP) – organizacijos, kuri siekė pažeisti Konstitucijos pagrindus sukurtą valstybinę ir visuomeninę santvarką, apriboti Lietuvos valstybės suverenias galias“.

Liko dar radijo laida, tačiau paversti Baudžiamojo kodekso straipsniu tą faktą, kad laidoje turėjo nuskambėti buvusio pirmojo Komunistų partijos sekretoriaus Mykolo Burokevičiaus sveikinimas, – to nepajėgė padaryti net lietuviškas teismas.

„Didžioji dalis teksto, paruošto radijo transliacijai, yra akivaizdžiai priešiška Lietuvos Respublikai, vienok baudžiamosios atsakomybės už tokio pobūdžio propagandą galiojantys įstatymai nenumato“, – pripažino teismas ir sausai pridėjo, kad Boriso Gunko dainą „Klausyk, drauge!“, kurią planavo transliuoti ir kurioje žmonės kviečiami burtis ginkluotai kovai („Pats kurk ginkluotus būrius, pats gink savo gamyklą“), laikyti viešu raginimu pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą vis tik pagrindo nėra.

Kad išvengti neteisingų interpretacijų, pateikiu visą dainos tekstą:

*Klausyk, drauge, puola buržujai, liaudį budeliai smaugia,
Tėvynę-motiną žemina visaip, ko tu ant pečiaus dar sėdi?
Kooperatoriai ir privatizuotojai rezga pinkles gudrias,
Jeigu šiandien neprabusi, rytoj ant kaklo turėsi grandines!
Teisę į darbą, į gydymą, į poilsį dar ilgai atsiminsi,
Krauju iškovotą tu atidavei be kovos, išdavei Tėvynę-motiną!
Juoda banditų gauja žaidžia tavo likimu.*

*Darbo žmonių sažinė ir garbė, kur jūs, kas atsitiko jums?
Nei Čiubaisas, nei jo kūmas Jelcinas gyventi tau neleis,
Abu jie mus veda į mirtį ir pažeminimą!
Nėra vyriausybėje dėdžių gerų, visi vagimis tapo.
Laikas atėjo, dėl savo vaikų imk į rankas ginklą!
Pats kurk ginkluotus būrius, pats gink savo gamyklą.
Galvą turi, draugai tavo šalia – visa tarybinė liaudis!
Juodąją naktį galas vienatvei, vienas tu daug negali,
Tik susivieniję mes, darbininkai, tikslą pasisieksim visi.
Mesk televizorių skradžiai, kvailas kalbas, vyną ir daržą.
Šiuo metu tavo Tėvynę žudo, už tiesą vyksta kova.
Klausyk, drauge, galinga jėga mes esame, jeigu nebūsime gyvuliai,
Kas daugiau stos į kovą už Rusiją, jeigu ne tu ir aš!*

...Labai geras, tiesą sakant, buvo poetas. Daug jo eilėraščių 1990-ųjų pradžioje skambėjo kaip atavizmas. O šiandien atrodo lyg pranašystė.

9 skirsnis

BE TĖVYNĖS

Neapykanta, suliepsnojusi svetimiems, buvo nuspėjama ir suprantama. Sukurstyti ją buvo paprasta – tereikėjo brūkštelėti nacionalizmo degtuku, ir ji užtikrintai degė nuolatine ugnimi, kuri lengvai peršokdavo nuo Ivanovo ant Kučerovo, nuo Šorochovo ant Orlovo arba nuo Dzagojevo ant Smotkino.

Plačiąja prasme „išsilaisvinusiems nuo imperinių pančių“ nugalėtojams buvo tas pats, ko neapkęsti, kadangi kalba ėjo apie rusų pasaulio atstovus.

Visai kitas reikalas – neapykanta saviems, tiems lietuviams, kurie pasirodė geresni ir sėkmingesni toje koordinacinių sistemoje, pavadiniamu Tarybų Sąjunga.

Žmonės, apie kuriuos eina kalba šiame skirsnyje, bet kuriuo kitu atveju būtų galėję tapti mažos Baltijos šalies, kurios istorijoje ir taip yra labai nedaug garsių vardų ir likimų, pasididžiavimu ir šlove.

Tačiau netapo.

Bausmė jiems buvo skirta pati aukščiausia – Tėvynės atėmimas.

Kalba ir rodo „Kaspervizija“

Žmogus, kuriam teko savo kailiu patirti pagrindinio smūgio jėgą, – tai jis, Edmundas Kasperavičius, Tarybinės armijos pulkininkas, nepabūgęs tapti laidų vedėju „raudonosios“ Lietuvos televizijos, kuri ėmė transliuoti savo laidas iš išlaisvinto televizijos ir radijo centro patalpų jau po kelių dienų po 1991 m. sausio 13-osios įvykių ir darė tai kelis mėnesius iki pat rugpjūčio pučo. Sunku net įsivaizduoti, iš kiek tūkstančių namų jo adresu buvo siunčiami prakeiksmas. Bet jis su lietuvišku užsispyrimu kiekvieną vakarą vis tiek sėdavo prie diktoriaus stalo.

Buvo atlyginta pagal nuopelnus – sukurtą jam padedant televiziją ėmė vadinti „kaspervizija“.

Likimo geometrija

– Visiems sakau, kad aš buvau suplanuotas pažymėti Lietuvos išvadavimą iš vokiečių okupacijos. Tada tėvas vedė mano mamą, kuri dirbo tarnaitė pas žymiai turtingesnę senelę, mano tėvo motiną, ir gyveno gretimame kaime. Vaikščiojo į mišką, kuriame slapstėsi mano tėvas, atnešdavo jam valgyti, ir kai tapo aišku, kad karas baigėsi, jie susituokė. 1945 metų gegužę gimiau aš.

Prieš metus iki mano gimimo senelis iš tėvelio pusės buvo vokiečių sušaudytas. Tėvas jau pirmąją karo naktį pateko į nelaisvę – lietuvius, kaip žmones patikimus, ėmė į tarnybą šukuoti miškus ir saugoti tiltus. Iš esmės, tėvas tarnavo vokiečiams. Bet, būdamas nelaisvėje, jis sužinojo, jog sušaudė jo tėvą, todėl pasiekė, kad jį išleistų namo atsiveikinti su juo. O sužinojęs, kad sušaudė be jokio pagrindo, tik buvo apkalbėtas, nelaisvėn nebegrižo. Slapstėsi miške, kol 1944 metais Raudonoji armija nepradėjo valyti Lietuvos.

– *Tai kas gi jūsų šeimos istorijoje buvo didvyriai – „miško broliai“ ar tarybiniai kareiviai?*

– Mano galva, tėvas ir pats nežinojo, kas teisingas, o kas ne. Labai sunkūs buvo laikai! Aš ir pats šito klausimo neišsiaiškinau, kadangi buvau dar mažas.

*Edmundas Kasperavičius
buvo „raudonosios“ televizijos,
atkovotos iš sąjūdiečių,
veidas ir balsas.*

G. Sapožnikovos fotografija.

– Kaip jūs tokiu atveju atsidūrėte Tarybinėje armijoje, kuriai jūsų šeima jokių simpatijų neįtė?

– Jeigu atsakyti su humoru, tai tam buvo dvi priežastys. Pirmą – todėl, kad mano tėvo širdis pasirodė esanti minkštesnė, nei mūsų kaimyno. Ir antra – todėl, kad 1961 m. balandžio 10 dieną aš nemokėjau geometrijos. Iš tikro buvo taip: mūsų kaime pardavinėjo mažą akordeoną, ir mes su draugu nulėkėme prašyti savo tėvų jį nupirkti. Aš savo tėvą įkalbėjau greičiau, nei mano draugas. Ir mes už penkis rublius nupirkome akordeoną, aš išmokau juo groti ir net pradėjau jam kurti muziką. Tai išgirdo kompozitorius Balsys ir privertė mano tėvus atiduoti mane į Tauragės muzikos mokyklą. Taip aš atsiradau mieste. Jeigu būčiau neatsiradęs, nebūčiau sužinojęs apie karinį komisariatą. Vieną kartą, 11-oje klasėje, aš, žinodamas, kad būsiu pašauktas atsakinėti prie lentos, ieškojau būdų, kaip išvengti geometrijos pamokos. Ir štai mano suolo draugas, Almutas Dumčius, sako: einu į karinį komisariatą – ten kviečia visus, kurie nori mokytis karinėje mokykloje. Valio, sakau, – tai išeitis! Nubėgau pas klasės auklėtoją. Ji sako: tu gal kvailys? Bet aš vis tiek pabėgau, tikėdamasis pamoką praeidėti po krūmu, – ir čia staiga eina mokyklos direktorius. Ką tu čia darai? Ach, į karinį komisariatą eini? Tai ir eik! Teko eiti – ir karininkas užsirašė mano pavardę. Aš laikiau egzaminus nemokėdamas kaip

dera rusų kalbos. O dar kalbama, kad buvo kažkokia rusifikacija... Ne, visas disciplinas dėstė lietuvių kalba, ir man, lietuviui, leido laikyti matematikos egzaminą gimtąja kalba.

Kas meluoja, o kas nemeluoja?

– Aš visada norėjau gyventi Pabaltijyje. Dar pirmame kurse sau užsibrėžiau užduotį baigti mokyklą su pagyrimu, kad turėčiau teisę rinktis tarnybos vietą Lietuvoje. Taip ir įvyko, bet paskyrė mane ne į Lietuvą, bet į Sovietų Sąjungą, nuo kurios iki Tauragės tik 37 kilometrai. Iš esmės, į namus paskyrė. Tačiau po kurio laiko prasidėjo įvykiai pasienyje su Kinija – ir mane „iškrovė“ ten. Paskui grąžino į Rygą. Po to skubiai prireikė žmogaus Afganistane. Po karo vėl prašiausi tik į Pabaltijį. Atvažiuoju – o čia Sąjūdis...

– *Jūs čia atsiuntė su kažkokia užduotimi ar tai buvo jūsų visiškai asmeninis noras?*

– Po Afganistano aš nusprendžiau, kad daugiau nebekariausiu. Man buvo 43 metai, 30 ištarnautų metų. Pakankamai daug, kad išeiti į pensiją. Afganistane nebuvo laiko galvoti apie tai, kas vyksta Tarybų Sąjungoje. Aš tik pamenu, kaip po eilinio partijos suvažiavimo iš įpročio sėdau konspektuoti generalinio sekretoriaus kalbą ir ... staiga neradau nieko, ką būtų galima konspektuoti. Žodžių sriautas... Kadangi pagal mano specialybę Lietuvoje vakansijų nebuvo, mane pasiuntė tarnauti į civilinės gynybos štabą vado pavaduotoju politiniams reikalams. Aš norėjau atsipalaiduoti paskutiniaisiais savo tarnybos metais, o čia prasidėjo mitingai... Ir tik tada aš ėmiau suvokti, kas vyksta. Atvykęs į Lietuvą, aš visiškai nežinojau situacijos. Ir, iš esmės, tada mano gyvenime teko antrą kartą labai rimtai apsispręsti, su kuo būti? Daugumai lietuvių buvo aišku – reikia būti su Sąjūdžiu. O aš labai ilgai dvejotau – visus 1988 ir 1989 metus.

– *Kas buvo svarbiausias jūsų pasirinkimo kriterijus?*

– Atsakymas į klausimą: kas meluoja, o kas nemeluoja? Šiandien iš tų, kurie vadovavo Sąjūdžiui, daro didvyrius, o komunistus įvardina tamsiomis asmenybėmis ir priešais. O aš pamačiau, kad jie labai sąži-

ningi žmonės. Jeigu jie sakė, kad Rusija ir Lietuva – broliai, tai jie tuo nuoširdžiai tikėjo. Aš bandžiau suprasti, kas tai yra Molotovo-Ribentropo paktas – gal pusę metų vargau. Ir galiausiai prisijungiau prie tų, kurie, mano nuomone, sakė tiesą, nenorėdamas turėti nieko bendro su tais, kurie gudravo ir melavo.

„Mes jau čia“

– *Kada jūs atvykote į Vilnių?*

– 1989 metų rugpjūtyje. Ėmiau eiti pareigas. Ir tuo metu prasidėjo mitingai, komunistų partija susiskaldė, o vėliau, 1990 metų kovo mėnesį, Aukščiausia Taryba deklaravo nepriklausomybę. Aš dar dirbau civilinės gynybos štabe. Kartą vienas mano pažįstamas žurnalistas paskambino man ir sako: „Tu kariavai Afganistane? JAV „žaliųjų berečių“ kapitonas Andrius Eiva kariavo prieš jus tuo pačiu laiku. Gal nori su juo susipažinti?“ Aš sakau – žinoma, noriu! Ir pagalvoju, šitą reikalą reikia įamžinti. Paskambinau pažįstamam Lietuvos televizijos žurnalistui, pasiūliau temą: „Du lietuviai Afganistane – vienas JAV pusėje, kitas Tarybų Sąjungos pusėje“. Jis sako: įdomu! Aš pakviečiau Eivą pas save į namus, atvažiuo žurnalistas su operatoriumi ir parengė laidą, kuri išėjo į ekranus. Tai buvo dešimt dienų prieš paskelbiant nepriklausomybę. O paskui mes su Eiva nuėjome į restoraną, gerokai išgėrėme, ir mano pusbrolis uždavė jam klausimą: „Amerikiečiai po karo visą laiką žadėjo, kad ateis į pagalbą Lietuvai, bet taip ir neatėjo. O dabar staiga ims ir bus ta pati situacija? Ir amerikiečiai vėl neateis?“ Jis šitą klausimą visą laiką kartuoja, kol Eiva ramiai ir užtikrintai neatrėžė: „Mes jau čia“...

– *Jūsų vertinimu, tuo momentu tarp lietuvių koks buvo santykis tų, kurie norėjo nepriklausomybės ir tų, kurie jos nenorėjo?*

– Mano aplinkoje daugiau buvo tų, kurie norėjo pagerinti gyvenimo sąlygas Tarybų Sąjungos sudėtyje, bet nebėgti iš jos. „Pažengusių“, kurie norėjo nepriklausomybės, buvo nedaug.

– *Todėl reikėjo įvykių, kurie įtikintų lietuvius, kad iš TSRS reikia bėgti kuo greičiau?*

– Televiziją buvo galima atimti neiššovus nė vieno šūvio. Iš esmės,

tai buvo meistriškai Landsbergio kadruž įvykdyta provokacija, kurios metu per masinės informacijos priemones kurstoma isterija privertė Maskvą imtis kažkokių priemonių, kad būtų nutraukta ta visiškai laukinė, antirusiška, antitarybinė, antikomunistinė propaganda. O kariškiai ir KGB šitai provokacijai pasidavė. Tai, kad Lietuva, Latvija, Estija taps nepriklausomomis, informuoti žmonės jau žinojo. Šia prasme Landsbergiui jokių aukų nereikėjo, jis galėjo ramiai sau laukti savo valandos. Šitos aukos buvo reikalingos tam, kad iš TSRS sudėties išeitų Rusija, kad būtų sugriauta visa Sąjunga. Ir, man rodo, ne Landsbergis buvo šių įvykių planuotojas, o tie, kurie sėdėjo Maskvoje ir siekė privatizuoti gamyklas, jau žinojo, ka reikia daryti, kai nebeliks tarybų valdžios.

Aš manau, Lietuva buvo nepasiruošusi nepriklausomybei. Ją ten nutempė.

„Kas per vizija?“

– *Kaip jūs tapote televizijos laidų vedėju?*

– Maskvoje buvo priimtas sprendimas pasiųsti į visų respublikų, tarp jų – ir į Lietuvą, nacionalinius kadrus, kurie dirbo centrinėse sąjungos žinybose. Dažniausiai – jėgos struktūrose: KGB, Gynybos ministerijoje, – tai yra jau patikrintus žmones. Į Lietuvą buvo komandiruotas Baikonuro politinio skyriaus vedėjas generolas Naudžiūnas, jis ėmė rinkti žmones, kad padėti vietiniams komunistams nacionaliniais kadrais.

Jam rekomendavo ir mane. Mano svyravimai – plaukti pasroviui ar prieš srovę tuo metu beveik jau baigėsi. Aš apsisprendžiau, kad su Landsbergiu man nepakeliui. Pradžioje mane paskyrė konsultantu, o vėliau ir Lietuvos komunistų partijos CK Organizacinio skyriaus vedėju. Kai iš Landsbergio atėmė televiziją, iškilo klausimas – kas pirmas išeis į eterį.

Jokių „televizijos žvaigždutės“ ambicijų aš neturėjau. Apie tai mane informavo CK Ideologinio skyriaus vedėjas Juozas Jermalavičius. Užėjo ir pasakė: „Galvojame, tu turi tapti televizijos laidos vedėju“.

*Lietuvis „žaliųjų berečių“ kapitonas
Andrius Eiva, padėjo nemažai
pastangų organizuojant Lietuvoje
1991 metų įvykius ir juos nukreipiant
JAV reikiama kryptimi.
Fotografija iš E.Kasperavičiaus archyvo.*

1991 metų sausio dienas aš prisimenu, kaip kokią beprotybę. Ir žmonės visi buvo kažkokie praradę ryšį su tikrove. Aš net galvojau, ar tik nebuvo panaudotas prichotropinis ginklas, tačiau vėliau šią mintį atmečiau. Eini lyg būtum girtas, nors nieko ir negėriau. Apie vidurnaktį išgirdau mašinų gausmą, išėjau į gatvę ir sutikau pažįstamą civilinės gynybos štabo bendradarbį. Jis man ir pasakė, kad jau yra aukų. Aš, Tarybinės armijos pulkininkas, nepatikėjau, kad žmonės galėjo žūti nuo kareivių paleistų kulku, kadangi puikiai žinojau, kaip buvo auklėjami tarybiniai žmonės. Aš žinojau, kad to tiesiog negali būti! Ir man atrodo, kad apie tai puikiausiai žinojo ir Butkevičius, todėl ir sakė miniai: nesijaudinkite, į jus nešaudys... Ir ne tik aš – visi aplink mane netikėjo, kad tankistai galėtų traiškyti taikius žmones, kaip apie tai pasakojo. O šiandien aš tuo ne tik netikiu – aš esu įsitikinęs.

Televizijos centrą užėmus kariškiams, mes užėjome į televizijos studiją ir pamatėme, kad dirbti neįmanoma, viskas išplėšta su šaknimis. Visa tai suvertė „Alfai“ ir desantininkams, nors iš tiesų viską ten išdraskė išeidami lietuvių televizinininkai – aš turiu prisipažinimą, kaip jie išdraskė visą aparatūrą, kad neatitektų „priešui“. Keturių dienų prireikė, kol viską atstatėme.

– Kaip jūsų televizijos patirtį vertino šeima?

– Pirmąją mano darbo eteryje dieną laidėjo žuvusiuosius. Aš nusivedžiau į šoną savo brolių – jis buvo mano oponentas ir, kaip ir visa giminė, galvojo, kad esu kuoktelėjęs, – pasakiau jam, kad šiandien

būsiu eteryje. Jis manęs vos neprimušė... Aš jaudinausi, labai stipriai jaudinausi. Tačiau jokių abejonių – skaityti tekstą ar neskaityti, – aš neturėjau. Buvau visu šimtu procentų įsitikinęs, kad tai yra teisinga.

– *Jūs atpažindavo gatvėse?*

– Taip, visi šunys. Požiūris buvo labai skirtingas. Šaukti į nugarą „Judas“ ėmė jau kitą dieną. Ir pavadino šitą televiziją „kaspervizija“. Tai žodžių žaismas, kurį suprasti gali tik lietuviai. Mano pavardė Kasperavičius, skiemenimis reiškė klausimą „kas per?“ Ir „sukūrė“ paniekinamai: „Kas per vizija?“ Tie žmonės, kurie buvo prieš Lietuvos išėjimą iš TSRS, mane laikė didvyriu. Dauguma, beje, į viską žiūrėjo abejingai. Aš daug keliavau po Lietuvą, susitikinėjau su giminaičiais, niekas jokių klausimų neuždavinėjo.

Paskutinis laiškas

– *Jūs išvykote iš Lietuvos, bijodamas persekiojimo?*

– Aš išvykau naktį, kuomet Maskvoje įvyko pučas, nesupratau dar, kas vyksta. Mane pasiuntė į 10 mėnesių kursų į Pekiną. Tad aš išvykau savo valia, nuo nieko nesislėpdamas.

– *Jūs jautėte, kad į namus daugiau niekada nebegrįšite?*

– Vėliau dažnai prisimindavau, kaip paskutinį kartą nuvežiau į kaimą mamą. Buvo jau vėlyvas vakaras, į namus nėjau, apkabinau ją, sėdau į automobilį ir išlėkiau į Vilnių. O anksti ryte išvažiavau į Maskvą. O širdį maudė – lyg matau ją paskutinį kartą. Taip ir buvo: namas sudegė, mama numirė – vis be manęs.

Aš jai nuolat skambinau, žinojau, kad serga vėžiu, labai kentėjo, visi suprato, kad ji mirs, bet nežinojo, kurią dieną. Aš prašiau savo draugų patarimo: gal man su svetima pavarde nuvykti į Lietuvą palaidoti mamą? Man atsakė – gali, žinoma, pabandyti, tačiau, jeigu tave ten suims, mes tavęs iš ten ištraukti negalėsime. Vienoje iš savo knygų aš parašiau savo paskutinį laišką mamai: „*Labas, mama! Tai aš, Tavo sūnus Edmundas. Vėl rašau Tau laišką. Balandžio 16-ąją Tave girdėjau paskutinį kartą. Tu manęs negirdėjai, bet pasakei: „Atsiveikinu“.*

Nenorėjau ir nenoriu tikėti, kad tai buvo Tavo paskutiniai skirti man žodžiai. Šiandien aš sužinojau, kad tau pasidarė blogiau, todėl

*Atsisveikinti su motina
Edmundui Kasperavičiui
taip ir nedavė – būdamas
lietuvis, jis nė karto negalėjo
atvykti į Lietuvą.
Fotografija
iš E. Kasperavičiaus archyvo.*

*skubu pasakyti: aš didžiuojuosi, kad turiu tokią mamą. Žinau, kad Tu
džiaugeisi, kai žmonės mane gyrė. Žinau, kad tu liūdėjai, kai žmonės
mane keikė. Bet visada tikėjai, jog tavo išaugintas sūnus negali pada-
ryti blogo kitiems“.*

„Savavališkas išėjimas visam gyvenimui“

– Kaip sužinojote, kad esate paieškomas Lietuvos prokuratūros?

*– Lietuviai per savo teisine institucijas išsiuntė į Kiniją paklausi-
mą. Tai buvo 1992 metais. 1991 metų birželio mėnesį, du mėnesiai
prieš rugpjūčio pučą, į Vilnių atvyko du kinai iš Kinijos komunistų
partijos CK – pažiūrėti, atsiskirs Lietuva nuo Sąjungos ar ne? Mane,
Organizacinio skyriaus vedėją, mokantį kinų kalbą, paskyrė juos pa-
globoti. Aš juos dvi paras vežiojau po respubliką, ir jie atsidėkodami
davė man savo vizitines korteles. Kai aš atvykau į Kiniją, aš jiems pa-
skambinau. Tuo pat atlėkė abu, nors ir buvo dideli viršininkai, ėmėsi
mane šefuoti. Jie pasakė, kad dėl manęs atėjo paklausimas. Bet Kinija
atsakė, kad tokio žmogaus jų šalyje nėra.*

*Aš ten gyvenau tik penkis mėnesius, ir staiga nebeliko Tarybų Są-
jungos. Visiems, išskyrus rusus, – gruzinui, kazachui, kirgizui, lietu-*

viui, – buvo paskelbta, kad Maskva už jų mokymus daugiau nebemokės. Aš turėjau išvykti iš Kinijos 1992 metų sausio 1 dieną, tačiau kur? Grįžti į Lietuvą negalima. Ir Maskvoje nebuvo ką daryti. Tuomet Kinijos pusė nutarė paremti nacionalines mažumas ir ėmė duoti mums maitinimą už 350 juanių. Už tuos pinigus buvo galima gyventi. Visi pasiliko tęsti mokslų. Paskui visi išsivažinėjo į namus, o aš, Tarybinės armijos pulkininkas, savavališkai likau užsienyje. Grįžti neturėjau kur. Taip aš ir įstrigau Kinijoje visiems 25 metams. Pirmoji santuoka iširo, atsirado nauja. Auga dabar Pekine pusiau lietuvė, pusiau kinė – dukra Julytė – kaip mano istorijos tęsinys.

– *Kokį savo gyvenimo tarpsnį jūs norėtumėte išgyventi dar kartą?*

– Tik ne tuos metus, kai iš Rusijos darė Lietuvos priešą... Absoliuti nesąmonė!

Pavogta pergalė

– Juchnevičius Romas Konstantinovičius, – prisistato žmogus vešliais ūsais. Šį baltarusių ausiai sudėtingą pavardę mažame Vitebsko srities kaimelyje žino visi.

Buto šeimininkas dėvi kamufliažinę uniformą, kuria šiais laikais nieko nenutebinsi. Už namo – ežeras, prie įvažiavimo – rūkykla. Iš išorės šitas žmogus – žvejys ir tiek.

Bet čia jis išneša savo mundurą ir ima vardinti: 4 ordinais ir 18 medalių. Vien tik už Afganistaną gavo tris apdovanojimus – „Raudonosios žvaigždės“ ordiną, Afganistano valstybinį ordiną „Už drasą“, trečiojo laipsnio „Žvaigždės“ ordiną. Dar yra medalis „Už kovinius nuopelnus“ ir ordinas „Už tarnybą Tėvynei TSRS ginkluotose pajėgose“. Ir taip toliau...

Tarybinės armijos dimisijos pulkininkas, šimtaprocentinis lietuvis Romas Juchnevičius, sąrašė tų, kuriuos Lietuva dabar bando nuteisti, yra įrašytas vienu iš pirmųjų.

*Sąrašė tų, kuriuos
Lietuva šiandien
ketina teisti
už akių, dimisijos
pulkininkas
Romas
Juchnevičius –
vienas pirmųjų.
G. Sapožnikovas
fotografija.*

– Įdomu, kodėl jūs tapote kariškiu? Tikriausiai, tarp lietuvių tai buvo nelabai populiariu – tarnyba Tarybinėje armijoje?

– Mes kilę iš vargšų valstiečių šeimos. Mūsų buvo šeši vaikai, penkios seserys ir aš. Mano tėvas, kuris buvo baigęs tik tris klases parapijos bažnyčios mokykloje ir visą gyvenimą kumečiavo dvarininkams, man pasakė taip: „Sūnau, jeigu turėčiau penkis sūnus ir vieną dukrą, tai visiems įsakyčiau eiti ginti tarybų valdžią. O tu tik vienas, todėl tiesiog privalai eiti į armiją. Eik!“ Štai toks jis buvo patriotas! Aš jums pasakysiu štai ką: iš trijų tūkstančių karininkų, tarnavusių Tarybinėje armijoje, į sąjūdiečių pusę perėjo tik vienetai. O absoliuti dauguma liko ištikimi priesaikai.

Baigęs mokyklą-internatą įstojau į Kaliningrado aukštąją karinę inžinerijos mokyklą, kurią baigiau su pagyrimu 1969 metais. Buvau paskirtas į Užbaikalės karinę apygardą 122-osios gvardijos motorizuotų šaulių divizijos, kurios vadas buvo būsimasis TSRS gynybos ministras Dmitrijus Jazovas, 21-ojo inžinerinio išminuotojų bataljono pontonų kuopos vado pavaduotoju. Man Jazovas buvo karininko garbės ir orumo pavyzdžiu. Praėjo daug metų, aš jau buvau papulkininkis ir atvykau į Baltarusijoje vykusius TSRS ginkluotų pajėgų vadovujančio ešelono mokymus – tai buvo kažkur apie 1985-uosius ar 1986-uosius metus. Aš buvau karininkų valgykloje. Staiga įeina armijos generolas Jazovas – jis tada vadovavo Tolimųjų Rytų karinei apygardai – su savo štabo viršininku ir politinės valdybos viršininku. Aš, žinoma, atsistojau, o jis staiga atsisuka į mane ir sako: „Aš jus kažkur mačiau!“. Aš pas jį leitenantu buvau 1969 metais. Sakau: tikrai taip, jūs – mano pirmasis divizijos vadas. O Jazovas toliau tęsia: „Aš tuoj jūsų pavardę prisiminsiu, lietuviška tokia pavardė“. Atmintis jo buvo fenomenali. Prisiminė visus divizijos karininkus iki pat kuopų vadų imtinai. Visus!

„Okupantai, lauk!

– Žinau, kad gyvenimas jus po pasaulį gerokai mėtė – Užbaikalė, Vokietija, Latvija, Afganistanas. Pakankamai ilgas tarnybos lapas, kad pagaliau pagalvoti apie poilsį pensijoje arčiau gimtųjų namų. Ir taip: jūs grįžote į Vilnių ir neužilgo prasidėjo pertvarka bei naujieji laikai...

– Apie Lietuvą svajoju visada, visus 25 tarnybos metus. Ir štai pagaliau mane paskiria Vilniaus aukštosios partinės mokyklos karinės katedros viršininko pavaduotoju. Vilniuje įsikūriau prabangiai! Generolas-majoras Vladimiras Uschopčikas, miesto garnizono viršininkas, man skyrė keturių kambarių butą. Žmona įsidarbino parduotuvėje. Jaunėlė dukra – į vaikų darželį, vyresnioji – į mokyklą. Vasarnamį pasistačiau. Na, galvoju, gyvenimas! – po Užbaikalės poliginų ir nuomojamų kambarių su geležinėmis lovomis. Draugų buvo daug – gamyklų ir įmonių direktoriai, partijos komitetų sekretoriai. Nuotabus darbas: karinėje katedroje trys karininkai ir šešios moterys. Dar niekam nežinoma Dalia Grybauskaitė ten dėstė, atrodo, socializmo ekonomiką. O pusei metų praėjus, kai Lietuvoje prasidėjo visi šitie įvykiai, Aukštąją partinę mokyklą ėmė kapitaliai spausti. Landsbergis iš Gorbačiovo pareikalavo: atiduokite pastatą, mums neužtenka patalpų studentų mokymui! Priešo iki to, kad ant slenkščio sėsdavosi kokio nors instituto dėstytojas, pastatydavo trejetą suolų ir kartu su studentais įžūliai demonstruodavo: esą vyksta užsiėmimai... Vieną kartą neištvėriau ir pasakiau – nešdinkitės iš čia, kad kvapo jūsų čia nebūtų! Ir mane tuoj pat paskelbė laikraščiuose. Mūsų VAPM taip pat įvyko skilimas – vieni už Brazauską, kiti už Lietuvos komunistų partiją ant TSKP platformos. Rusakalbių dėstytojų dauguma rėmė Burokevičių, o rektorius nubėgo pas Brazauską. O pasakui Gorbačiovas mus visai išdavė – po pusės metų Aukštąją partinę mokyklą visai panaikino. Kur eiti? Tuo metu Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos CK buvo kuriamas teisės skyrius, į kurį ėmė rinkti karininkus lietuvius. Pakvietė generolą Naudžiūną, dar vieną Baltijos laivyno admiralą, pulkininkus Kasperavičių ir Šurupovą, ir man pasiūlė prie jų prisidėti – taip mes įkūrėme administracinį-teisės skyrių. Mūsų funkcijos buvo palaikyti ryšį su armija ir Vidaus kariuomene.

– Ar tiesa, kad tarybiniai karininkai ir kareiviai nuolat buvo užpuldinėjami?

– Pamenu, Landsbergio veikėjai suorganizavo piketą prie Šiaurės miestelio. Tai buvo 1990 metų vasarą. Man skambina Vladimiras Uschopčikas ir sako: „Romai, atvažiuok, pažiūrėsi komediją, kurią mes surengėme šiai demonstracijai, kuri žygiuoja per Vilnių su plakatais:

„Okupantai, lauk!“ Atvažiuoju ir matau dvi gaisrines mašinas su žarnomis. Mitinguotojai prisiartina, rėkia, triukšmauja – čia gaisrininkai iš žarnų kad ims juos lieti. Paskui vartai atsidarė, ir gal 15 kareivių iš automatų tuščiais šoviniais paleido kelias serijas į viršų. Demonstrantai puolė bėgti. O žmonės, kurie gyveno šalia, mums ploja – šaukuoliai, šaukia, duokite jiems dar! Ir kitą dieną tokią pačią akciją, kuri buvo numatyta pravesti Kaune, Landsbergis atšaukė. Išsigando.

Visos mano tarnybos laiku metu per mano rankas praėjo ne vienas šimtas kareivių lietuvių. Ir visi jie tarnavo sąžiningai. Aš įsitikinęs, kad tie, kurie tarnavo Tarybinėje armijoje, savo tarnybą prisimena su džiaugsmu.

„Mums neleido veikti Gorbačiovas“

– *Jūs, kaip kariškis, matėte ženklus, kad Vilniuje ruošiami grandioziniai dalykai?*

– Žinoma, mačiau. Karinius komisariatų blokuodavo, kad jaunuoliai nebūtų šaukiami į tarnybą Tarybinėje armijoje, o moterys lietuvės ateidavo ten slapta ir, priešingai, prašydavo, kad jų sūnus pašauktų į tarnybą. Aplinką nuolat kaitino mitingai. Visuomeniniame transporte aš ne kartą girdėjau pokalbius, esą kai kur valdžia urmu superka dešrą ir ją užkasa smėlio karjere, kad taip sukeltų įtampą ir gyventojų nepasitenkinimą. Rusijoje dėjosi panašūs dalykai. Visa tai buvo amerikietiškas scenarijus. CŽV ten darbavosi išsijuosusi. Mes, kariai–afganai, specialioje praduotuvėje gaudavome davinį ir to nejautėme, tačiau apskritai Lietuvoje buvo kurstomas ažiotažas...

– *Kariškiai kažką ruošė? Kokie požymiai bylojo, kad situaciją ketinama spręsti jėgos būdais?*

– Jokių priemonių ruošiamą nebuvo, nors kariuomenės Lietuvoje buvo pakankamai. Mums neleido veikti Gorbačiovas. Nežiūrint į tai, kad mums buvo sąkoma: „Rusų okupantai, lauk iš Lietuvos!“ – kariuomenė laikėsi neutraliteto. Paskui, matyt, Gorbačiovui kažkas paaiškėjo, todėl jis davė įsakymą užimti televizijos centrą ir bokštą. Tačiau prieš tai mes su draugovinėkais nunešėme peticiją su reikalavimu vy-

riausybei sudėti įgaliojimus. Aš nuvedžiau koloną į Lietuvos Ministrų Tarybą. O organizacijos „Vienybė-Jedinstvo-Jednost“ lyderis Valerijus Ivanovas su tokia pat peticija nuėjo į Aukščiausiąją Tarybą.

Bet ten buvo vienas išdavikas, divizijos propagandistas, kuris Landsbergiui teikė informaciją apie tai, kas darosi kariniuose miesteliuose. Mūsų ten jau laukė. Iš visų kampų ėmė lįsti smogikai, puolė mus daužyti ir draskyti! Aš turėjau pasiėmęs pistoletą, penkis žmones laisvai galėjau paguldyti, tačiau nešoviau – vaikigaliai visgi... Vyrai gynėsi kiek pajėgė, dviem žmonėms visgi pavyko prasiveržti pro minią ir jie įteikė peticiją – juos išgelbėjo milicininkai, kurie saugojo Ministrų Tarybą, kitaip minia juos būtų sudraskiusi. Aš sakau: traukiamės, vyrai, kadangi iš visų pusių vyko muštynės. Iš penkių dešimčių žmonių atgal į miesto partijos komitetą grįžo vos ne vos dvidešimt – visus kitus į ligonines išvežiojo greitoji pagalba.

Po valandos naujas nurodymas – visiems vykti prie radijo ir televizijos centro. Su manimi išvyko 80 žmonių. Atvažiuojame dviem autobusais, žmonių – jūra. Visi ėmė ploti, pagalvojo, kad smogikai jiems į pagalbą atvažiuo. Televizijos centras užimtas, aplink stovi specnazo karijai su automatais. Tankiai šaudo tuščiais šaudmenimis, minia rėkia, sumaištis. Pribėgu prir kareivio, sakau – kur karininkas! Aš buvau civiliais rūbais – kareivis paleido automatu seriją virš autobuso! Jis matė, kaip mums ploja, pagalvojo: mes – smogikai... Aš atgal, sėdžiu ir galvoju: ką daryti? Sąjūdiečiai ėmė siūbuoti autobusą – jie jau susivokė, kad mes jiems nesame jokie sąjungininkai. Reikia išlipti, kitaip apvers. Vėl prašau kareivį: pakviesk karininką! Niekas nieko nesupranta, chaosas, autobusas siūbuoja. Pagaliau kareivis pakvietė majorą. „Praleisk! – sakau. – Mes gi jums į pagalbą atėjome!“ Paskui man perduoda: jus kviečia Vidaus kariuomenės specialiosios paskirties pulko vadas Sergejus Fiodorovas. Šis rodo: „Žiūrėk, kiek smogikų ant stogų!“ Aš draugininkus į rūsį nuvedžiau, sakau: jeigu kas, eisite į durtuvų mūšį...

– *Ką jūs pamatėte pastato viduje?*

– Mūsų specnazo karininkai sako: „Drauge pulkininke, ten alkoholinių gėrimų per akis – viskis, konjakas, šampanas! Maisto importinio apstu: ikrai, kumpis. Ko tik čia nėra – į valias!“ Vadinasi, reikia

karininkams duoti įsakymą surinkti visus alkoholinius gėrimus, kad kareiviai neišgertų ir šaudyti nepradėtų. Ir karininkai apžiūrėjo kabinetus. Surinkome dvi dėžes alkoholio – mes su Fiodorovu asmeniškai butelius sudaužėme, o maistą atidavėme kareiviams – tegul valgo, jų trofėjus. Matyt, gausiai mokėjo pasidavusiems žurnalistams už Tarybų Sąjungos ir Tarybinės armijos šmeižtą.

Vieną konjako butelį Fiodorovas paliko: „Išgerkime, Konstantinovičia, už mūsų pergalę!“

– *Tai yra, pergalės jausmas jumyse buvo?*

– Žinoma!

– *Pergalės, kurią jau kitą rytą nukreipė prieš jus pačius... Kada jūs supratote, kad iš jūsų rankų pergalę išplėšė?*

– Po 8 mėnesių – kai Jelcinas po rugpjūčio pučo įsakė atiduoti televiziją sąjūdiečiams. Aš nesuprantu, už ką jam Jekaterinburge muziejų atidarė? Jis gi mus visus išdavė! Jis sugriovė Tarybų Sąjungą kartu su Gorbačiovu!

Kitą rytą, kai mieste buvo paskelbta komendanto valanda, visi staiga nutilo. Vėl ėmė traukti iš stalčių partinius bilietus ir stoti į partiją iš naujo... Mums tereikėjo gauti įsakymą iš viršaus, ir mes būtume ten atkūrę tvarką, o Landsbergis būtų bėgęs į JAV. Kai pučo metu tankai pajudėjo per Maskvą, liaudis taip atsigavo, kad jūs būtumėte matę: pagaliau bus tvarka! Visiems jau buvo nusibodusios tas tuščios kalbos. Būtent nuo Lietuvos prasidėjo Tarybų Sąjungos griūtis. Tačiau argi revoliucijos daromos drebančiomis rankomis, kaip tai darė GKČP? Reikėjo Jelciną suminti ir teisti kaip valstybinį nusikaltėlį, ir viskas būtų buvę gerai. Ir TSRS būtų buvusi iki pat šios dienos! Nebūtų šiandien oligarchų ir Rusijos turtų švaistymo. Ant kelių Rusija puolė, ant kelių prieš amerikiečius...

„Pravažiukite, prašom!“

– *Kaip vystėsi įvykiai laikotarpiu nuo 1991 metų sausio 13 dienos iki rugpjūčio pučo?*

– Televizija transliavo normalias laidas, mes atskleidavome, kas toks yra Landsbergis ir kas tai yra Sąjūdis. Žmonės palengva ėmė suprasti, ką jiems davė tarybų valdžia, už kokius pinigus buvo statomi

namai, gamyklos, keliai. Buvo labai apsvaiginti, tačiau praregėjo, ėmė stoti į mūsų komunistų partiją. Mes į mitingus surinkdavome po 80–100 tūkstančių žmonių. Visa valdžia buvo mūsų rankose. O Jelcinas ją iš mūsų atėmė.

– *Kaip greitai Lietuvoje įsijungė represijų mašina?*

– Iškart, nedelsiant. Dieną prieš tai skambinu į Maskvą savo draugui Viačeslavui Namestnikovui, jis tuo metu vadovavo SDAALR (Savanoiškia draugija armijai aviacijai ir laivynui remti), ir džiugiai jam pranešu, kaip Vilniuje buvo sutikta žinia apie GKČP. Sakau: „Šaunuoliai vyrai, Jazovas – šaunuolis, kad tankus įvedė!“ O generolas prislopintu balsu kitame laido gale ir sako: „Palauk, Jelcinas vis dar nesuimtas“. Vietoje jo suėmė GKČP. Viskas žlugo... Jazovas, mūsųose dalyvavęs karininkas, fronte kariavęs – kiek kartų fronte jis vyrus į ataką kėlė, karo metais išsitaravo iki pėstininkų bataliono vado, – aš netikiu, kad jis išsigando. Tai yra aiškus saugumo organų darbo trūkumas. Tiesiog reikėjo Jelciną už straublio paimti, visus veikėjus iš amerikietiško fondų suimti – ir viskas, Tarybų Sąjunga būtų likusi savo vietoje!

Kai GKČP buvo suimtas, amerikiečių marionetė Landsbergis paskambino Jelcinui ir paprašė grąžinti jam televiziją ir visus kitus objektus, kurie buvo mūsų rankose. Jelcinas tuoj pat išleido įsakymą grąžinti televiziją, Spaudos rūmus, SDAALR pastatą ir visa kita, o taip pat išformavo Vilniaus OMON'ą. Tai atrišo rankas Landsbergio smogikams. Jie tuoj pat apsupo Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos Centro komiteto pastatą, prasidėjo darbuotojų persekiojimai ir suėmimai. Neišvengė šito ir mano šeima. Po kelių dienų anksti ryte į mano butą atėjo daryti kratos policija. Tą kartą namuose buvo tik mano mažametės dukterys ir uošvienė. Apvertė aukštyn kojomis visą butą, iškratė net stalčius su vaikų žaisliukais. Ieškojo mano dalyvavimo valstybinio perversmo organizavime įkalčių. Tačiau nieko nerado, tik labai išgąsdino mano dukteris ir sukėlė infarktą mano uošvienei, Didžiojo Tėvynės karo dalyvei.

– *Kaip jūs išvykote iš Vilniaus?*

– Kai smogikai apsupo Lietuvos komunistų partijos Centro komitetą, Burokevičių, Jermalavičių ir CK biuro narius išvežė į Šiaurės

miestelį. O aš išvykau pas savo dukterėčią. Atvažiuoju ir sakau: prasti reikalai, mes pralaimėjome, mus išdavė... CK garaže stovėjo Naudžiūno „Volga“, pastatą užgrobė, ir jis ją prarado. O mano kieme stovėjo naujutėlaičiai „Žiguliai“. Ateinu tenai kitą dieną, iššoka seržantas ir sako: „Drauge pulkininke, po valandos čia bus smogikai, greičiau išvažiuokite!“ Aš sėdau į automobilį, paskambinau žmonai, pasakiau jai paimti mundurą bei dokumentus, ir mes išvykome į Kaliningradą pas jos tėvą. Palaukėme ten pirmąsias dienas. Po kurio laiko važiuoju automobiliu į Rygą. Sustoju benzino kolonėlėje, stoviu eilėje, prie manęs prieina kažkoks sąjudietis ir rėkia: „Ką tu čia veiki, okupante, atvažiavai mūsų benzino...“ Aš jam ir sakau: „Jis ne tavo. Tai rusiškas benzinas, kai būsi laisvas, tada ir pirk benziną iš Rusijos“.

Teko pradėti gyvenimą nuo nulio. Dar tarnaujant armijoje ir važinėjant iš vienos vietos į kitą, kareiviai ir karininkai duodavo man savo adresus ir sakydavo: užėik į svečius, labai džiaugsimės. Galvoju: reikia pažiūrėti į savo bloknotę, ką aš čia pažiūstu Vitebsko srityje? Aha, gyvena Bešenkovičių kaime vienas toks vyrensis leitenantas, buvo išminuotojų skyriaus vadas Afganistane. Susitikome, apsikabinome, jis sako – mano draugas, kolūkio pirmininkas, neseniai pastatė tris naujus namus. Nuvažiuojame, paaiškiname situaciją, šis ir sako – viskas, pulkininke, priimu tave į kolūkj, kelkis į butą.

Mano žmonai iš Lietuvos teko vos ne mūšiu sau kelią skintis. Pulkininkas Valerijus Frolovas, jis tapo Vilniaus motorizuotos šaulių divizijos vadu išėjus generolui Uschopčikui, padėjo žmonai sukrauti daiktus, davė du sunkvežimius ir karininkų. O Lietuvoje buvo išleistas įsakymas: už išvežamus į užsienį lietuviškus baldus reikia mokėti muitus trigubo dydžio baldų vertės. Bet jis viską padarė gudriai: užplombavo mašinas ir parašė pažymą, kad tai yra karinis krovinsys. Paskyrė šarvuotį su automatininkais, kad palydėtų iki Baltarusijos. Privažiuoja sieną, lietuvių pasieniečiai reikalauja: nuimti plombas. Tada karininkas duoda įsakymą šarvuočiui, liukas atsidaro ir taikytojas iššauna tuščiu šoviniu į viršų... Šie akimirksniu pasidaro labai mandagūs: pravažiuokite, prašom!

„Ant mano rankų kraujo nėra“

– *Dabar jūs pasakojate apie šią situaciją su humoru, o tada gal juokinga nebuvo. Skaudu buvo?*

– Žinoma, skaudu, o kaip gi? Aš myliu savo liaudį. Ant mano rankų kraujo nėra. Aš prieš Lietuvą nesu nusikaltęs. Tai Gorbačiovas įsakė mums paimti telecentrą. Neįmanoma apsaugoti, kaip man, karininkui, skaudu buvo klausantis pasakojimų apie tai, kaip iš Lietuvos buvo išvedama Tarybinė armija. Manęs ten jau nebuvo, šias istorijas žinau iš tarnybos draugų pasakojimų. Pirmoji: pusei metų praėjus po pučo, valdžia pagrobė 3-osios gvardijos motorizuotos šaulių divizijos Klaipėdoje vadą Ivaną Černych ir jo adjutantą – už tai, kad šis simpatizavo GKČP.. Divizija buvo pakelta pagal pavojaus signalą ir pajudėjo į Vilnių, pakeliui prie jos prisijungė du motorizuoti šaulių pulkai Telšiuose. Įsivaizduojate, kokia košė galėjo būti? Ačiū Dievui, lietuvių smogikai laiku apsigalvojo, vadą paleido.

Antrą istoriją man papasakojo praporščikas, su kuriuo kartu tarnavome Afganistane. Prasidėjus kariuomenės išvedimui į Rusiją, divizijos ginkluotę pakrovė į karinio jūrų laivyno laivus. Tik jie išėjo į jūrą, gauna gynybos ministro Gračiovo įsakymą: grįžti atgal ir 15 tūkstančių vienetų šaunamųjų ginklų – granatsvaiddžių, kulkosvaiddžių, automatų – perduoti lietuvių armijai. Tokiu būdu, Rusija apginklavo šalį – būsimą NATO narę...

– *Kaip jūs sužinojote, kad esate paieškomas?*

– Kai buvo suimti Burokevičius ir Jermalavičius, Baltarusijoje kilo didelis skandalas. Pas mane atvažiavo du kagėbistai iš Polocko – pulkininkas ir majoras – ir sako: jeigu kokie nors įtartini žmonės ims sukiotis aplink jus, skubiai paskambinkite telefonu mums, mes atvažiuosime ir išsiaiškinsime. Aš sakau: pats išsiaiškinsiu – nušausiu, ir visas reikalas. Aš mūšiuose dalyvavęs karininkas!

– *Tai jūs visus tuos metus nieko nebijojote?*

– Aš ir dabar nebijau. Tegul tik pabando kokie nors valdininkėliai iš Lietuvos specialiųjų tarnybų pasirodyti – Baltarusijoje yra kas mane apgina. Pirma, aš esu Baltarusijos pilietis ir mane gina mūsų

prezidentas, Aleksandras Lukašenka, kuris, dar būdamas Baltarusijos Aukščiausios Tarybos deputatu, iki galo kovėsi už Tarybų Sąjungos išsaugojimą. Bandymas mane pagrobti iššauks negatyvų tarptautinį rezonansą. Antra, aš esu Baltarusijos karininkų sąjungos narys ir narys Afganistano karo veteranų sąjungos, kurioje apie 30 tūkstančių narių. Mane žino daug žmonių ir nelaimėje nepaliks, kadangi tarp karių-afganų egzistuoja tikra kovinė brolybė.

Ne mane teisti reikia, o Landsbergį. Šitas teismas, kuris šiandien vyksta Vilniuje sausio 13-osios įvykių dalyviams, – šlykštus parodomasis farsas. Lietuvos valdžia mus kaltina tuo, ko mes nepadarėme, – žmonių nužudymu. Aš tvirtai pareiškiu, mūsų kareiviai į taikius gyventojus nešaudė.

Visas procesas buvo organzuotas lygiai taip pat, kaip ir Ukrainoje. Vilniuje reikėjo pralieti kraują, todėl šaudė į savus, taip pat ir Kijeve – kad sukelti žmonių mases. Ten uždraudė komunistų partiją, ir čia uždraudė.

– *O jūs sekate įvykius tėvynėje? Ar jums nerūpi?*

– Seku. Lietuvoje buvo 3,5 mln. gyventojų. Jau sumažėjo visu milijonu. Kur jie visi išsilakstė? Kiemus šluoja Europos Sąjungoje, dirba nemokamai. Prieš tris metus mūsų kaime sutikau grupę jaunų vaikinų iš Lietuvos, atvyko iš Alytaus statyti mūsų kolūkyje karvidę 1000-čiui galvijų. Paklausiau, kodėl jie čia, atsakė, respublikoje totalinis nedarbas. Visi jie iki vieno keikė valdžią, kuri šalį atvedė į skurdą. Kokie kolūkiai buvo Lietuvoje! Milijonieriai! Dabar jų nebėra.

– *Kaip manote – tokia padėtis ilgam?*

– Jeigu liaudis pati nesukyla, tai kas ją pakels? Komunistų partija? Uždrausta. Kairiosios jėgos? Saugumo priežiūroje. Taip ir liks tyliai gyventi skolose. Jungtinės valstijos lietuvius ne šiaip sau finansuoja... Kiek triukšmo Lietuva sukelia! Supranta, kad Rusijos ekonominis ir karinis potencialas auga, – štai ir loja. O įkąsti negali.

„Galite užsisakyti karštą – Tarybų Sąjunga žlugo“

Michailo Gorbačiovo, kaip žinoma, lietuviškame teisiųjų sąrašė nėra. Jo pasigailėjo. Bet jame yra maršalas Jazovas, tačiau jis lietuviams – figūra labai jau abstrakti. Todėl iš visų TSRS kariškių pagrindiniu tautos „meilės“, sklandžiai pereinančios į neapykantą, taikiniu tapo tuoj po maršalo einantis pagal rangą generolas-majoras Naudžiūnas. Labiausiai nekenčiamas todėl, kad savas, lietuvis.

„Kodėl TSRS nebuvo kosmonautų estų (*latvių, gruzinų, turkmėnų* – *čia galima įrašyti bet kurią tautybę. – G.S.*)?“ – gudriai prisimerkę manęs klausdavo pačiose įvairiausiuose šalies kampeliuose prie jos subyrėjimą. Tai buvo argumentas, kuris esą įrodydavo, jog mažų tautybių atstovams buvo labai blogai TSRS.

Tai štai: bet kur kitur, tačiau Lietuvoje šito klausimo neužduodavo, todėl kad „kosmonautų“ čia buvo du. Na „beveik kosmonautų“: lakūnas-bandytojas Rimantas Stankevičius ir Kosminių pajėgų generolas Algimantas Naudžiūnas. Tiesa, nei pirmas nei antras kosmose patys asmeniškai nebuvo – vienas bandė daugkartinį orbitinį kosminį laivą „Buranas“, kitas buvo raketinių kosminių sistemų eksploatavimo ir bandymų Baikonure vadovas. Vienas žuvo treniruočių skrydžio metu, kitas jį laidojo...

Padaryti iš generolo Naudžiūno pabaisą, koku jį bando pavaizduoti lietuvių mokykliniuose vadovėliuose, niekaip nepavyksta – jis mielas, sentimentalus ir nuoširdus, gebantis pripažinti savo klaidas ir silpnybes. Tokių, kaip jis, Lietuvoje, panašu, daugiau nebėra.

– Aš gimiau 1942 metais tame pačiame Kaišiadorių rajono Naujosios Slabados kaime, iš kurio kilo ir mūsų respublikos prezidentas Algirdas Brazauskas. Tuo metu kaip vyko karas. Bet, kaip man pasakojo senelis, jie ir patys nesuprato, kas su kuo kariauja. Pradžioje jūsiškai atėjo, – tuo momentu senelis linktelėjo galvą į mane, – o paskui vokiečiai. Jokie kariniai veiksmai mūsų kaime nevyko, tačiau geriau buvo visgi tada, kai atėjo jūsiškai. Jie bent nieko nemušė... Iš mamos pusės mano šeima buvo kilusi iš vargingųjų valstiečių, o iš tėvo pusės žmonės buvo pasiturintys, tačiau labai godūs. Mama pasakojo, kad jie net sau pieno

gailėjo. Senelis turėjo daug hektarų žemės – buvo turtingas tais laikais žmogus. Kažkodėl mama man nieko niekada nepasakodavo apie mano tėvą, tik apie dėdes. Visi jie, ir mano tėvas taip pat, tapo „miško broliais“. Vyriausiąjį dėdę nušovė, tėvas dingo be žinios, o jaunesnįjį teisė ir skyrė 25 metų bausmę, jis į Lietuvą grįžo tik 1974 metais ir gyveno Ukmergėje. Tame pačiame mieste, kuriame buvo dislokuotas raketinis pulkas ir į kurį, baigęs akademiją, aš buvau paskirtas pulko vado pavaduotoju politiniams reikalams... Iki pat šiol nežinau – atsitiktinumas tai buvo ar patikrinimas? Mama vėl ištekėjo, perdavė mane senelei ir seneliui, o šie atidavė į internatą, kadangi patys gyveno labai vargingai. Už tai aš ten valgiau kiekvieną dieną po tris kartus! Mūsų ten buvo apie 300 žmonių, ir mes išgyvenome tik dėka tarybų valdžios.

Vasarą dirbdavau statybose, užsidirbdavau pinigų rūbams ir portfeliui. Pradžioje knygeles ir sąsiuvinius nešiojau savo sukaltoje iš faneros dėžėje. Baigus mokyklą, kilo klausimas, kur dėtis toliau. Ir likimas pakišo dovaną – pas mus į mokyklą atėjo karinio komisariato darbuotojas, vyresnysis leitenantas, pavarde Dainys, ir papasakojo apie armiją. Aš pagalvojau: į institutą vis tiek neįstosiu, ir nusprendžiau stoti į aviacijos mokyklą. Bet aš mokiausi kaimo mokykloje, ten nebuvo dėstoma rusų kalba, rusiškai galėjau pasakyti tik „laba diena“. Davė mums vertėją ir išvežė į Kazanės aviacijos technikos mokyklą. Iš Lietuvos buvo keturios palapinės po 25 žmones. Rusiškai nieko nesuprantame, – vaikštome kaip avinai, visą parą žaidžiame krepšinį. Pirmasis egzaminas – neišlaikiau, antrasis – neišlaikiau. O štai matematikos man parašė penketą. Keturi nepatenkinami pažymiai ir vienas penketas ir ... mane priėmė į mokyklą vieną iš pirmųjų! Iš šimto žmonių įstojo tik trys lietuviai, ir aš tarp jų. Mokyklą baigiau tik su vienu ketvertu. Labai išmintingai visgi tarybiniais laikais mus mokė. Štai aš stodamas į mokyklą nieko nemokėjau, o užbaigęs mokyklą jau buvau plataus profilio specialistas: galėjau dirbti su tekinimo staklėmis, dirbti įvairius santechnikos darbus, vairavau visų rūšių transporto priemones – motociklą, tanką, šarvuotį, žinojau, kaip sodinti gėles, plauti techniką ir sutvarkyti kareivines. Mus mokė net šokti pramoginius šokius! Esu labai dėkingas Ginkluotoms pajėgoms, kad iš manęs, jauno dykaduonio, padarė žmogų!

*Kosminių pajėgų generolas
Algimantas Naudžiūnas
šiandienos Lietuvoje –
pagrindinis tautos „meilės,
pereinančios į neapykantą“
taikinyš po maršalo Jazovo.
Fotografija iš G.Sapožnikovos
archyvo.*

Kai aš, būdamas vyresniuoju leitenantu, grįžau į namus atostogų, į kaimą tuo pačiu metu grįžo buvęs vokiečių okupacijos metais kaimo seniūnas Ramoška. Jis pažinojo mano dėdes. Atsėdėjo kalėjime, grįžo iš Vorkutos ir atėjo pasimatyti su manimi. Atrodė jis tada labai rūstus ir piktas. Pagalvojau, atėjo muštis su manimi. O jis netikėtai sako: „Pažinojau tavo tėvą – chuliganas! O tu šaunuolis! Tu pasirinkai teisingą kelią. Aš gerbiu tarybų valdžią, kad ji manęs nesušaudė. Taip, aš sėdėjau, bet aš ir nusikaltau!“. Senelė visa tai girdėjo ir, jam išėjus, pasakė – nesisveikink su juo, niekšas buvo. Paskui jis greitai mirė. Kaime į jo laidotuves niekas neatėjo...

Kokia betvarkė gražesnė?

– Baigęs mokyklą labai gerai, aš turėjau teisę laisvai pasirinkti tarnybos vietą. Pasirinkau Vinicą, ten buvo labai daug aviacijos dalinių. Tačiau mane paskyrė prie visiškai naujos technikos. Taip aš vietoje lakūno tapau raketininku.

...1980-ųjų metų pradžioje mūsų vakarinių rajonų raketiniai daliniai buvo perginkluojami nauja ginkluote, vadinamomis SS-20 raketomis. Mane pasiuntė vykdyti raketinių strateginės paskirties pajėgų dalinių ir padalinių perginklavinimą Lydoje, paskui – dalyvauti naujų raketinių

kompleksų bandymuose Plesecko kosmodrome, po metų paskyrė į Baikonorų Politinių reikalų skyriaus viršininku. Mes vykdėme daugkartinio kosminio laivo „Energija-Buranas“ bandymus ir paleidimą. Baikonure viskas buvo nepaprasta, ten buvo atliekami didžiuliai darbai, tačiau buvo ir daug socialinių problemų. Trūko butų, mokyklų ir vaikų darželių, šlubavo maisto produktų tiekimas. Karininkai reiškė nepasitenkinimą, rašydavo atsistatydinimo raportus. Vieną kartą į komandiruotę atvyko du mokslininkai iš Maskvos, aš jiems apie tai papasakojau, o jie ir sako: „Algi, tu nesijaudink, mes Miškai pasakysime, ir jis jums padės“. Kas per Miška? „Na Michailas Sergejevičius – jis gi mūsų draugas, dar iš Stavropolio laikų“. Manyje kažkas apsivertė: vyrai, su tuo generaliniu sekretoriumi nieko gero nebus... Bet jie savo pažadą ištesėjo – parašė Michailui Sergejevičiui pranešimą. Ir prasidėjo: ėmė važiuoti komisijos viena po kitos. Atvyko Gorbačiovas, o su juo devyni Politbiuro nariai. Akimirksniu buvo perkelta pas mus statybinė-inžinerinė divizija, pastatė naują gyvenamąjį mikrorajoną. Paruošė nutarimo projektą – kiekviena respublika privalėjo pastatyti Baikonure po parduotuvę ir atsiųsti savo prekes. Gyvenome, vienu žodžiu, lyg karaliai. Bet Gorbačiovas vieno pokalbio metu manęs paklausė: „O tu ką darai čia?“ Aš pasimečiau. „Ten, Lietuvoje, chaosas, o tu čia!“ Aš to labai nesureikšminau, tačiau jau po labai trumpo laikotarpio pasigirdo skambutis iš Maskvos, iš Politinės valdybos: „Jūs gal norėtumėte savo tarnybą tęsti Lietuvoje?“ Aš sakau – žinoma, norėčiau! Iškviatė į CK, pradėjo pokalbį – o kas, jeigu jus, drauge generole, išrinktų Lietuvos KP CK sekretorium? Jokių problemų – tai buvo mano mylima Tėvynė! 1990 metų rugpjūčio pabaigoje atėjo įsakymas. 1990 metų rugsėjo 13-ąją išskridau į Vilnių.

„Atvažiuok, kai sutems...“

– Man buvo iškelta užduotis skubiai išsiaiškinti moralinę-politinę situaciją aplink karinius dalinius, atkurti miestų ir rajonų partines organizacijas. Važiuoju per respubliką – miestų ir rajonų partijos komitetai uždaryti, nieko nėra. Kai kurie pastatai jau užimti, dokumentacija išmesta. Viename rajone man patarė: „Mes žinome, tu – Naudžiūnas,

mes tavimi didžiuojamės, bet, prašom, pas mus atvažiuok, kai sutems. Valdžią užgrobė fašistai, žmonės išgąsdinti, niekas su tavimi nebendraus. Susitikti galime tik vakare ir tik kariniame komisariate.“ Joks partinis darbas nebuvo vykdomas, viskas buvo sugriauta ir sunaikinta. Mes surinkome informaciją apie tai, kas vyksta Aukščiausioje Taryboje, kokia atmosfera vyrauja įmonėse, ir greitai supratome, – respublikoje aktyviai veikia užsienio specialistai. Netrukus gavome sąrašus tų, kurie instruktavo Landsbergį ir jo aplinką. Perdavėme Maskvai. Jokios reakcijos nesulaukėme. Ėjo laikas, aš pradėjau uždavinėti nelabai patogius klausimus Kriučkovui, Ryžkovui, Lukjanovui, Šeninui: kodėl ant mano stalo stovi vyriausybės ryšio telefonas ir lygiai toki pat ryšį turi Landsbergis? Kodėl jis, kaip ir aš, turi teisę skambinti tiesiogiai į visas Maskvos ministerijas? Kodėl visi užsienio instruktoriai atvyksta per Maskvą ir jų niekas nesustabdo? Kodėl Tarybų Sąjunga duoda Lietuvai pinigų, nors pastaroji pareiškė, kad išėjo iš TSRS sudėties?

Atvyko grupė iš TSKP CK ir sako: „Naudžiūnai, reikia susitaikyti su Landsbergiu!“ Aš turiu taikytis! Aš sakau: „Jūs prašote, kad aš susitaikčiau su jūsų priešu? Aš siekiu išsaugoti Tarybų Sąjungą, o jūs man siūlote įkalbinti tuos banditus joje pasilikti? Ar jūs žinote, kas jie tokie? Tai žvėrys, kurie sudraskys ir mus, ir jus! Kodėl Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nariai, priėmę sprendimą išeiti iš Tarybų Sąjungos sudėties, iki pat šiol nėra nušalinti nuo pareigų ir iš jų nėra atimti deputatų mandatai? Kodėl TSKP CK nepašalino iš partijos Brazausko? „Ne, – sakau, – su niekuo aš taikytis neisiu!“

Kas sugriovė Tarybų Sąjungą?

– *Visiems kitiems TSRS piliečiams susidarė tvirtas įspūdis, kad jūsų žemiečiai visi kaip vienas nori nepriklausomybės. Vėliau daugelis sakė, kad tai buvo labai didelė klaida, iš tiesų Lietuvoje buvo didelė dalis žmonių, kurie gerbė tarybų valdžią ir nenorėjo išeiti iš TSRS sudėties. Kaip jūs vertinate teiginį, kad Lietuvą prievartą nutempė į nepriklausomybę?*

– Lietuva pati įstojo į TSRS, tegul dokumentus pasiskaito. Tarybų valdžios metais Lietuva suklestėjo kaip nė viena kita TSRS respublika.

Kokie ten buvo pastatyti keliai, švarios gyvenvietės, miestai ir kaimai... Paprasti žmonės nenorėjo TSRS subyrėjimo, šito troško viršuje sėdintys: išdavikai, kurie pasislėpė po karo, nacionalistai, bendradarbiau su užsienio agentais, ir aukštas pareigas einantys ministerijų bei žinybų valdininkai, kurie aktyviai kolaboravo su išdavikais iš Maskvos ir vykdė jų nurodymus.

Pagal rezultatus referendumų, kurie vyko Latvijoje, Lietuvoje ir Estijoje, – o aš buvau pasiruošimo referendumui ir jo vykdymo komisijos pirmininkas – 68 proc. Pabaltijo gyventojų balsavo už Tarybų Sąjungos išsaugojimą. Jie tik pabrėžė, kad nori daugiau laisvės, kad būtų galima važinėti į užsienį, sakė, jie nenori „derinti su Maskva savo tortų receptų“ ir maitinti visą Tarybų Sąjungą. O buitiniu požiūriu visi gyveno puikiai. Pragyvenimo lygis Lietuvoje buvo antroje vietoje ir nusileido tik Gruzijai. Lietuviai buvo geri gydytojai, inžinieriai ir aukštos kvalifikacijos specialistai, bet kuri mano bendraklasė turėjo namą, mašiną, vasarnamį. Nuo 1991 metų darbo nebeliko, inžinieriai tapo nebereikalingi, namus ir vasarnamius teko parduoti, kadangi už viską reikėjo mokėti, mokėti ir mokėti.

Tarybų Sąjungą sugriovė ne Amerika, o konkretūs žmonės iš TSKP CK, Valstybės saugumo komiteto, Užsienio reikalų ministerijos, Aukščiausios Tarybos ir daugelio kitų žinybų. Vieni kariškiai užėmė daugumą suprantamą poziciją, tačiau situaciją matė savaip.

Nepaprastoji padėtis

– Dirbdamas Lietuvos komunistų partijos Centro komitete, aš labai daug važinėčiau respublikoje, susitikinėčiau su partinio aktyvo darbuotojais, tarnybos draugais, bendraklasiais ir aiškinau jiems, kas bus su Lietuva, jeigu ši išeis iš TSRS sudėties. Aš, be jokios ten politikos ir melo, sakiau, kad mums, paprastiems žmonėms, bus labai blogai. Vakaruose mūsų niekas nelaukia, mes liksime be naftos ir dujų, kolūkiai bus likviduoti ir bus sunaikintos įmonės, gamyklos, liaudis nuskurs. Jaunimas, žinoma, netikėjo, o vyresnioji karta susimąstė, vis daugiau žmonių ėmė ateiti į CK priimamąjį ir skundė valdžios savivalę. Žmo-

nės buvo labai išsigandę ir susirūpinę, užduodavo nerimo kupinus klausimus, pasakojo, ką išdarinėja sąjūdiečiai respublikos gilumoje... Ir štai vieno susitikimo metu manęs klausia: kodėl 1991 metų sausio 5 dieną visus siunčia prie televizijos bokšto?

Tik vėliau aš sužinojau, kad televizijos centro ir bokšto išlaisvinimo operacija iš pradžių buvo numatyta sausio 5 dieną. Nieko neprikiši: Landsbergio žvalgyba dirbo puikiai...

Kodėl šią operaciją apskritai pradėjo? Reikalas čia, kad sąjūdiečiai po 1991 metų kovo 11 dienos respublikoje užgrobė visas masinės informacijos priemones ir visus partijai priklausiusius pastatus. Visose MIP, organizacijose, įmonėse jie įvykdė valymą ir visur vadovais paskyrė aršius nacionalistus. Mūsų ta valdžia niekur neišleisdavo. Maža, kad neišleisdavo, dar ir nuolat per visus kanalus pylė ant mūsų purvą, esą mes „okupantai“ ir „prievartautojai“. Komunistus puolė, pamėtėdavo raštelius su grasinimais, esą mus greitai pakars. Buvo išvystyta arši propaganda prieš Tarybinę armiją – nacionalistiškai nusiteikęs jaunimas rengdavo išpuolius prieš kariškius, juos provokavo, grasino jiems susidorojimu. Vienoje divizijoje nacionalistai suvirinimo aparatais užvirino vartus, apmėtė sargybinių postą buteliais ir dingo. Kariškiai pasiskundė teisėsaugos organams, šie jų paklausė ir tik pasijuokė... Mes ne kartą kreipėmės į respublikos valdžią, prašėme nutraukti išpuolius prieš kariškius ir baigti šmeižtą per MIP. Niekas į tai net nereagavo. Iki ko nusirito: partijos laikraštį „Tarybų Lietuva“ spausdino Baltarusijoje ir sunkvežimiais pristatydavo į Lietuvą. Buvo vykdomos provokacijos ir sunkvežimių užpuolimai, vieną tiražą – jame buvo rašoma apie amerikiečių emisarus – sudegino visiškai! Mes kasdien apie padėtį respublikoje informuodavome Maskvą, pateikdavome pavyzdžius ir faktus, reikalavome imtis priemonių, kad sąjūdiečių užgrobti pastatai būtų grąžinti teisėtiems savininkams.

Kitaip tariant: mes atvirai prašėme Gorbačiovą įvesti nepaprastąją padėtį. Tačiau jis lūkuriavo – gal situacija kaip nors pati išsispręs? Bet niekas neišsisprendė. Ir štai jis pagaliau ryžosi...

...Sausio 13-osios rytą man skambina iš Vilniaus miesto ligoninės – atvažiuokite, pažiūrėsite, ką mums atvežė. Atvažiavau. Guli žmonių

kūnai – kas iš po traktoriaus, kas iš po mašinos, – o gydytojas man sako: šiandien visos dienos lavonus suvežė pas mus iš visos Lietuvos...

Kitą dieną pas mane į kabinetą atėjo trys moterys, kurios papasakojo mačiusios, kaip ant jų penkiaaukščio namo stogo užlipo automatais ginkluoti milicininkai ir šaudė į minią. Šiuos faktus, kaip ir daugybę kitos informacijos, mes perdavėme Lietuvos prokuratūrai. Visa tai privalo būti prijungta prie baudžiamosios bylos.

„Čia pas mus įvyko išdavystė“

– *Koks jums įsiminė pirmos dienos rytas po rugpjūčio pučo?*

– Atsikėliau šeštą valandą ryte kartu su apsauga, įjungiau televizorių ir nuėjau daryti mankštos. Girdžiu – smuikas griežia. Sako, perversmas... Atvažiuoju į CK – ten jau renkasi žmonės su raudonomis vėliavomis, dainuoja tarybines dainas. Skambina vyriausybės pirmininkas Česlovas Juršėnas (*atstovas spaudai. – Red.*) ir klausia: jus mus sušaudysite ar ne?

Paskui paskambino Landsbergio padėjėjas, paskui Kazimiro Prunskienės padėjėjas – visi klausia: o kas bus su mumis? Dauguma atgailavo: tas Landsbergis, ne ten mus nuvedė... Žurnalistų kabinete buvo šimtai, neįmanoma buvo praeiti, interviu sekė vienas po kito. Rugpjūčio 20-ąją BBC korespondentas man pateikia klausimą: „Ar tiesa, kad jūsų viena divizija perėjo Jelcino pusėn?“ Aš nubėgau į kitą kabinetą, skambinu vyriausybinio ryšiu Gynybos tarybos pirmininko pavaduotojui Olegui Baklanovui. Kas per divizija? Tas man atskambina: „Čia pas mus įvyko išdavystė“... Į dienos pabaigą kabinete nebeliko nė vieno korespondento. Niekas neskambino mums, ir mes niekam... Na, o rugpjūčio 22-ąją pastatą apsupo gaujos „patriotų“, ginkluotų šakėmis, nupjautavamzdžiais ir vėzdais.

Iki vakaro Lietuvos komunistų partijos CK viduje deginome popierius. Nė viename stalčiuje neliko nei vieno dokumento. Pastate buvo likę 73 žmonės.

Vėlai naktį mums atsiuntė tris šarvuočius. Aš sukviečiau visus ir pasakiau štai ką: „Ačiū jums už tai, kad sunkią valandą nepalikote

Centro komiteto ir tikite tarybų valdžia. Prašau jūsų į savo namus kol kas neiti, kadangi dabar jūsų ieškos“, ir išsiunčiau žmones į Šiaurės miestelį. Su kiekvienu atsisveikinau individualiai. O pats nuėjau į vieną iš konspiracinių butų ir ten gyvenau dar apie pusantros savaitės. Iš tų, kurie manęs paklausė, nė vienas nebuvo suimtas.

Mama

– *Kaip jūs pats išvykote iš Lietuvos?*

– Praėjus pusantros-dviem savaitėms, kai viskas nurimo, aš paprasčiau draugų duoti man du automobilius „Žiguli“, už kurių vairo turėjo sėdėti moterys, kadangi bet kurio milicininko psichologijoje yra taisyklė – „silpnosios lyties“ neliesti. Atsisėdau ant galinės sėdynės ir prisidengiau skudurais. Sėdžiu, snaudžiu. Pasienio poste karininkų stovėjo gal 15 žmonių. Mano merginos tiesiai prie jų prišoka ir klausia: „Kaip nuvažiuoti į Minską?“. „Važiuokite!“ – išsišiepė šie. Taip ir pravažiavo. Lengvai. Nors baimės buvo, jaudinausi stipriai, neslėpsiu...

Atvežė mane į Minską, aš net kaklaraiščio neturėjau su savimi, generolišką uniformą, kostiumus, aprangą – viską palikau savo kabinete CK. Įėjau į stotį ir sakau – padėkite nuvažiuoti iki Maskvos. „Jūs iš Lietuvos?“ – „Taip, aš CK sekretorius, štai mano dokumentai“. – „O, jūsiškių čia jau daug išvažiavo“. Ir išduoda man bilietą prokuratūros sąskaita. Atvažiavau į Maskvą, į savo Centrinę kosmoso valdybą, ir ten pirmą kartą per keturias dienas pavalgiau. Ir pravirkau...

Tris mėnesius gulėjau ligoninėje. Paskui nuėjau pas Karinių kosminių pajėgų vadą generolą Vladimirą Ivanovą, sakau: „Jūs tarnauti mane pasiūskite kuo toliau, į mišką kur nors, kad lietuviai nepasiektų“. Ir papasakojau: „Mane nusprendė suimti“. Reikalas tas, kad man grįžus į Maskvą iš Minsko, prie mano namų budėjo milicininkas ir du agentai iš Lietuvos. „Viskas bus gerai, ko tu išgyveni? Paliksime mes tave armijoje“, – užtikrino generolas. Nusileidžiu į štabo antrąjį aukštą, o kadru valdybos viršininkas man įteikia įsakymą tardamas: „Jūs esate atleistas iš Ginkluotų pajėgų... Vadas, matyt, nusprendė, kad bus mažiau rūpesčių manęs atsikračius. O tai, kad aš, ištarnavęs

Strateginės paskirties raketinėse pajėgose ir Kosminėse pajėgose 36 metus, po to mėnesiais badavau, neturėjau nei pinigų, nei darbo, – jo neįaudino...

Ką reikėjo daryti? Išvykau į Sibirą, draugai ir tarnybos bičiuliai padėjo susirasti darbą ir stogą virš galvos. Po metų grįžau į Maskvą. Pasakui, kai viskas pamažu aprimo, įsidarbinau raketų korporacijoje. Dar būnant Sibire 1992 metų sausio mėnesį man paskambino draugas ir pasakė: „Stiprybės tau: tavo mama buvo rasta Vilniuje negyva. Nesugalvok ten važiuoti, ten tik to ir laukia“. Durys į butą buvo užrakintos, bet langas atviras. Mama gulėjo kraujo klane šalia radiatoriaus. Sakė, kad smilkinio zonoje buvo skylutė ir kad ji esą pati nugriuvo ant radiatoriaus. Jai buvo tik 69 metai. Iki šiol prisimenu jos žodžius: „Kodėl tu grįžai į Lietuvą, čia žmonės nekenčia vienas kito“...

– *Vadinasi, iš jūsų atėmė ne tik tėvynę, bet ir motiną?*

– Iš manęs viską atėmė! Visą! Mane sutraiškė morališkai. Aš taip mylėjau Tėvynę, aš labai mylėjau Lietuvą, labai mylėjau lietuvius žmones... Pirmomis savaitėmis po ligoninės – patikėsite?, – aš važinėčiau į Baltarusijos geležinkelio stotį sutikti traukinių iš Vilniaus, kad paklausčiau lietuvių kalbos. Ir taip kiekvieną dieną...

Man liūdna ir skaudu.

O Lietuvos liaudis gyvena toliau ir tiki, kad laimingi ir džiaugsmingi „tarybinės okupacijos“ metai kada nors sugrįš...

VIENO TYRIMO PASEKMĖS

Sūpuoklės dviems

...Dar vienas Rusijos lietuvis į susitikimą atėjo, ant stalo padėjo segtuvą su dokumentais ir ... juodą vardinį pistoletą.

Justicijos generolas majoras Antanas Petrauskas gavo jį iš Generalinio prokuroro pavaduotojo – Rusijos vyriausio karinio prokuroro rankų už puikią tarnybą.

Jiems, apšmeižtiems, tėvynės prakeiktiems, iš gimtųjų namų išvarytiems, tai yra labai svarbu: pasakyti pasauliui, kad jų profesinė karjera pavyko ir be Lietuvos. Rusijoje jie įvertinti pagal nuopelnus, o atstūmusi juos Lietuva tik pralaimėjo – praradusi tokius šviesius protus.

Petrauskas buvo paskutinis Lietuvos TSRS istorijoje prokuroras. Tiksliau būtų sakyti, vienu iš dviejų – tuometinėje prokuratūroje, kaip ir komunistų partijoje, taip pat buvo divaldystė.

Visus tuos 25 metus būtent Antanas Petrauskas buvo lietuviškos prokuratūros pats geidžiamiausias taikinys – kas, jei ne jis, žino visą tiesą apie tai, kas vyko tikrovėje 1991 metais sausio mėnesį Lietuvoje.

Raudonieji ir baltieji

Ir taip, kas jis – lietuvis, tapęs Rusijos generolu? Gimė Lietuvoje, vaikystę praleido Druskininkuose. Šeima neturtinga, darbininkiška. Mama faktiškai buvo Amerikos pilietė – praėjusio amžiaus pradžioje lietuviai lygiai taip pat masiškai, kaip ir dabar, emigravo į geresnį

Justicijos generolas, paskutinis Lietuvos TSR generalinis prokuroras Antanas Petrauskas sugebėjo išvežti baudžiamosios bylos dėl Sausio 13-osios įvykių 37 tomus į Maskvą, tačiau nepajėgė pasipriešinti, kad šie tomai būtų išdavikiškai gražinti atgal į Lietuvą.
Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

gyvenimą. Tai štai: Antano Petrausko protėviai iš motinos pusės kaip tik ir buvo iš tos pirmosios emigracijos bangos, tačiau, Lietuvai gavus nepriklausomybę, grįžo namo. Tėvas – Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, už dalyvavimą tarybinių partizanų judėjime apdovanotas medaliu „Už Pergalę prieš Vokietiją“. Todėl faktas, kad sūnus mokėsi Latvijoje, Daugpilio karo aviacijos mokykloje, ir baigęs mokslus buvo paskirtas atlikti karinę tarnybą į raketinių pajėgų mokslinių tyrimų poligoną Kazachstane, atitiko šeimos tradicijų logiką.

– *Kada jūs grįžote į Lietuvą? Ir kodėl?*

– Tarnybos aviacijos divizijoje, garsiajame Sary-Šagano poligone metu aš studijavau teisės fakultete ir perėjau į karo prokuratūrą. Tapau tardymo skyriaus ypatingai svarbių bylų vyriausiu tardytoju, tarnavau 50-osios raketinės armijos karo prokuroro pavaduotoju ir 11-osios armijos prokuroru Kaliningrade. Tuo metu, kai Pabaltijyje prasidėjo suirutė, aš buvau Rygos garnizono karo prokuroras. Man einant šias pareigas, 1990 metų kovo 28 dieną buvau iškviestas į Maskvą ir paskirtas Lietuvos TSR prokuroru.

– *Per kiekvienas savo atostogas grįždavote į gimtinę. Jūsų, lietuvių, širdyje visos šitos žvakutės, kaspinėliai ir dainos apie išsvajotą laisvę nesukeldavo atitinkamai šiltų jausmų?*

– Visa tai gražu, žinoma, bet... Lietuva, kaip ir Latvija su Estija,

buvo klestinti respublika. Vystėsi pramonė, buvo statomi keliai. Šalyje tuo metu buvo automobilių „Žiguli“ deficitas, tačiau, nežiūrint į tai, beveik kiekvieno lietuvių kieme stovėjo automobilis. Lietuviai – tauta, kuri galvoja apie ateitį, todėl požiūris į tarybų valdžią buvo absoliučiai normalus. Į namus aš dažnai grįždavau apsirengęs savo karinę uniformą – man niekas ir niekada nepriekaištavo, kad aš tarnauju „okupacinėje“ armijoje. Apie „okupaciją“ apskritai niekas nekalbėdavo, tokios sąvokos net nebuvo.

– *Tada kokiū būdu pavyko taip greitai apversti visuomenės sąmonę?*

– Visa tai Stalino politikos atgarsiai. Kai 1940 metais Lietuva įstojo į Tarybų Sąjungos sudėtį, žymi dalis karininkijos, dvasininkų ir inteligentų buvo deportuota į Sibirą. 1944 metais respublika buvo išvaduota, frontas nuėjo tolyn, ir prasidėjo antroji deportacijų banga. Didelį vaidmenį suvaidino iš JAV vykdyta propaganda. „Amerikos balsas“ periodiškai primindavo, kad Lietuva yra okupuota, buvo net sudaryta vyriausybė tremtyje. Garsusis filmas „Niekas nenorėjo mirti“ su Donatu Banioniu labai tiksliai pavaizdavo jėgų pasiskirstymą, ypatingai kaimo vietovėse, kur dieną valdė viena valdžia, o naktį karaliavo kita. Tarkime, žmogui sueina šaukiamasis amžius – 18 metų. Tą patį jau vakarą pas jį ateina ir sako – jeigu eisi tarnauti į Tarybinę armiją, vadinasi, esi prokomunistiškai nusiteikęs. Buvo atvejų, kai sušaudydavo visą šeimą, kurioje buvo šauktinis. Kur reikėjo dėtis? Ir bėgdavo vaikas į mišką. Tada ateidavo kita pusė ir šeimą išsiųsdavo į Sibirą. Iš vienos pusės baltieji mušė, iš kitos – raudonieji. Dvidešimtojo amžiaus 70-ais metais ši nuoskauda ant tarybų valdžios kiek nurimo, tačiau 80-aisiais metais šitą temą vėl ėmė gvildinti, siekdami pakurstyti žmonėse jausmus, kad deportavo nepagrįstai ir neteisėtai. Ekonomika buvo planinė, tačiau, jeigu Rusijoje paprastos virtos dešros važiuodavo į Maskvą net iš Tulos, tai Lietuvoje parduotuvėse gulėjo dešimčių rūšių dešros, sūriai, pieno produktai, – ir tuo ėmė taip pat spekuliuoti. „Lietuvą pavertė kiaulide, visi maisto produktai išvežami į Maskvą...“ Tačiau tuo pačiu metu niekas neskaičiavo, kiek į respubliką įvežama kuro ir kombinuotųjų pašarų.

Prokuratūros skilimas

– *Kai iškviėtė į Maskvą ir perskaitė įsakymą dėl pervedimo į Vilnių, jūs turėjote galimybę atsisakyti?*

– Kalba ėjo apie tai, kad Lietuva atsisakė vykdyti įstatymus. Jeigu vidaus reikalų ministras buvo skiriamas vietinės valdžios, tai respublikos prokurorą skirdavo išimtinai tik Sąjungos generalinis prokuroras. Vietinei valdžiai jis buvo nepavaldu, ir tai teisinga, kitaip jis nebūtų galėjęs vykdyti priežiūros. Buvęs pirmasis Lietuvos TSR prokuroro pavaduotojas Artūras Paulauskas davė savo sutikimą, kad būtų paskirtas Lietuvos Respublikos, paskelbusios nepriklausomybę, prokuroru, nors pats buvo KGB darbuotojo sūnus ir dirbęs Lietuvos komunistų partijos CK Administracinio skyriaus instruktoriumi. Maskvoje, matyt, galvojo, kad, pakeitus prokurorą ir jo pavaduotojus, viskas grįš į savo vietas. Deja, tuo metu Maskvai atsisakė paklusti ir visos kitos struktūros, tarp jų – Vidaus reikalų ministerija ir Aukščiausiasis Teismas. Paradoksas buvo tas, kad visi jie, pasiskelbę nepriklausomybę, ir po to buvo finansuojami iš Maskvos.

– *Jūs, prisiimdamas šį vaidmenį, supratote, kad stojate į atvirą konfrontaciją?*

– Tos nacionalizmo bangos, kuri buvo sukelta Lietuvoje, aš nepriėmiau, aš buvau išauklėtas kitaip. Mano tėvai buvo internacionalistai, o geriausi vaikystės draugai buvo lenkų vaikai, kadangi iki Lenkijos sienos nuo mano namų buvo tik 7 kilometrai. Aš mačiau, kaip Lietuvoje buvo kuriama pramonė ir lyginau su tuo, ką mačiau, kai nuvažiuodavau į kaimą pas gimines, kurie XX amžiuje dar vaikščiojo su medinėmis klumpėmis. Namų stogai daugiausia buvo dengti šiaudais, o grindys – molinė asla. Ir būtent tarybų valdžios metais viskas pasikeitė! Todėl, kai man pasakė dėl mano pervedimo į Vilnių, aš sutikau negalvodamas, tikėdamasis, jog bus imtasi visų priemonių, kurios pakeistų situaciją šalyje.

– *Kaip jus sutiko Lietuva?*

– Visiems kilo klausimas – iš kur atsirado šitas Petrauskas? Kas jis toks? Į mano oficialų pristatymą Vilniuje buvo pakviesti visų rajonų prokurorai. 1990 metų kovo 30 dienos rytą aš ir TSRS generalinio prokuroro pirmasis pavaduotojas Aleksejus Dmitrijevičius Vasiljevas užėjome pas

Lietuvos prokurorą Artūrą Paulauską. Vasiljevas perskaitė įsakymą dėl jo atleidimo iš Lietuvos TSR prokuroro pavaduotojo pareigų bei vyriausiojo justicijos patarėjo rango atėmimo ir parodė įsakymą dėl mano paskyrimo į Lietuvos TSR prokuroro pareigas. Tą patį Vasiljevas paskelbė ir kolegijos nariams. Paulauskas į tai atsakė: „Na ir kas – mes dabar nepriklausomi!“

Prokuratūroje įvyko skilimas. Aš supratau, kad dalintis valdžią yra beprasmiška ir tai pasitarnaus tik nusikaltėliams. Žmonės, kurie liko Paulausko pusėje, ateidavo, kai niekas nematė, pas mane ir sakydavo: mes jus palaikome, tačiau turime savo šeimas ir vaikus. Jie jau tada bijojo susidorojimų. Ir susidorojimai tikrai prasidėjo: man jau nuo pirmųjų dienų ėmė eiti laišškai ir skambėjo telefono skambučiai su grasinimais. Skambino ir mano mamai, klausinėjo: kaip gi jūs išauginate tokį išdaviką? Motina griebdavosi už širdies...

Man ir mano pavaduotojui Nikolajui Kremповskiui siūlė pačias aukščiausias pareigas, jeigu mes padėsime likviduoti Lietuvos TSR prokuratūrą. Su Lietuvos prokuroru Artūru Paulausku mes bendravome: jis darė normalų išpūdį, ir aš jam jokio priešiško neįsijaučiau. Kai mes išeidavome iš pastato – aš iš mūsų prokuratūros laiptinės, o jis iš kaimyninės – visada sveikindavomės. Praėjus metams nuo mano paskyrimo, studentai surengė prie prokuratūros mitingą: „Paulauskas – mūsų, o Petrauskas – rusų“. Jame rėžė kalbą Paulauskas ir pasakė: „Atpildo diena Petrauskui dar ateis. Rusija taip pat bunda, ir ten jis vietos neras. Teisime jį čia, Lietuvoje“. Aš skambinu jam vidiniu telefono ryšiu ir klausiu: „Jūs ką, man baudžiamąją bylą iškėlėte?“ Tas ėmė sutrikęs teisintis: „Ne, ne, ką jūs...“ Tai buvo kovo mėnesį. O rugpjūtyje staiga paaiškėjo, kad baudžiamoji byla man buvo iškelta jau labai seniai...

Visa, kas slapta,
anksčiau ar vėliau išaiškėja

– Jūs jautėte, kad šita votis visuomenėje sprogs ir sprogs pačiu tragiškiausiu būdu?

– Atmosfera respublikoje buvo tyčia kurstoma, tai nekelia abejonių. Kainų pakėlimas, savaime suprantama, sukėlė tautos nepasitenkinimą. Tarybų Sąjungą remiantys žmonės susirinko prie Aukščiausio-

sios Tarybos, Landsbergis taip pat pakvietė ateiti tuos, kurie rėmė jį. Suplanuota televizijos bokšto ir televizijos centro užėmimo operacija buvo įslaptinta, tačiau, aš esu įsitikinęs, kad Landsbergis apie ją žinojo. Kodėl taip galvojau? Išdavikų buvo pakankamai: pavyzdžiui, milicijos pulko vadas Stančikas – tik paskelbus nepriklausomybę, jis nuėjo pas Landsbergį ir pasakė, kad nuo šiol jis dirbs jam. Ir jam perdavinėjo visą informaciją apie tai, kas ir kur bus vykdoma. Buvo sudaryti sąrašai – kas, kur ir kada vykdo budėjimą, kaip yra organizuotas maitinimas. Žmonės į Vilnių suvežė iš visų respublikos rajonų, budėjimas buvo įskaitomas į darbo laiką.

– *Ar tiesa, kad po sausio 13-osios įvykių lygiagrečiai buvo atliekami du tyrimai – lietuvių ir jūsupų?*

– Taip ir buvo. Tarybų valdžios vardu baudžiamąją bylą dėl masinių riaušių iškėliau aš asmeniškai. Jau po savaitės TSRS generalinis prokuroras Nikolajus Trubinas suformavo didelę grupę ypatingai svarbių bylų tardytojų iš visos Sąjungos ir pasiuntė į Vilnių. Aš atidžiai stebėjau, kaip yra vykdomas tyrimas. Su tuo, kas parašyta garsiojoje 1991 metų gegužės 28 dienos pažymoje, kurią pasirašė generalinis prokuroras, sutinku absoliučiai. Ji buvo surašyta remiantis tais įrodymais, kuriuos aš laikiau savo rankose.

– *Ar tai reiškia, jog jūs žinote visų šios bylos paslapčių, kuriomis manipuluojama jau ketvirtis amžiaus, tikrąją tiesą? Nuo kieno rankų žuvo leitenantas Šatskich? Kodėl susisprogdino televizijos centro gynėjas Alvydas Kanapinskas? Ar įvykiuose prie televizijos bokšto dalyvavo trečioji jėga, apie kurią bet koks bandymas kalbėti Lietuvoje yra laikomas šlykščia insinuacija?*

– Man pačiam jau seniai ir viskas yra visiškai aišku: į leitenantą Šatskich šovė iš minios, tačiau jis žuvo atsitiktinai. Voroje jis ėjo paskutinis ir kuomet kopė per langą jo šarvuota liemenė, sudaryta iš plokščių, sulinko. Tuo metu buvo iššauta. Pati liemenė neperšaunama, tačiau kulka praėjo per sudūrimą tarp plokščių. Kas būtent šovė, nėra nustatyta.

Kad vėliau leitenanto kūną kėsinosi paslėpti, tai irgi yra tiesa. Kai jo kūną nuvežė į lavoninę, „Alfos“ grupės vadas Michailas Golova-

tovas pasakė: „Aš iš čia neišskrisiu, kol neatgausiu savo kovų draugo kūno“. Mes pradėjome ieškoti, kur jis yra? Gavome informacijos, kad jį išvežė į vieną ligoninę. Nuvažiavome ten – kūno nėra, jau pervežė į kitą ligoninę. Pagaliau radome... Ir tik po to „Alfos“ grupė, vadovaujama Michailo Golovatovo, išskrido.

Dabar dėl Kanapinsko. Jeigu sprogstamą paketą į jį būtų metę kariškiai, kūno sužeidimų pobūdis būtų visiškai kitoks. Aš galvoju, sprogstamą paketą jis laikė po pažastimi. Ir, šturmui prasidėjus, tiesiog pasielgė neatsargiai.

– *Informaciją, kad įvykiuose dalyvauja kažkokia trečioji jėga, jūs prokuratūra gavo tuoj po įvykių?*

– Šiuo klausimu daugelis domėjosi. Grupė tardytojų iš Maskvos labai atidžiai tyrė šitą nelemtą šūvį, iššautą iš Mosino šautuvo, – šovinys gi skiriasi nuo tų, kurie yra naudojami armijos ginkluotėje. Negi manote, kad grupė „Alfa“ ėjo į šturmą su Mosino šautuvu? Akivaizdu, kad šis šautuvas buvo likęs nuo karo laikų ir buvo ištrauktas reikiamu momentu. Todėl trečioji jėga ten neginčijamai dalyvavo. Aš, kaip kariškis, esu įsitikinęs, kad apie tai, kas buvo suplanuota, Gorbačiovas žinojo. Be jo žinios prisiimti sau atsakomybę už sprendimą atlikti tokią operaciją, kurios metu atskraidinamas KGB specialiosios paskirties padalinys, perdislokuojama armija, panaudojama karinė technika, – joks gynybos ministras ar KGB pirmininkas nebūtų pasiryžęs.

Kaip buvo gelbėjama bylos medžiaga?

– *Spėju, jūs turėjote būti vienas pirmųjų tame sąraše, kuriems Lietuva po rugpjūčio pučo paskelbė medžioklę?*

– Mane norėjo suimti tuoj pat, kai Maskvoje buvo sulaikyti Jazovas ir Kriučkovas. Vilniuje tuo metu sausio 13-osios įvykių tyrimą vykdė didelė sąjunginės prokuratūros grupė, kuriai vadovavo ypatingai svarbių bylų tardytojas Jurijus Dmitrijevičius Liubimovas. Aš ateinu pas kolegas ir sakau: įvykiai vystosi tokiu būdu, kad situacija Lietuvoje gali pasikeisti. O jie man: nereikia mūsų gąsdinti, mes Ferganoje buvome, Oše ir Tbilisyje – mes puikiai žinome, kas ir kaip! Kitą dieną jie patys

atbėga pas mane: baudžiamąją bylą būtina skubiai išgabenti! Tomis dienomis aviacijai buvo uždrausta skraidyti – nė vienas lektuvas, net karinis, neturėjo teisės pakilti. Tanku segtuvų į Maskvą nenuveši.... Mes suradome specialaus ryšio automobilį, jis privažiavo prie prokuratūros, pakrovėme bylas ir išvežėme į Maskvą visus 37 tomus. Tai buvo rytą. Per pietus prokuratūra jau buvo apsupta.

Po to buvo įvykdyta speciali operacija, kurios metu aš buvau išvežtas už respublikos ribų. Nenorėčiau apie ją šiandien kalbėti, kadangi žmonės, kurie man padėjo, iki šiol gyvena Lietuvoje, esu jiems dėkingas už savo laisvę ir tikiuosi, gyvenime dar turėsiu galimybę jiems padėkoti.

– *KGB kartoteka iš Lietuvos buvo išvežama tokiu pat būdu? Ar ne už tai vėliau nukentėjo paskutinis ėjęs Lietuvos TSR KGB pirmininko pareigas Stanislavas Caplinas?*

– Apie jį pasiliko patys geriausi prisiminimai – buvo labai drasus ir ryžtingas žmogus. Jis labai daug padarė savo šaliai. Ne paslaptis, kad Lietuvoje veikė agentūra – žmonės, kurie daug metų bendradarbiavo su Komitetu. Jiems buvo vedama kartoteka, ir, kai pasidarė „karšta“, Caplinas padarė viską, kad ji būtų iš Lietuvos išvežta. Galite įsivaizduoti, kas būtų atsitikę žmonėms, jeigu kartoteka būtų patekusi nacionalistams į rankas? Ir kai šie dokumentai transporto lėktuvu buvo skraidinami iš vieno karinio aerodromo, buvo pasikėsinta tam sutrukdyti – iš paties Caplino žodžių žinau, kažkuriuo momentu jis net pistoletą išsitraukė ir pasakė, jog nušaus kiekvieną, kas bandys sutrukdyti jam įvykdyti užduotį. Ir lėktuvas išskrido. Vėliau, jau Maskvoje, Capliną nužudė. Tamsi istorija – kas nužudė ir už ką?...

Ir kodėl byla buvo gražinta į Lietuvą?

– *Jūsų gi nėra sąraše tu, kurie šiandien teisiami už akių?*

– Man baudžiamoji byla buvo iškelta. Apkaltinti mane, kad tiesiogiai dalyvavau šturmo organizavime, jie niekaip negalėjo, kadangi prokuroras nėra vykdomosios valdžios sistemos dalis.

Tačiau 1991 metų rugsėjo mėnesį, kai aš gulėjau karinėje ligoninėje (*karininkai privalo periodiškai tikrintis sveikatą, kad būtų nustatytas*

jų tinkamumas karinei tarnybai. – G.S.), atvažiavo mano kolegos ir pasakė, kad į Maskvą atvyko Lietuvos policijos atstovai manęs suimti. Aš skubiai išvykau iš ligoninės. Vyras iš karo prokuratūros norėjo mane paslėpti kieno nors vasarnamyje, bet aš atsisakiau, kadangi tuo metu gyvenau ypatingai saugomame kariniame miestelyje, ten buvo tokia apsauga, jog jokia lietuviška policija ten patekti negalėjo.

Saugotis buvo ko. Pamenate situaciją, kaip į Rusiją atvyko Latvijos policijos atstovai, pasiėmė buvusį Rygos OMON'o vado pavaduotoją Sergejų Parfionovą ir išsivežė jį Rygon į teismą? Kilo baisus triukšmas: kodėl Rusijos pilietį, sąžiningai vykdžiusį tarnybinę pareigą, perdavė teisti užsienio valstybei? Vėliau išaiškėjo, kad viskas vyko su aukščiausių pareigūnų palaiminimu.

– *O kaip tie 37 baudžiamosios bylos tomai, kuriuos jūs, labai rizikuodamas, išvežėte į Rusiją, galvodamas, kad darote žygdarbį, vėl atsidūrė Lietuvoje?*

– Kai mane išleido iš ligoninės, atvažiavau pas tardytoją Julijų Dmitrijevičių Liubimovą ir jo kabinete sutikau Lietuvos prokuratūros prokurorą Gaudutį. Jis vadovavo Lietuvos vykdomam sausio 13 įvykių tyrimui. Bylos, kurias iškėliau aš, jau buvo nukopijuotos. „Perduodame bylą Lietuvos prokuratūrai“, – trumpai paaiškino Liubimovas. Kas priėmė tokį sprendimą? „Nežinau, tačiau mes gavome tiesioginį generalinio prokuroro Trubino nurodymą“. Įvyko labai negerai: žmonės, kurie rėmė tarybų valdžią, galvojo, kad parodymus duoda TSRS prokuratūrai, o vėliau visa ta medžiaga atiteko Lietuvos prokuratūrai. Juos pradėjo taisyti ir tardymus, prasidėjo persekiojimai.

Kas davė įsakymą Trubinui, aš nežinau. Įtariu, tokį sprendimą priėmė ne jis. Kadangi Nikolajus Semionovičius šitos bylos taip paprastai nebūtų atidavęs...

Prokuroriška vendeta

– Tas majoras, kuris mus tardė, buvo didelis niekšas... – sako Bogdanas Suščikas, buvęs Pskovo desantinės divizijos savaigės artilerijos diviziono vado pavaduotojas politiniams reikalams, kurį dabar teisia už akių dėl dalyvavimo 1991 metų įvykiuose.

Tiksliu būtų sakyti – už tai, kad prieš 25 metus jis, kaip ir kiti jo tarnybos draugai, davė parodymus tiek sąžiningai, kiek tik pajėgė. Niekas negalėjo net pagalvoti, kad naujoji, „demokratiška“ Rusijos valdžia naiviai kilniaširdiškai ir amžinos draugystės vardan padovanos bylas Lietuvai, o pastaroji sukurs kaltinimus patiems liudytojams jų pačių parodymų pagrindu. Ir štai dabar Bogdanas skaito kaltinimo išvadoje lygiai tą patį, ką jis prieš 25 metus pats sakė apklausos metu, tačiau absoliučiai siaubingai jiezuitiškai interpretuotą: „Grupė kariškių, vadovaujama B.Suščiko, nerasdama pastato viduje praėjimo ir vykdydama gautą karinės atakos metu įsakymą, ...šaudė pastato viduje ir išorėje į civilius asmenis... minėti kariškiai naudojo tiek garsinius, tiek ir kovinius šaudmenis, o taip pat artimo mūšio kovinius veiksmus – stumdė, sudavė kumščiais, kojomis nenustatytą kiekį smūgių civiliams asmenims į įvairias kūno vietas ginklais ir kitomis pritaikytomis kūnus žaloti priemonėmis“. Štai taip!

Tos nakties detales Bogdanas puikiai prisimena. Norėtų užmiršti – bet neleidžia:

– Mus keletą kartų kėlė pagal pavojaus signalą, mes sėdome į mašinas, bet tuoj pat duodavo įsakymą: „Palikt!“; kadangi ten, viršuje, niekaip negalėjo apsispręsti – pradėti ar ne? Pagaliau išvažiavome. Norėdami suklaidinti priešininką, ilgai važinėjome po Vilnių, kad niekas nesuprastų, kuria kryptimi judame. Tamsu jau buvo, sausis, bet kelkraščiuose stovėjo daug žmonių ir laikė iškėlę pritariančiai suspaustus kumščius „Rot Front“ žestu, kryželiu galiu prisiekti...

Vaikinai iš „Alfos“ važiavo paskui mus, jie nežinojo maršruto, žinojo tik galutinį tikslą. Bet prie šviesoforo jie nuo mūsų atsiliko – jie, matote, kelių eismo taisyklių nenorėjo pažeisti, todėl, vietoje to, kad atvykti į vietą kartu su mumis, jie atvyko anksčiau. Gali būti, jie savo

vaikiną prarado todėl, kad nelaukdami mūsų pradėjo vykdyti užduotį, nors pagal planą mes viską turėjome daryti kartu. Televizijos ir radijo komiteto darbuotojai išeidavo iš pastato laikydami rankas už galvos. „Alfos“ kariai jiems sakė: „Nuleiskite rankas, jūs gi ne suimtieji, jums tiesiog reikia eiti į namus“. O jie demonstratyviai ėjo taip, lyg mes juos būtume paėmę į nelaisvę.

– *Jūs apklausiamas buvote Vilniuje?*

– Ne, jau Pskove, praėjus maždaug mėnesiui nuo įvykių. Aš savo mylimo pulko vado Ivano Genadjevičiaus Komaro paklausiau: ką kalbėti? Jis pasakė: tiesą. Aš tiesą ir sakiau. Šito majoro pavardė buvo pabaltijietiška, tačiau rusiškai jis kalbėjo be akcento.

– *Kaip jūs sužinojote, kad esate įrašytas į juodąjį lietuvių sąrašą?*

– Popierius man atsiuntė namų adresu. Viename laiške buvo pranešimas, kad man yra iškelta baudžiamoji byla, o antrame šaukimas: atvažiuokite, taip sakant, pas mus į Lietuvą, teismo proceso metu bus sustabdytas europinis arešto orderis mano suėmimui. Bet aš, žinoma, nevažiavau... Atsargos pulkininko Jurijaus Melio, kuris jau dveji metai sėdi Lietuvos kalėjime, pavyzdys labai iškaltingas.

Už šią operaciją mes gavome valstybinius apdovanojimus. Ir kai mes juos, sekant karininkų tradicija, plovėme, mūsų vadas pasakė: ateis laikas ir mums bus gėda pasakyti, už ką būtent mes juos gavome. Kaip sakė – taip ir buvo.

Pasaulio pabaiga

Iš pirmo žvilgsnio sąrašai kaltinamųjų, kuriuos dabar teisia Vilniuje, sudaryti visiškai chaotiškai, lyg lietuvių tardytojai būtų skubėdami perrašinėję pavardes nuo kažkokių popieriaus skiaučių: buvusio gynybos ministro TSRS maršalo Dmitrijaus Jazovo pavardė įrašyta šalia eilinių leitenantų, kurių visa kaltė yra ta, kad jų vadai tais 1991-aisiais beprotiškais metais pakluso kažkokio „demokrato“ įsakymui ir paklusniai perdavė sąrašus visų, kurie buvo pasiūsti į tą nelemtą komandiruotę. Potencialių kaltinamųjų sąrašas maišomas, it kortų kaladė, yra tai trumpinamas, tai papildomas, – Lietuvos prokurorai,

lyg fokusininkai, ištraukia sąrašus iš rankovės reikiamu momentu priklausomai nuo to, iš kur pučia vėjas.

Stebina ne tai – o tai, kad jie Rusijoje net po to, kai oficialiai buvo pripažinta jų nepriklausomybė, jautėsi kaip namuose, ir tai visai atitiko jų nacionalinę psichologiją: save laikė atsiskyrusiais, tačiau tai jiems nebuvo kliūtis imti energoresursus iš Maskvos. Save jie laikė užsieniečiais, tačiau reikalavo, kad jiems atvertų visas duris lyg jie būtų savi.

Štai, pavyzdžiui, interviu, kurį 1991 metų rudenį davė laikraščiu „Izvestija“ Lietuvos prokuroras Juozas Gaudutis, vadovavęs dirbusiai Maskvoje Lietuvos tardytojų grupei.

„Pagrindinis grupės, dirbusios daugiau nei tris savaites Maskvoje, tikslas – ištirti vadinamąjį Maskvos pėdsaką, išaiškinti pagrindinių sausio perversmo Vilniuje organizatorių dalyvavimo laipsnį.

Su Rusijos ir Sąjungos prokuratūromis, kas paprastai yra būdinga profesionalams, buvo užmegzti puikūs ryšiai, ir mums buvo teikiama visokeriopa pagalba. O štai su kitomis „suinteresuotomis“ organizacijomis ir žinybomis buvo problemų. Kaip nebūtų keista, tačiau iš visų trijų galingųjų žinybų – KGB, VRM, TSRS gynybos ministerijos – labiausiai atvira ir demokratiška pasirodė TSRS KGB. Ir tai Bakatino ir jo pirmojo pavaduotojo Oleinikovo pastangomis.

Sunkiausia buvo dirbti su TSRS gynybos ministerijos, kurioje yra daug žmonių, vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjusių prie bandymo įvykdyti valstybinį perversmą Lietuvoje, atstovais. Mes kreipėmės į Generalinio štabo viršininką Lobovą su prašymu sudaryti mums galimybę apklausti daugelį Vilniaus įvykių dalyvių, vienok konkretaus atsakymo, deja, negavome“.

Nepavyko apklausti nei generolo Ačialovo, nei „Alfos“ kovotojų, gaudinasi Gaudutis. Už tai, giriasi jis, pasisėkė apklausti buvusį TSRS KGB pirmininko pavaduotoją Filipą Bobkovą... Akivaizdu, ne be Vadimo Bakatino, kuris užėmė KGB pirmininko kėdę po Kriučkovo suėmimo, pagalbos. Jaučiama, kad pasitikėjimas tarp Bakatino ir Lietuvos prokuratūros yra toks didelis, jog Gaudutis net kvailutiškai pasidalino planais ateičiai: naujai paskirtas KGB pirmininkas pažadėjo lietuviams padėti suimant Lietuvos komunistų partijos sekretorių Mykolą Burokevičių...

Tačiau „vyšnia ant torto“ ne tai, o dokumentas apie daiktinių įrodymų poėmį iš Dmitrijaus Jazovo – ataskaita apie šį procesinį veiksma buvo prijungta prie bylos: „Apžiūra buvo atlikta tarnybiniame kabinete Nr.8/4, adresu Maskva, Kuibyševo gatvė. Parašas: tardytojas S.Valaitis“.

Jūs tik pagalvokite: tardytojas šalies, kuri jau pusantrų metų save paskelbė nepriklausoma! Tuometinei Rusijos valdžiai leidus ir žinant! Atliko kratą svetimos jam valstybės gynybos ministro ir maršalo tarnybiniame kabinete! Tai iš tiesų pasaulio pabaiga...

Žaidimas į vienus vartus

Kur tik aš nebandžiau ieškoti šitų nelaimingų 37 dingusių tomų kopijų... Rusijos Federacijos Generalinė prokuratūra, Tardymo komitetas, Valstybinis archyvas – visur vienodai skėsčiojo rankomis: baudžiamosios bylos dėl 1991 metų sausio 13 dienos įvykių Vilniuje dokumentų pėdsakų Rusijoje nerasta. Ypatingai svarbių bylų tardytojas Liubimovas, kuris vadovavo grupei ir darė bylos kopijas, seniai miręs. Aiškumo galėtų suteikti paskutinis TSRS istorijoje generalinis prokuroras Nikolajus Semionovičius Trubinas, tačiau jis, jo paties žodžiais tariant, prieš 24 metus pasitraukė iš viešosios erdvės ir interviu neduoda. Su juo man pavyko pasikalbėti telefonu lygiai minutę, per kurią jis spėjo pasakyti dvi labai svarbias frazes. Pirmoji: „1991 m. gegužės 28 dienos pažymą, kurią aš pasirašiau, galima cituoti. Ten viskas yra tiesa“. Verta priminti jos esmę: „Jokių įrodymų, patvirtinančių nukentėjusių asmenų žuvimą ar sužalojimą būtent dėl kariškių veiksmų, prokuratūros darbuotojai nepateikė ir tikrąsias įvykio aplinkybes slepia... Daugybiniai parodymai liudija, kad dauguma nukentėjusių prie televizijos centro pastato tikrovėje žuvo ne dėl kariškių šūvių ar dėl tanko užvažiavimo, o dėl pačių smogikų šūvių, papuolę po lengvojo automobilio ratais ar kitų priežasčių, kurios niekaip nėra susijusios su minėtu įvykiu“.

Antroji frazė, ištarta Trubino, skambėjo taip: „Kaip baudžiamosios bylos atiteko Lietuvai, nežinau. Aš neperdaviau“.

Todėl dar labiau nustebino po to skaitytas „Susitarimas dėl savitarpio pagalbos tarp TSRS prokuratūros ir Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros“, pasirašytas jo paties 1991 m. rugsėjo 26 d., kuriame aiškiai pasakyta: „TSRS prokuratūra perduoda Lietuvos Respublikos prokuratūrai baudžiamąją bylą Nr. 18/5918-91 visos apimties. Bylą sudaro 37 tomai, byla susiūta, lapai sunumeruoti ir padarytas aprašas. Kartu su byla pagal aprašą perduodami daiktiniai įrodymai, video ir audio kasetės. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra įsipareigoja prijungti visą perduodamoje byloje Nr. 18/5918-91 esančią medžiagą prie savo atliekamų baudžiamųjų bylų, iškeltų dėl tų pačių nusikalstamų veikų faktų, tyrimo, vykdyti toliau visapusišką objektyvų ir išsamų tyrimą ir apie rezultatus pranešti TSRS prokuratūrai. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra įsipareigoja neperseikoti baudžiamojo proceso tvarka asmenų, kurie davė parodymus TSRS prokuratūrai šioje byloje kaip liudytojai ir kurie nebuvo minėtų įvykių dalyviai. O TSRS Prokuratūra įsipareigoja teikti Lietuvos Respublikos Generalinei prokuratūrai visą reikalingą teisinę pagalbą šios bylos tyrime“.

Iš Lietuvos pusės susitarimą pasirašė Artūras Paulauskas, tas pats prokuroras, kuris prieš 25 metus ragino visus tų įvykių dalyvius jokiū būdu neduoti jokių parodymų Lietuvos TSR prokuratūrai. O 2016 metų pavasarį, būdamas Lietuvos Seimo Valstybės saugumo ir gynybos komiteto pirmininkas, pareiškė, kad didžiausią grėsmę Lietuvos saugumui kelia ne islamo terorizmas, o „valstybės, kurios yra nedraugiškos ir yra šalia mūsų“, turėdamas omenyje Baltarusiją ir Rusiją.

Įsipareigojimo neperseikoti piliečių už liudytojo parodymų davimą Lietuvos prokuratūra neįvykdė, ir žmones, paliudijusius, kaip nežinomi snajperiai šaudė nuo stogų, persekioja net praėjus 20-čiai metų. Situacijos niekšybė slepiasi dar ir čia, kad tų įvykių dalyviai savo parodymus davė tarybiniais prokurorams, su tuo nuoširdumu ir pasitikėjimu, kurie įmanomi tik su savais. O tuo pasinaudojo priešai.

Tačiau kitas šio susitarimo punktas: „TSRS Prokuratūra ir jos teisių perėmėja Rusijos prokuratūra – pažada teikti visokeriopą pagalbą Lietuvos Respublikos prokuratūros tyrime“, buvo įvykdytas net 200

procentų. Rusijos Federacijos infantilis beribis kilnumas ir hipertrofuotas padorumas iš tiesų pritrunkia: tuo metu, kai Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė Rusiją viešai šmeižė ir vadino „teoristine valstybe“, Rusijos teisėjai Lietuvos užsakymu paklusniai kviesdavo buvusius omonininkus ir desantininkus į apklausas. Ypač užsispyrusiems atsiuntė teismo vykdytojus net 2015 metų kovą! Yra dar vienas stulbinantis faktas: po pavardėmis tų, kuriuos Lietuva ruošiasi teisti už akių, yra nurodyti tikslūs gyvenamosios vietos adresai. Sužinoti jų be Rusijos pagalbos yra neįmanoma. Vadinasi, mes patys teikėme teisingą pagalbą Lietuvai organizuojant jos procesą prieš mus pačius...

Lengviausia būtų, žinoma, viską suversti Trubinui. Tačiau jį pažįstantys žmonės sako, kad jis, žmogus senosios mokyklos, vargu bau būtų galėjęs įsakyti kariškiams atiduoti bylas ir atskleisti operacijos dalyvių sąrašus. Jeigu jo neprivertė. Kas? Gorbačiovas? Jelcinas? Darbar jau nebeturi reikšmės.

Svarbiausia – kita: kaip šia informacija pasinaudojo Lietuva.

1991 metais bylą sudarė 37 tomai. Per pastaruosius 25 metus intensyvaus beletristinio tardytojų darbo byla padidėjo net 19 kartų ir ją šiandien jau sudaro 700 tomų.

Darbai vyksta, kontora rašo...

Lietuvos prokuratūra pripėdavo ne tik Rusijoje, bet ir Baltarusijoje, ir pastarąją, pažymėtina, trypė kur kas įžūliau, visiškai nepaisė jokių ribų. Po to, kai buvo išduoti lietuvių garbaus amžiaus komunistai, Baltarusijos Respublikos valstybės sekretorius nacionaliniam saugumui ir kovai su nusikalstamumu G. I. Danilovas buvo priverstas pateikti Baltarusijos Respublikos Ministrų Tarybos pirmininkui V. F. Kebičui ataskaitą:

„...Susiklostė neteisėta praktika, kai kaimyninių valstybių atstovai, neturėdami kompetentingų organų leidimo ir tinkamai įformintų dokumentų, atvykdavo į mūsų respublikos teritoriją ir pažeisdami galiojančiais įstatymais nustatytą tvarką vykdavo operatyvinės paieškos bei tardymo veiksmus. Daugeliu atvejų respublikos vidaus reikalų dar-

buotojai neatsisakydavo bendradarbiauti su jais ir jiems teikti pagalbą. Taip 1991 metų lapkričio 8 d. Polocko miesto vykdomojo komiteto vidaus reikalų skyriaus darbuotojai Polocko mieste sulaukė A. R. Smotkiną, kuris žodiniu vidaus reikalų ministro V. D. Jegorovo nurodymu buvo perduotas atvykusiems Lietuvos kriminalinės policijos darbuotojams ir išvežtas į Lietuvos Respublikos teritoriją.

1993 metais Lietuvos policijos darbuotojai ne vieną kartą vykdė pravažiuojančių automobilių transporto priemonių apžiūras Ašmenos rajono teritorijoje... Ginkluoti tarnybiniais ginklais 8 Lietuvos policijos darbuotojų grupė ne kartą vykdė operatyvinės paieškos veiksmus Ivjevo ir Ašmenos rajonų teritorijoje. Jie atliko pilietės V. I. Idiatovos ir piliečio V. M. Makarskio namuose kratas. Makarskį V.M. sumušė, uždėjo jam antrankius, grasino panaudoti prieš jį ginklą. Tais pačiais 1993 metais Baltarusijos pilietį P. J. Jermolajevą Lietuvos policija išvežė į Lietuvos teritoriją, kur laikė jį uždarę tris paras policijos nuovadoje.

Sprendžiant pagal Lietuvos šalies veiksmus, jai buvo žinomas Burokevičiaus ir Jermalavičiaus atvykimo į Minską faktas, jų buvimo mieste vieta. Tai rodo, kad LR specialiosios tarnybos juos sekė“.

...Dabar bent darosi aišku, kaip lietuviai susikūrė sau tokį brutalų įvaizdį: į Europą, kur per pastaruosius dešimt metų Lietuva emigravo visu trečdaliu savo sudėties, lietuvių banditai su savimi atsivežė ir savo „pašėlusių“ 1990-ųjų metų tradicijas. Lietuviai vagia automobilius, plėšikauja, muša, teikia „stogą“ – kuo tik jie neišgarsėjo Airijoje ir Anglijoje! Pačioje Lietuvoje tuo metu nusikalstamumas tiesiog klestėjo. Liudininkai pasakoja, kad kalėjimai buvo perpildyti „muitininkų“-kyšininkų, karių-narkomanų ir žudikų, o kameroose apskaičiuotose 4 žmonėms sėdėjo po 16 kalinių. O kas, pasakykite, turėjo kovoti su nusikalstamumu, jeigu prokuroras Paulauskas buvo užimtas tik savo asmeninės vendetos reikalais? Pats asmeniškai vykdavo į Rusiją ir Baltarusiją tikėdamasis pagauti kokį nors pasiklydusį lietuvių komunistą ir nuolat rašė laiškus reikalaudamas išduoti savo buvusį kolegą – „antivalstybinės organizacijos „Lietuvos TSR prokuratūra“ vadovą Antaną Petrauską, su kuriuo sėdėjo viename pastate ir maloniai sveikindavosi.

Sugalvoti straipsnį bylai profesionaliam juristui – pakankamai sunkus darbas. Žinote, kuo Lietuvoje, dusdami dėl kūrybiškumo stokos, galiausiai sugalvojo apkaltinti Petrauską? Apkaltino įvykdžius sunkų nusikaltimą – prokuratūros pastato užgrobimą... Kur tik Paulauskas dėl to nesiuntė savo raštų – ir į Rusiją, ir į Lenkiją, – viskas veltui: „Buvęs Lietuvos TSR prokuroras A.Petrauskas yra Rusijos pilietis ir sutinkamai su galiojančiais Rusijos Federacijos įstatymais negali būti išduotas užsienio valstybei“, – atsakydavo jam Rusijos prokuratūra. O Lenkijoje šias užklausas tiesiog ignoruodavo.

Didžioji priešprieša

Eksprokuroras Antanas Petrauskas buvo nepasiekiamas, todėl savo įniršį buvo nuspręsta išlieti ant jo pavaduotojo Nikolajaus Kremповskio.

Norėtusi pasijuokti iš bylos, kurią jam iškėlė („Duodavo nurodymus TSRS VRM kareiviams neįleisti darbuotojų į Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros pastatą, kuris buvo užgrobtas ir saugomas kitos valstybės – TSRS kareivių, ir tokiu būdu sudarė kliūtis normaliam darbui, darbuotojams neleido vykdyti savo tarnybinių funkcijų prokuratūros pastate nedarbo dienomis ir po 18:00 valandos“), – bet nejuokinga.

Tai ne pokštai, kadangi mes turime reikalą su policine valstybe, jos pačiu negailestingiausiu, bolševikiniu variantu: Kremповskis buvo suimtas ir kalinamas tardymo izoliatoriuje vienoje kameroje kartu su „Vienybės“ vadovu Valerijumi Ivanovu. Kažkuriame kalėjimo koridoriuje buvo sutikęs politinį kalinį Aleksandrą Smotkiną – šis jį matė stipriai sumuštą. Skundėsi dėl širdies. Buvo nuteistas penkerių metų laisvės atėmimo bausme už tai, kad neleido kolegoms – darbocholikams dirbti išėginėmis dienomis. Davęs pasižadėjimą neišvykti, nuvyko į Baltarusiją, kadangi sienos tada saugomos buvo prastai. Bet ką jam galėjo pasiūlyti tuometis generalinis prokuroras Vasilijus Šolodonas, kuris beveik tuo pačiu metu Lietuvos Temidei išdavė senelius komunistus?

Nieko, nebent tik Lietuvai pastuksenti, kad Kremповskis pažeidė pasižadėjimo neišvykti režimą...

Rusija šioje istorijoje taip pat neturi kuo didžiuotis: garbė generaliniam prokurorui Nikolajui Trubinui, jis bandė padėti savo buvusiam pavaldiniui ir tuoj pat po ruggpjūčio perversmo Kremповskiui davė darbą prokuratūroje. Tas gyveno viešbutyje, šeima liko Vilniuje, gauti gyvenamą būstą perspektyvų nebuvo. Tačiau ne tai svarbiausia. Štai ką man papasakojo jo geriausias draugas, kuris su juo sėdėjo viename kabinete, milicijos papulkininkis ir Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos Centro komiteto Centrinės kontrolės komisijos pirmininko pavaduotojas Valdemaras Nosovas: „Jį suimti atėjo iš Lietuvos pasiuntinybės, su ginklais. Mažytė, pusiau legali valstybė, kurios nepriklausomybė buvo paskelbta pažeidžiant galiojusius tuo metu įstatymus, IŠDRĮSO pasirodyti kitos valstybės Generalinėje PROKURATŪROJE su ginklais, kad suimtų šitos valstybės organo tarnautoją. Ir nė vienas, nė vienas žmogus jo apie tai neišpėjo! Kolia atsitiktinai išėjo per kitą išėjimą... Jis buvo aukščiausios klasės juristas ir nusprendė grįžti į Lietuvą, sakė: „Mes nepadarėme nieko nusikalstamo, tai jie pažeidė įstatymą, o ne mes!“ Aš jį atkalbinėjau nevažiuoti. Tik grįžus iš Maskvos, jis buvo suimtas.

Kalėjo tris mėnesius, buvo išleistas pagal pasižadėjimą neišvykti, nuvyko į Baltarusiją ieškotis darbo. Kas buvo vėliau, jūs žinote: grįžus Nikolajui Kremповskiui, grėsė kalėjimo kamera. Jis laukė, kad jo vėl ateis suimti. Išgyveno. Nervinosi. Ir, nesulaukęs eilinio arešto, mirė pas giminaičius prie pietų stalo. Jam buvo tik 50 metų“.

Taip baigėsi dviejų Lietuvos prokuratūrų priešpriešos istorija.

„Atsakingas už viską“

Yra Vilniuje muziejus apie tai, ko istorijoje nėra buvę, – lietuvių tautos genocido muziejus. Ta prasme – muziejus, kuris kaupia įrodymus to, kaip blogai lietuviai gyveno TSRS.

Kaimyninių Latvijos ir Estijos sostinėse pasielgė kiek gudriau ir savo panašius muziejus pavadino „okupacijos“, kurių taip pat nebuvo. Tačiau šio termino („kitos valstybės teritorijos užėmimas, panaudojant karinę jėgą“) akcentavimas buvo mažiau klaidingas, nei lietuviams pritaikytas žodis „genocidas“ („veiksmai, kuriais siekiama sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar kultūrinę etninę grupę“).

Genocido muziejus yra pačiame Vilniaus centre, buvusio KGB kalėjimo pastate. Tarp gausybės žmonių portretų, kuriais yra nukabinėtos sienos, išsiskiria stendas su fotografijomis tų, kurie, organizatorių sumanymu, yra kalti dėl šito „genocido“. O būtent – NKVD ir KGB vadovai per visus tuos 50 metų, kai Lietuva buvo Tarybų Sąjungos sudėtyje. Paskutinis šioje eilėje – generolas-majoras Stanislavas Caplinas, kuris ėjo Lietuvos TSR KGB pirmininko pareigas iki 1991 metų rugpjūčio pabaigos.

Lietuvoje, tikriausiai, nebuvo kito tokio žmogaus, apie kurį, net praėjus ketvirčiui amžiaus, nebūtų pasakojama tiek legendų.

Formaliai, jis buvo Lietuvos KGB pirmininko pavaduotojas. Faktiškai – pirmasis ir vyriausias, kadangi visi pirmieji asmenys, jo tiesioginiai viršininkai, pačiu atsakingiausiu momentu vieningai pasitraukdavo iš žaidimo. Kodėl Caplinas pasiliko? Interviu, kurį davė laikraščiui „Izvestija“ 1991 metų spalio mėnesį, jis atsakė taip: „Todėl, kad tai būtų buvę panašu į dezertyravimą“.

Laikraščiuose jį stengėsi pavaizduoti tokiu lietuvišku Pinočetu. Tai jau buvo absoliutus melas!

„Aš nebuvo lietuviškas Pinočetas jau vien dėl to, kad viskam vadovavo tokio aukšto lygio žmonės, kurie man, tarkime, ir rankos nebūtų padavę. Jeigu šioje istorijoje kažkam ir teko ypatingas vaidmuo, tai Lietuvos KGB, kuriame, beje, aš nebuvo pirmas žmogus, buvo skirtos antraeilės funkcijos.

*KGB generolas, Lietuvos TSR
KGB pirmininko pavaduotojas
Stanislavas Caplinas buvo nužudytas
Maskvoje, praėjus trims metams
po to, kai jis grįžo iš Lietuvos..
Nusikaltimas vis dar neišaiškintas.
Fotografija iš G.Sapožnikovos archyvo.*

– Jūs bandėte išsiaiškinti, kas šaudė ten, prie televizijos bokšto. Kodėl ten buvo aukų? – bandė jį nuteikti atviram pokalbiui laikraščio „Izvestija“ žurnalistas.

– Mums buvo uždrausta respublikoje vykdyti kokius nors tardymo veiksmus – atlikti apklausas ir panašiai, tik operatyvinės-informacijos kaupimas. Mes vėliau teikėme pagalbą Sąjungos prokuratūrai, jie atvyko į Lietuvą: jiems kulkų neparodė, neleido atlikti žuvusiųjų kūnų apžiūros, o tai svarbiausia šioje byloje, bet mes surinkome liudytojų parodymus, radome kovinės technikos ekipažų pokalbių įrašus, kai kuriuos video įrašus. Viską perdavėme. Galutinės išvados – tai jau tyrimo reikalas“.

Tačiau atsakyti Caplinui už tai, kur jis nedalyvavo, teko ir labai stipriai, nežiūrint į tai, koks jis buvo Komiteete darbuotojas – eilinis ar viršininkas.

„Iš Vilniaus Stanislavas atvyko į Maskvą laukti sprendimo savo likimui. Naujoji KGB vadovybė dėl jo dar neapsisprendė: jie vykdė savo vidaus patikrinimą, bandydama išsiaiškinti, ar komiteto darbuotojai prisidėjo prie sausio įvykių Vilniuje. Be to, Stanislavas Caplinas bus apklausiamas Lietuvos prokuratūros tardytojų, kurie šiuo metu yra Maskvoje“ – pabaigai „pradžiugina“ skaitytojus „Izvestija“ žurnalistas.

...Nesuprantamas buvo laikas. Tai į ugnį šalį mėtė, tai į eketę: tai žmogus jautėsi karaliumi, kad išvežė slaptus dokumentus ir išsaugojo žmones, tai sutraiškytu pėstininku – kai stodavo prieš faktą, kad savo tėvynė-

je jį tardys idėjinis priešas. O leidimą atlikti tardymą duos ne kas kitas, o naujasis viršininkas, TSRS KGB pirmininkas Vadimas Bakatinas...

Pasala

Kas laukė Caplino, šiam grįžus į Maskvą? Gyvenimas dviejų kambarių bute kartu su jaunesnės dukters šeima. Paprašyti sau atskiro gyvenamojo būsto jis ilgą laiką nesiryžo. Ateidavo draugai, stebėjosi: dieve mano, nejaugi čia gyvena generolas? Pas mus leitenantai gyvena žymiai geresniuose butuose...

Nuo ryto iki vakaro Caplinas skambindavo savo pažįstamiems ir prašydavo priimti į darbą išėivius iš Lietuvos. Sąskaitos už tarptautinius telefono pokalbius ateidavo kosminės. Vieną kartą šeimai pranešė, kad jam skubiai reikia slėptis, ir jo draugai jį įkurdino konspiraciniame bute, kur jis ir slėpėsi. Jautė, kad jis yra medžiojamas? „Draugai iš Lietuvos jam pasakė, kad jį nori išvežti į Lietuvą ir ten teisti. Mama pasakojo, kad mūsų laiptinėje jam buvo surengta pasala. Ir jis kelias savaites negrižo namo ir neskambino“, – prisimena dukterys.

Nei buto, nei šlovės, nei pensijos – tik bėgimas senu išgriuvusiu tiltu, kuris dar siejo buvusį gyvenimą su dabartiniu. O paskui staiga šitas bėgimas nutrūko viduryje kelio...

1995 metų sausio 3 dieną generolas-majoras Caplinas buvo rastas negyvas. Jis gulėjo ant ledo Maskvos upės pačiame viduryje, prie properšos. Oficiali mirties priežasties versija – mirė dėl širdies nepakanamumo. Neoficiali – buvo nužudytas.

Visi krūptelėjo, bet kiekvienas savaip. Vilniuje kai kas atsiduso su palengvėjimu. Tikėtina, Maskvoje persižegnojo taip pat su palengvėjimu, – Stanislavas Aleksandrovičius žinojo daug. Realiai daug, kad galima būtų nubraižyti vektorius nuo ginklų kontrabandos iki narkotikų, nuo Maskvos iki Vilniaus, nuo Lietuvos iki Čėčėnijos.

„Jo mirtis mane sukrėtė. Jau sėdėjau kalėjime, kai lietuviai man pakišo laikraštį, ir sargybinis su pašaipu mestelėjo, – žiūrėk, jūsų Capliną kaukštelėjo patys jūsiškiai rusai“, – metams praėjus, pasakojo politinis kalinys Aleksandras Smotkinas.

Maskvoje, priešingai, įtarė lietuvių pėdsaką. Ar buvo tam pagrindo? „Aš apsidžiaugčiau, jeigu tai būtų padariusios Lietuvos specialiosios tarnybos. Būtų pagrindas didžiuotis. Tačiau aš negaliu įsivaizduoti, kas Lietuvoje būtų galėjęs padaryti tokį nuostabų žygdarbį...“ – ciniškai pakomentavo Caplino mirtį pilkasis lietuvių kardinolas Audrius Butkevičius.

Kodėl apskritai Caplinas sutiko vykti į Lietuvą prieš pat prasidedant ten „dainuojančiai“ revoliucijai? Šeimai paaiškino taip: „Aš sutikau vykti į pačią sunkiausią respubliką, prieš mane du ar trys žmonės ten vykti atsisakė, aš sutikau“. Vyresnioji dukra, Rita, atvyko motinos gimimo dienos proga gruodyje, kai iki sausio įvykių beliko kelios savaitės, jis jai su liūdesiu pasakojo: „Sudegino tarybinio kareivio iškamšą su uniforma. Per televiziją varoma siaubinga antitarybinė propaganda. Atmosfera kaista, Kažkas turi įvykti“...

– 1991 metų vasarą jis užėjo pas mane į svečius, – prisimena buvusi laikraščio „Tarybų Lietuva“ redaktorė Stanislava Jonienė. – Tokios nevilties jo veide aš iki tol niekada nebuvo mačiusi. Jis buvo tik grįžęs iš KGB pasitarimo Maskvoje, kur skaitė pranešimą apie procesus, kurie vyksta Lietuvoje. Ir niekas, niekas – net Kriučkovas – į tai neatkreipė dėmesio! Tokio abejingumo tam, ką jis pasakojo, Stanislavas Aleksandrovičius nesitikėjo. Jis buvo labai sutrikęs...

Tarp mano pašnekovų neatsirado nė vieno, išskyrus Butkevičių, kuris būtų pasakęs apie Capliną ką nors blogo. Visiems įsiminė viena – jis labai kentėjo, kad nepajėgia sustabdyti rato, kuris jau visu greičiu riedėjo nuo kalno, savo kelyje šluodamas visą šalį.

Iš vyresniosios Stanislavo Caplino
dukters Margaritos atsiminimų

– Aš pradėsiu nuo pabaigos. 1994 metų gruodžio 30 dieną aš su tėčiu mačiau paskutinį kartą. Jis su mama atvažiavo pas mane į Petrozavodską, ir mes kartu ruošėmės sutikti Naujuosius metus, tačiau tėtė staiga susiruošė į Maskvą. Mes įpratome neuždavinėti klausimų: jeigu tėtė sako, kad reikia, vadinasi, tikrai reikia. Aš stovėjau geležin-

*Generolo
Caplino dukterys
Margarita ir
Viktorija
prisimena, kad jų
tėvą labiau
nužudė išdavystė
ne Vilniuje,
o aukščiausiuose
valdžios ešelonuose
Maskvoje.
Fotografija
iš G.Sapožnikovos
archyvo.*

kelio perone ir liūdnai mojavau išvykstančiam traukiniui. Tik su tėčiu būna tikros šventės – šiltos, linksmos, žaižaruojančios. Tik šalia tėčio jauti kažkokią nepaaiškinamą laimę, net tada, kai jis yra užsiėmęs, tyli arba pyksta.

Staiga traukinys sustojo. Trūktelėjo ir vėl sustojo. Ir ilgai stovėjo. Mes dažnai išlydėdavome vienas kitą, tačiau nieko panašaus anksčiau nebūdavo, ypatingai su mūsų firminiu traukiniu „Karelija“. Štai jis vėl pajudėjo ... ir vėl sustojo! Mes ėmėm juoktis ir ženklais vienas kitam rodyti: štai traukinys nenori vežti tėčio į Maskvą! Jeigu aš būčiau žinojusi...

Jeigu aš būčiau žinojusi, kad po keturių dienų aš vėl stovėsiu tame pačiame perone. Ir važiuosiu laidoti savo tėtės.

Kuo tėtis patraukdavo? Tikriausiai, savo neįtikėtinu žavesiu, tačiau svarbiausia – padorumu, irgi neįtikėtinu. Aš nepamenu nei vieno negražaus tėčio poelgio. Jis niekada nesulaužydavo savo žodžio, nelikdavo abejingas. Nieko neišdavė. Šalia jo būdavo ramu ir saugu. Ir jis patraukdavo prie savęs tokius pat patikimus ir garbingus žmones. Jo padorumas pasireikšdavo dar ir tuo, kad jis niekada nieko nesiekė gauti sau: privilegijų, laipsnių, komfortiškos tarnybos vietos. Jam kėlė pasibjaurėjimą pati sąvoka – geriau įsitaisyti, patogiau gyventi.

Kai į Lietuvą atėjo sunkūs laikai, tėtė stengėsi padaryti viską, ką tik pajėgė, savo bendradarbiams. Aš žinau nedaug, bet du dalykus žinau tiksliai: tėtei pavyko iš apsupto KGB pastato išvežti archyvus, kuriuose buvo gyvų žmonių likimai. Ir antra: jis surado darbus savo visiems iki paskutinio bendradarbiams, kurie išvyko iš Lietuvos po 1991 metų įvykių. Namuose sėdėdamas ant sofos, nuo ryto iki vakaro skambindavo į Tarybų Sąjungos miestus, tardavosi dėl gyvenamojo būsto ir darbo jiems, pats būdamas be darbo ir su Lietuvos Pinočeto pravarde.

Debesys virš tėčio galvos kaupėsi, draugai jam siūlė pasislėpti ir perlaukti, surado jam kelias patikimas vietas, tačiau tėtė atsisakė. Jis niekada nebuvo bailys ir nesijautė kažkuo prasikaltęs, jis tiesiog vykdė įsakymą. Jis, greičiausiai, tiesiog nesitikėjo, kad jį ir daugelį kitų išduos pačiame viršuje. Man rodosi, jis jautė, kuo viskas baigsis, tačiau nesislapstė. Gali pasirodyti, kad jam viskas nusibodo, jis pavargo, ir, jausdamas nevirtį, pats nuėjo sutikti savo likimo.

Jaunesnioji Caplino dukra Viktorija

– Mama galvojo, kad į susitikimą jį iškvietė vienas iš tėčio draugų iš Lietuvos, lietuviška pavarde, ir net įvardino konkretų žmogų, kuris skambino jam visą sausio 2-ąją dieną ir stengėsi jį ištraukti iš namų. Ir galiausiai iškvietė! Tačiau tėtės draugai pasakė: ne, ne, ką jūs, tai ne jis...

Tėtė išvyko į susitikimą ir negrįžo. Aš žinau, jis nuėjo aplankyti kolegą ligoninėje, ir čia pėdsakas dingo. Toks įspūdis, kad jį sekė: sustojo automobilis, jį ten įsodino ir išvežė. Jį surado kažkur už parko, ant Maskvos upės ledo, šalia eketės. Vieta labai nuošali, vargu ar ten naktį kas nors šiaip sau vaikštinėja.

Mums pasakė, kad mirties priežastis – širdies nepakankamumas. Parašė medicininę pažymą, kad jis nukrito nuo kranto ir susitrenkė galvą į ledą. Kaip jis galėjo nusiristi ir nuriedėti iki pat upės vidurio pro krūmokšnius ir medžius? Per visą jo kaktą buvo juoda mėlynė. Jis buvo visas šlapias. Šalia gulėjo pravertas lagaminas. Tačiau visi dokumentai ir pinigai buvo vietoje. Jam buvo 58 metai.

Mamą kelis kartus šaukė į apklausą, tačiau jai susidarė įspūdis, kad bylą nori užbaigti nieko neišsaiškinę ir jo mirtį pristatyti kaip natūralią. Laidotuvėse dalyvavo labai daug žmonių, aš pagalvojau: negi tiek žmonių jį pažinojo? Buvo lietuvių, bent keli žmonės. Man jis tiesiog atsiskleidė per laidotuves. Aš pagalvojau: dieve mano, koks, pasirodo, mano tėtė buvo didis žmogus...

Igoris, artimas šeimos draugas:

– Stanislavo Aleksandrovičiaus žmona, Zoja Ivanovna, paskambino ir pasakė, kad reikia nuvažiuoti ir atpažinti lavoną. Aš nuvažiavau, tai tikrai buvo jis. Ant kūno matėsi vilkimo pėdsakai. Tai yra, jis nuėjo į susitikimą su kažkuo, atsisakė lydinčio bendradarbio, pasakė, kad susitinka su artimu žmogumi, ir po to dingo... Kažkas jį nuvežė prie upės, nustūmė nuo kranto ir nutempė ant ledo. Tam, kad pasiekti tą vietą, kurioje jis gulėjo, reikėjo nusileisti nuo skardžio ir paėjęti dar 15 metrų nuo kranto. Nelabai panašu į specialiųjų tarnybų braižą, bet... Viskas užmaskuota taip, lyg jis būtų atsitiktinai pargriuvęs. Matyt, tikėjosi, kad iki ryto kūnas dings po ledu.

Gali būti, kad jis kažką jau tada įtarė išdavystė arba dvigubu žaidimu. Jis ne kartą yra sakęs, kad pasitikėti galima tik pačiu savimi ir tik pačiais artimiausiais žmonėmis.

Po mirties praėjo ar tai 9 dienos, ar tai 40, ir jo dukra Vika rado ant buto durų rankenos raštelį, suklijuotą iš laikraščio iškarpytų raidžių, sudėliotais žodžiais: „Atsakingas už viską“.

Ar grįžus iš Lietuvos, jį slėgė pralaimėjusiojo sindromas?

Greičiau pralaimėjimo jausmas, kad sugriuvo visa šalis. Jis labai jaudinosi, kad jie, KGB karininkai, nieko nesugebėjo padaryti, kad kažkaip sustabdyti šalies griūtį. Stebėjosi, kaip buvo galima, būnant didingos šalies vadovu, viską atiduoti be pasipriešinimo? Dažnai savęs klausė: „Kodėl, kai šitie vyrukai susirinko Belovežo girioje, Gorbačiovas, kaip TSRS vadovas, nepasakė, kad tai yra maištas? Viskas būtų buvę labai paprasta: pasiunčiama grupė, šitie vyrukai suimami ir paklausiami: o ką jūs čia pasirašėte, kaip čia jūs tarpusavyje visą Sąjungą pasidalinote?“

Tačiau nei jis, nei niekas kitas šito nepadarė.

Stanislavas Aleksandrovičius kariavo savo karą: jis padėjo savo buvusiems pavaldiniams išlikti paviršiuje ir traukė juos iš paties dugno visus – ir praporščikus, ir operatyvinius drabuotojus, ir operatyvinių-techninių tarnybų bendradarbius. Jis nuolat sėdėjo prie telefono ir visiems skambino. Kodėl aš sakau, kad jis buvo pats tikriausias generolas, – todėl jis nė vieno nepaliko be dėmesio.

Bet tiems, kurie liko Lietuvoje, jis padėti neturėjo galimybės...

„Dabartinėje Lietuvoje mes – antiherojai“

Su šiuo žmogumi mes susitikome prie kelis metus Vilniuje.

Jis nieko neprašė – tiesiog norėjo, kad jį išklausytų. Aš sutikau, kadangi tuo metu jau seniai, ačiū tau, Dieve, buvau atsikračiusi to mielo pabaltijietiško įpročio su siaubu bėgti nuo visų „buvusiųjų“.

Nuo laiškų, kuriuos jis prašė perduoti į Maskvą, norėjosi verkti. Skaityti juos buvo sunku, o neskaityti – gėda. Kalba ėjo apie tai, kas atsitiko su buvusiais Lietuvos KGB bendradarbiais po to, kai Tarybų Sąjunga jų teritorijoje nustojo egzistuoti. O atsitiko štai kas:

„Lietuvos KGB likvidavimas baigėsi kelių šimtų kariškių atleidimu iš darbo be pensijinio aprūpinimo.

Vietinei valdžiai priėmus įstatymą „Dėl užsienio valstybių specialiųjų tarnybų veiklos priedangos likvidavimo ir sustabdymo“ situacija staigiai pablogėjo. Buvusiems KGB kariškiams buvo draudžiama 10 metų dirbti valstybės tarnyboje, bankuose, administraciniuose organuose, strateginiuose objektuose, mokymo ir ugdymo įstaigose, transporto įmonėse, apsaugos organizacijose, kadangi visos įmonės, kuriose dirba buvę KGB bendradarbiai yra laikomos užsienio valstybių specialiųjų tarnybų veiklos priedangos organizacijomis...

Įsidarbinimas privačiose struktūrose taip pat reikalavo informuoti darbdavius apie savo ankstesnį darbą KGB. Tokia firma arba įmonė dešimt metų laikoma kaip galima užsienio (suprask – Rusijos) specialiosios tarnybos priedangos įmonė. Buvo atvejų, kai buvęs KGB darbuotojas pradėdavo savo verslą, – ir jo įmonei tuoj pat būdavo taikomi permanentiniai patikrinimai, revizijos, ir visos agentūrinių ir operatyvinių techninių priemonių rinkinys 10 metų į priekį.

2001 metais priimtas Įstatymas „Dėl liustracijos“, o taip pat Lietuvos įstojimą į NATO lydėjusi isterija buvusių KGB darbuotojų adresu, mūsų padėtį padarė nepakeliama. Dauguma iš mūsų gyvena žemiau skurdo ribos ir tempia apgailėtiną egzistavimą, šiaip ne taip prasimandami atsitiktiniais uždarbiais ar gaudami paramą iš giminaičių.

Dauguma iš mūsų kolegų liko ištikimi kadais duotai priesaikai, nežiūrint į didžiulį spaudimą, šantažą ir grasinimus. Tarp mūsų yra ir tokių, kurie dirbo daugiau nei 10 metų, ir tie, kurie atliko internacionalinę pareigą Afganistane, bet neištarnavo nustatyto pensijai gauti laiko, – visi mes atsidūrėme vienodai kritiškoje padėtyje visam likusiam gyvenimui. Pagal Lietuvos įstatymus mūsų karinės tarnybos laikas nėra įskaičiuojamas į stažą, todėl mes neturime galimybės gauti net minimalią senatvės pensiją“.

Rausdama iš gėdos dėl atsakymų, kurie iš Maskvos ateidavo šių laiškų autoriams („Nėra teisinio pagrindo tenkinti jūsų prašymą“), aš nusprendžiau paklausinėti savo pašnekovą apie gyvenimą – komandiruotė ėjo į pabaigą, pagrindiniai interviu jau buvo paimti, norėjosi patikrinti žemėlapius su tikru profesionalu, tuo labiau, iš pokalbio jaučiau, kad žmogus priešais mane – labai protingas, tarybiniais laikais į žvalgybą kvailių neėmė. Tas žmogus buvo Aleksandras Osipovas.

„Yra sprendimas Pabaltijį atiduoti“

– *Ir taip: buvusiems KGB darbuotojams net nepasiūlė dalyvauti naujosios Lietuvos valstybės statyboje – nežiūrint į jūsų patyrimą, protą ir visus kitus privalumus?*

– Žinoma, ne. Mes, kaip ir pati mūsų organizacija, esame demonizuoti ir pragaro išperos, dabartinėje Lietuvoje mes – antiherojai. Lietuvoje galioja pusantros dešimties aktų ir poįstatyminių aktų, kurie atima iš mūsų galimybę normaliai gyventi. Situacija nesikeičia nei kiek per visus tuos pastaruosius 20 metų. Dar daugiau, buvusių KGB darbuotojų persekiojimas darosi vis labiau išradingesnis. Į šių jiezuitiškų įstatymų, kurie asmenybę tiesiog sutraiško, reguliavimo sritį patenka net žmonės, kurie baigė aukštąją KGB mokyklą ir spėjo išstarnauti vos kelis mėnesius.

– *Kas yra tame mėlyname segtuve, kurį jūs atsinešėte su savimi?*

– Kopijos dokumentų, kuriuos 1991 metais pasirašė naujoji Lietuvos vadovybė ir TSRS KGB dėl to, kad pirmoji garantuoja buvusiems KGB bendradarbiams socialinę apsaugą, įsipareigoja sudaryti sąlygas

persikvalifikavimui, suteikti darbo vietas jiems ir jų šeimų nariams. Niekas iš to, kas ten parašyta, įvykdyta nebuvo. Europos Sąjungoje pagal iliustracijos įstatymus tam tikros priemonės taikomos 11-oje valstybių, tačiau tokių drakoniškų įstatymų, atvirai diskriminuojančių specialiųjų tarnybų darbuotojus, kaip Lietuvoje, nėra nei vienoje valstybėje. Yra, pavyzdžiui, įstatymas, pagal kurį darbo metai KGB sistemoje nėra įskaitomi į darbo stažą, ir žmonės, sulaukę pensinio amžiaus, pensijos negauna. Kokia jų kaltė? Kuo nusikalto žmonės, kurie neišdavė, kurie iki galo liko ištikimi priesaikai? Kodėl jie kenčia?

– *Ar bandėte ginti savo teises teisme?*

– O kaip gi: Europos Žmogaus Teisių Teismas priimdavo sprendimus buvusių Komiteto darbuotojų naudai, tačiau Lietuva neskuba jų vykdyti. Iš trijų laimėtų Europos teismuose bylų nė vienas sprendimas nėra įvykdytas.

– *Grįžkime į 1991-uosius metus. Kokie požymiai jums rodė, kad Vilniuje ruošiamas kažkas grandiozinio?*

– Situacija buvo tokia įtempta, tad sprogti galėjo bet kurioje vietoje. Didžiausią psichozę ir įtampą keldavo daugiatūkstantiniai mitingai, į kuriuos susirinkdavo apie 100–200 tūkstančių žmonių. Antruoju instrumentu buvo televizija, kuri kasdien metodiškai kaitino atmosferą. Naujajai nepriklausomos Lietuvos valdžiai liko labai nedaug, kad nusverti svarstyklės į savo pusę. Tam, kad galutinai mobilizuoti lietuvių tautą, reikėjo mažo kraujo. Ir šitą kraują reikėjo koku nors būdu pralieti. Kas ir buvo pakankamai sėkmingai įvykdyta.

– *Apie tai, kad čia buvo atvykę įvairiausi užsienio specialistai ir polittechnologai, panašūs į Džiną Šarpą, jūs žinojote, stebėjote jų veiklą?*

– Savaiame suprantama. Visa informacija kasdien, daug kartų buvo siunčiama į Maskvą. Jokio sprendimo Maskvą dėl to nepriėmė. Net tais atvejais, kai tarp mūsų būdavo išaiškinami tikri išdavikai, ir apie tai būdavo pranešama Maskvai, kad būtina imtis priemonių prieš juos, rekomendacijos būdavo: atleisti. Ir daugiau nieko.

– *Jūs supratote, kad užsienio emisarai į Lietuvą atvyko ne šiaip sau?*

– Mes gaudavome pakankamai daug informacijos ir įtarėme, kad čia neapsieinama be įtakos iš išorės. Čia galutinai viskas išaiškėjo 1989

metų vasarą. Vienos komandiruotės metu, po to, kai aš pristačiau savo pranešimą dėl situacijos, vienas iš KGB vadovų privataus pokalbio metu man pasakė: „Jūs esate geri vaikinai, bet, prašau, būkite atsargūs, dirbkite taip, kad darbas negalėtų pakenkti jums patiems“. Aš nusistebėjau ir paklausiau: „Kodėl?“ Tada jis ir pasakė: „Yra priimtas sprendimas, kad Pabaltijį atiduos be pasipriešinimo“. Visa įvykių eiga buvo nulemta iš anksto, todėl mūsų tolesnis darbas buvo tik situacijos stebėjimas. Ir kai kalba, kad Lietuvos TSR tiesiogiai dalyvavo sausio įvykiuose, – tai, žinoma, yra netiesa.

Stebėtojas

– Kokiū būdu 1991 metų sausio 13 dieną reikiamoje vietoje ir reikiamu laiku atsirado tiek daug užsienio žurnalistų?

– Vakarų MIP žurnalistus sukvietė naujoji Lietuvos valdžia. Čia jie buvo jau 3-4 dienos. Mes stebėjome masinį gausybės užsienio spaudos atstovų atvykimą ir laukėme, kad kažkas turi įvykti bet kuriuo momentu, – norint išvesti 100 tūkstančių žmonių į gatves ir išprovokuoti susirėmimą su „Jedinstvos“ šalininkais profesionalui buvo minutės darbas. Ir jie surengė dar rimtesnę provokaciją. Kruviną.

– Jūsų galvoje visiškai aiškus vaizdas, kas gi iš tiesų įvyko 1991 m. sausio mėnesį?

– Pagal parodymus daugybės žmonių, kurie tomis dienomis buvo prie televizijos bokšto ir televizijos centro, susidaro pakankamai aiškus vaizdas. Tai, kad šaudė iš viršaus, nuo stogų, patvirtina daugybė liudijimų, kadangi šaudymas tikrai buvo. Jūs klausiate, ar mes žinojome, kad kariškiai ketina imtis kažkokių veiksmų? Apie tai, kad atvyko „Alfa“, aš sužinojau prieš parą iki įvykių. Jautėsi, kad kažkam yra ruošiamasi. Ypatingai sukėlė įtarimą vienas pokalbis. Prieš išeidamas namo, užėjau pas komiteto pirmininko pavaduotoją Stanislavą Capliną, ir jis pasakė: kariškiai kažką planuoja daryti, pasistenk šiandien niekur neiti iš namų, o būtų dar geriau, jeigu turėtum liudytojų. Aš nuvykau į namus ir iki pat vėlyvo vakaro iš namų skambinau telefonu, o anksti ryte prabudau nuo triukšmo, kadangi visas miestas

Buvusį Lietuvos TSR KGB bendradarbį Aleksandrą Osipovą ir jo kolegą Lietuva persekiojo net praėjus dešimtmečiams po to, kai ji išėjo iš TSRS sudėties. G.Sapožnikovos fotografija.

jau užė. Tai buvo apie šeštą valandą ryto, aš apsirengiau ir išvykau į darbą. Panašiai elgėsi visi mūsų operatyvinio skyriaus darbuotojai.

Lietuvai reikia didvyrių

– *Tokiam profesionalui kaip Caplinas atspėti, kad kariškiai kažką planuoja, buvo nesunku. Tačiau, sakykite, kokiū būdu į šią situaciją sugebėjo taip juvelyriškai įsimaišyti smogikai, kurie šaudė nuo stogų?*

– Atsakyti į šį klausimą, akivaizdu, galėtų tik pats Audrius Butkevičius. Visą tiesą žino tik jis. Tačiau galima daryti prielaidą, kad jis turėjo savo informacijos šaltinius. Ir jie neslėpė, kad apie artėjančius įvykius yra gerai informuoti. Apie tai ir laikraščiai rašė: vienas iš buvusių KGB darbuotojų, kuris perbėgo į naują struktūrą, pakankamai atvirai prisipažino, kad jis turėjo savo informatorius tarp kariškių, kurie jį informuodavo apie artėjančius įvykius. Tai, kas yra planuojama, nedelsiant tapdavo žinoma priešingai pusei, ir šie prisijungdavo prie žaidimo.

– *Butkevičius bandė mane įtikinti, kad nuo stogų galėjo šaudyti ir rusų nacionalistai.*

– Aš asmeniškai gerai pažįstu Butkevičių, todėl galiu jums pasakyti, kad kalbėdamas su jumis jis melavo. Jis pats man pasakojo, kad šauliai – tai buvę pasieniečiai iš Alytaus, 18 žmonių. Buvo net tokia situacija: kai teikė apdovanojimus sausio įvykių didvyriams, Lietuvos nepriklausomybės gynėjams, žmonių, kurie buvo pagrindiniai tų įvykių vykdytojai

ir provokatoriai, neįtraukė į apdovanojamųjų sąrašą. Ir jie pareiškė savo pretenzijas, pasipiktino, kodėl jų neapdovanojo? (*Apie juos savo knygoje „Durnių laivas“ užsimena ir rašytojas V. Petkevičius, kuriam, tuo metu buvusiam Seimo Nacionalinio saugumo komiteto pirmininku, taip pat ši delegacija ėjo skųstis. – G.S.*). Tada pagrindinį „snaiperių“ atstovą atvežė į Seimą, pastatė ant kilimo, ir pasakė: jeigu tu, gerbiamasis, dar nors kartą kur nors apie tai prasitarsi, tai tuo ir baigsis tavo karjera. O, gali būti, ir gyvenimas. Suprantama dabar, kodėl jie nuo žurnalistų šiandien slapstosi?

– *Jeigu visiems viskas buvo aišku jau tada, tai kodėl visuomenė nerijo melą apie žuvusius prie televizijos bokšto? Kodėl jau tada nebuvo galima apginti ir „Alfą“, ir armiją?*

– Niekas netylėjo. Buvo ekspertizės, aktai, galutiniame dokumente, kurį pasirašė generalinis prokuroras Trubinas, viskas buvo konkrečiai aprašyta – kas ir kaip žuvo. Niekas nieko neslėpė. Kitas dalykas, kai iš šitos situacijos Lietuvoje sukūrė kultą. Lietuvai labai reikėjo didvyrių, o tuose įvykiuose nieko didvyriško nebuvo. Tačiau mitas buvo sukurtas, ir jį reikėjo kažkuo sutvirtinti. Ir ant šio mito yra pastatyta visos dabartinės Lietuvos politinės sistemos ideologija. Negalima nuvainikuoti šito mito, kadangi jis yra pagrindas, be kurio viskas sugrius. Todėl ir neatliekami jokie tyrimai – tai yra nenaudinga oficialiai Lietuvos valdžiai.

– *Bet tai negali tęstis amžinai?*

– Žinoma, ne. Bet istorijai 20 metų – yra labai mažai. Praeis dar 20 metų, ir šitas reikalas vis tiek kada nors bus ištirtas, kadangi ši situacija yra susiūta baltais siūlais. Viskas yra akivaizdu, tačiau Lietuvos valdžia neigia viską, kas yra akivaizdu.

Butų klausimas sugadino
ne tik maskviečius

– *O kodėl Butkevičius galėjo pasakoti jums apie tai, kaip jis pasodino ant namų stogų savo šaulius?*

– Tai atskira istorija. Savo laiku jis prašė manęs duoti parodymus prieš Landsbergį apie tai, kad šis savo laiku buvo saugumo agentu.

– *O jis tikrai buvo?*

– Taip, ir visi tai žino. Kai tarp Butkevičiaus ir Landsbergio kilo konfliktas, jis kreipėsi į mane ir prašė, ar aš negalėčiau jam padėti iš-
tirti šią situaciją? Aš pasakiau, galiu, kadangi pažįstu asmeniškai tą
operatyvinį darbuotoją, su kuriuo Landsbergis palaikė ryšį, ir galiu
asmeniškai patvirtinti, kad mačiau jo įskaitos kortelę iš atsarginės
kartotekos. Tai aš ir papasakojau komisijai, kuri tyrė šį reikalą. Mano
parodymus užsirašė, tačiau... Viskas baigėsi lygiosiomis 0:0 – mums
nepavyko be autetiško parašo ant pasižadėjimo bendradarbiauti įro-
dyti fakto, kad Landsbergis buvo agentas, tačiau teismas nepripažino,
kad mes jį apšmeižėme. Visi išsiskirstė su savo interesais.

– *Ar tiesa, kad, Caplinui išvykus, jo butą Vilniuje užėmė Butkevičius?*

– Tiesa. Kai tik iš buto buvo išgabenti baldai, Butkevičius ten įsi-
kraustė. Caplinas išvyko kitą dieną po įvykių. Tai nebuvo pabėgimas
– Lietuvos valdžia atsiuntė įspėjimą, kad jam bus taikomos represinės
priemonės, todėl, kol tai neįvyko, jam rekomenduojama išvykti iš Lie-
tuvos. Ką jis ir padarė. Jo mirtis, kuri iki šiol nėra ištirta, tai tragedija
ne tik jo šeimai, bet ir man, kadangi jis buvo mano draugas.

– *Jo mirtis jums taip pat pasirodė „savalaikė“ ir keista?*

– Lietuvos specialiųjų tarnybų dalyvavimas Caplino mirties istori-
joje nėra įrodytas. Nors, jeigu iškelti klausimą, kam tai naudinga, tai
atsakymas būtų, žinoma, lietuvių pusei, kadangi pasilikęs KGB dar-
buotoju, jis darė labai daug, kad padėti buvusiems komiteto bendra-
drabiams. Jis rūpinosi jų įdarbinimu Rusijos teritoriniuose organuose,
labai aktyviai dalyvavo sprendžiant šių žmonių tolesnio likimo klau-
simus. Jis turėjo sukaupęs labai vertingos informacijos bazę, kurioje
daug dokumentų laukė savo valandos, kad būtų paskelbti. Šiuo po-
žiūriu Caplino mirtis kai kuriems sluoksniams Lietuvoje buvo nau-
dinga. Tačiau įrodymų aš neturiu. Tyrimas nedavė jokių rezultatų, o
tai rodo, kad šis atvejis nėra paprasta buitinė žmogžudystė. Labai jau
daug šioje byloje nesutapimų. Sunku tuo patikėti, kad jis į susitikimą
miško zonoje nuėjo vienas, o paskui paslydo, nukrito ir susitrenkė. Jis
buvo protingas ir atsargus žmogus. Lietuvos specialiosios tarnybos iš
tikrųjų važiavo „medžioti“ ir į Rusiją, ir į Baltarusiją, tačiau nereikėtų
perdėti jų galimybių. Ten net šiandien praktiškai nėra profesionalų.

Mitas dirba toliau

– Praėjus jau tiek metų, jūs radote atsakymą į klausimą – kas gi atsitiko mūsų šalyje 1991-aisiais metais?

– Mes su Caplinu, kai jau nebedirbome KGB sistemoje, labai daug ta tema kalbėjomės ir visada priešdavome prie vienos ir tos pačios išvados – viską lėmė Gorbačiovo išdavystė, ir mes toje situacijoje nieko negalėjome pakeisti. Labai dažnai, net ir šiandien, mums priekaištaujama, kad mes buvome prasti profesionalai, nesugebėjome išsaugoti Tarybų Sąjungos. Jeigu mes ir esame kalti, tai tik tu, kad Kriučkovui neužteko dramos suimti Gorbačiovą ir perduoti jį į teismą.

Anksčiau ar vėliau vertybės bus perkainuotos. Tačiau kol yra žmonės, kurie gyvena šituo mitu, kurie iš to dar gauna ir naudą įvairių premijų ir kasmėnesinių išmokų tų įvykių dalyviams ir didvyriams formoje, nieko kito tikėtis neverta. Šiandien Lietuvoje yra visa klasė žmonių, kurie yra laikomi tėvynės didvyriais, nors nieko gero tėvynei nėra padarę. Didvyrių sąrašas kiekvienais metais pasipildo, mitas ir toliau dirba. Atsisakyti šio mito šiandien – vadinasi, keliems tūkstančiams žmonių atsisakyti privilegijų, kurias jie šiandien turi. Personalines pensijas ir žemės sklypus, kurie buvo dalinami sausio įvykių didvyriams ir nepriklausomos Lietuvos gynėjams, teks grąžinti valstybei, kaip nepelnytai gautą atlygį. Todėl mito niekas ir nenuvainikuoja.

– Kaip stipriai yra išgąsdinti žmonės šiandienėje Lietuvoje? Valstybė ir toliau persekioja tuos, kurie turi kitokią nuomonę ir kuri prieštarauja oficialiai versijai?

– Net ir tie žmonės, kurie išdrįso teisme liudyti, kad sausio įvykių metu matė, kaip buvo šaudoma iš viršaus, vienokiu ar kitokiu būdu reiškė susirūpinimą dėl savo tolesnio likimo. Likusieji kelios dešimtys žmonių, tarp jų yra ir man pažįstami žmonės, oficialiai atsisakė liudyti teisme, bijodami persekiojimo. Lietuva pagal visus požymius – viena iš labiausiai nevykusių Europos Sąjungos šalių, nors iš šalies gali susidaryti įspūdis, kad viskas čia gerai, iš tikrųjų padėtis yra katastrofiška. Valdžia įžūliai meluoja, kad tauta gyvena puikiai, kad situacija kasdien vis gerėja. Tai neatitinka tikrovės. Tačiau tauta neišeina į gatves ginti savo teisių, kadangi bijo prarasti ir tuos trupinėlius, kuriuos turi.

* * *

Likimo ironija, tačiau po pokalbio su Osipovu aš kaip tik ruošiausi eiti į susitikimą su Audriumi Butkevičiumi. Ir mane aplankė netikėta mintis.

– *Kaip jūs galvojate: kokią klausimą galima būtų užduoti, kad jis prarastų savitvardą?* – paprašiau savo pašnekovą patarimo.

Jis atsakė net nesusimąstydamas:

– Paklauskite jo – ką jis darys, jeigu tie 18 pasieniečių staiga ims kalbėti?

Aš taip ir padariau.

Reakcija sekė fantastiška: protingas ir gudrus Audrius Butkevičius, su kuriuo mes dar ką tik maloniai ir įdomiai šnekučiavomės, akimirksniu pasikeitė. Sakė, kad aš užsiiminėju niekais, kad aš žaidžiu senų komunistų žaidimus. Užsiimu politinėmis intrigomis ir įžaidžiu žuvusiųjų atminimą. Ir net grasino mane išvaryti iš žurnalistikos.

Gadinti bičiuliškus santykius su neabejotinai protingu, nors ir klastingu pašnekovu buvo gaila. Tačiau mozaikai užbaigti šio emocinio „brangakmenio“ aiškiai trūko, todėl teko kentėti ir klausytis.

...Pakvatoti iš šio epizodo kartu su Aleksandru Osipovu mums neteko. Daugiau mes su juo nesimatėme. Labai greitai po mūsų spontaniško interviu jis staiga mirė nuo neaiškios ligos.

„Mes svajojome apie kitokią Lietuvą“

Kodėl, praėjus ketvirčiui amžiaus, aš nusprendžiau grįžti prie šitos temos? Ne vien tik dėl to, kad Vilniuje šiuo momentu vyksta teismo procesas 1991 metų sausio įvykių dalyviams. Ir ne todėl, kad sueina 25 metai TSRS žlugimui, kuris prasidėjo Lietuvoje. Nepalieka stiprus *deja vu* jausmas: technologijos, kurios prieš daug metų buvo naudojamos Vilniuje, ištrauktos iš spintos ir panaudotos neseniai Ukrainoje praktiškai be korekcijų. Ir mirties kvapas, ir piktžodžiavimas per televiziją, ir daugybė užsieniečių konsultantų – Džino Šarpo technologija vėl turi paklausą.

Mes kalbamės su dar vienu įrašytuju į teismo už akių kaltinamųjų sąrašą, buvusiu Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto antruoju sekretoriumi, knygų „Lietuva prieš Rusiją ir „Alfą“ ir „Lietuvos neonacistai prieš Rusiją“ autoriumi Vladislavu Švedu.

– *Skaitydama jūsų knygas, aš nuolat galvoju apie tai, kad jose kalba eina ne apie 25-erių metų senumo įvykius, o apie šių dienų. Ukrainos įvykius.*

– Jūs esate visiškai teisi! Man taip pat atrodo, kad Ukrainoje kartojamas lygiai toks pat scenarijus, kuris 1990-ųjų metų pradžioje vyko Lietuvoje, tik šį kartą aukštesniame kvalifikaciniame lygmenyje.

– *Jūs kalbate apie nežinomų snaiperių šūvius mайдane? Kurie labai panašūs į tai, kaip buvo šaudoma nuo namų stogų prie Vilniaus televizijos bokšto 1991 metų sausio mėnesį?*

– Absoliučiai taip. Ir reikia pažymėti, kad tai pasikartojė daugybėje kitų regionų: Egipte nežinomi šauliai šaudė nuo stogų, Irake. Braižas lygiai toks pat.

– *Tai yra, kalba eina apie tam tikrą technologiją?*

– Būtent, ir ši technologija nesikeičia. Protu nesuvokiama, tačiau nusirito iki to, kad ėmė įtikinėti: žmonės Odesoje patys save apsipylė padegamuoju skysčiu ir susidegino... Na, o Lietuvoje 1991 metais sakė: niekas kitas negalėjo šaudyti, tik tarybiniai kariškiai, kurie buvo

Buvęs Lietuvos komunistų partijos sekretorius, rašytojas Vladislavas Švedas teigia, kad išbandytas Lietuvoje scenarijus buvo tiksliai pakartotas 2014 metais Ukrainoje. Fotografija iš G.Sapožnikovos archyvo.

ginkluoti Mosino, medžiokliniais ir mažo kalibro šautuvais... Tai yra nesąmonė! Tačiau niekas jos nenori aiškintis, kadangi visas pasaulis šiandien šoka pagal amerikiečių dūdelę. Ukrainoje pavyko padaryti tai, ko savo laiku nepavyko Lietuvoje: kad įrodytų tarybinių kariškių barbarišką esmę, Vilniuje nacionalistai planavo padegti televizijos bokštą, Spaudos rūmus ir Aukščiausią Tarybą.

Ugnyje, kuri turėjo apimti Aukščiausios Tarybos pastatą, galėjo žūti daugiau nei 3000 žmonių. Tai su pasididžiavimu pareiškė viename savo interviu buvęs Krašto apsaugos departamento vadovas Audrius Butkevičius. Jis buvo vienas iš pasipriešinimo „tarybinei“, kaip jie tai vadino, agresijai ideologų. Išvakarėse Aukščiausioje Taryboje susirinko 3200 savanorių, plius deputatai, žurnalistai, ir aptarnaujantis personalas.

Laukdami šturmo, įėjimus į pastatą užblokavo maišais su smėliu, o tualetus ir pagalbines patalpas užpildė talpomis su benzinu ir kitais degiais skysčiais. Jeigu būtų kilęs gaisras, aukų galėjo būti tūkstančiai. Išvesti žmones, kaip buvo žadama, būtų buvę neįmanoma. Butkevičius net nepasigėdijo pasakyti, kad visa tai būtų buvę nufilmuota ir vaizdo įrašai išsiuntinėti visų galingiausių valstybių vyriausybėms, kaip tarybinių karių nusikaltimų įrodymas.

Lietuvos patyrimą paslepiant tikrąsias sausio įvykių aukų žuvimo

piežastis sėkmingai panaudojo Kijevo valdžia. Ir Kijevo maidane, ir Odesoje slėpė lavonus.

– *Jeigu šitą seną istoriją prie Vilniaus televizijos bokšto kompromituojančios klaidos tokios akivaizdžios, – kodėl į jas niekas nekreipia dėmesio?*

– Rusijos valdžia neskiria deramo dėmesio 1991 metų sausio įvykiams Vilniuje. O Lietuvos valdžiai tai naudinga. Kadangi jų „didvyriškas išėjimas“ iš „siaubingos“ Tarybų Sąjungos, kurioje būdama Lietuva gyventojų kiekį pasididino visu milijonu, o jos ekonominio išsivystymo lygis, CŽV ekspertų nuomone, atitiko Danijos lygį, – tas „didvyriškumo“ mitas yra pagrindas ir pamatai, ant kurių jie stovi.

Carinę Rusiją puolė taip pat,
kaip dabartinę Rusiją

– *Aš su susidomėjimu perskaičiau jūsų knygoje apie atmosferą, kuri 1980-aisiais–1990-aisiais metais vyravo Lietuvoje. Tai labai primena dabartinę Ukrainą! Ar tiesa, jog pagrindinis Sąjūdžio ideologas Romualdas Ozolas rašė, kad „Rusijos kultūra ir menas – tai siaubas ir pasibaisėjimas“, o „rusų nacionaliniai bruožai – bukaprotiškumas, tingumas, trumparegiškumas ir abejingumas“? Ir kodėl į tai nebuvo jokios reakcijos?*

– Papildysiu, pats Ozolas savo laiku buvo Komunistų partijos CK biuro narys ir rašinėjo knygas, šlovinančias Tarybų Lietuvos pasiekimus. Kodėl niekas nereagavo į Ozolo šmeižtą? Nebuvo kam reaguoti. Lietuvos komunistų partijoje šeimininkavo sąjūdiečiai, o Maskvoje Gorbačiovas paklusniai vykdė savo pažadą, duotą Reiganui Reikjavike, – paleisti Baltijai ir dėl to labai stengėsi. Jis galvojo, kad po to TSRS bus priimta į europietišką šeimą... Jis buvo diletantas ir nežinojo Rusijos istorijos. Carinę Rusiją puolė lygiai taip pat, kaip ir dabartinę Rusiją!

– *Tas faktas, kad Lietuva, praėjus 25 metams, reanimavo šitą seną istoriją, sudarė „karo nusikaltėlių“ sąrašą, į kurią pateko dešimtys rusų, yra to paties puolimo scenarijau dalis? „Alfos“ vadą sulaukė Austrijoje,*

desantininką Vasilijų Kotliarovą – Romoje. Atsargos pulkininkas Jurijus Melis sėdi Lietuvos kalėjime jau dveji metai. Kodėl visa tai yra eskaluojama būtent dabar?

– Kaip jūs žinote, 2009-aisiais metais ETPA lietuvių politikų pasiūlymu priėmė rezoliuciją, prilyginusią stalinizmą nacizmui. Tai štai, vykdydami Vašingtono nurodymus, – o Lietuva yra įpratusi dirbti pagal nurodymus, – Lietuvos parlamentarai nusprendė, kad atėjo laikas Rusiją pribaugti, o ši į lietuvių demaršus nekreipia dėmesio. Todėl galima be vargo įrodyti, kad Rusija yra nusikalstamos valstybės teisių perėmėja. Ir kai šie teismai už akių, kuriuose buvusieji tarybiniai, o dabar Rusijos piliečiai bus nuteisti ir pripažinti karo nusikaltėliais, baigsis, Lietuva gaus teisę pareikšti, kad Rusija, kaip nusikalstamos valstybės teisių perėmėja, privalo prisiimti už tai moralinę ir materialinę atsakomybę.

– O jūs pats kokiū būdu patekote į šitą nusikaltėlių sąrašą?

– Labai paprastai. Aš buvau Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos antrasis sekretorius.

– Vadinasi, jus paskelbė karo nusikaltėliu ir apkaltino antivalstybine veikla grynai dėl ideologinių priežasčių, pagal kolektyvinės atsakomybės principą, kuris dominavo TSRS Stalino laikais?

– Aš visada buvau už tai, kad Lietuva turi teisę išeiti iš Sąjungos, bet pagal įstatymą, referendumo būdu. Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, kuri 1990 metais kovo mėnesį skubiai paskelbė nepriklausomybę, buvo išrinkta mažiau nei 40 proc. rinkėjų balsų.

Separatistai labai skubėjo paspartinti įvykių eigą, kadangi žinojo – referendume dviejų trečdalių, kaip tai nustatyta, balsų jie niekaip negaus. Todėl ir surengė tragediją prie televizijos bokšto. Lietuvius reikėjo įtikinti, kad tarybų valdžia yra nusikalstama. 1991 metų sausio įvykiai buvo surežisuoti tokiu būdu, kad būtų galima ją sutepti dar ir krauju. Panašiu būdu lietuvių falsifikatoriai įvykdė ir kruviną susidorojimą Medininkų muitinės poste 1991 metų liepos mėnesį, beje, JAV prezidento Dž. Bušo vyresniojo vizito į Maskvą metu. Ten taip pat buvo tikslas „užkabinti“ ant TSRS dar vieną kruviną nusikaltimą.

Ar Gorbačiovas miega ramiai?

– Spėju, jūs esate susipažinęs su Konstantino Nikulino, (Michailovo), kurį Vilniaus apygardos teismas nuteisė kalėjimui iki gyvos galvos būtent už Medininkus, laiškų? Už žmogžudystę, kurios jis nepadarė: „Politinis Lietuvos režimas mano bylos ir sausio 13-osios bylos dėl įvykių prie televizijos bokšto pagrindu reiškia teisines, politines ir baudžiamosios teisės pretenzijas mūsų buvusiai valstybei TSRS ir, konkrečiai, TSKP CK, kuris buvo pagrindinis valstybės valdymo organas mūsų šalyje. Šiame kontekste labai svarbu: Lietuvoje TSKP CK yra pripažintas nusikalstama organizacija. Iki TSRS žlugimo šiai organizacijai vadovavo Michailas Gorbačiovas. Michailui Gorbačiovui Lietuva jokių pretenzijų neturi. Jo net nesmerkia. Tačiau sugautam pagal Europos arešto orderį paprastam kariškiui, kuris tarnavo tėvynei ir vykdė savo pareigą, galima pareikšti kaltinimus pagal visus punktus ir nuteisti jį realia laisvės atėmimo bausme. Aš turiu klausimą – jis, žinoma, retorinis: ar Gorbačiovas miega ramiai? Jis nenori kokiu nors būdu padėti kareiviams, kurie tarnavo jo vadovaujami ir apskritai dėl jo sprendimų pateko į bėdą?

Štai jau devyneri metai aš esu neteisėtai sulaukytas Lietuvos Respublikoje, esu nuteistas pagal Lietuvos baudžiamojo kodekso 100 str. – „karo nusikaltimai žmogiškumui“ – pagal aukščiau nurodytus kaltinimus. Aš toks ne vienas – mūsų čia daug. Mus, kurie sąžiningai vykdė savo pareigą ir tarnavo Tėvynei – dabar teisia už tai, kad mes buvome sistemos dalis, ir visas tos sistemos nuodėmės bando suversti mums. Mano ir mano būrio kaltės – nėra. Mane teisia pagal straipsnį „karo nusikaltimai žmogiškumui“, kurio 1991 metais kodekse net šalia nebuvo, o aš tarnavau civilinėje struktūroje – TSRS VRM...“ *Ką jūs galvojate dėl šio atvejo?*

– Nikulino atvejis puikiausiai įrodo Lietuvos teisėsaugos organų, kurie it marionetės paklusniai vykdo valdžios nurodymus, parsidavėliškumą. Šio marionetinio darinio paskirtis yra suteikti pakvaišusių nuo nebaudžiamumo lietuvių politikų nusikalstamoms idėjoms legalumo, teisėtumo iliuziją. Spręskite patys. Baudžiamoji byla dėl Medi-

ninkų žudynių buvo tiriama 18 metų ir nebuvo nustatyta nei tikroji nusikaltimo įvykdymo vieta, nei bent vienas faktas, kuris patvirtintų ten Nikulino buvimą. Tačiau Vilniaus apygardos teismo teisėjų tai nė kiek nesutrikdė ir jie paskelbė nuosprendį – įkalinimą iki gyvos galvos nekaltam žmogui, kurį Lietuvos valdžia panaudos kaip TSRS nusikalstamos politikos įrodymą.

Ir prokurorai neapsunkina savęs įrodinėjimų logika. Taip 2015 metais liepos mėnesį Apeliacinio teismo posėdžio metu prokuroras savo kaltinamojoje kalboje pripažino, kad Konstantinas Nikulinas nusikaltimo įvykdymo momentu būti Medininkuose negalėjo. O po kelių minučių tas pats prokuroras pareiškė, kad būtent Nikulinas pirmasis ėmė šaudyti į muitinės posto pareigūnus... Apeliacinio teismo kolegija į tai nesureagavo. Šiandien yra žinoma, kad prezidentė Dalia Grybauskaitė davė slaptą nurodymą teismui pripažinti Nikuliną kaltu dėl karo nusikaltimo įvykdymo bet koku atveju. Komentarai čia neberekalingi. Galima tik pastebėti, kad Lietuvos prokurorai ir teisėjai sugebėjo perspajauti net garsiuosius teismų procesus, vykusius TSRS 1937 metais.

Kas dėl Gorbačiovo, tai jį dar tarybiniais laikais buvęs žurnalas „Komunist“ redaktorius, filosofijos mokslų daktaras Ričardas Ivanovičius Kosolapovas pavadino „epiniu menkysta“. Turėdamas absoliučią teisę atiduoti į teismą nusikalstamą trijulę Jelciną, Kravčiuką ir Šuškevičių, pasirašiusius Belovežo susitarimus, jis vietoje to pasirinko – atsistatydinti iš TSRS prezidento pareigų ir atiduoti TSRS sudraskyti. Priminsiu, dar 1991 metų gruodžio 11 d. TSRS konstitucinės priežiūros komitetas pripažino šiuos susitarimus neteisėtais. Tai reiškia, kad TSRS prezidentas turėjo teisinį pagrindą suimti šituos Belovežo girios sąmokslininkus. 1991 metų sausio mėnesio situacijoje, kai buvo vykdoma jėgos operacija siekiant atkurti TSRS Konstitucijos nustatytą tvarką Lietuvos TSR teritorijoje, Gorbačiovas pasiūgė kaip bailus kurstytojas ir pareiškė, kad nedavė įsakymo tokiai operacijai vykdyti. Priminsiu, kad TSRS Liaudies deputatų IV suvažiavimas 1990 metų gruodžio mėnesį TSRS prezidentui suteikė beveik diktatoriškus įgaliojimus. Tačiau tai jam vyriškumo nepridėjo nė kiek. Pasaulio istori-

joje yra labai mažai tokių valstybės vadovų neryžtingumo, bailumo ir išdavystės pavyzdžių.

Visai neseniai aš sveikinau 90-ojo gimtadienio proga garsųjį diplomata Valentiną Faliną – 1990-ųjų metų pradžioje jis buvo TSKP CK narys. Ir žinote, ką jis man pasakė?

Pasirodo, 1991 metų sausio 12 dieną Falinas buvo Gorbačiovo primamajame ir atsitiktinai per praviras kabineto duris nugirdo, kaip Michailas Sergejevičius kalbėjosi telefonu su TSRS maršalu Dmitriju Jazovu. „Kovinių šovinių nenaudoti! – aiškiai įsakė TSRS prezidentas gynybos ministrui. – Tik tuo atveju, jeigu kils grėsmė kareivių gyvybei“.

Kas tai, jeigu ne dar vienas įrodymas, kad įvykiai Vilniuje vyko būtent Gorbačiovo nurodymu? Jis viską, nėra jokio abejonės, apie šią operaciją puikiai žinojo...

Dovanas reikia gražinti

– Baudžiamosios bylos, iškeltos dėl sausio įvykių Vilniuje, 37 tomus TSRS generalinė prokuratūra padovanojo Lietuvai vardan draugystės ateityje. Būtent taip tada buvo suprantama draugystė ir demokratija... Šiltų tarpusavio santykių tarp Rusijos ir Lietuvos daugiau nebėra – dovaną, jeigu vadovautis logika, reiktų gražinti. Ir ne vieną: visi, tikiuosi, prisimena, kad Vilniaus miestas lietuviams buvo perduotas taip pat amžinos draugystės tarp Lietuvos ir Rusijos vardan?

– Jeigu kalba eitų tik apie Vilnių! Kai Tarybų Sąjungai buvo perduota Rytų Prūsija, Lietuvai buvo atiduota Klaipėda ir dalis Kuršių nerijos. Jokių dokumentų, įrodančių Lietuvos teises valdyti Klaipėdą ir Kuršių neriją, Lietuva neturi. Vilniaus miestą nuo 1918 metų TSRS perdavė Lietuvai net keturis kartus. Apskritai Lietuva net trečdaliu pasididino savo teritoriją tik dėka TSRS dovanų. Tai faktas! Ir jokio dėkingumo!

– O, jūsų nuomone, kodėl Lietuva būtent dabar pradėjo rodyti savo negarbingą aktyvumą?

– Todėl, kad šiandienis valdantysis Lietuvos elitas – tai buvusieji tarybiniai kolaborantai, ir patys aktyviausi. Pavyzdžiui, dabartinė Lie-

tuvos prezidentė mokėsi universitete Leningrade ir neva dirbo darbininke gamykloje „Rot Front“, kuri buvo uždara įmonė, kontroliuojama KGB. Buvo ten komjaunimo komiteto nare, atsakinga už agitaciją. Ten įstojo į TSKP ir pasižymėjo tikru komunistiniu principingumu. Grįžusi į Lietuvą vakarykštė studentė netikėtai tapo Vilniaus aukštosios partinės mokyklos dėstytoja. Potarybiniu laikotarpiu Grybauskaitė sugebėjo patekti į tuometinio Lietuvos Aukščiausios Tarybos pirmininko rusofobo Vytauto Landsbergio, buvusio nusipelnusio Lietuvos TSR meno veikėjo ir buvusio NKVD-KGB informatoriaus, artimiausią aplinką. Ir štai jau antra kadencija prezidentauja Lietuvoje!

Grybauskaitės, aš pasakyčiau, labai turtinga tarybinė „tamsi praeitis“, kaip, beje, ir daugelio dabartinio Lietuvos elito atstovų, kurią ji atkakliai bando nuslėpti. Neatsitiktinai 2016 metų pradžioje ji raštu atsisakė lietuvių politikui Zigmui Vaišvilai suteikti leidimą susipažinti su jos asmens byla, saugoma Rusijos, o tiksliau, buvusiuose tarybiniuose archyvuose. Sutinkamai su Rusijos įstatymais asmens duomenys negali būti teikiami tretiesiems asmenims be duomenų subjekto sutikimo. Grybauskaitė supranta, kad paskelbus šiuos duomenis, vietos jai Lietuvoje nebeliks. Šiuo metu esantys valdžioje buvę tarybiniai kolaborantai siekia visais įmanomais būdais ištrinti praeitį, pristatydami ją tamsiomis spalvomis, kad šiame fone parodytų savo didvyrišką indėlį kovoje už išsilaisvinimą iš „tarybinės vergijos“...

– *Jaučiu, kad ši istorija jums vis dar skaudi. O kodėl jūs apskritai nusprendėte parašyti šias knygas? Gal jus stūmė asmeninio keršto troškimas?*

– Apsaugok, Viešpatie! Lietuvai jaučiu pačius šilčiausius jausmus, nežiūrint į tai, kad jau 25 metai esu priverstas gyventi tremtyje. Mano šeimoje iki pat šiol antroji kalba yra lietuvių. Reikalas ne čia. Mes tiesiog visi svajojome apie kitokią Lietuvą...

LABAI ASMENIŠKA

Kodėl Gorbačiovas
išsigando įteikti ordiną
Viktoro Šatskich motinai?

...Yra dar kai kas, kas visus tuos 25 metus asmeniškai man neduoda ramybės. Vėl 1991 metų sausios 13-osios dienos rytas: žurnalistai, atskubėję informacijos į Talino spaudos centrą, spaudžiasi vienas prie kito it žvirbliai. Šalis vis dar viena – TSRS, o visi jau sėdi ant savo atskirų šakų – rusai ant vienos, pabaltijiečiai ant kitos, o Vakarų žurnalistai skraido virš visų mūsų. Bet kokiu atveju laikytis geriau visiems kartu: artimiausiu metu Taline laukiama tarybinių tankų, todėl Aukštutiniam mieste atveža milžiniškus akmenis, o Toompea rūmų, kur renkasi Estijos Aukščiausia Taryba, sales apraizgo priešgaisrinėmis rankovėmis. Šalta, jaučiami alkis ir nerimas. Informacijos iš Vilniaus beveik nėra, o televizijos naujienų laidomis iš Maskvos daugiau niekas nebetiki. Ir spengiančioje aktų salės tyloje kažkas garsiai rikteli: „Vilniuje nužudytas Tarybinės armijos leitenantas!“ Ir žurnalistai ėmė ploti delnais... Kažkas dar piktdžiugiškai šūktelėjo: „Vienu tarybiniu niekšu tapo mažiau!“ Vakare ekrane parodė to KGB specnazo leitenanto fotografiją: Viktoras Šatskich. Dieve, tik 21 metai...

Jo pavardę aš įsiminiau visam gyvenimui – dėl stulbinančio mirties fakto ir piktdžiugos derinio. O dar dėl mano tylėjimo fakto. Dabar, žinoma, aš suprantu: reikėjo pašokti ir prieš visą salę surikti, kad visi jie idiotai, koks skirtumas – diena anksčiau ar vėliau, – man vis tiek uždėjo nenuplaunamą antspaudą „komunistinė“? Tačiau aš kažkodėl

nepašokau... Ir šitas klausimas mane kankino visus 20 metų, kol aš pagaliau susiradau Maskvoje šio leitenanto kapą, padėjau gėlių ir susipažinau su jo mama Valentina Ivanovna Šatskich. Šis interviu buvo paimtas 2012 metų žiemą. O 2015 metų vasaryje Valentina Ivanovna ir pati išėjo anapilin...

Sūnus krito prarajon nesustodamas...

– Kaip jūs sužinojote apie tai, kas įvyko Vilniuje?

– Aš tai supratau dar prieš tai, kai man pranešė. Nuo pat sūnaus gimimo prieš jam susergant ar susižeidžiant, man visą laiką sapnuodavosi vienas ir tas pats sapnas – mažas kūdikis man ant rankų, aš einu atviru lauku, prieinu skardį, lyg kas stumteli mane už alkūnės, ir sūnus krenta žemyn į prarają, tačiau užsikabina už medžio šakos ir sustoja. Tą naktį susapnavau sapną, kaip jis krenta prarajon ir nesutoja. Ir kuomet į namus atvažiavo vyras bei tuometinis „Alfos“ vadas Viktoras Karpuchinas, aš jiems pasakiau, kad aš viską jau žinau. Aš nežinojau tik, kas konkrečiai ten atsitiko, bet supratau, kad sūnaus jau nebėra. Buvo labai skaudu, kai šalies vadovybė apsimetė, jog nieko neįvyko, kadangi krovinį „200“ prie lėktuvo trapo pasitiko tik Karpuchinas ir mano vyras.

Mus vėliau rėmė vaikinai iš „Alfos“ ir KGB pirmininkas Vladimiras Kriučkovas rodė dėmesį. O Gorbačiovas pasakė, kad su tuo jis niekaip nesusijęs... Tai buvo toks išžūlumas ir neteisybė, kad, jeigu jis tuo metu būtų man papuolęs į rankas, būčiau savo rankomis jį nudėjusi.

– *Kiek jums buvo metų, kai žuvo sūnus?*

– 42. O sūnui 20.

– *Papasakokite, prašau, apie jį. Ir apie jus su vyru. Kaip jūs susipažinote?*

– Pasieniečių mokykloje, aš ten kursantams dėščiau pramoginių šokių kursą. Susituokėme ir išvykome į Užkaukazę. Ten, Nachičevanėje, ir sūnus gimė. Pirmuosius žingsnius jis žengė pasienio užkardoje, pirmieji, su kuriais pradėjo bendrauti, – kareiviai ir karininkai. Jis augo meilės karybai aplinkoje. Pačioje pradžioje man jį ir maitinti teko užkardoje, kadangi namuose jis valgyti nenorėjo. Jis nuo mažų

Specialiosios paskirties būrio leitenantas Viktoras Šatskich sausio 13-osios naktį buvo nušautas į nugarą. Nusikaltimas iki šiol neištirtas. Fotografija iš G. Sapožnikovos archyvo.

Aš, atvirai kalbant, pradžioje nenorėjau, kad jis stotų į karo mokyklą. Tačiau jis vis tiek įstojo, nors ir ne ten, kur norėjo, – jis svajojo stoti į Babuškinio (Suvorovo) mokyklą, kad galėtų su tėte žygiuoti viename parade. O buvo priverstas stoti į Golycino karinę pasienio mokyklą, kadangi būtent tais metais, nelaimei, išėjo įsakymas, draudžiantis viename dalinyje kartu tarnauti giminaičiams. Kiek vėliau išaiškino, kad

dienų buvo labai judrus, gabus, talentingas, darbštus berniukas. Po metų ir keturių mėnesių gimė jo sesutė, jis ją labai mylėjo, nors buvo dar mažas, supdavo ją vežimėlyje ir apskritai jai buvo labai švelnus.

– *Sūnaus karinės karjeros pasirinkimą lėmė šeimos tradicija?*

– Taip. Mūsų šeimoje labai daug buvo kariškių. Keturi dėdės, mamos broliai ir du tėtės broliai kariavo Didžiajame Tėvynės kare, ir tėvas visą karą praėjo. Buvo kontūzintas prie Leningrado ir mirė dėl kontūzijos 1946 metais, iškart man tik gimus.

Kas, jeigu ne aš?

– *Jūsų sūnus įstojo į karo mokyklą tuo metu, kai vyko baisi Tarybinės armijos diskreditacijos kampanija.*

– Jis šiuo požiūriu buvo maksimalistas ir labai mylėjo karinę tarnybą. Jis tiesiog negalėjo išaugti vaiku, kuris nemylėtų karybos: tėvas, kai su kursantais vykdavo į mokymus, jį dar mokinuką imdavo su savimi, mokė šaudyti, kovinės savigynos veiksmų.

šis įsakymas skirtas tik tarnybai, o ne mokymuisi, ir pasiūlė sūnui persivesti į Babuškinio karinę mokyklą, tačiau jis jau buvo susidraugavęs su savo bendramoksliais ir pasakė, kad liks Golycine.

Tai, kad jis mylėjo karinę tarnybą, matosi iš jo eilėraščių. Eiles jis pradėjo rašyti dar ketvirtoje klasėje. Ant jo paminklinio akmens įrašyti jo paties žodžiai:

*Nežinau, kieno aš saugojau ramybę,
Tačiau likimo kito neieškojau sau.*

Štai dar vienas eilėraštis:

*Nenoriu viską aš matyti kaip visi,
Pragmatiškom akim į viską žvelgti,
Stabai nereikalingi svetimi.
Aš ne už juos, ne su jumis.
Man sako – sek paskui mus
Ir būsi tu laimingas mūsų būryje.
Tačiau jie veda į namus,
Pas sesę, tėtį, mano mamą,
O aš norėčiau į audras ir į cunamį.*

Toks nutrūktgalvis baisus buvo... Jo rašinėlio pavadinimas: „Man rūpi viskas“. Ir iš tiesų visas jo gyvenimas ėjo pagal principą: „Kas, jeigu ne aš?“

*Aš nenuorama? Na ką gi, iš manęs tegul sau juokiasi visi.
Aš nebijau veidų juokingų tuščios galvos bemintės fone.
Aš nesilenksiu prieš niekšybę ir išgamas visokius
Ir nežiūrėsiu abejingai, kaip lankstosi kiti.*

Ir tokie buvo jo visi eilėraščiai.

Jame derėjo nesuderinami dalykai: iš vienos pusės, vyriškumas, jėga, atkaklumas, darbštumas, o iš kitos pusės – romantika. Jis buvo labai valingas. Po pirmojo žygio į mokyklą visi atbėgo suprakaitavę, pavargę, nuleidę galvas, o jis stovėjo ir šypsojosi. Vadas jam sako: „Šatskich, tu ko šypsaisi?“ O jis: „O ką, man verkti?“ Visuomet šypsojosi. Ir sau nuotaiką palaikydavo, ir aplinkiniams.

„Pasistenk kapinėse neverkti“

– O žodis „Alfa“ kada ir kodėl ėmė skambėti jūsų namuose?

– Pirma, sūnus susipažino su „Alfos“ būrio vadu Viktoru Fiodorovičiumi Karpuchinu. Antra, apie specialiosios paskirties būrį arba žvalgybą galvojo dar kai mokėsi karo mokykloje. Paskui atvažiavo karininkai iš „Alfos“ rinktis sau bendradarbių iš kursantų, tarp atrinktųjų pateko ir jis. Iš visos mokyklos atrinko tik tris. Ilgai niekas nieko dėl atrankos nesakė, ir jis parašė raportą dėl tarnybos Vidurinėje Azijoje. Buvo jau bilietus rugpjūčio pradžiai užsisakęs, ir likus 3-4 dienoms iki skrydžio atėjo laiškas – kviečia vadovybė. Grįžo iš ten ir pasakė: Mama, mane priėmė į „Alfą“.

– Buvo laimingas?

– Ne tas žodis! Laimingesnio aš jo gyvenime dar nebuvau mačiusi!

– Kurie tai buvo metai?

– 1990-ieji. Jis ištarnavo „Alfoje“ vos pusę metų. Buvo tiesiog įsimylėjęs Karpuchiną ir savo tiesioginį vadą Jevgenijų Nikolajevičių Čiudesnovą. Kiekvieną kartą, kai grįždavo iš darbo, žavėjosi: mama, tai tokie vaikinai, tu neįsivaizduoji, kokie tai žmonės!

– Kur ir kodėl skrisdavo, mamai jis, žinoma, nesakydavo?

– Ne. Kelis kartus, skrisdamas į komandiruotę, tiesiog pasakydavo, kad išskrenda, ir viskas. O paskutinį kartą, prieš Naujuosius metus, jis kažkodėl pasakė: „Mama, tu stipri moteris, žinai, kur aš tarnauju, jeigu staiga kas atsitiktų – pasistenk, prašau, kapinėse neverkti“. Štai aš kapinėse ir tvardžiausi.

– Kodėl jis turėjo nuojautą?

– Nežinau. Tiesiog, galvoju, jis buvo labai jautrus žmogus. Su gimimo diena, su šventėmis visada sveikino, atvirutes su eilėraščiais siųsdavo. Labai gerai skambino gitara. Talentingas berniukas buvo. Mokykloje ir kai kursantu buvo, jį labai mylėjo. Aš dabar save nuolat baudžiu už tai, kad per mažai jam dėmesio skirdavau. Kaip mano mama sakydavo: „Svetimus namus saugai, o savi atviri stovi“. Aš dirbau ikimokyklinėje įstaigoje ir, kaip pamišusi, beveik visą laiką skyriau svetimais vaikams.

*Viktoro Šatskich mama
Valentina Ivanovna
visą gyvenimą svajojo nuvykti
į Vilnių, nueiti į vietą,
kur žuvo jos sūnus,
tačiau taip ir nenuvažiavo...
G. Sapožnikovas fotografija.*

– *Viktoras turėjo merginą?*

– Turėjo. Nespėjo susituokti. Ruošėsi prieš Naujuosius metus tuoktis, tačiau jos tėvas po infarkto pateko į ligoninę, ir jie vestuves atidėjo sausio mėnesiui. Vėliau ji ištekėjo – irgi už karininko. Ji turi dvi dukrytes. Kapą lanko iki pat šiol, kartu su vyru. Kiekvieną kartą, kai mes Viktoro gimimo dieną ar jo žūties dieną nuvažiuojame prie jo kapo, ten visada jau yra gėlių puokštė.

Tas atvejis,
kai šarvuota liemenė pakenkė...

– *Jūsų vyras galbūt labai sau priekaištavo, kad padėjo sūnui patekti į „Alfos“ būrį?*

– Jis nepadėjo. Sūnus puikiai išlaikė stojamuosius egzaminus į karo mokyklą, ir stojamojo egzamino rašinėį parašė eilėmis, trijų lapų apimties, jis dar ir dabar yra eksponuojamas Golycino karo mokyklos muziejuje. Tėvas taip pat buvo karininko profesijos fanatikas. Jis, žinoma, ir džiaugėsi, ir didžiavosi savo sūnumi.

– *Po to, kas įvyko Vilniuje, užgriuvo informacinė banga. Lietuvos spauda rašė, kad „Alfa“, esą, pati šovė savo kariui į nugarą...*

– Laikraščiuose buvo labai daug siaubingo melo, dėl ko buvo dar skaudžiau. Tai tankistu jį vadino, tai desantininku, tai Tarybinės armijos leitenantu, tai KGB darbuotoju. O paskui Kriučkovas oficialiai pranešė, kad žuvo „Alfos“ karys...

– *Ar tiesa, kad apie jo laidotuves taip pat stengėsi nutylėti?*

– Taip, laidotuvės praėjo beveik slapta, dalyvavo tik vaikinai iš „Alfos“ ir mūsų giminaičiai.

– *Kodėl jūsų sūnaus kapas yra nuošalyje nuo bendrosios alėjos, kur yra palaidoti visi „Alfos“ kariai? Kažkuris iš jo kolegų padarė prielaidą, kad taip buvo padaryta todėl, kad kapo negalėtų išniekinti lietuviai.*

– Ne, žinoma, nesamone tai! Kai žuvo sūnus, aš gaudavau siuntinius ir laiškus iš Lietuvos. Buvo daug šiltų žodžių pasakyta. Reiškė užuojautą kaip motinai. Siuntė vaišes, Rusijos ir Lietuvos vėliavas, perrištas kaspinu. Laiškus rašė su užuojauta, prašė netikėti, jeigu kas nors ims kalbėti, jog sūnus buvo įsipainiojęs į kažkokius tamsius reikalus... Kad ir jis, ir visi jo tarnybos draugai – padorūs žmonės. Vieno žuvusiojo motina taip pat atsiuntė laišką. Pasakė: aš jūsų vyrų nekaltinu. Buvo dar kolektyvinis laiškas iš kažkokios gamyklos, žmonės rašė, kad visa tai provokacija, bandymas supriešinti Lietuvą su Rusija. Kas galiausiai ir įvyko.

– *Viktoro mirties aplinkybės taip ir liko neišaiškintos?*

– Aš skaičiau dokumentus, į jį šovė nuo stogo. Kulka jį pasiekė tada, kai jis šoko per langą, pasilenkė, šarvuotos liemenės plokštelės prasiskyrė – ir kulka įėjo iš viršaus. Tai tas atvejis, kai šarvuota liemenė suvaidino neigiamą vaidmenį. Jeigu kulka būtų praėjusi kiaurai, jis būtų likęs gyvas. O šarvuota liemenė sutrukdė.

– *Aš turiu galvoje: neaišku, kas šaudė...*

– Na, kaip neaišku? Mūsiškiai niekaip negalėjo šaudyti! Ir ginklo rūšis, ir tai, kokia kulka iš jo buvo išimta, ir tai, kaip buvo šauta, buvo aišku, kad šaudė iš kažkur nuo viršaus.

– *Jums yra svarbu žinoti, kas paleido tą šūvį? Ar jau viskas vienodai – kadangi tai jau nieko nebepakeis?*

– Žinoma, norėčiau, kad tas žmogus būtų nubaustas, bet keršto jausmo aš nejaučiu. Aš galvoju, kad tų, kurie daro blogus darbus, reikia gailėtis, o ne smerkti. Pavydėti galima tik geriems žmonėms.

Ko išsigando Gorbačiovas?

– *Kada ir kaip jums buvo įteiktas apdovanojimas už sūnų ir kaip tai buvo?*

– Įteikė pats Kriučkovas, savo kabinete. Pirma įteikė Raudonosios Žvaigždės ordiną, paskui apie dvi ar daugiau valandų mes jo kabinete kalbėjomės, jis klausinėjo apie mūsų šeimos rūpesčius, problemas. Vyras tada paprašė, kad „Alfoje“ įvestų mediko etatą, o aš paprašiau baseino vaikų darželiui. Visus pažadus jis įvykdė. Viską gavome. Vienintelio baseino nespėjo pastatyti, kadangi prasidėjo 1991 metų rugpjūčio įvykiai. O pas mus jau buvo padarytas projektas ir statybinės medžiagos suvežtos. Rugsėį planavo pradėti statybas. Vaikų darželis liko be baseino. Atvažiavo, statybines medžiagas išsivežė.

Kriučkovas paskui sakė: prašė Gorbačiovo, kad šis mums su vyru įteiktų apdovanojimą, tačiau Gorbačiovas atsisakė. Aš nežinau tiksliai, ką jis atsakė, bet prasmė buvo tokia: sūnus – Kriučkovo organizacijos darbuotojas, todėl tegul pats Kriučkovas ir įteikia.

– *Kaip jūs galvojate, kodėl Gorbačiovas išsigando?*

– Bijojų pažiūrėti mums į akis. Matyt, dar ne visai buvo sąžinę praradęs. Aš taip galvoju. O apskritai aš ir dabar norėčiau su juo nors kartą susitikti ir paklausti, ką jis man atsakytų. Kad jis nieko nežinojo ir dėl nieko nėra kaltas? Vadinasi, vyrai ten skrido šiaip sau, pasivaikščioti, pasilinksminti? Kaip prezidentas galėjo nežinoti apie tokią akciją?

„Lietuviams aš nejaučiu
nei nuoskaudos, nei neapykantos“

– *Jūs tikėjotės, kad po 20 ir daugiau metų likimas apsisuks ir grąžins jus atgal prie šių įvykių? Ar įvykiai nuo jūsų ir taip niekur nebuvo išėję?..*

– Ne, nesitikėjau. Tačiau aš labai džiaugiuosi, kad visuomenėje vėl pradėjo tuos įvykius iš naujo prisiminti, kadangi man buvo labai skaudu dėl mūsų vyrų.

– *Jeigu turėtumėte galimybę kažką pasakyti lietuviams, ką jūs jiems pasakytumėte?*

– Pasakyčiau, kad paprasti žmonės nemėgsta karo ir provokacijų. Paprasti žmonės visada svajojo, svajoja ir svajos apie taiką. Jūs žinote, kaip mes gyvenome TSRS. Mes su vyru tarnavome ir Azerbaidžane, ir Armėnijoje, važiuojome ilsėtis praktiškai į visas respublikas ir nė karto nepajutome pikto žvilgsnio ar agresijos. Matyt, visa tai daro žmonės, o ne tautybės. Aš nekalbu apie vyriausybes, vyriausybės visada dalinasi, dalina ir dalinsis lagaminus – su mygtukais ir be mygtukų. Dėl to ne rusai, lietuviai ar estai yra kalti. Štai mes Estijoje atostogavome – mums nemokamai suremontavo automobilį! Mes su vaikais sustojome šalia vieno vienkiemio nakvynei palapinėje – mus vos ne jėga įsitempė į namus ir pamaitino vakariene. Ir kalbėjo – kam jūs kankinsitės palapinėje, kai mūsų namuose pakankamai vietos? Jie mūsų visai nepažinojo, jie buvo visiškai svetimi mums žmonės... Todėl aš ir sakau, kad žmonės visur vienodi. Yra blogi žmonės, yra ir geri. Bet kurio žmogaus paklauskite – ar jis nori karo? Ne. Aš lietuviams, kaip tautai, nejaučiu nei nuoskaudos, nei neapykantos. Nežiūrint į tai, kad tuose įvykiuose žuvo keli lietuviai, būtent lietuviai siuntė man laiškus su užuojautomis. Man tiesiog skaudu, kad mus išdavė saviškiai. Gorbačiovas. Aš esu tikintis žmogus, todėl niekada neleisiu sau pasakyti, kad jį prakeikiu. Bet kad jis pagal įstatymą atsakytų už tai, žinoma, norėčiau. 1991–1992 metais mes su vyru galvojome paduoti Gorbačiovą į teismą, ir, jeigu mūsų vaikų nepaliks ramybėje, tai aš, tikriausiai, taip ir padarysiu.

* * *

Deja, nepadarė šito Valentina Ivanovna Šatskich. Nespėjo...

Ir į Vilnių nenuvažiavo, kad pastovėtų toje vietoje, kur buvo nužudytas jos sūnus. Vietoje jos tai padariau aš. Pažiūrėjau į ekskursijas, į kurios važiuoja ir jaunas, ir senas, į stogus, nuo kurių į žmones skriejo nežinia kieno paleistos kulkos. Ir prisiminiau kažkodėl žodžius, kuriuos Valentina Ivanovna ištarė, kai mikrofonas jau buvo išjungtas, vėliau kategoriškai atsisakiusi juos pakartoti į kamerą:

– Jeigu jis būtų žuvęs gelbėdamas vaikus arba laisvindamas įkaitus, man dabar būtų lengviau. O dabar, jis žuvo veltui...

Paprieštarauti neturėjau ko...

VIETOJE EPILOGO

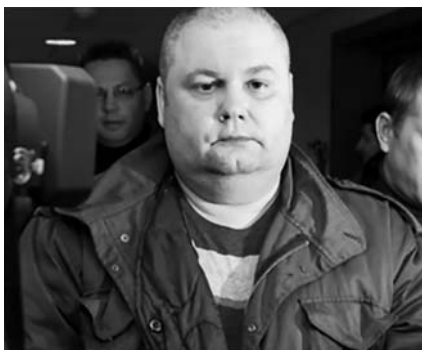
Teisiamasis Jurijus Melis,
paimtas į nelaisvę taikos metu:
„Aš buvau įsitikinęs, kad tarnauju
savo šaliai“

*Kalba teisme 1991 metų sausio 13-osios
baudžiamojoje byloje. Vilnius, 2016 metų vasario 8 d.*

– Gerbiamieji proceso dalyviai! Teismo pateikto kaltinimo esmė man suprantama. Savęs kaltu įvykdžius nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus nepripažįstu.

Nesutinku nei su vienu pateikto kaltinimo punktu. Faktus, kad dalyvavau televizijos centro perėmimo apsaugai operacijoje ir kad jos metu iš mano vadovaujamo tanko buvo iššauti tušti šūviai, patvirtinu. Visus savo duotus ikiteisminio tyrimo metu parodymus patvirtinu ir jų neatsisakau.

Šiandien norėčiau papildyti savo parodymus. Aš, Melis Jurijus Nikolajevičius, baigęs mokslus Uljanovo gvardijos aukštojoje tankų kariuomenės vadų mokykloje, buvau paskirtas atlikti tarnybą 107-osios motorizuotų šaulių divizijos, dislokuotos Vilniaus mieste, 106-ajame tankų pulke, kur buvau skyriaus vadu leitenanto laipsniu ir vadovavau mokomajam tankų skyriui. Todėl didžiausią dalį savo tarnybos laiko praleidau Pabradės poligone, pulko dislokacijos vietoje, kur buvo mano mokymo mašina. Į Vilniaus miestą atvykdavau nedažnai, ir tai

*Atsargos pulkininkui
Jurijui Meliui, kuris prieš
25 metus buvo leitenantas
ir iššovė du tuščius šūvius,
Lietuvos teisme šiandien tenka
atsakyti už visus Tarybinės
armijos „nusikaltimus“ žmonijai.
Fotografija iš G.Sapožnikovos
archyvo.*

tik vadovybės nurodymu – arba budėti, arba esant tarnybiniam būtinumui.

Atsistatydinęs iš tarnybos dėl pablogėjusios sveikatos, aš atvirai ir nesislapstydamas gaudavau Lietuvos Respublikos generaliniame konsulate Kaliningrado mieste turistines vizas ir visus savo duomenis nurodydavau anketoje. Sieną nuo 2012 metų nustatyta tvarka kirtau ne vieną kartą, kol 2014 metų kovo 12 d. grįžtant buvau sulaikytas, o kad man yra iškelta baudžiamoji byla, nežinojau, būčiau žinojęs, čia nebūčiau dabar.

„Įsakymo žudyti žmones negavau“

Karinė tarnyba bet kurios valstybės ginkluotose pajėgose preizumuoja žmogaus savanorišką atsisakymą savo tam tikrų pilietinių teisių ir besąlygišką paklusimą griežtai disciplinai, kurią reguliuoja priesaika valstybei, statutai, vadų ir viršininkų įsakymai. Sutinkamai su TSRS ginkluotų pajėgų vidaus tarnybos statuto priesaika, gautas įsakymas privalo būti įvykdytas, už atsisakymą jį įvykdyti arba neįvykdymą yra numatytos griežtos baudmės, net iki perdavimo karo tribunolo teismui. Tarybų Sąjungoje kario priesaika baigdavosi žodžiais: „Jeigu aš pažeisiu šią iškilmingą priesaiką, tegul man tenka visos liaudies griežta baudmė, panieka ir neapykanta“. Tai reiškia, kad pasirinkimo vykdyti ar nevykdyti įsakymą nėra. O atsakomybė tenka tam, kas šį įsakymą davė. Tai bet kurios armijos pagrindas, kitaip tai ne armija, o gauja.

Minimuose įvykiuose, pulko vado papulkininkio Astachovo įsakymu, jungtinio ekipažo sudėtyje paimant televizijos bokštą apsaugai mano užduotis buvo pašalinti klūtis kolonos kelyje į nurodytą objektą. Pažymėtina, kad aš, kaip ir mano mechanikas–vairuotojas, į ekipažą buvau paskirtas ir į rikiuotę pastatytas praktiškai prieš pat kolonai išvažiuojant. Šią aplinkybę patvirtina 1991 metų sausio 9 d. karinio dalinio nr. 78018 vado įsakymo Nr. 3 pataisymas, ir tai dar kartą patvirtina, kad jokio išankstinio susitarimo nei su kuo nebuvo. Įsakymo žudyti žmones aš negavau, priešingai, mus nuolat ir bet kokiai galimybei esant visuose lygiuose įspėdavo, kad privalome elgtis labai atsargiai ir visais įmanomais būdais stengtis, kad nenukentėtų civiliai žmonės, ir tai bylos medžiagoje daug kartų yra minima. Tanko, kuriame aš buvau, ekipažas nieko nesutraikė ir nieko nenužudė. Pulko vado įsakymu, iš maksimaliu kampu pakelto į viršų tanko pabūklo buvo iššauti du tušti šūviai. Pats tuščias šūvis nėra ir nebuvo niekuo ypatingas, tuščias šūvis buvo dažnai naudojamas, yra naudojamas ir bus dar naudojamas šūvio imitacijai. Pirotechninės priemonės nėra nei garsinis, nei šviesos, nei jokia kitokia ginklo rūšis.

„Gynybos ministrą
mačiau tik fotografijoje“

1991 metų sausio 16 d. pulko vado įsakymu kolonos sudėtyje mes išvykome į pulko dislokacijos vietą, kur tik atvykę davėme liudytojų parodymus pradžioje Vyriausiai karinei prokuratūrai, po to – TSRS generalinei prokuratūrai, o vėliau bendrai TSRS generalinės prokuratūros ir Lietuvos generalinės prokuratūros grupei. Dalyvavimo nužudant žmones faktų nebuvo nustatyta. Daugiau jokių klausimų man niekas nepateikė. Iki 1992 metų pabaigos karinę tarnybą atlikau čia, Lietuvoje, nuo nieko nesislapsčiau ir nesislėpiau, gyvenau Aukštosios partinės mokyklos viešbutyje, o vėliau pagal paskyrimą išvykau į naują tarnybos vietą. Aš – kareivis, o ne politikas, ir buvau tvirtai įsitikinęs, kad tarnauju savo valstybei Tarybų Sąjungos teritorijoje, kol nepriklausoma Lietuva nebuvo pripažinta 1991 metų rugsėjo 6 d. TSRS Aukščiausios

Tarybos nutarimu. Mano karinis laipsnis buvo „leitenantas“, pareigos – „skyriaus vadas“, nuo manęs niekas nepriklausė ir mano nuomonė nieko nedomino. Labai glumina kaltinimo pusės bandymai mane pristatyti nusikalstamos grupės dalyviu. Iš kaltinimo akto susidaro išspūdis, kad didžioji dalis kaltinamųjų – tai yra praporščikai ir leitenantai, baigę karo mokyklą, jaunesnieji karininkai – akimirksniu, kaltintųjų nuomone, tapo karo ir politiniais veikėjais. Kas nors kiek buvo susidūręs su Ginkluotomis pajėgomis, žino, kad asmenų, su kuriais gynybos ministras bendrauja, ratas yra apibrėžtas ir labai ribotas. Gynybos ministras bendrauja su vadais per savo pavedimų vykdytojus – apie kokius leitenantus ir praporščikus šiuo atveju gali eiti kalba? Jie ne jo pavaldumo kategorija.

Kaip rodo divizijos štabo viršininko pažyma, 1991 metų sausio įvykiuose dalyvavo 1567 žmonės vien tik iš Šiaurės miestelio. Praėjus 25 metams visus kariškius, kurie savanoriškai davė parodymus, perkvalifikavo iš liudytojų į kaltinamuosius. Noriu dar kartą pakartoti, – aš jokiose nusikalstamosiose grupuotėse nedalyvavau, į jokių nusikalstamus susitarimus nėjau, gynybos ministrą mačiau tik fotografijoje, jokių planų neturėjau ir jų rengime nedalyvavau. Aš buvau profesionalus kariškis, tarnavau savo šalyje ir priesaikos, duotos tos šalies liaudžiai, nesulaužiau. Buvo gautas konkretus įsakymas važiuoti kolonoje, be jokių ten paaiškinimų, galimybės rinktis savo elgesį ar veiksmus aš neturėjau.

Komunistai, pirmyn!

Palaikydama teismo pasiryžimą šią bylą iširti baudžiamosios teisės požiūriu, aš, vienok, galvoju, kad tai padaryti bus labai sunku. Patys įvykiai jau savaime turi politinę reikšmę, todėl bylos politizacijos niekaip neišvengti. Mano kaltinimas prasideda žodžiais: „Būdamas Tarybų Sąjungos komunistų partijos nariu...“ ... Noriu priminti, kad aš esu pilietis Rusijos Federacijos, kur Komunistų partija nėra uždrausta. Taip, šiuo konkrečiu tiriamu laokotarpiu aš buvau Tarybų Sąjungos komunistų partijos nariu, kadangi pati tuometinės valstybės sistema

jokios kitokios partinės narystės nenumatė. Pačioje Lietuvoje, pagal baudžiamojoje byloje esančius duomenis, 1991 metais buvo apie 208 tūkstančius komunistų, pažymėtina, jau po sausio įvykių. Todėl kaltinimas tuo, kad aš buvau TSKP narys, dabar atrodo keistai. Mane kaltinate naryste Tarybų Sąjungos komunistų partijoje, o kitiems Lietuvos Respublikoje šis faktas niekaip netrukdo eiti pačias aukščiausias pareigas valstybėje.

Susipažinęs su baudžiamosios bylos medžiaga aš priėjau prie išvados, kad 1991 metų sausio įvykiuose tam tikros politinės jėgos ir asmenys pasinaudojo armija savo tikslams pasiekti. Be abejonės, armijos panaudojimas viešajai tvarkai atkurti negali būti pateisintas. Pasaulio praktikoje yra priimta, kad atsakomybė tenka vadovams, davusiems tokį įsakymą, o ne eiliniams kariškiams. Be abejonės, visi tarnybinių įgaliojimų viršijimo ir jėgos panaudojimo prieš civilius gyventojus atvejai privalo būti ištirti ir teisiškai įvertinti. Tačiau visi šie veiksmai joku būdu negali būti siejami su nusikaltimais žmoniškumui ir karo nusikaltimais.

Naujoji netiesa

Aš asmeniškai, kaip niekas kitas, esu labai suinteresuotas, kad šie atvejai būtų ištirti. Tačiau matau tam tikras problemas, realizuodamas savo teisę į gynybą. Kaip aš galiu apsiginti, jeigu Lietuvos Aukščiausias Teismas, nagrinėdamas Algirdo Paleckio bylą, konstatavo, kad minėtų įvykių jokia kitokia interpretacija yra negalima ir kitokia nuomonė yra nusikaltimas? Analizuodamas šalies prezidentės ir politikų pasisakymus apie šią bylą, liūdnai konstatuoju, kad neigiami pareiškimai apie Rusiją, kurios pilietis aš esu, yra precedento neturintis spaudimas visuomenės nuomonei ir teismui. Ar gali Lietuvos teismas nešališkai, be emocijų vykdyti teisingumą? Labai to tikiuosi. Iš esmės, šis procesas yra išbandymas valstybei, patikrinimas, ar šalis tikrai yra ištikima europietiškomis ir tikros demokratijos vertybėms.

Patvirtindamas savo poziciją apie tai, kokiomis teisinėmis sąlygomis vyko minimi įvykiai, dar kartą noriu pareikšti, kad sausio 13-ąją,

dalyvaudamas televizijos bokšto paėmimo apsaugai operacijoje, aš buvau absoliučiai įsitikinęs, kad Lietuva dar yra TSRS sudėtyje. Situacija buvo nevienareikšmiška, prieštaringa ir sudėtinga. Iš vienos pusės, TSRS Konstitucijos 71 straipsnyje buvo įtvirtinta tautos teisė atsiskirti. Lietuva buvo viena iš respublikų, kuri *de facto* save paskelbė nepriklausoma. Iš kitos pusės – priėmus deklaraciją dėl nepriklausomybės atkūrimo, tarp Lietuvos ir TSRS vyko derybos, ir 1990 metų gegužės 23 d. Lietuvos Aukščiausioji Taryba paskelbė moratoriumą derybose su TSRS dėl visų su nepriklausomybės atkūrimu susijusių klausimų. 1991 metais Lietuvą pripažino Tarybų Sąjunga, Europos bendrija ir Jungtinės Amerikos Valstijos. Būtent nuo šio momento, vadovaujantis tarptautinės teisės normomis, Lietuva tapo savarankišku tarptautinės teisės subjektu, suvereniam valstybe.

Aš labiau gerbiau ir dabar gerbiu lietuvių tautą, nežiūrinti į visas kančias, kurias aš patiriu, būdamas jau dvejus metus kalėjime.

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime dėl Mykolo Burokevičiaus skundo yra nurodyta, kad teisingumo negalima naudoti kaip įrankio formuojant nesėkmingą istoriją, kuri yra labai mažai ištirta. Tautos sąmonėje ir pasaulio sąmonėje kyla didelis noras inicijuoti kerštą ir grasinimus jį patenkinti, sukuriant tokiu būdu naują netiesą. Vienok, mano nuomone, negalima gyventi praeities nuoskaudomis ir keršyti.

Džuljeto Kjezo: „Baltijos frontas yra kurstymo stadijoje“...

Aš sutikau parašyti įžangą šios knygos leidiniui italų kalba ir nusprendžiau padėti ją išleisti Italijoje, kadangi, kažkuria prasme, tokios knygos seniai laukiau. Potarybiniu laikotarpiu buvo labai nedaug publicistinių darbų – o dar mažiau literatūrinių, labai gali būti, nebuvo nei vieno, – kurie bandytų tyrinėti iškeltas šioje knygoje problemas. Dvi knygas – ir tuo didžiuojuosi – parašiau aš pats: „Sudie, Rusija!“ 1997 metais ir „Latvijos kandidatas“, kuri pasirodė dešimčia metų vėliau. Abi knygos – nevilties dėl tuštumos Rusijos publicistikoje koncentratas: vienas „nerusas“ pamatė, kaip vystosi baisi tragedija ir kaip ji gali smogti Rusijos tautai, tuo metu rusai – turiu omenyje pirmiausia Rusijos inteligenciją, ir , antra, politinę šalies vadovybę, – pasirodė esą akli ir kurti.

Noriu priminti, kad šiuos darbus parašyti autorių įkvėpė įvykiai, kurie atsitiko mano paskutinio ir priešpaskutinio vizitų į Estiją metu, laikotarpiu nuo 2014 metų gruodžio iki 2015 metų sausio. Aš susitikau su Galina Sapožnikova, kuri mane vieną kartą jau lydėjo kelionės į Taliną metu 2009 metais ir padėjo organizuoti kai kuriuos interviu. Vienas iš tokių buvo susitikimas su Tarybų Sąjungos Didvyriu Arnoldu Meriu – kaip tik tuo metu vyko jo teismo procesas, jį kaltino dalyvavimu „estų genocide“. Vėliau aš papasakojau skaitytojams apie jo gyvenimo istoriją ir metodus, kuriuos panaudodama, Estijos valdžia iškėlė jam bylą¹. Praėjus penkeriems metams, 2014 metų gruodžio 17 d., aš Estijos užsienio reikalų ministerijos tinklapyje perskaičiau priežastį, kodėl aš buvau išsiųstas iš šalies, kuri buvo siejama su „nusikaltimų žmoniškumui pateisinimu“ ir „Arnoldo Merio, kuris prisipažino dalyvavęs masinėse deportacijose, organizuotose Estijoje 1949 metais, veiksmų gynimu ir pateisinimu“. Be to, kad Arnoldas Meris nieko panašaus niekada nėra pripažinęs – iš tikrųjų, priešingai, visus šiuos kaltinimus ryžtingai pa-

¹ Straipsnis buvo paskelbtas rusų kalba 2009 metų vasario 26 d. tinklapyje „Инфолисток Ночной Дозор“, vėliau italų kalba tinklapyje www.megachip.info. 2010 metais vasario 5 d.

Džuljeto Kjezo.

Fotografija Zurabo Džavachadze.
TASS.

neigė, – mūsų interviu net nebuvo užsiminta apie kažkokius jo veiksmų „pateisinimus“ ar „gynimą“. Tačiau yra kitas klausimas, kurį nagrinės Europos Žmogaus Teisių Teismas. Faktas lieka faktu: ši sena istorija buvo panaudota tam, kad sutrukdyti man viešai pasisakyti Taline penkeri metai vėliau, 2014 m. gruodžio 15 d. labai keisto „policijos patikrinimo“ būdu, kurio metu aš buvau užrakintas kameroje nepateikus man jokių šių brutalų veiksmą pateisinančių dokumentų. Kitą rytą mane išsiuntė iš šalies vienam mėnesiui. Mėnuo išsiuntimo už „nusikaltimą“, kuris apskritai nenumato atleidimo...

Italijos pasiuntiniui Taline Marko Klementė operatyviai įsikišus, man pavyko pailsėti viešbučio kambaryje. Mes visi – pirmiausiai aš, Galina Sapožnikova ir Igoris Teterinas, kurie, kaip tarptautinio mediaklubo „Impressum“ vadovai, mane ir pakvietė į Taliną – netekome žado. Prieš mums išsiskiriant prie traukinio, kuris mane vežė į Maskvą, aš pasakiau Galinai: visi tie įvykiai Pabaltijyje suvaidino labai svarbų vaidmenį TSRS žlugimo istorijoje, o tu esi labai vertinga liudytoja. Kodėl tau neparašius knygos? Ir štai ši knyga prieš jus. Ir aš ją komentuojau.

Galinos Sapožnikovos knyga mažai pasakoja apie tylėjimą Rusijos, kuri pati tuo metu vos laikėsi ant kojų, – ji leidžia kalbėti to nepaprasto laiko aukoms apie išduotos tautos tragediją. Kalba eina apie Lietuvą, tačiau tai problema ne tik Lietuvos piliečių, kurie kovojo prieš nacistus, po to tarnavo socializmo reikalui Tarybų Sąjungoje, ir dėl šių priežasčių savo pačių bendrapiliečių buvo paskelbti priešais.

Tai yra problema visose trijose Pabaltijo respublikose gyvenusių rusų ir daugiau nei 20 milijonų rusų, kurie po TSRS žlugimo, nežiūrint į viską, liko už savo Tėvynės ribų. Galima sakyti, kad šios knygos herojai buvo išduoti du kartus. Sprendimas dėl TSRS žlugimo, priimtas 1991 metų gruodžio 8 d. Belovežo girioje trijų apsvaigusių nuo alkoholio prezidentų – Jelcino, Kravčiuko ir Šuškevičiaus, atėmė iš jų Tarybinę Tėvynę, kuriai jie sąžiningai tarnavo iki galo. Tačiau jie, be viso kito, liko vieni prieš nugalėtojų, stojusių prie naujosios lietuvių valstybės valdžios vairo, globojamų ir skatinamų „Gėrio Imperijos“, kuri ir atvedė juos į valdžią, malonę bei kerštą. Jie ne savo valia tapo užsieniečiais naujojoje Lietuvos valstybėje, kuri, likimo ironija, vienintelė iš visų trijų Pabaltijo šalių priėmė teisingą sprendimą suteikti pilietybę visiems, kurie režimo pasikeitimo momentu liko ten gyventi. Jie netapo „kitos planetos gyventojai“, kaip tai atsitiko su rusais Estijoje ir Latvijoje, bet – kaip matosi Galinos Sapožnikovos knygoje – labai greitai įgijo „specialioje priežiūroje esančiųjų“ kvalifikaciją. Priešų apsupti savo pačių namuose, „kalti“ pagal nutylėjimą.

Tikra dviguba tragedija, kuri atsiskleidžia – galvoju, neatsitiktinai – rusų rašytojos ir žurnalistės plunksnos dėka. Kodėl aš sakau „neatsitiktinai“? Todėl, kad tai vyksta galingo rusų nacionalinės savimonės atgimimo pačiame įkarštyje. Turėjo būti įvykdyta Vakarų agresija prieš Rusiją Ukrainoje, kad prieš rusų akis vėl vaizdžiai stotų tie istorijos įvykiai, apie kuriuos mes čia kalbame. Pabudimas po 24 metų užmaršties buvo staigus ir skausmingas ir greitai tapo kruvinu dešimčiai milijonų Ukrainos rusų, kurie suvokė, kad buvo paversti „kitos planetos gyventojais“ savo tėvynėje. Šiuo požiūriu jie tapo broliais nelaimėje su Lietuvos, Latvijos, Estijos rusais. Tačiau banga, kuri pakilo po 2014 metų vasario 22 d. perversmo Kijeve, pažadino visus be išimties rusus.

Sužinoti, kad šalis, kurią iki pat šių dienų laikė broliška, tapo rusofobų armija; kad iš lūpų žmonių, kalbančių rusiškai, sklinda neapykanta rusų kalbai; kad kaimynas, kurio tėvas kariavo prieš nacistus kartu su tavo tėvu ir su kuriuo jūs vaikščiojote kartu į mokyklą, jums jaučia tokį priešišumą, kad yra pasiruošęs jus nužudyti, – visa tai tapo savotišku katalizatoriumi cheminės reakcijos, labai panašios į tą, kuri atvedė į pergalę prieš nacizmą 1945 metais ir prieš Napoleoną 1812 metais. Rusai, supratę, kad tapo taikiniu, susikaupė ir prisiminė savo priklausomybę didingai nacijai. Ir su nuostaba atrado, kad yra taikyns.

Skaitydamas ką tik parašytas eilutes, jaučiu, kad privalau nuo savęs pridėti kai kuriuos autobiografinius apmąstymus. Nežiūrint į tai, kad aš nesu rusas, nacionalinis klausimas man iškyla visiškai kitoje švietimoje. Kai 1980 metais atvykau į Maskvą „Unita“, tuo metu buvusio Italijos komunistų partijos laikraščio, korespondentas, aš ir pats buvau kukliu vakarietiško Švietimo produktu. Pradžioje aš buvau įsitikinęs, kad visi žmonės yra lygūs. Visomis prasmėmis. Iki to laiko aš niekada nenaudodavau „tautybės“ kriterijaus, kad įvertinti atskirų žmonių elgesį. Tautos taip pat yra lygios, galvojau aš. Ir tai yra tiesa, jeigu kalbėti apie jų teises ir privalumus. Tačiau kalbant apie visa kita, kalba eina apie tiesą, kuri nėra absoliuti. Šią idėją aš suvokiau vėliau.

Tai buvo mano beveik 40 metų trukusio bendravimo su Rusijos tautomis rezultatas. Ir aš esu dėkingas už tai, kad jos man padėjo padaryti šį atradimą.

Palapsniui aš suvokiau, kad daugianacionalinės, daugiakonfesiinės, milžiniškos savo geografinė erdvė šalies gyventojai vertina, susipažįsta, maišosi arba susilaiko nuo maišymosi – trumpiau tariant kuria santykius vienas su kitu, – nei akimirksniui neužmiršdami vyro ar moters, su kuriais susitinka, tautybės. Neegzistuoja nė vieno teiginio, abstraktaus ar praktinio, apie žmogų, ir niekada tokių nebuvo nei Rusijoje, nei Tarybų Sąjungoje, kuris neatsižvelgtų į žmogaus tautybę, kuriai šis priklauso. Įdėjau labai daug darbo, kad tai suvokti, – man prireikė nemažai laiko, kad suprasčiau, jog šioje srityje labiau, nei bet kurioje kitoje, pasireiškia tautos išmintis, kaip ir jos ribos. Mes jaučiame, kad populiariose patarlėse ir priežodžiuose slypi gilios tiesos,

sukauptos kolektyvinės patirties. Štai kodėl mes jas suvokiame, kaip archetipus, savotiškus tiltus, siejančius mus su tolima praeitimi, ir kuriuos mes visada turime su savimi.

Tautos pripažįsta skirtumus, o asmenys, tas tautas atstovaujantys, savyje nešioja DNR kriterijus, kurių pagalba visi šie skirtumai yra kruopščiai katalogizuoti. Istoriskai beveik visada skirtumai buvo įgyti, interpretuoti, susieti tarpusavyje formuluotės „geriau–blogiau“ pavidale (akivaizdu, kad geriau – tai mes, blogiau – jie). Tačiau tai nėra vienintelis būdas apibrėžti. Egzistuoja taip pat abipusis smalsumas, pavydas, susižavėjimas kitų savybėmis, pagarba, žmonijos bendrumo pripažinimas. Bet kuriuo atveju gebėjimas atpažinti svetimą, artimą ar tolimą, visada buvo neatimamas savo saugumo, kolektyvinio ar individualaus, užtikrinimo elemento. Santykiai tarp tautų bet kurioje epochoje buvo grindžiami šių įvairiausių elementų nuolat kintančios gradacijos dialektika.

Nukrypimas nukrypime: man ateina į galvą iš tikrųjų kriminalinis istorinis supaprastinimas, kaip Vakarai (pačiu vulgariausiu pasireiškimu žurnalistinės chronikos pavidalu) įvykdė Afganistano „užkariavimą“ po 2001-ųjų metų rugsėjo 11 dienos teroro aktų. Laikraščiai, žurnalai, knygos pasakojo apie civilizavimo epopėją, kuri per labai trumpą laiką modernizuos Afganistaną pagal Vakarų modelį: vyrai atsisakys barzdų, moterys burkų. Vakarų civilizacijos pranašumo dainiai ignoravo tą faktą, kad barzdos nebūtinai yra atsilikimo požymis tada, kai jos buvo nenuplaunamu skiriamuoju ženklu. Jie neatkreipė dėmesio į tai, kad tam tikri įpročiai labai dažnai turi fundamentalią praktinę reikšmę. Afganistaniečių barzdos, pavyzdžiui, tadžikams leidžia save atskirti nuo uzbekų arba chazarų. Ir atvirkščiai. Tai yra daugiau nei papuošalas, tai signalas, kuris yra akimirksniu net iš tolo skaitomas įspėjimas. Perskaityti šį ženklą tose konkrečiose sąlygose yra labai svarbu, kadangi tai gali išsaugoti gyvybę tam, kuris šį ženklą demonstruoja. Masinis „barzdų skutimas“, tariamų užkariautojų sumanymu, bet kuriuo atveju negalėjo suveikti. O dėl burkos – tai afganistanietės moterys kartu su savo vyrais turi pačios spręsti, kada šitas audinys visuomeniniame kaimo gyvenime taps nebereikalingas. Šios užduoties neturėtų spręsti Vakarai dar ir dėl to, kad jie aiškiai pade-

monstravo, kad nežino, kaip tai padaryti. Per pastaruosius 15 metų Afganistanas ne tik nebuvo prijaukintas ar užkariautas: afganistaniečiai ir toliau nešioja savo barzdas, ir net sostinėje – Kabule, nekalbant jau apie kalnų vietoves, pilna moterų su burkomis.

Kodėl aš pradėjau nuo Vilniaus ir nuėjau iki Afganistano? Todėl, kad aš galvoju, kad mes, europiečiai, iš šito akivaizdaus ir pelnyto pralaimėjimo galėtume išmokti daug naudingų pamokų. Mes esame epicentre masinių ir nekontroliuojamų migracijos procesų, kuriuose skirtingos civilizacijos, dar visai neseniai viena kitai nežinomos, staigiai, iš karto stojo viena prieš kitą dėl „aplinkos sąlygų“ pasikeitimo. Ne jie pakeitė savo sąlygas, tai padarėme mes. Kentėdami nuo mūsų smurto, jie radikaliai keičia ir mūsų gyvenimą, mes gi nesugebėjome numatyti pasekmių to, ką darėme. Sprogimų kibirkštys, kurias mes dabar stebime, yra atspindys galingos trinties, gigantiškų istorinių lūžių linijų, kuriose chaotiškai susiduria kultūros, egzistuojančios skirtinguose „laikuose“, kai kurios iš jų iki pat šiol gyvena kituose amžiuose ir šiandien yra priverstos derinti prie mūsų ritmų savo laikrodžius, kurių jos niekada neturėjo.

Jų „laiko faktorius“ yra visiškai nesuderinamas su globalizacijos technologija. Praeityje skirtingų šalių politiniai institutai, beveik visada panaudodami labai aukštą prievartos laipsnį, sugebėdavo išvengti didelių sprogimų. Tarybinis eksperimentas šia prasme buvo pats efektyviausias. Toje daugianacionalinėje visuomenėje – istorikas Michailas Gefteris Rusiją apibūdino kaip „pasaulių pasaulį“ – daugybė gaisrų buvo užgesinti jėga. Ten, kur užgesinti nebuvo galima, juos palikdavo ramybėje rusenti po pelenais. Viskas užsidegė tik tada, kai subyrėjo realusis socializmas, išnyko bendras propagandos partinio internacionalizmo poveikis, o taip pat baudžiantis Tarybų valstybės kardas.

Šiandien – kita epocha. Ir laiko, kad sustabdyti arba sumažinti sprogimą, daugiau nėra. Tam nedaugeliui, kas išliko, iškilo grėsmė sudegti triukšme daugybės interesų, kurie susiduria globalinės Imperijos krizės chaose.

Ukrainos atveju prireikė nacionalinės nepriklausomybės ketvirčio amžiaus, kad vėl pagilinti visus kontrastus, sukurstyti visą neapykantą, susikaupusią praeityje. Vakarai išleido didžiulius pinigus, kad atgaivintų

neapykantą, buvusią ramybės būsenoje, kad nupirkti televiziją ir laikraščius, kurie šią neapykantą turėjo padauginti, kad pasamdyti inteligentijos ir valstybės tarnautojų, esamų ir būsimų *decision makers* armiją, pasirengusią išokti į nugalėtojų vežimą. Operacija pavyko. Ukraina buvo Vakarų užgrobtą. Šviežias pralietas kraujas sugriovė paskutinius tiltus. Ukraina prarado Krymą, kuris „grįžo namo“, tai yra į Rusiją, anksčiau nei jam teko sumokėti savo duoklę krauju. Tačiau kokią tai turi reikšmę Imperijai? Krymo sugrįžimas į gimtąją lagūną tapo pretekstu sustiprinti sankcijas Rusijai, kad nuolat ją laikyti po neigiamų „tarptautinės bendruomenės“ vertinimų presu, kad būtų pagrindas pateisinti NATO, kuri vis labiau supa Rusiją. Idėja, kad Rusija užpuolė Ukrainą, šiuo metu įstrigo šimtų milijonų žmonių smegenyse. Kognityvinio disonanso būseną, kurioje šiandien yra Europos viešojo nuomonė, neleidžia jiems pamatyti, kad tai Vakarai užpuolė Ukrainą, ją griaudami ir paversdami ją Jungtinių Amerikos Valstijų kolonijiniu priedėliu.

Dalis Donbaso buvo priversta laimėti tikrą kruviną karą, kad išgyventų, ir dabar ši dalis laisva, tačiau kita Ukrainos rusų dalis, žymiai didesnė, pasiliko Ukrainoje ir tapo neišsprendžiama problema. 2014 metų gegužės 2 dienos pogromas Odesoje buvo reikalingas tam, kad išgąsdinti ją, sustabdyti anksčiau, nei ji suspės organizuoti savo gynybą. Tačiau, prabėgus tik dviem metams, tapo aišku, kad toks kruvinas įspėjimas visiškai negarantuoja stabilumo Ukrainos valstybei. Ar tai jaudina dabartinius Imperijos vadovus? Ukraina ruošiasi stoti į NATO. Taip buvo atidarytas įkaitintas iki baltumo potencialaus susidūrimo su Rusija frontas. Baltijos gi frontas šiuo metu yra kaitinimo stadijoje.

Visa tai nėra Rusijos rankų darbas. Jeigu mes nebūtume tapę Orvelo logikos ir aukščiau paminėto kognityvinio disonanso belaisviais – taptų puikiausiai matoma, kad Rusija neturi ir negali turėti čia jokio intereso. Buvo būtina išgalvoti absurdiškus ir beprasmiškus planus, sukurti kažkokį metafizinį rusų ir asmeniškai Putino įniršį tik tam, kad pareikšti, kad Rusija norėjo susigrąžinti Krymą ir net visą Ukrainą. Tokie pat kvaili yra klyksmai, kurie stulbinančiai dažnai skamba Pabaltijo (ir Lenkijos) sostinėse atsakant į neegzistuojantį Rusijos norą susigrąžinti Estiją, Latviją ir Lietuvą.

Todėl ir buvo nuspręsta masiškai išnaudoti meinstrymą ir iš anksto demonizuoti Vladimirą Putiną, prirašius jam visus amžiaus nusikaltimus ir pasiūlius vos ne pakarti jį aikštėje. Viskas lyg ir sutampa, tačiau velnias slepiasi detalėse. Realybėje Rusija, pakilusi iš TSRS griuvėsių, visuose šiuose frontuose nedalyvavo. Ji leido Amerikai be jokio pasipriešinimo Ukrainoje apmokyti ir auginti rusofobų ir pronacistų kartą, nepastebėdama, kad Vakarai visą tautą ruošia karui prieš rusus ir Baltijos jūros pakrantėje jau trys europietiškos valstybės buvo paverstos nuosavomis NATO „gubernijomis“.

Baigiu savo nukrypimą, kuris, kaip jūs suprantate, buvo būtinas, kad pademonstruoti vieną faktą: investicijos į Ukrainą ir Pabaltijį Jungtinių Amerikos Valstijų ir Vakarų karvedžiams nebuvo beprasmiškos išlaidos. Akivaizdu, kad Ukrainos ir Pabaltijo tautos negaus jokios naudos ir rizikuoja būti įtrauktos į karą, net nesuprasdamos kodėl. Tačiau negalima nepagirti Vašingtono toliaregiškumo. Toliaregiškumo mokslininkų, „imperatoriaus patarėjų“. Ukraina buvo reikalinga kaip tobulas taikynys, kadangi ji visada buvo – kaip rašė Semiuelis Hantingtonas – „lūžio linija tarp vakarietiškos ir stačiatikių civilizacijų“, kuri „eina per Rusijos širdį“. Buvo dar vienas, kuris nubrėžė jos kelią dar tolokai prieš tai, kai kolonizuota Rusija ėmė kapanotis savo „pirmojo demokratiškai išrinkto prezidento“ alkoholio garuose. Lenkas Zbignevas Bžežinskis savo knygoje „Didžioji šachmatų lenta“ rašė: „Pačia svarbiausia šalimi lieka Ukraina. Ir Europos Sąjungai ir NATO plečiantis, jai teks pasirinkti, ar tapti galiausiai abiejų šių organizacijų dalimi [...]. Tačiau jeigu tai ir užtruks kažkiek laiko, yra gerai, kad nuo šio momento Vakarai – tuo pačiu metu, kai stiprina savo ekonominius santykius ir bendradarbiavimą su Kijevu saugumo srityje, pradės laipsnišką Ukrainos integraciją, per protingą laiką – laikotarpį tarp 2005 ir 2015 metų [...]“. Atkreipkite dėmesį, su koku stulbinančiu tikslumu nurodytu laiku šis planas buvo įvykdytas.

Nebuvo jokio pasipriešinimo. Rusija susipainiojo mazochistinėje idėjoje apie ją pačią kaip apie „Blogio Imperiją“. Tuo pačiu metu „Gėrio Imperija“ tęsė savo darbą, kuriam, be kita ko, labai ilgai buvo ruošiamasi. Jeigu pasekti, kai vyko Pabaltijo šalių, Ukrainos ir Gruzijos

lyderių grupės atrankos procesas, galima pamatyti, kad šį darbą kontroliavo Vakarų užsienio šalių ministerijos, o prieš jas – gynybos ministerijos ir slaptosios tarnybos. Tuo metu, kai Jelcino Rusija svajoto greitai įstoti į Vakarų milijardierių klubą, Vašingtonas emigrantų iš Rytų Europos šalių šeimose saujomis sėmė visus, kas buvo nusiteikęs antikomunistiškai ir antirusiškai. Dauguma iš jų (arba jų tėvai) sėdo į traukinį arba užlipo ant nacistų laivo denio 1944-ųjų metų bėgimo metu, ir juos „laikė šiltnamio sąlygomis“ su visomis jų nacionalistinėmis, nacistinėmis, revanšistinėmis, antirusiškomis idėjomis. Iki to momento, kada jie tapo naudingi: jie, jų vaikai ar anūikai.

Apie tai aš rašiau knygoje „Latvijos kandidatas (Nežinomi nepiliečio nuotyčiai Europoje)“, kurioje aš apibendrinau savo asmeninę partitį Pabaltijo šalyse, kurią aš turėjau 2010 metų rinkiminės kampanijos į Europos parlamentą metu. Aš peržiūrėjau geneologiją personažų, atrinktų pirmajai būsimo mūšio linijai: jau ne prieš Tarybų Sąjungą, kurios jau nebebuvo, bet prieš Rusiją, kuri, patyrusi pralaimėjimą šaltajame kare, buvo nusilpusi ir traumuota, pirmiausia – psichologiškai. Kitais žodžiais tariant, Amerikos vyriausybė visapusiškai pritarė Bžežinskio pasiūlymui: nepasitikėti jokiū būdu Rusija. Ji vis dar buvo perdaug didelė, kad galima būtų tikėtis iš jos amžino paklusnumo. Reikėjo iš anksto parengti kapralus, kurie užims pozicijas būsimoose plataus karingos rusofobijos fronto apkasuose, formuojamoje naujojoje progresyvaus demontažo linijoje – nuo Baltijos iki Gruzijos.

Sąrašas būtų labai ilgas. Pakanks paminėti kelis kapralus, ištrauktus kaip pavyzdį iš kortų kaladės. Toomas Hendrikas Ilvesas, Estijos prezidentas, buvęs JAV pilietis, baigė Kolumbijos universiteto psichologijos fakultetą, grįžo į savo tėvų žemę, praėjęs pakeliui pro „Laisvosios Europos“ radijo stoties mikrofoną ir Estijos užsienio reikalų ministeriją; pirmasis nubėgo į Tbilisį, kad pademonstruoti solidarumą Saakašviliui 2008 metais, kai dar smilko dūmai iš Chinvalo griuvėsių. Arba Katerina Čiumačenko, Viktoro Juščenko žmona, kurį su triumfu atvedė į Ukrainos prezidento postą, kad įvykdyti „oranžinę“ revoliuciją. Atkreipkite dėmesį į tai, kaip subtiliai Ukrainos pimāja ledi buvo paversta JAV Valstybės departamento aukštas pareigas ėjusi tarnautoja ir kartu Stepa-

no Banderos idėjų ir kūrinių platintoja. Baltijos sąrašė būtina pažymėti taip pat Valdą Adamkų, kuris tapo Lietuvos prezidentu, būdamas ne tik JAV piliečiu, bet ir tikru nacistiniu legionieriumi. Gruzijoje prirėkė įvykdyti „rožių revoliuciją“, kad į prezidento postą pasodinti „amerikietį“ Michailą Saakašvilį, 2008 metų rugpjūčio 8 dienos agresijos prieš Pietų Osetiją organizatorių, o šiandien, šiam sužlugdžius pagrindinę užduotį, paversto Ukrainos piliečiu tam, kad paskirti gubernatoriumi sudėtingo Odesos miesto, tiesiai prie sienos su Padniestre, dar vieno įtampos su Rusija židiniu (*Šiuo metu Saakašvilis atsistatydino iš gubernatoriaus posto. – Red.*). O Latvijoje yra tik pasirinkimo tarp daugybės pačių įdomiausių personažų problema. Gundars Zalkalns, Bostono universiteto absolventas, JAV kariuomenės kariškis, apdovanotas aštuoniolika apdovanojimų, tarp jų – ir medaliu už karą Vietname, pradžioje tapo Latvijos gynybos ministerijos patarėju, vėliau užėmė Nacionalinio saugumo tarybos sekretoriaus pareigas – aukščiausias politinis ir karinis postas šalyje. Tokie buvo naujosios valstybės stigmatai.

Lygiai taip pat, kaip ir Lietuvos valstybėje. Tie, kurie – kaip mes skaitome šios knygos puslapiuose – drįsta šiais veikėjais abejoti, yra traukiami baudžiamojon atsakomybėn, nežiūrint į minties ir nuomonės laisvę, kuri yra įtvirtinta pamatiniuose Europos Sąjungos principuose. Nedaugelis žino tiesą apie susikūrimo istoriją nepriklausomos Lietuvos Respublikos, šiuo metu vienos iš 28 ES šalių, apie kurią Lietuvos vadovai nėra linkę kalbėti, todėl ir priėmė įstatymus, kurie draudžia svarstyti bet kokią kitokią įvykių versiją. Galina Sapožnikova siūlo paklausti balso tų žmonių, kurių niekas nenorėjo išgirsti, tačiau kurie visą tą laiką gyveno išdidžiai išsitiesę visu ūgiu ir aukštai pakeltomis galvomis. Aš iki šiol saugau savo archyve interviu su Audriumi Butkevičiumi (1990-ųjų metų pradžioje jis buvo šalies gynybos ministras) (*Tiksliau – Krašto apsaugos departamento direktorius. – Red.*) 2000 metų gegužę laikraščiui „Obzor“ dėl įvykių 1991 m. sausio 13 d. Ypatingai aktualus scenarijus. Jeigu mes tuo momentu, kai visa tai vyko, būtume šitai supratę, šitai šio spektaklio režisieriams būtų buvę labai sunku pakartoti šį veiksmą vieną, du, tris, keturis kartus, – tačiau tai buvo pakartota ne kartą ir yra kartojama iki šiol.

13 žmonių žuvo 1991 metų sausio mėnesį prie televizijos bokšto ir telecentro Vilniuje, kai tarybiniai kariai ir KGB specialiosios paskirties būrys gavo įsakymą juos užimti. Prasidėjo pilietinis karas, Tarybų Sąjunga buvo per žingsnį nuo savo žlugimo. Lietuviai ir kartu su jais daug rusų, Lietuvos piliečių, norėjo nepriklausomybės nuo Maskvos. Jie turėjo tam teisę. Bet... Kaltinimas dėl demonstrantų mirties krito ant Gorbačiovo ir ant rusų. Visos pasaulio MIP pranešė, kad rusų kareiviai šaltakraujiškai atidengė ugnį į minią... Pasaulis tai priėmė kaip aksiomą. Ir staiga po 20 ir daugiau metų mes sužinome, kad buvo šaudoma iš įvairių ginklų, tarp jų – ir iš medžioklinių šautuvų, ir šaudoma buvo nuo šalia stovinčių namų stogų. Šaudymas buvo organizuotas iš anksto, šaltakraujiškai, žmonių, kurie buvo gerai paruošti. Audrius Butkevičius apie tai papasakojo, praėjus daug metų. „Aš negaliu pateisinti savo veiksmų prieš aukų šeimų narius, – pasakė jis tame savo interviu, – tačiau prieš istoriją galiu. Kadangi šitos mirtys sudavė dvigubą smūgį dviem svarbiausiems tarybų valdžios bastionams: armijai ir KGB. Tokiu būdu mes juos diskreditavome. Aš sakau tiesiai: taip, tai buvau aš, būtent aš suplanavau viską, kas įvyko. Aš daug dirbau su profesoriumi Džinu Šarpu Einšteino institute, kuris tyrinėjo tai, kas vėliau buvo pavadinta pilietinė savigyna. (...). Taip, aš suplanavau, kaip pastatyti Rusijos armiją į sudėtingą situaciją. Į situaciją tokią nepatogią, kad ji galėjo priversti kiekvieną rusų karininką gėdytis. Karas buvo psichologinis.

Šitame konflikte mes negalėjome laimėti, naudodami jėgą. Tai buvo aišku. Todėl aš nusprendžiau perkelti mūsų į kitą lygmenį, į psichologinės konfrontacijos lygmenį. Ir aš nugalėjau“.

Mokymo priemonę, kaip organizuoti „ardomąją veiklą iš vidaus“, – pradžioje taikią, tačiau kuri surasdavo būdą tapti kruvina, buvo parašyta dar gerokai iki įvykių, jos autoriumi buvo amerikietis Džinas Šarpas. Vėliau ji buvo pritaikyta Belgrade, Kaire, Tbilisyje, Kijeve, Tripolyje, Damaske – tik su nežymiomis variacijomis pagrindine tema. Bet Tripolyje buvo tie, kas šaudė į minią, ir Kijeve buvo, ir Damaske. Ir kiekvieną kartą kaltė tekdavo eiliniam diktatoriui, kuris turėjo būti nuverstas. Visais laikais Istorija yra nugalėtojų papasakota istorija. Mūsų dienomis nugalėtojai yra tie, kurie valdo viešosios informacijos

priemonės. Ir įjungia siūstuvą kiekvieną kartą, kai jiems to reikia.

Noriu pareikšti paskutinę pastabą. Ji yra dėl kaltinimų Michailui Sergejevičiui Gorbačioviui, kurie šioje knygoje kartojasi ne vieną kartą. Rimti ir šmeižikiški kaltinimai dėl tyčinio Rusijos ir rusų interesų išdavimo... Aš negalvoju, kad viskas buvo taip, kaip sako, pavyzdžiui, Vladimiras Ovčinskis, arba Dmitrijus Jazovas, arba kai kurie kiti. Ir pats būdamas tų įvykių liudytoju, netikiu, kad visa atsakomybė dėl Tarybų Sąjungos žlugimo tenka tik išorės jėgoms (kurios, be jokios abejonės, veikė, siekdamos likviduoti tarybinį patyrimą ir vienokiu ar kitokiu būdu buvo palaikomos vidinių agentų). Būtent pagal išvadas, kurias daro Gorbačiovo persekiotojai, galima pamatyti tą siaubingą nuopolį, organizacinį ir moralinį, kuris buvo apėmęs tuo momentu visas šalies politines struktūras. „Valdymo grandinė“, kuri priklausė pirmajam ir paskutiniam Tarybų Sąjungos prezidentui, buvo – kaip aiškėja iš šitų eilučių – visiškai nepajėgi atlikti savo funkcijų. Chaosas, dažnai sutampantis su daugybe atskirų kolektyvinių išdavysčių pačios komunistų partijos viduje, dominavo neginčijamai ir nepaneigiamai visuose valdymo lygmenyse. Pakanka prisiminti Ovčinskio pasakojimą apie proletuviškai nusiteikusių maskviečių maištą, kuriuos sunkiai pavyko nuraminti pirmajam Maskvos miesto partijos komiteto sekretoriui Jurijui Prokofjevui. Ir iš tiesų tragiškai iškalbingą situaciją su Lietuvos KGB vadovu Stanislavu Caplinu, kuris liko vienas savo kabinete, kai trys ketvirtadaliai jo pavaldinių perėjo Sąjūdžio pusėn. Šalis liepsnojo nuo Pabaltijo iki Tbilisio ir Kalnų Karabacho... Valdžia Rusijos viešosios informacijos priemonėse, absoliučioje daugumoje atvejų, perėjo į išorės priešų rankas. Šioje įvykių rekonstrukcijoje stebina atlaidus požiūris vaidmeniui, tekusiam Borisui Nikolajevičiui Jelcinui, kuris buvo, mano akimis žiūrint, tikrasis griovėjas viso to, kas liko iš TSRS. Daryti iš pralaimėjusiojo Gorbačiovo, kuriuo jis, be abejo, buvo, išdaviką, kuris yra absoliučiai atsakingas už katastrofą, – tai bandymas nuslėpti negailestingą, įvairiapusišką tiesą apie tikrąsias priežastis, kurios sukėlė Tarybų Sąjungos pabaigą.

Apie tai, kaip man trukdė rašyti šią knygą

Ši maža mergaitė centre – aš. Aš vilkiu lietuvių nacionalinį kostiumėlį. Ir buvau tuomet tikriausiai penktoje klasėje, kai mūsų miesto Iževsko mokykloje Nr.27 šventėme TSRS įkūrimo dieną ir man teko Lietuva. Tai reiškė, kad aš turėjau eiti į biblioteką ir perskaityti viską, kas ten apie tą Lietuvą yra parašyta, nusikopijuoti iš enciklopedijos ir pasigaminti kažką panašaus į nacionalinį kostiumą, iškepti kokį nors lietuvišką pyragėlių, išmolti eilėraščių arba dainelę – ir visą tai iškilmingai atlikti mokyklos šventėje, skirtoje paminėti TSRS įkūrimo metines. Taip atrodė „tautų kalėjimas“, kaip buvo vadinama Tarybų Sąjunga, sniego užpustytame Iževske.

Liemenes ir sijonėlius mes, berods, pasiskolinome šokių būrelyje. Marškinius, kaip paaiškėjo vėliau, apsivilkome išvirkščius. Kartonines karūnas klijavome pačios – gerai pamenu, kaip karpėme iš spalvoto popieriaus apskritimus ir lazdeles. Lietuvių poetės Salomėjos Nėries

*Likimo ironija:
šios knygos
autorė, būdama
dar vaikas, skaitė
eilėraščius
mokyklos šventėje
apie meilę Lietuvai.
Fotografija
iš Galinos
Sapožnikovos
archyvo.*

eilėraščių iki šiol moku mintinai: „Koks gražus mažytis mūsų kraštas! Kaip lašelis tyro gintaro...» Kaip aš tada svajojau pamatyti ją, Lietuvą!

...Kodėl dabar, kai man viduryje plyno lauko aiškina apie tai, kad Lietuvos Respublikoje esu nepageidaujamas asmuo, kadangi keliu „grėsmę jos saugumui“, ir skaito sprendimą uždrausti man įvažiuoti 5 metus, aš galvoju būtent apie tą mergaitę, kuri ir įsivaizduoti negalėjo, kad Pabaltijys jai taps ir kančia, ir meile.

Uodega, kuri vizgina šunį

Tai buvo lyrinis nukrypimas. O dabar apie reikalus.

Mus pasivijo trasoje, 60 kilometrų nuo Vilniaus, kai mes su vienu iš šios knygos herojų – Algirdu Paleckiu – važiovome pas kitą herojų, buvusį Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos CK sekretorių, 85-metį Juozą Kuolelį. Mašiną aplenkė pasienio tarnybos automobilis, iš kurio išlipo dviese. Išsiuntimas iš šalies daugelio suprantami kaip rūsti romantika. Pareigūnai po to pasakoja, kaip, rizikuodami gyvybe, gaudė rusų šnipus, atsišaudė ir stengėsi išvengti dūrių užnuodytu lietsargiu. O tie, kuriuos deportuoja, dalinasi smulkmenomis, kaip pikti policininkai prirakino juos prie grotų ir narve atgabeno į oro uostą. O aš ir papasakoti neturiu ko: ramiai atskridau į Vilnių ir važiauvau gauti interviu. Jeigu būčiau buvusi šnipė, tikriausiai būčiau pastebėjusi seklius, nebūčiau įjungusi mobilaus telefono ir būčiau mėčiusi pėdas. Bet aš ne šnipė, o žurnalistė, ir sieną kirsti slapta neketinau. Ir jokios kaltės nejaučiu. Visų pastarųjų 9-erių metų mano publikacijų tema buvo išimtinai 1991 metų sausio įvykiai, kurių Vilnius atkakliai nenori iširti. Jokių neigiamų jausmų lietuviams nejaučiu, – priešingai, galvoju, kad jie šilti ir malonūs žmonės. Ir dar – neįtikėtinai drasūs: aš žinau nedaug tokių kovotojų, kaip kalėjimuose atsėdėję komunistai Juozas Jermalavičius ir Mykolas Burokevičius. Arba tikri tarybiniai karininkai Algimantas Naudžiūnas, Romas Juchnevičius, Edmundas Kasperavičius ir Antanas Petrauskas, nepabūgę stoti į mūšį su sąjūdiečiais, žmonėmis to paties, kaip ir jų kraujo, tik apnuodyto nacionalizmu.

*O praėjus
kelioms
dešimtims metų
šią mergaitę
deportavo iš
Lietuvos,
kadangi ji kėlė
„grėsmę
nacionaliniam
saugumui“.*
G. Sapožnikovas
fotografija.

Štai čia ir yra iš esmės pagrindinė šitos Vilniaus istorijos pamoka man, kaip žurnalistei.

Pamoka yra ne čia, kad prieš 25 metus mes nesugebėjome išspręsti labai paprasto rebuso su „sakralinėmis aukomis“, kurios pagal Džino Šarpo teoriją yra būtinos „spalvotai“ revoliucijai įvykdyti. Dėl to nėra skaudu: mes pralaimėjome kortų žaidime labai patyrusiems šuleriams, kurie jau tada žinojo garsiuosius „198 nesmurtinio valdžios nuvertimo punktus, o mes buvome geraširdžiai bei nepatyrę ir šventai tikėjome, kad ateityje mūsų laukia nuostabus kapitalistinis „teisingas“ gyvenimas.

Pamoka yra čia, kad mes visus lietuvius automatiškai užrašėme žmonėmis, kurie aistringai svajoja nuo mūsų atsiplėšti. Mus į tai labai meistriškai atvedė, įpiršę kaltės už visą XX amžių kompleksą, kuris tuo momentu nustelbė net fašistų ir „miško brolių“ nusikaltimus. Televizorius rodė tik tuos, kurie mitingavo, šoko ir verkė, atvirai tyčiojosi iš tų, kurie bandė tam priešintis. Ir žinote, kur yra mano darbo prie šios knygos, kurioje tilpo dešimtys interviu su tų 25-erių metų senumo įvykių liudytojais ir tiesioginiais dalyviais, pagrindinis atradimas? Atradimas yra tai, kad 1991 metais žmonių, kurie TSRS gavo išsilavinimą ir darbą, iš kumečių tapo profesoriais ir suprato, KAS gali atsitikti su jų nuostabia mažyte tėvyne, jeigu ji nuplauks į agresyvų nacionalizmą, – Lietuvoje buvo mažiausiai pusė.

Tačiau nugalėjo ne jie, o televizoriaus paveikslukas su žvakėmis ir nacionalinėmis vėliavomis.

Nugalėjo uodega, kuri vizgina šunį. Dėl kurios, iš esmės, ir vyko pagrindinė kova tą tragišką sausio 13-osios naktį prieš ketvirtį amžiaus.

Plusai minusai

...Tai visai nebaisu – kai tave plyname lauke apsuka ir priverčia grįžti į oro uostą. Žymiai nemaloniau, kada tavo portretus degina mitinge – kaip buvo su Algirdo Paleckio fotografija. Arba šeštą valandą ryte priešgaisrinėmis kopėčiomis per balkoną patenka į tavo butą, kaip 2015 metų kovo mėnesį pasielgė su antifaisistu Giedriumi Grabausku. Tai tikras, neišgalvotas, atsitikimas: tokiu egzotišku būdu Lietuvos saugumo policijos tardytojai atliko kratą pas jį ir dar pas kelis jo bendraminčius – už tai, kad jie stovėjo pikete prieš NATO prie JAV ambasados. Ko būtent ieškojo – nepasakė, tačiau išsinešė su savimi Dostojevskio ir Starikovo knygas. Tad mano deportacija iš lietuviškų laukų – tai dar „light“ variantas...

„Mes jus informuojame, kad jūs privalote išvykti iš Lietuvos Respublikos. Jeigu jūs neišvyksite – būsite sulaikyta ir išsiųsta“, – skaito popierius pasienietis.

Ir tada aš galvoju: tegul. Na, nebuvo aš šitoje Lietuvoje du pastaruosius metus – ir dar penkis neatvažiuosiu, Dievas su ja. Be Lietuvos šiame pasaulyje galima nuostabiai gyventi. O jeigu dėl šios mano deportacijos pasaulis sužinos apie lietuvišką „baudžiamąją demokratiją“ – tai man dėl to tik pliusas.

Išsiuntimas iš šalies yra įvykis, jeigu jis išskirtinis. O kai žurnalistus ant informacinio karo, vykstančio tarp Rusijos ir Europos, beprotybės bangos vos ne kasdien išsiunčia dešimtimis – tai jau farsas.

Karikatūra valdžios, kuri bando demonstruoti galią, kurios jau seniai nebeturi.

Apie tai ir ketinau papasakoti knygoje, kurią dabartinė Lietuvos valdžia iš visų jėgų bandė man uždrausti parašyti. Bet jai nepavyko.

Sąrašas pavardžių, minimų knygoje

Achromejevas S.F. – tarybinis karinis veikėjas, maršalas, Tarybų Sąjungos Didvyris. TSRS ginkluotų pajėgų Generalinio štabo viršininkas – pirmasis TSRS gynybos ministro pavaduotojas (1984–1988). Nuo 1990 m. kovo mėn. TSRS prezidento M.Gorbačiovo karo patarėjas. Žuvo neaiškiais aplinkybėmis Kremliuje 1991 m. rugpjūčio mėn.

Ačialovas V.A. – tarybinis karinis ir politinis veikėjas. TSRS gynybos ministro pavaduotojas (1990–1991). Generolas pulkininkas. Visos Rusijos oro desantinų pajėgų visuomeninių organizacijų sąjungos „Rusijos desantininkų sąjunga“ steigėjas ir pirmasis pirmininkas.

Adiklis G. – Lietuvos Respublikos kriminalinės policijos tardytojas. 1991 lapkričio mėnesį pagal žinomai melagingą kaltinimą atliko draugovinininko A.Smotkino sulaikymą Baltarusijos teritorijoje, Polocko mieste. Vėliau Lietuvos teismo buvo nuteistas už nužudymą tardymo metu.

Aliukas A. – buvęs Šalčininkų rajono liaudies deputatų tarybos deputatas. Už antivalstybinę veiklą Lietuvos Respublikos valdžios buvo nuteistas vadinamoje „Šalčininkų separatistų byloje“.

Antonenko A. – Lietuvos TSR VRM kriminalinės paieškos majoras. Vilniaus OMON'o vado pavaduotojas operatyvinam darbui.

Antonovas V. – buvęs Vilniaus radijo matavimų prietaisų mokslo tyrimų instituto partinio komiteto sekretorius, Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos Centro komiteto narys.

Asanavičiūtė L. – 1991 metų sausio 13 d. įvykių Vilniuje viena iš aukų, pagal tyrimo versiją pateko po tarybinio tanko vikšrais.

Astrauskas V.S. – lietuvių valstybės ir partijos veikėjas. Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos pirmininkas (1987–1990).

Bakatinas V.V. – TSRS Vidaus reikalų ministras (1988–1990). Paskutinis TSRS KGB pirmininkas (1991 m. rugpjūtis–gruodis.).

Baklanovas O.D. – tarybinis ūkio ir politikos veikėjas. TSRS bendrosios mašinų statybos pramonės ministras, TSKP CK sekretorius, Socialistinio Darbo Didvyris. GKČP narys.

Baranikovas V.P. – tarybinis ir Rusijos valstybės veikėjas, RTSFR VRM ministras (1990 – 1991). Paskutinis TSRS vidaus reikalų ministras (1991). RF saugumo ministras (1992–1993). Armijos generolas.

Bartoševičius L. – buvęs Lietuvos KP CK narys, Lietuvos KP CK leidyklos direktorius. Nuteistas „raudonųjų profesorių“ byloje, kalėjime praleido 1,5 metų.

Beikeris D. – JAV valstybės sekretorius (1989–1992). JAV prezidento Džordžo Bušo-vyresniojo administracijos vadovas (1992–1993).

Betingis K. – Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros tardytojas. Tyrė Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos Centro komiteto vadovų baudžiamąsias bylas.

Bilans K. – žmogaus teisių gynėjas, buvęs Šalčininkų rajono liaudies deputatų tarybos deputatas, buvo nuteistas vadinamoje „Šalčininkų separatistų byloje“ už antivalstybinę veiklą.

Bobyliovas A.G. – inžinierius fizikas. Komisijos dėl 1991 metų kovo 17 d. referendumo organizavimo Vilniaus regione pirmininkas. 1991 metų lapkričio 7 d. buvo suimtas ir už „antivalstybinę veiklą“ neteko laisvės 3 metams.

Bobkovas F.D. – pirmasis TSRS KGB pirmininko pavaduotojas (1985–1991).

Boldinas V.I. – tarybinis partijos veikėjas, TSKP CK narys (1988–1991). Prezidento aparato vadovas (1990 04 17–1991 08 22).

Boltunovas M.E. – pulkininkas, karo žurnalistas ir rašytojas. Gynybos ministro referentų grupės viršininkas (1994–1997). 28 knygų, išleistų Rusijoje ir užsienyje, autorius.

Bondarevas J.V. – rusų rašytojas. Socialistinio Darbo Didvyris. Lenino ir dviejų TSRS Valstybinių premijų laureatas.

Bradauskienė K. – liudytoja Algirdo Paleckio byloje. Teisme pareiškė, kad 1991 metų sausio 13 d. naktį matė žmones, šaudžiusius nuo namų stogų į žmonių minią prie Vilniaus televizijos bokšto.

Brazauskas A.M. – Lietuvos TSR komunistų partijos pirmasis sekretorius (1988 r.). 1989 metų gruodžio mėn. Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavime išvedė LKP iš TSKP ir, sukūręs jos pagrindą Lietuvos demokratinę darbo partiją, tapo jos vadovu. Pirmasis Lietuvos Respublikos prezidentas (1993–1998). Matyt, jo nurodymu buvo pagrobti ir išvežti iš Baltarusijos te-

ritorijos, o vėliau ir nuteisti jo buvę partijos draugai Lietuvos komunistų partijoje M. Burokevičius ir J. Jermalavičius.

Burokevičius M. – profesorius, istorijos mokslų daktaras, buvęs TSKP CK Politbiuro narys, Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos Centro komiteto sekretorius (1990–1991). Buvo nuteistas 12 metų laisvės atėmimo bausme prasimanyto kaltinimo pagrindu „už dalyvavimą pasikėsinime įvykdyti valstybės perversmą ir bendrininkavimą 1991 metų sausio mėn. įvykių Vilniuje metu vykusiųose nužudymuose“.

Bušas Džordžas–vyresnysis – 41-asis JAV prezidentas (1989–1993).

Butkevičius A. – pirmasis Lietuvos krašto apsaugos ministras. (*Pradžioje – Krašto apsaugos departamento direktorius. – Red.*). Įtariamas 1991 m. sausio 13-osios įvykių Vilniuje organizatorius. „Spalvotųjų“ revoliucijų praktikas. Spėjama, kad jis pridėjo ranką kuriant „oranžinės“ revoliucijos scenarijų Ukrainoje ir „rožių revoliucijos“ – Gruzijoje.

Butrimovičius I. – Vilniaus miesto Tarybų rajono partijos komiteto sekretorius. Mirė sumuštas jį užpuolusių nacionalistų 1991 metų sausio 13 d. prie Vilniaus televizijos bokšto.

Caplinas S.A. – Lietuvos TSR KGB pirmininko pavaduotojas. Generolas majoras. Nužudytas Maskvoje neaiškiais aplinkybėmis 1995 m. sausio 3 d.

Cininas A. – Vilniaus m. apylinkės teismo teisėjas. 2015 m. birželio mėn. paskelbė išteisinamąjį nuosprendį buvusiam Vilniaus OMON'o vadui Boleslovui Makutinovičiui ir štabo viršininkui Vladimirui Razvodovui.

Danilovas G.I. – Baltarusijos Respublikos nacionalinio saugumo ir kovos su nusikalstamumu valstybės sekretorius (1993).

Dimitrovas G.M. – Bulgarijos ir tarptautinio komunistinio judėjimo veikėjas. Bulgarijos komunistų partijos CK sekretorius (1948–1949).

Donaldsonas Džonas – 1990-aisiais metais buvo juriskonsultas UNESCO sekretariate.

Dragunas O.D. – milicijos papulkininkis, 1991 metais Baltarusijos Polocko m. vidaus reikalų valdybos viršininko pavaduotojas. Išdavė Lietuvos valdžiai draugovinę Smotkiną A., kuris po 1991 m. rugpjūčio įvykių išvyko gyventi į Polocką.

Dzagojevas Ch. – Tarybinės armijos privalomos tarnybos seržantas, atlikęs tarnybą Pabaltijo karinėje apygardoje, Vilniaus mieste. Vienas iš nuteistųjų „Šumsko byloje“.

Eismuntas E.A. – Lietuvos TSR KGB pirmininkas (1987–1990).

Eiva (Eitavičius) A. – JAV specialiųjų pajėgų kapitonas. Kariavo Afganistane talibų pusėje. Vakarų specialiųjų tarnybų agentas.

Falinas V.M. – diplomatas, visuomenės ir politinis veikėjas, Gromykos A.A. ir Chruščiovo referentas. TSKP CK narys (1989–1991). Istorijos mokslų daktaras. TSRS Valstybinės premijos laureatas.

Fiodorovas S. – Tarybinės armijos Vidaus kariuomenės pulko vadas, 1991 m. sausio įvykių Vilniuje dalyvis.

Frolovas V. – Tarybinės armijos pulkininkas. Buvo paskirtas Vilniaus 107-osios motorizuotos šaulių divizijos vadu vietoje generolo Uschopčiko V.N.

Garmus A. – Lietuvos TSR respublikinio teismo medicinos biuro vedėjas 1991 metais.

Gaudutis J. – Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros tardytojas. Vadovavo tyrimui byloje dėl 1991 metų sausio 13-osios įvykių Vilniuje..

Gedvilas M.A. – Lietuvos TSR valstybės ir partijos veikėjas. Komunistas nuo 1934 m. Vidaus reikalų ministras, o vėliau – Lietuvos TSR liaudies komisarų tarybos pirmininkas (1940–1956). Lietuvos TSR švietimo ministras (1957–1973).

Gergijevs V. – garsus tarybinis ir Rusijos dirigentas. 2012 metų sausio 13 d. prieš jo simfoninį koncertą, kuris turėjo vykti Kauno mieste, lietuvių nacionalistai surengė piketą.

Golovatovas M.V. – grupės „Alfa“ vadas (1991–1992). Atsargos pulkininkas. Operacijos Vilniuje vadovas.

Gorbačiovas M.S. – TSKP CK generalinis sekretorius, TSRS prezidentas.

Gračiovas P.S. – Rusijos valstybės ir karo veikėjas, Tarybų Sąjungos Didvyris, RF gynybos ministras (1992–1996). Pirmasis Rusijos armijos generolas (1992 m. gegužė mėn.).

Gribanovas N. – Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos darbuotojas. Paskelbus nepriklausomybę buvo nedelsiant suimtas, nuteistas ir jam paskirta bauda teismo salėje.

Grybauskaitė D. – lietuvių politikė, buvusi Tarybų Sąjungos komunistų partijos narė. Praeityje – Vilniaus aukštosios partinės mokyklos dėstytoja. Lietuvos prezidentė nuo 2009 m.

Gromovas B.V. – tarybinis ir Rusijos karinis veikėjas ir politikas. Valsybės Dūmos deputatas, generolas pulkininkas, Tarybų Sąjungos Didvyris. 1991 metais – TSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas.

Grosas A. – ETPA atstovas, kuravęs 1990-aisiais metais žmogaus teisių apsaugos klausimus.

Ivanovas V.L. – tarybinis ir Rusijos karo veikėjas, generolas-pulkininkas. Rusijos karinių kosminių pajėgų vadas (1992–1996).

Ivanovas V.V. – Lietuvos visuomeninės organizacijos („Vienybė-Jedints-

tvo-Jednost“) pirmininkas, Varšuvos universiteto istorijos magistras, istorikas, filosofas, politinis kalinys. Lietuvos teismo du kartus nuteistas ir įkalintas už savo įsitikinimus ir knygą „Lietuvos kalėjimas“.

Jakovlevas A.N. – tarybinis ir Rusijos politinis veikėjas, Rusijos mokslių akademijos akademikas, vienas iš pagrindinių persitvarkymo ideologų. TSKP narys nuo 1944 m. iki 1991 m. rugpjūčio mėn., TSKP CK sekretorius (1986–1990), TSKP CK Politinio biuro narys (1987–1990).

Janajevas G.I. – tarybinis partijos ir valstybės veikėjas, TSRS viceprezidentas (1990–1991), Politinio biuro narys, TSKP CK sekretorius (1990–1991). 1991 m. rugpjūčio 19–21 d. įvykių metu laikinai ėjo TSRS prezidento pareigas ir buvo faktiniu GKČP vadovu.

Jankelevič L. – buvęs Šalčininkų rajono liaudies deputatų tarybos deputatas. Nuteistasis taip vadinamoje „Šalčininkų separatistų byloje“.

Jazovas D. T. – Tarybų Sąjungos maršalas. TSRS gynybos ministras (1987 – 1991). Vienas iš pagrindinių kaltinamųjų 1991 m. sausio 13 byloje.

Jegorovas V.D. – Baltarusijos vidaus reikalų ministras (1990–1994). Jam pritarus, Lietuvos prokuratūrai buvo išduoti Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos sekretoriai.

Jelcinas B.N. – pirmasis Rusijos federacijos prezidentas. Ėjo šias pareigas nuo 1991 metų liepos 10 d. iki 1999 metų gruodžio 31 d.

Jermalavičius J. – tarybinis lietuvių politinis veikėjas. Istorijos mokslų daktaras, profesorius. 1990–1991 metais Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos Propagandos skyriaus vedėjas. 1994 metų sausio mėn. Baltarusijos VRM buvo išduotas Lietuvos Respublikos specialiosioms tarnyboms. Vilniaus teisme nuteistas 8 metams laisvės atėmimo už savo įsitikinimus ir pasipriešinimą sąjūdiečiams per 1991 metų sausio įvykius Vilniuje.

Jonienė S. – Lietuvos KP ant TSKP platformos CK narė, buvusi laikraščio „Tarybų Lietuva“ vyriausioji redaktorė, Lietuvos prokuratūros paieškoma nuo 1991 m.

Juchnevičius R. – Tarybinės armijos atsargos pulkininkas, Vilniaus aukštosios partinės mokyklos karinės katedros viršininko pavaduotojas (1990 – 1991). Paieškomas Lietuvos prokuratūros.

Juozaitis A. – vienas iš Sąjūdžio aktyvistų.

Jurgelis J. – Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento direktorius (1993–1998).

Jurolait J. – 1991 metais Šalčininkų rajono liaudies deputatų tarybos deputatas. Nuteistas laisvės atėmimo bausme „Šalčininkų separatistų byloje“.

Juršėnas Č. – lietuvių politikas, Lietuvos TSR ir Lietuvos Respublikos

valstybės ir politinis veikėjas. LR Seimo pirmininkas (1993–1996 m. ir 2008 m. balandžio – lapkričio mėn.).

Kaliačius E. – Vilniaus OMON'o pirmasis vadas. 1990 metais perėjo į Sąjūdžio pusę ir buvo paskirtas Vilniaus m. policijos komisaru. Vėliau iš tarnybos policijoje buvo atleistas už piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi.

Kanapinskas A. – Sąjūdžio aktyvistas, televizijos centro gynėjas. Žuvo 1991 metų sausio 13 d. Vilniuje, sproguos savadarbiui sprogstamam įtaisui, kurį jis norėjo mesti į Tarybinės armijos kareivius ir kuris dėl neatsargumo sprogo ant jo kūno.

Karpuchinas V.F. – Tarybų Sąjungos Didvyris, TSRS KGB 7 valdybos grupės „A“ („Alfos“) vadas (1988–1991).

Kasperavičius E.V. – Lietuvos TSR civilinės gynybos štabo viršininko pavaduotojas politiniams reikalams (1989–1991). Po 1991 metų sausio įvykių Vilniuje vedė laidą Lietuvos („tarybinėje“) televizijoje, tapo Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos ruporu.

Kebičius V.F. – ekonomikos mokslų daktaras, politikas, Baltarusijos Ministrų tarybos pirmininkas (1990–1994).

Klintonas B. – 42-asis JAV prezidentas (1993–2001).

Komaras I.G. – Pskovo desanto divizijos pulko vadas, 1991 metų sausio įvykių Vilniuje dalyvis.

Koržakovas A.V. – ekonomikos mokslų daktaras, pirmasis Rusijos Federacijos prezidento Saugumo tarnybos vadovas. Atsargos generolas-leitenantas.

Kosolapovas R.I. – filosofijos mokslų daktaras, profesorius. Žurnalo „Komunist“ vyriausiasis redaktorius ir autorius.

Kremповskis N. – Lietuvos TSR generalinio prokuroro pavaduotojas 1990–1991 metais. Sufabrikuoto kaltinimo pagrindu Vilniaus teismas jį nuteisė 5 metams laisvės atėmimo. 1996 metais mirė dėl širdies nepakankamumo.

Kriučkovas V.A. – tarybinis valstybės veikėjas, TSRS KGB pirmininkas.

Kucevičius Ivanas – buvęs Šalčininkų rajono liaudies deputatų tarybos deputatas. 1991 metais buvo apkaltintas antivalstybine veikla Lietuvoje vadinamoje „Šalčininkų separatistų byloje“. Teismo išteisintas.

Kučerovas I. – profesorius, teisės mokslų daktaras, Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos patarėjas, vienas iš kaltinamųjų „raudonųjų profesorių“ byloje. 1994 metų vasarą buvo suimtas ir įkalinamas. Mirė nesulaukęs teismo 1996 metais.

Kuoletis J. – Lietuvos nusipelnęs meno veikėjas, tarybinis lietuvių politinis veikėjas. Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos sekretorius

(1990–1991). 1999 metais Lietuvos teismo buvo nuteistas 6 metams laisvės atėmimo griežtojo režimo kolonijoje už dalyvavimą pasikėsinime įvykdyti valstybės perversmą.

Kurginianas S.E. – tarybinis ir Rusijos politinis veikėjas, politologas. 1991 metais buvo pasiūstas į Vilnių dalyvauti sausio 13-osios įvykių aplinkybių tyrime. Kartu su Vladimiru Ovčinskiu parašė analitinį pranešimą „Lietuviškas sindromas“.

Kuzminas F.M. – generolas-pulkininkas. Pabaltijo Raudonosios vėliavos karinės apygardos kariuomenės vadas (1987–1991).

Lagodnyj P. – liudytojas Algirdo Paleckio byloje.

Landsbergis V. – lietuvių politikas ir visuomenės veikėjas, vienas iš Sąjūdžio vadovų, buvęs Lietuvos konservatorijos marksizmo-leninizmo katedros dėstytojas ir žinomas rusofobas. Lietuvos Aukščiausios Tarybos pirmininkas (1990–1992).

Laurinkus M. – TSRS liaudies deputatas, Lietuvos Aukščiausios Tarybos deputatas, vienas iš Sąjūdžio vadovų. 1990 metų kovo mėn. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento generalinis direktorius.

Lazutka V.A. – profesorius, filosofijos mokslų daktaras, Lietuvos TSR mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto direktorius. Vilniaus miesto partijos komiteto pirmasis sekretorius, Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos sekretorius. Politinis pabėgėlis.

Lekas J. – liudytojas Algirdo Paleckio byloje. 1991 metų sausio 13 d. naktį prie Vilniaus televizijos bokšto matė žmones, kurie šaudė į minią nuo namų stogų. Po to, kai paliudijo teisme, prieš jį buvo iškelta baudžiamoji byla dėl melagingo liudijimo, tačiau Aukščiausiasis Teismas jį išteisino.

Liubimovas J.D. – TSRS generalinės prokuratūros ypatingai svarbių bylų tardytojas, tyrėjų grupės 1991 metų sausio 13 d. įvykiams Vilniuje tirti vadovas.

Lukašenka A.G. – Baltarusijos Respublikos prezidentas nuo 1994 metų ir šiuo metu.

Makutinovičius B. – buvęs Vilniaus OMON'o vadas. Miręs 2015 metais.

Maschadovas A.A. – nepripažintos Čėčėnijos Ičerijos Respublikos (ČIR) karo ir valstybės veikėjas. 1990 metais – Pabaltijo karinės apygardos 107 motorizuotos šaulių divizijos Vilniuje artilerijos viršininkas. 1990-aisiais metais dalyvavo kuriant ČIR karines pajėgas ir vadovavo kariniams veiksams prieš Rusijos Federacijos ginkluotas pajėgas. ČIR prezidentas (1997–2005). Likviduotas 2005 metų kovo 8 d. FSB specialiosios operacijos metu.

Masliukovas J.D. – TSRS ministro pirmininko pavaduotojas (1988–1991).

Matonis A. – laikinai ėjo Lietuvos vidaus reikalų ministro pareigas 1991 metų rudenį.

Melis J.N. – Rusijos pilietis, buvęs Tarybinės armijos karininkas, atsargos pulkininkas, 2014 metų kovo 12 d. suimtas pasienio kontrolės poste. Laikomas Lietuvos kalėjime, dalyvauja teismo procese.

Mickevičius S. – lietuvių žurnalistas, 1991 metais radijo stoties „Tarybų Lietuva“ vyriausiasis redaktorius, vienas iš kaltinamųjų „raudonųjų profesorių“ byloje. 1999 metų rugpjūčio mėn. prieš teismui paskelbiant nuosprendį pabėgo iš Lietuvos Respublikos į Rusiją.

Misiukonis M. – Lietuvos TSR vidaus reikalų ministras, vėliau – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministras (1990–1992).

Mitkova T.R. – tarybinė ir Rusijos televizijos žurnalistė, televizijos laidų vedėja, AB „Telekompanija NTV“ generalinio direktoriaus pavaduotoja informacijos transliavimui, NTV informacijos tarnybos vyriausia redaktorė.

Mlynikas Č. – Rygos OMON'o vadas nuo 1991 metų vasario mėn. Po to, kai būrys buvo išformuotas 1991 metais, išvyko gyventi į Rusiją. Paieškomas Latvijos reikalavimu.

Modrovos H. – vokiečių politikas, vienas iš paskutiniųjų VDR vadovų.

Moisejevas M.A. – tarybinis ir Rusijos karinis veikėjas. TSRS ginkluotų pajėgų Generalinio štabo viršininkas. TSRS gynybos ministro pirmasis pavaduotojas (1988–1991). Armijos generolas.

Nagornyj S. – Lietuvos komunistų partijos ant TSKP platformos Vilniaus miesto komiteto sekretorius 1991 metų sausio įvykių Vilniuje metu.

Namestnikovas V.N. – generolas-leitenantas, Rusijos DOSAF (SDALR) pirmininko pavaduotojas nuo 1992 iki 2007 metų.

Nasinovskij V.E. – Saugumo tarybos sekretoriaus pavaduotojas, Informacinio-analitinio centro viršininkas (1992 12 23–1993 08 30).

Naudžiūnas A.J. – generolas-majoras, Baikonuro raketinės divizijos ir kosmodromo politinio skyriaus viršininkas (1986 – 1989). Ne kartą buvo išrinktas Lietuvos ir Kazachstano komunistų partijų CK nariu, įvairių lygių liaudies deputatų tarybų nariu. Dabartinės Lietuvos Generalinė prokuratūra iki šios dienos reikalauja iš Rusijos išduoti jį dėl bandymo įvykdyti valstybės perversmą.

Nėris S. – Lietuvos TSR liaudies poetė.

Nevzorovas A.G. – tarybinis ir Rusijos žurnalistas, reporteris, televizijos laidų vedėjas, publicistas. Daugelio pagarsėjusių dokumentinių filmų režisierius, scenaristas ir prodiuseris.

Nikulinas (Michailovas) Konstantinas – buvęs Rygos omonininkas. Pakeitė pavardę, būdamas Latvijos liudytojų apsaugos programos dalyviu, tačiau buvo išduotas Lietuvai. 2011 m. gegužės 11 d. Vilniaus apygardos teismas jį nuteisė laisvės atėmimu iki gyvos galvos, neesant jokių įrodymų apkaltino 1991 metų liepos 31 d. nužudžius Medininkų pasieniečius ant Lietuvos TSR ir Baltarusijos TSR sienos.

Nišanovas R.N. – tarybinis diplomatas, tarybinis ir uzbekų valstybės bei politinis veikėjas. TSRS Aukščiausios Tarybos Tautybių tarybos pirmininkas, nuo 1991 m. rugsėjo mėn. TSRS prezidento patarėjas.

Oleinikovas A.A. – TSRS KGB pirmininko Vadimo Bakatino pavaduotojas.

Orlovas V.B. – nuteistasis „Šumsko byloje“, Lietuvos Respublikos Aukščiausio Teismo už savo politinius įsitikinimus buvo nuteistas laisvės atėmimo bausme 3 metams.

Osipovas A – buvęs Lietuvos TSR KGB bendradarbis.

Ozolas R. – lietuvių politinis veikėjas. Idėjinis V.Landsbergio bendražygis. Rusofobas. Lietuvos Respublikos Seimo deputatas (1992–2000). Mirė 2015 metais.

Paleckis A. – lietuvių politinis veikėjas, partijos „Socialistinis liaudies frontas“ įkūrėjas. 2010 metų lapkritį ištare radijo laidos metu frazė: „Kaip dabar aiškėja, savi šaudė į savus“, už kurią buvo nuteistas ir jam skirta 3000 eurų bauda.

Parfionovas S. – Rygos OMON'o vado pavaduotojas. 1991 metų rugsėjo 8 d. ginkluotų Latvijos policininkų buvo suimtas Surguto miesto Vidaus reikalų valdybos viršininko kabinete ir išvežtas į Rygą. Nuteistas 3 metų laisvės atėmimo bausme.

Patiašvili D.I. – Gruzijos kompartijos pirmasis sekretorius (1985 07 06–1989 04 14).

Paulauskas A. – buvęs Lietuvos kompartijos CK aparato darbuotojas, Sąjūdžio aktyvistas, Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras (1990–1995), buvęs Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės saugumo komiteto pirmininkas.

Pavlovas V.S. – tarybinis valstybės veikėjas. TSRS finansų ministras (1989–1991). TSRS Ministrų Tarybos pirmininkas. GKČP narys.

Petkevičius V. – lietuvių rašytojas ir politinis veikėjas. Vienas iš visuomeninės organizacijos „Sąjūdis“ steigėjų ir vadovų. Lietuvos Seimo deputatas (1992–1996). Daug triukšmo sukėlusios knygos „Durnių laivas“ autorius. Mirė 2008 metais.

Petrauskas A. – justicijos generolas-majoras, iki 1991 metų rugsėjo Lietuvos TSR generalinis prokuroras. Ieškomas Lietuvos respublikos prokuratūros.

Pikauskas O.M. – generolas-pulkininkas, TSRS oro desantinių pajėgų vado pavaduotojas kovinės parengties reikalams. Mirė 1995 m.

Plechanovas J.S. – tarybinis partijos ir valstybės veikėjas, generolas leitenantas, TSRS KGB 9 valdybos viršininkas.

Prokofjevas J.A. – tarybinis partinis veikėjas. TSKP CK Politinio biuro narys, TSKP CK narys (1990–1991). TSKP Maskvos miesto komiteto pirmasis sekretorius (1989–1991).

Prokopovičius J. – Lietuvos TSR milicijos kapitonas. Lietuvos teismo buvo nuteistas ir neteko laisvės 4 metams už tai, kad įstatymo „Dėl šaunamojo ginklo registracijos ir laikymo“ nustatyta tvarka ir pagrindais atimdavo neregistruotus ginklus iš Sąjūdžio smogikų.

Prunskienė K. – lietuvių ekonomistė ir politikė, Lietuvos Respublikos pirmoji ministrė pirmininkė. Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo koncepcijos pradininkė.

Pugo B.K. – TSKP CK kontrolės komiteto pirmininkas (1988–1991). TSRS VRM ministras (1987–1991). GKČP narys.

Rajeckas R. – Lietuvos TSR Mokslų akademijos Visuomenės mokslų skyriaus mokslinis sekretorius, Sąjūdžio narys.

Raugalienė D. – liudytoja Algirdo Paleckio byloje. Teisme pareiškė, kad matė šūvius į žmonių minią nuo namų stogų prie Vilniaus televizijos bokšto. Buvo nuteista už melagingą liudijimą, tačiau vėliau išteisinta.

Razvodovas V. – buvęs Vilniaus OMON'o šatbo viršininkas. Buvo apkaltintas dėl karo nusikaltimų ir „nusikaltimų žmoniškumui“ įvykdymo, bet teismo buvo išteisintas.

Reiganas R. – 40-asis JAV prezidentas (1981–1989).

Reznikas S. – buvęs Lietuvos kompartijos darbuotojas. Kalėjime buvo kalnamas 11 mėnesių.

Rygos OMON'as – Latvijos TSR milicijos ypatingosios paskirties būrys. Veikė nuo 1988 iki 1991 m.

Ryžkovas N.A. – TSRS Ministrų Tarybos pirmininkas, TSKP CK Politinio biuro narys nuo 1985 m. iki 1991 m. sausio mėn.

Rodionovas I.N. – TSRS valstybės ir karo veikėjas, RF gynybos ministras (1996–1997).

Rostropovičius M.L. – garsus violančelininkas, pianistas ir dirigentas, visuomenės veikėjas, žmogaus teisių gynėjas, pedagogas, penkiskart „Grammy“ premijos laureatas.

Roščinas V.M. – Vilniaus OMON'o budinčios dalies viršininkas. Paieškomas Lietuvos prokuratūros nuo 1991 m. už tai, kad neleido apginkluoti nacionalistų smogikų milicijos ginklais.

Skučas A. – Lietuvos Aukščiausios Tarybos pirmasis apsaugos viršininkas (1991).

Smotkinas A.R. – „raudonasis“ draugovininkas, 1991 m. lapkričio mėn. iš Baltarusijos teritorijos buvo išduotas lietuvių valdžiai ir suimtas. Buvo nužudytas „Šumsko byloje“. Praleido 8 metus griežto režimo kolonijoje.

Sniečkus A.J. – Lietuvos komunistų partijos CK pirmasis sekretorius (1940–1974). Socialistinio Darbo Didvyris.

Sobčak A.A. – tarybinis ir Rusijos politinis veikėjas. Pirmasis Sankt Peterburgo meras.

Stakilevičius M. – Sąjūdžio narys, Šiaulių miesto partijos komiteto pirmasis sekretorius.

Stančikas S. – TSRS Vidaus kariuomenės pulkininkas, Lietuvos TSR milicijos pulko vadas, 1991 metais perėjo V.Landsbergio pusėn.

Stankaitis J. – žurnalistas, buvo Sąjūdžio šalininkų sumuštas ir dėl to mirė.

Stankevič S.B. – Rusijos politikas, vienas iš Maskvos liaudies fronto lyderių (1988–1989). TSRS liaudies deputatas. Prezidento Jelcino patarėjas politiniais klausimais (1991 m. birželis – 1993 m. gruodis).

Stankevičius A. – Lietuvos TSR VRM kriminalinio skyriaus ekspertas. Vėliau Vilniaus OMON'o ekspertas.

Stankevičius R. – lakūnas bandytojas. Daugkartinio orbitinio kosminio laivo „Buran“ bandytojas. Žuvo Italijoje treniruočių skrydžio metu.

Suščik B. – Pskovo desantininkas, savaeigės artilerijos diviziono vado pavaduotojas politiniams reikalams, vienas iš teisiamųjų byloje dėl 1991 m. sausio 13 d. įvykių Vilniuje.

Šaimijevas M.Š. – tarybinis ir Rusijos valstybės ir politinis veikėjas. Pirmasis Tatarstano prezidentas (1991–2010).

Šarpas D. – JAV visuomenės veikėjas, visame pasaulyje išgarsėjęs savo knygomis apie nesmurtinės kovos su autoritariniais režimais metodus.

Šatskich V.I. – grupės „A“ leitenanto Viktoro Šatskich motina.

Šatskich V.V. – grupės „A“ leitenantas. Buvo nušautas į nugarą 1991 m. sausio 13 d. prie įėjimos į Lietuvos TSR televizijos ir radijos komiteto pastatą.

Šebaršinas L. V. – tarybinės žvalgybos veikėjas, generolas leitenantas, TSRS užsienio žvalgybos viršininkas (nuo 1989 02 06 iki 1991 09 22), laikinai einantis TSRS KGB pirmininko pareigas nuo 22 iki 23 rugpjūčio 1991 m.

Šeninas O.S. – tarybinis partijos ir valstybės veikėjas, Rusijos politikas, Politbiuro narys, TSKP CK sekretorius (1990–1993). GKČP narys.

Šeninas V.V. – buvęs Lietuvos TSR VRM partijos komiteto sekretorius.

Šepetys L. – Lietuvos TSR KP CK sekretorius ideologijai, vienas iš Persitvarkymo judėjimo Lietuvoje „Sąjūdžio“ steigėjų.

Ševardnadzė E. A. – tarybinis ir Gruzijos politinis ir valstybės veikėjas. TSRS Užsienio reikalų ministras (1985–1990). Gruzijos prezidentas (1995–2003). Socialistinio Darbo Didvyris, artimiausias M.Gorbačiovo bendražygis.

Šibalko A.G. – milicijos pulkininkas, Borisovo (Baltarusija) miesto milicijos viršininkas (1986–1995).

Šimkus S. – Lietuvos TSR Vilniaus aukštosios partinės mokyklos rektorius.

Šimulionis I. – vienas iš žuvusiųjų 1991 m. sausio 13 d. įvykių metu Vilniuje.

Širkovskis E.I. – Baltarusijos Respublikos KGB pirmininkas (1990–1994).

Šolodonovas V.I. – nuo 1992 iki 1995 m. generalinis Baltarusijos Respublikos prokuroras.

Šorochovas V. – „raudonasis“ draugovinė, vienas iš nuteistųjų „Šumsko byloje“; už savo įsitikinimus kalėjo Lietuvos kalėjime 2,5 metų.

Šuškevičius S.S. – Baltarusijos Respublikos Aukščiausios Tarybos pirmininkas.

Trubinas N.S. – tarybinis valstybės veikėjas. Paskutinis TSRS Generalinis prokuroras (1990 12 11 – 1992 01 29).

Tudorakė V. – Vilniaus Mažojo teatro scenografas. Vienas iš Vilniaus televizijos bokšto „gynėjų“ 1991 m. sausio mėn.

Ušchopčikas V.N. – dimisijos generolas leitenantas. Nuo 1989 metų sausio mėn. – Pabaltijo karinės apygardos 107-osios motorizuotos šaulių divizijos, dislokuotos Vilniuje, vadas.

Vaišvila Z. – Lietuvos politikas, verslininkas, Nepriklausomybės akto signataras.

Valaitis S. – LR prokuratūros tarytojas 1990-aisiais metais.

Vare R. – Estijos Respublikos valstybės veikėjas, vienas iš Džino Šarpo mokinių. 1990-aisiais metais ėjo ER valstybės ministro pareigas. Šiuo metu Estijos vystymo fondo tarybos pirmininkas.

Varenikovas V.I. – Sausumos pajėgų vyriausias vadas, TSRS gynybos ministro pavaduotojas, TSRS gynybos tarybos narys (1989–1991).

Vasilenko P. – Lietuvos TSR liaudies draugovės štabo prie miesto partijos komiteto viršininkas 1991 metais, įtariamas bendradarbiavęs su Lietuvos Respublikos specialiosiomis tarnybomis Medininkų byloje.

Vasiljevas A.V. – Tarybų Sąjungos ir Rusijos teisininkas. TSRS generalinio prokuroro pavaduotojas (1989–1991).

Vidmantas J. – Lietuvos KP Mažeikių rajono komiteto sekretorius, pirmasis naujosios Lietuvos istorijoje politinis kalinys. Buvo suimtas žlugus TSRS GKČP ir uždarytas į Lietuvos kalėjimą vadinamoje „Šalčininkų separatistų byloje“. Kalėjime praleidęs 7 mėnesius, buvo išteisintas.

Vilniaus OMON'as – Lietuvos TSR Vilniaus m. ypatingos paskirties milicijos būrys. Įkurtas 1988 metais. 1991 metų sausio-rugpjūčio mėnesiais buvo pavaldus TSRS VRM. Išformuotas po 1991 metų rugpjūčio pučo. Būrio vadas – Boleslovas Makutinovičius.

Visockis Č.J. – lietuvių komunistas tremtinys. Baltarusijos Respublikos prezidento Aleksandro Lukašenkos įsaku jam suteiktas politinio pabėgėlio statusas. Lietuvos KP CK pogrindyje sekretorius, vienas iš kaltinamųjų „Šalčininkų separatistų byloje“.

Zagriadskis S. – Rusijos Federacijos ambasados Lietuvos Respublikoje Konsulinio skyriaus vedėjas (1991–1996).

Sapožnikova, Galina

... Išdavystės kaina. Kaip buvo žudoma Tarybų Sąjunga ir kas nutiko tiems, kurie bandė ją gelbėti. / Galina Sapožnikova. – Vilnius: Politika, 2017. – 368 p.: iliustr.

ISBN

Knygoje, kurią parašė žinoma Rusijos žurnalistė Galina Sapožnikova, pasakojama apie tai, kaip Lietuva, pirmoji iš tarybinių respublikų, tapo „spalvotųjų“ revoliucijų, kurias pritaikius, buvo sugriauta TSRS, bandymų poligonu. Autorė publikuoja kelias dešimtis interviu su žinomais žmonėmis, to meto įvykių liudytojais ir dalyviais, kurie paneigia mitą apie tai, kad 1991 metais Pabaltijo šalių žmonės vieningai pasirinko kursą į Vakarus bei pasidavė be jokio pasipriešinimo, ir kartu atskleidžia sensacingus faktus, kaip „naujoji, laisva, demokratiška“ Lietuva susidorojo su politiniais oponentais.

UDK

Galina Sapožnikova

IŠDAVYSTĖS KAINA

Kaip buvo žudoma Tarybų Sąjunga
ir kas nutiko tiems, kurie bandė ją gelbėti